

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EMİR TİMUR'UN SAVAŞ STRATEJİLERİ

Hazırlayan

Neslihan YÜCEDAĞ

129502029

Tarih Anabilim Dalı
Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Erkan GÖKSU

TOKAT-2015

ETİK SÖZLEŞME

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

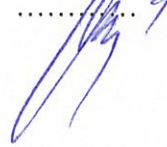
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(01.10/2015)

Tezi Hazırlayan Öğrenci

Neslihan YÜCEDAĞ

.....

İTHAF

Varlığını her daim başucumda hissettiğim, kazandığım başarıların müsebbibi, çocukluğumun ısıtan güneşi güzel kadın, anneme ithafımdır.

ÖNSÖZ

Cengiz Han'dan sonra kurulan Çağatay Devleti'nin yıkılmasının ardından tarih sahnesine çıkan Emîr Timur, 1382'den 1405'e kadar devam eden hükümdarlığı boyunca durmaksızın seferler düzenleyerek Türkistan bölgesinde adını duyurmuş ve pek çok ülkeyi hakimiyeti altına almıştır.

Çocukluğundan başlayarak dehasıyla ilgili çeşitli işaretler veren Timur, kukla han Suyurtgamiş'ın arkasında planladığı devletin haritasını zihninde çizmiş ve harekete geçmiştir. 1365 yılında ilk kez Emir Hüseyin karşısında “orduyu yedi kola ayırma” usulünü denemiş, 1391 yılında Kunduzça Muharebesi'nde de bu usulü kullanmıştır. Ülkelerin üstüne yürürken, kaleleri fethederken pek çok stratejiden faydalanmıştır. Alınması imkânsız denilen kaleleri kısa süre içinde fethetmiş, bazılarında ordusu ile birlikte muhteşem bir cesaret örneği göstermiş ve sonuçta istediği tüm kaleleri ele geçirmiştir. Kalelere hendekler açmak, mayınlamak, burçlara merdivenler dayayıp, kalelerin karşısına geçici kaleler inşa ettirmek, kement ve halatlarla askerleri surlara yönlendirmek, mancınıklar, debbâbeler ve nefî şişeleri kullanmak onun kullandığı yöntemler arasındadır. Bu yöntemleri daha önceki Türk devletleri de kullanmıştır ancak Timur, onlardan farklı olarak bu yöntemleri en üst seviyede kullanarak yenilgi yüzü görmemiştir.

Tarihin gördüğü en büyük askerî ve siyasî dehalardan biri olarak kabul edilen Timur, 1370'ten itibaren düzenlediği seferlerle Hârezm, Deşt-i Kıpçak, İran, Irak, Suriye ve Hindistan'ı kapsayan topraklara hâkim olmuştur. 1402'de yapılan Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i mağlup etmiştir. Seferlerinin en uzununu ise Batı Asya'daki seferleridir ki bu seferin birincisi üç, ikincisi beş ve üçüncüsü yedi sene sürmüştür.

Timur başta Semerkant olmak üzere merkezî Timurlu şehirlerinin imarına çok önem vermiş, girdiği hiçbir ülkede de âlimlerin incitilmesine müsaade etmemiştir. Bununla beraber seferlerinin çoğunun Türk-İslam ülkeleri üzerine olması, İslam âlemi tarafından çok sert eleştirilere konu olmasına sebep olmuştur.

Emîr Timur ve Timurlular hakkında bugüne kadar bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarda Emîr Timur'un soyu, hayatı ve kurduğu devletin tarih içerisindeki önemi, siyasî, askerî, sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili muhtelif konulara temas edilmiştir. Bununla beraber Emîr Timur'u tarihin en önemli cihangirlerinden biri haline

getiren askerî dehası, yaptığı bütün savaşları galibiyetle neticelendirmesinin temel sebebi olan savaş strateji ve taktikleri üzerine müstakil bir çalışma mevcut değildir.

Timur hakkında bilgi veren birinci el kaynakların çoğunluğu Farsça olmakla birlikte, dönemin Arapça kaynaklarında da önemli bilgilere tesadüf edilmektedir. Emîr Timur'un pek çok özelliğinin, çağdaşı olan birçok ilim adamı tarafından kaleme alındığı ve bu eserlerin günümüze kadar ulaştığı görülmektedir. Bu eserler arasında Şerefeddîn Ali Yezdî ve Nizâmü'd-dîn Şâmî'nin *Zafernâme* adını taşıyan eserleri, İbni Arabşah'ın *Acâ'ib el-Makdûr fi Nevâ'ib Teymur* adlı eseri, Timur Dönemi tarihçisi Mîrhând'ın *Ravzatu's-Safâ* adlı eserinin Timurlular bahsi ve Mîrhând'ın torunu Hondmir tarafından kaleme alınan *Habîbü's-Siyer* adlı eserin Timurlulardan bahseden kısımları döneme ait en geniş malumatın yer aldığı ana kaynaklardır.

Timurlular Dönemi'ne ait ilk tedkik eserler, Türk ve İslam tarihine dair birçok konuda olduğu gibi ilk olarak Batılı ilim adamları tarafından kaleme alınmıştır.

Ülkemizde Timurlularla ilgili ilk çalışma Zeki Velidi Togan tarafından yapılmıştır. Özellikle Emîr Timur'un soyu ve İslâmiyet'e bakışını ele alan eserleriyle döneme ışık tutmuştur. Togan dışında da bazı araştırmacıların Timurlularla ilgili bazı çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Bunlar içerisinde en önemlisi İsmail Aka'dır.

Aka, Timurlular Devleti'nin özellikle siyasî, askerî yönleri üzerinde durmuş olup başta *Timur ve Devleti*, *Timur'un Ölümünden Sonra Hâkimiyet Mücadeleleri ve Şahruh'un Saltanatı Ele Geçirmesi*, *Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi* isimli eserler olmak üzere pek çok eser ve makale kaleme almıştır.

İsmail Aka dışında doğrudan doğruya Timurlular devri üzerinde yoğunlaşmış bir diğer araştırmacı Hayrunnisa Alan'dır. Alan'ın başta *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular* adlı eseri olmak üzere sözkonusu dönemde hukuk, bilim ve sanat gibi konuları ele alan çok sayıda çalışması mevcuttur.

Çalışmaları Timurlular dönemine yoğunlaşan bir diğer araştırmacı. Musa Şamil Yüksel'dir. Onun, Emîr Timur'un Arap coğrafyasındaki etkilerini ortaya koyduğu *Arap Kaynaklarında Timur*, *Arap Kaynaklarında Timur* gibi çalışmaları, Emîr Timur ve Timurlular dönemi hakkında yapılmış önemli çalışmalardır. Son dönemde Halil Çetin'in *Ankara Savaşı* adlı eseri de döneme ışık tutan eserler arasındadır.

Türk-Moğol devlet geleneği ve özellikle askerî teşkilatının izlerini taşıyan Timurlular Devleti'ni, aynı geleneğin izlerini taşımakla beraber Timurlular karşısında

tutunamayan diğer Türk ve Moğol devletlerinden farklı ve üstün kılan sebepler içerisinde Emîr Timur'un askerî kabiliyetinin, savaş strateji ve taktiklerinin büyük rolü olduğu şüphesizdir. Bu bakımdan sözkonusu askerî kabiliyet, savaş strateji ve taktiklerin araştırılmasının ve diğer devlet ve orduların uyguladığı strateji ve taktiklerden farklılıklarının ortaya konulmasının, sadece Emîr Timur ve Timurlular tarihinin değil, Timurlular dönemi Türk-İslam tarihinin de daha iyi anlaşılmasına büyük katkıda bulunacağı kanaatindeyiz.

Neslihan YÜCEDAĞ

Tokat 2015

ÖZET

Cengiz Han'dan sonra Doğu Türkistan'dan Mâverâü'n-nehr topraklarına kadar uzanan Çağatay Devleti'nin dağılmasının ardından 1370 yılında Türkistan coğrafyasında tarih sahnesine çıkan Emîr Timur, hâkimiyetini genişletmek için pek çok sultan ve hükümdarla savaşmış, sefer düzenlediği topraklarda ticareti canlandırmış ve şehirleri imar etmiştir. Mâverâü'n-nehr, İran, Hindistan ve Anadolu başta olmak üzere, pek çok ülkeyi topraklarına katmıştır.

Bozkır menşeli son büyük imparatorluğu kuran Emîr Timur, Mâverâü'n-nehr'de Semerkant'a yakın şehirlerden Keş (Sebz) şehrine bağlı Hoca Ilgar köyünde 2 Şaban 736 (9 Nisan 1336) tarihinde dünyaya gelmiştir. En geniş sınırlarına kurucusu Emîr Timur zamanında ulaşan Timurlular Devleti (1370–1507), başta Mâverâü'n-nehr olmak üzere Doğu Türkistan, Çin, Horâsân, İran, Hârezm, Azerbaycan, Irak, Suriye, Anadolu ve Karadeniz'in kuzeyine kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada hâkimiyet tesis etmiştir. Ve hemen hemen bu bölgelerin hepsinde ekonomik, sosyal, kültürel ve sanatsal bakımdan önemli izler bırakmıştır.

Timur'un bu başarısında, askeri dehası kadar, güçlü ordusunun da payı büyüktür. Bu ordu neredeyse tüm Türkistan topraklarında savaşmış, Türk-Moğol devlet geleneğini, ulaştığı her yere götürmüştür.

Timur ordusundan, ordusu da Timur'dan ayrı düşünülemez. Kurmak istediği cihan hâkimiyeti mefkûresini gerçekleştirmek için Timur, hâkimiyet süresi boyunca ordusu ile birlikte seferden sefere koşmuştur. Ölüm döşeginde iken dahi seferde olan, ülküsüne böylesine bağlı olan Timur'un, vasiyeti vefat ettiğinde yerine getirilmemiş, halefleri onun emanetini hakkıyla sahiplenememiştir.

Anahtar Kelimeler: Emîr Timur, Ordu, Orta Asya, Strateji, Savaş

ABSTRACT

Emîr Timur who took the stage of history in Turkistan Geography in 1370, following the collapse of Chagatai State that reaches out to Ma wara'un-nahr territories from East Turkistan, waged many battles against many sultans and emperors in order to sustain his dominance, revived the trades of the territories which he conquered and built cities. He annexed many countries notably such as Ma wara'un-nahr, Iran, India and Anatolia.

Emîr Timur, who established the ultimate largest empire with Steppe Origin, was born in Hoca Ilgar village which is bound Keş (Sebz) city in Ma wara'un-nahr close to Semerkand in 2 Şaban 736 (9 Nisan 1226). Timurid's State that reached its widest borders during the reign of its emperor Emîr Timur (1370–1507) exercised sovereignty in a very large geography that stretched out notably from Ma wara'un-nahr, East Turkistan, China, Khurasan, Iran, Khorezm, Azerbaijan, Iraq, Syria, Anatolia and to North of Black Sea. Moreover, it impressed important economic, social, cultural and artistic traces in these regions.

In Timur's success, his strong army had a great role as well as his being military genius. This army combatted almost on all of Turkmenistan territories, and carried Turk- Mongol state traditions to wherever they reached.

Timur cannot be thought separated from his army, like his army cannot be thought as separated from Timur. In order to reach his ideals of World domination, Timur made a lot of sails along with his army during his dominance. He was under sail when he was about to pass away. However, despite the fact that Timur was so loyal to his country, his will was broken and his successors could not embrace his fiduciary thoroughly.

Key words: Emîr Timur, Army, Middle East, Strategy, War

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME.....	i
İTHAF.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TEŞEKKÜR.....	xi
KAYNAKLAR VE TEDKİKLER.....	xii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: TİMUR'UN ÖZELLİKLERİ.....	9
1.1. FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ VE KİŞİLİĞİ.....	9
1.2. MEŞRUIYETİNİN KAYNAKLARI.....	24
1.3. ASKERÎ DEHASI.....	27
BÖLÜM 2: TİMUR'UN ORDUSU.....	37
2.1. İNSAN UNSURU.....	37
2.1.1. Hâssa Ordusu.....	37
2.1.2. Eyalet Ordusu.....	39
2.1.3. Hanedan Mensuplarının Emrindeki Kuvvetler.....	40
2.1.4. Aşiret (Kabile) Kuvvetleri.....	41
2.1.5. Tâbi Devlet Kuvvetleri.....	43
2.1.6. Orduyu Oluşturan Diğer Unsurlar.....	45
2.2. ORDU TEŞKİLATI.....	48
2.2.1. Rütbe ve Unvanlar.....	50
2.2.1.1 Sultan.....	50
2.2.1.2. Mirza.....	50
2.2.1.3. Emîrû'l-Ümerâ ve Emîrler.....	51
2.2.1.4. Kutvâl.....	52
2.2.1.5. Tavacı.....	53
2.2.1.6. Daruga.....	54
2.2.1.7. Yasavul.....	55
2.2.2. Sınıflar.....	56
2.2.2.1. Muharip Sınıflar.....	56

2.2.2.2. Gayri Muharip Sınıflar.....	57
2.3. MAAŞ VE ÖDEMELER	61
2.4. SİLAH VE TEÇHİZAT	61
2.4.1. Hafif Silahlar	61
2.4.2. Savunma Araç Gereçleri.....	65
2.4.3. Muhasara Aletleri	69
2.4.4. Binit ve Yükletler	72
2.4.4.1. At	72
2.4.4.2. Fil.....	74
2.4.4.3. Deve, Sığır ve Diğer Hayvanlar.....	75
2.5. ASKERÎ MUSİKÎ TAKIMI.....	76
BÖLÜM 3: SAVAŞ DÜZENİ.....	80
3.1. SAVAŞ ÖNCESİNDE YAPILAN HAZIRLIKLAR.....	80
3.1.1. Harp (Kengeş) Meclisinin Toplanması	80
3.1.2. İaşe Temini	81
3.1.3. Fal Açma (Tefe'ül).....	86
3.1.4. Elçi Gönderme.....	86
3.1.5. Casus Gönderme.....	88
3.1.6. Til Alma.....	90
3.1.7. Keşif	91
3.1.8. Av Merasimi Düzenleme.....	92
3.2. SAVAŞ SIRASINDA ORDU NİZAMI.....	94
3.2.1. Kıt'a İşaretleri	94
3.2.2. Ordu nizamı.....	95
3.3. SAVAŞ SONRASI YAPILAN İŞLER.....	117
3.3.1. Ödüllendirme	117
3.3.2. Cezalandırma	123
BÖLÜM 4: SAVAŞ STRATEJİSİ VE TAKTİKLERİ	127
4.1. SAHTE RİCAT (KERRÜ FERR).....	128
4.2. BASKIN (ŞAHBUN).....	129
4.3. KULLANILAN DİĞER TAKTİK VE HİLELER.....	131
SONUÇ.....	166
KAYNAKLAR	168
EKLER.....	177
EK-1: Timurlu Devleti'nin Sınırları	177

EK-2 Emîr Timur.....	178
EK-3: Timur, Torunu Pir Muhammed'i Multan'da Kabul ederken	179
EK-4: Timur'u Tahtında Otururken Gösteren Bir Minyatür	180
EK-5: Ağustos 1403'te Bir Kale Kuşatması.....	181
EK-6: Timur 1401'de Bağdat'ı Alırken.....	182
EK-7: Timur Tahtında Eğlenceyi İzlerken	183
EK-8: Toktamış Han ile Muharebe.....	184
EK-9: Timur'un Büyük Satrancı	185
EK-10: Toktamış İle Muharebe Sahası ve Saldırı	186
EK-11: 1398'de Delhi'yi Ele Geçiren Timur'un Düzenlediği Ziyafet ve Kutlamalar	187
EK-12: Timur'un Kabri	188
EK-13: Timur'un Semerkant'taki Heykeli	189
ÖZGEÇMİŞ	190

TEŞEKKÜR

Tarih, uçsuz bucaksız bir bozkırda, dörtnala at koşturmak gibidir. Bu bozkıra yolu düşen herkes, büyülenerek çıkacaktır buradan. Uzun yollar aşan, doludizgin akan bir nehir gibi, sonu hep denize çıkar tarihin. Tozlu sayfalar arasında bir o ülkeye, bir bu ülkeye savrulurken, kimi zaman bugünü unuttur insan.

Bizim tarihimiz, geçmişimiz hep memleket kokar. Ben bu yolda, hasret kaldığımız, içinde kardeşlerimizi barındıran, ne yazık ki dilleri ayrılıp birbirine, bize bile yabancılaştırılan bugünkü Özbekistan topraklarını seçtim. Bir gün gidip görebilme umudunu içimde taşıyarak, Asya'dan Avrupa'ya uzanan, adını ve namını duyuran Emîr Timur Güregen'in askeri dehasını, zekâsını ve kişiliğini anlatmaya çalıştım. Saçlarımda bozkırların rüzgârı, yüreğimde güzel Türkistan'ın hasretiyle...

Çalışmalarım boyunca beni her daim destekleyen, hangi rotayı seçersem seçeyim bana inanan ve maddi manevi ihtiyaç duyduğum her an yanımda olan hocam Sayın Doç. Dr. Erkan Göksu'ya ve tez çalışmalarım boyunca gerçek bir sabır örneği gösteren aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKLAR VE TEDKİKLER

Tezimizi hazırlarken amacımız, Emîr Timur'un savaş stratejilerini ve savaşta kullandığı hileler ile taktiklerini bir başlık altında toplamaktı, ayrıca Arap, Fars ve Avrupa kaynaklarında Timur'a dair bilgileri bir araya toplayarak görüş benzerlik ve ayrılıklarını gün yüzüne çıkarmaktı. Daha önceden bu konuda yazılmış eserler Timurlu Devleti siyasî teşkilâtı yahut seferleri üzerine yoğunlaşmıştır. Döneme ait kaynaklarda da aynı şekilde devletin gidişatı, Timur'un sefer düzenlediği ülkelerde gerçekleştirdiği faaliyetler gibi konular üzerine kaleme alınmıştır. Bu tezi hazırlarken, döneme ait ana kaynaklardan, tetkik eserlerden ve çok sayıda eser ve makaleden faydalandık.

Döneme dair kaynaklardan bahsedildiğinde ilk akla gelen kaynak şüphesiz Timurlular döneminin önde gelen edip ve tarihçilerinden olan *Nizamüddin Şâmî* tarafından kaleme alınan *Zafernâme*'dir.

Şâmî'nin hayatı hakkındaki bilgiler *Hâfiz-ı Ebrû*'nun *Zeyl-i Zafernâme*'sinde ve *Yezdî*'nin *Zafernâme*'sinde bulunmaktadır. Tebriz yakınlarındaki Şenbigazânî'de doğduğu için Şenbî yahut Şenb-i Gazânî Tebrîzî nisbeleri ile anılır. Şâmî nisbesi Şam ile ilgili değil, Şenbî kelimesinin değişikliğe uğramış şeklidir. Celâyirli hanedanından Sultan Üveys ve Sultan Ahmet Celâyir'in hizmetinde bulunmuş, 20 Şevval 795 (29 Ağustos 1393)'te Timur Bağdat'a girince Bağdat ahalisinden Timur'a itaat arz eden ve dolayısıyla onun iltifatına mazhar olan ilk kişi olmuştur. İkinci karşılaşmaları; kendi anlatımına göre haccını eda için Hicaz'a giderken Timur lehine casusluk yaptığı iddiası ile Memlûk idarecileri tarafından tutuklandığı ve Timur'un Safer 803 (Eylül- Ekim 1400)'te şehri ele geçirdiği tarihte vuku bulmuştur. Bu tarihten itibaren Semerkant'a dönüşüne kadar Timur'un yanından hiç ayrılmamıştır. Timur Semerkant'a giderken Şâmî'nin Tebriz'e dönmesine izin vermiştir. Şâmî böylece Timur İmparatorluğu'nun batı topraklarına vali tayin ettiği torunu Ömer Bahadır'ın hizmetine girmiş ve 814 (1411-12)'te vefat etmiştir.

Zafernâme en önemli eseridir. Timur, hanedanının tarihinin dair eserlerin yetersiz olduğunu söyleyerek herkesin anlayabileceği bir üslupla fetihlerinin tarihini yazmasını istemiş ve bunun üzerine mumaileyh sade bir üslupla eserini kaleme almıştır. Eser, Timur hanedanı ile başlar, Şahruh'un şehzadelik dönemi için de önem teşkil eder.

806 (1404)'da eserini tamamlayıp Timur'a takdim etmiştir.¹ Necati Lugal eseri aynı adla Türkçeye çevirmiştir. Biz tezimizde bu çeviri nüshadan faydalandık.

Söz edilmesi gereken en önemli dönem vakanüvislerinden biri de *Şerefeddin Ali Yezdi*'dir. Yezdi, Yezd yakınlarındaki Teft şehrinde doğmuştur. Lakabı "Mahdûm", mahlası "Şeref"tir. Mahdûm lakabını Timur'un oğlu Şahruh'un kendisine "Cenab-ı Mahdûm" şeklinde hitap etmesinden dolayı almıştır. Müellif, adını Şahruh ve özellikle oğlu Mirza İbrahim Sultan döneminde duyurmuştur. 846 (1442)'da Şahruh tarafından Irak-ı Acem'in yönetimine tayin edilen Mirza Sultan Muhammed b. Mirza Baysungur'un Kum'da maiyetine girmiştir. Bu yıllarda Teft şehrindeki dergâhında müritlerini yetiştirmekle meşgul olmuştur. Ali Şîr Nevaî, altı yaşlarında iken (doğumu 844/1441) babasının bir grupla birlikte Yezdi'yi hangâhında ziyaret ettiğini söyler. 849 (1445)'da Mirza Muhammed'in isyan etmesiyle Luristan bölgesine, ardından Şahruh'un kendisini affetmesi ile 853 (1449)'te Yezd'e dönmüştür ve 858 (1454)'de burada vefat etmiştir.

Yezdi, asıl şöhretini tarihçiliği ile kazanmışsa da, aynı zamanda döneminin önde gelen alim ve şairlerinden biridir. Mirza İbrahim Sultan'ın isteği üzerine Timur'un hayatını ve fetihlerini kaleme alarak dört yıllık bir çalışma sonucunda 828 (1425)'de tamamlamıştır.

İçeriği, Mirza İbrahim Sultan'ın çeşitli bölgelerden toplattığı bilgiler ile Timur dönemi vakanüvislerinden Şâmî'nin Zafernâme'sinden mürekkeptir. Eser, Şâmî'nin eserinin bir tekrarı olmakla birlikte, yeni bilgiler ve şiirlerle zenginleştirilmiştir. Ayrıca ele aldığı konularla ilgili çeşitli ayet, hadis ve temsilleri ustaca kullanmıştır. Eser, yalnız üslup bakımından değil, diğer Timur dönemi kaynaklarında bulunmayan bilgiler içermesi açısından da büyük öneme sahiptir.² Eser, Ahsen Batur tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Tezimizi çalışırken, bu tercümeden faydalandık.

Döneme dair en önemli Arap kaynağı olan *Acâibu'l- Makdûr* adlı eseri kaleme alan *İbni Arabşah* da döneme tanıklık etmiş ve eseri ana kaynaklar arasında yerini almıştır. Kendi ifadesiyle 791 (1388)'de Dimaşk'ta dünyaya gelen Arabşah, Timur 803 (1400-1401)'te Şam'ı fethettiğinde kardeşleri ve validesi ile birlikte Semerkant'a götürülmüştür. Kayıtlardan, bu sırada 12 yaşında olduğu anlaşılmaktadır. Tam adı Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. İbrahim b. Ebû Nas Muhammed b. Arabşah...

¹Abdullah Uçman, "Şâmî", *DİA*, C.38 , s.330

² Kaan Dilek, "Şerefeddin Ali Yezdi", *DİA*, C. 38, s.550-552

Şihabeddin Ebu'l Abbas'tır. Timur'un fethettiği ülkelerden başkentine götürdüğü diğer ilim adamları ile birlikte Semerkant bölgesi ilim yönünden oldukça zenginleşmiş, Arabşah da bu zenginlikten faydalanmıştır. Pek çok ilim adamı ile temasta bulunmuş, Farsça, Moğolca ve Türkçe'yi öğrenmiştir. Çin sınırından Karadeniz kıyılarına kadar pek çok bölgede bulunmuş, en son Osmanoğullarının payitahtı Edirne'ye kadar gelmiş, burada Çelebi Sultan Mehmet'in iltifatına mazhar olmuş ve hizmetine girmiştir. Sultan Mehmet Çelebi'nin 1421'de vefatı üzerine asıl vatanı Şam'a dönmüş ve 1428'e kadar burada kalmıştır. İbni Tagriberdî, onun birkaç kez Kahire'ye geldiğini ve her gelişinde kaleme aldığı nesir ve manzum yazıları kendisine okuduğunu fakat son gelişinde beş gün hapiste kaldığını yazmaktadır.

İbni Arabşah, 854 (1450)'te altmış iki yaşında vefat etmiştir. Çeşitli konularda pek çok eser bırakmıştır. Bizi ilgilendiren ve en önemli eserlerinden biri olan *Acâibu'l Makdûr* adlı eseri Şam'da inzivaya çekildiği dönemde kaleme almıştır. çocuk yaşta vatanından koparıldığı için eserinde Timur'a karşı çok keskin ifadeler kullanmıştır.

Şâmî ve Yezdî Timur için ne kadar olumlu ifade kullanmış ise Arabşah o kadar olumsuz görüş bildirmiştir. Ona karşı Timur'a karşı savaşan herkes iyidir. Timur döneminin en önemli kaynaklarından biri olan bu eser, çeşitli dillere kısmen veya tam olarak tercüme edilmiştir ve çok kıymetli birinci el kaynaklar arasındadır.³ 2012 yılında Ahsen Batur tarafından tam anlamıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Biz tezimizde eserin bu tercümesini kullandık.

Döneme ışık tutan bir diğer önemli eser olan *En-Nücûmü'z-Zahire* adlı eserin sahibi *İbni Tagriberdî*'dir. Tam adı Ebu'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf b. Tagriberdî el-Atâbekî el-Yasbuğavî (Basbuğavî) ez-Zâhirî olan Tagriberdî, 812/1409–1410 (veya 813/1410–11) yılında Kâhire'de, şimdiki Kale Mahallesi'nde bulunan Sultan Hasan Medresesi'nin yakınındaki Emîr Muncuk Yûsuff'nin evinde doğmuştur. İbni Tagriberdî'nin babası, el-Melikü'z-Zâhir Berkuk'un ilk yıllarında bu sultanın memlûkleri arasına girmiş ve bu yüzden “ez-Zahirî” nisbesiyle anılmıştır. Berkûk, kısa bir süre sonra Emîr Tagriberdî'yi azad etmiş ve el-Memâlîkü's-Sultânîyye'nin bir zümresi olan Hasekî Fırkasının başına getirmiştir. Kısa sürede hükümdarın en güvendiği emîrlere arasına giren Seyfeddin Tagriberdî, efendisinin ona verdiği görevleri başarıyla

³ İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2012

yerine getirmiştir. Sultan Berkûk, Mintas İsyanı'nı bastırdıktan sonra Mısır'a müjdecî olarak onu göndermiş, daha sonra kademe kademe terfi ettirerek muhafız birliği kumandanlığına yükseltmiştir. Emîr Tagriberdî, Sultan Berkuk'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu el-Melikü'n-Nâsır Ferec döneminde de yükselmeye devam etmiştir. Bu dönemde Atabekü'l-Asâkir derecesine terfi eden Emîr Tagriberdî, devletin en önemli niyâbeti olan ve yalnızca büyük emîrlere tevdi edilen Şâm Nâibliğine atanmıştır. Burada Şam Şehirlerini Timur'a karşı müdafaa etmiş, ancak hezimete uğrayarak Sultanla beraber Mısır'a geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu arada Sultan Ferec, yeniden gözde emîrlerden biri haline gelen Emîr Tagriberdî'nin büyük kızı Hond Fâtıma'yla evlenmiştir. Emîr Tagriberdî (813/1410), bu göreve atandıktan kısa bir süre sonra da vefat etmiştir (16 Muharrem 815/28 Nisan 1412) İbni Tagriberdî'nin, altı erkek ve dört kız kardeşin en küçüğü olduğu ve babasının vefatı sırasında henüz iki-üç yaşlarında bulunduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber önemli bir emîrin oğlu ve Sultan'ın kayınbiraderi olmasından dolayı, yetimliğin mahrumiyetlerinden pek etkilenmediği söylenebilir. İbni Tagriberdî'nin Memlûk sultanları ve büyük devlet ricaliyle iyi ilişkiler kurmuş olması da rahat yaşamını temin eden unsurlardandır. Nitekim onun Barsbay, Çakmak, İnal ve Hoşkadem gibi Memlûk sultanlarıyla sık sık görüştüğü, sarayda düzenlenen muhtelif etkinliklere, av partilerine, âlim ve ediplerin toplantılarına katıldığı bilinmektedir. Özellikle kayınbiraderi Sultan Çakmak onun oğlu el-

Makâmü'n-Nâsırî Muhammed'le tesis ettiği dostluk, ona her alanda büyük fayda ve imkânlar sağlamıştır. Sultan Çakmak, oğlu Muhammed'i İbni Tagriberdî'nin yeğenlerinden biriyle evlendirmiş ve İbni Tagriberdî, önemli eserlerinden biri olan "el-Menhelü's-Sâfi"yi ona takdim için yazmıştır. İbni Tagriberdî, ömrünün son yıllarında Kâhire'de Melik Eşref İnal türbesinin yakınına büyük bir türbe yaptırıp, kitaplarını ve yazdığı eserleri oraya vakfetmiştir. Bundan bir müddet sonra bir hastalığa tutulmuştur. Bu hastalık sebebiyle tahammül edilemeyecek derecede şiddetli karın ağrısı çeken İbni Tagriberdî, 5 Haziran 1470 (5 Zilhicce 874) tarihinde hayata gözlerini yummuştur. Sağlığında iken yaptırdığı ve kitaplarını vakfettiği türbesine gömülmüştür. Bizi ilgilendiren, yani Timur dönemi ile ilgili bilgilere ulaştığımız eseri en-Nücümü'z-Zâhire'nin; 20-363 (641-976) yıllarını kapsayan kısmı, ilk olarak Theodor W. J. Juynboll ve B. F. Mattheus tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır. Daha sonra William Popper, 366-566 (977-1171) ve 746-872 (1345-1467) yıllarına ait kısımlarını

yine iki cilt halinde neşretmiş, ayrıca 784-874 (1382- 1469) dönemini ele alan bölümünden bazı kısımları İngilizceye çevirmiştir. Edmond Fagnan ise Kuzey Afrika ile ilgili bölümlerini Fransızcaya tercüme etmiştir. Eserin tamamının neşri ise Mısır'da gerçekleştirilmiştir. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1930-1956 yılları arasında on iki cildini neşretmiş, daha sonra Fehîm Muhammed Seltût XIII. (Kâhire 1970), Cemâl Muhammed Muhriz - Fehîm Muhammed Seltût XIV. (Kâhire 1972), İbrahim Ali Tarhan XV. (Kâhire 1972) ve Cemâleddin es-Seyyâl ile Fehîm Muhammed Seltût XVI. (Kâhire 1972) cildini yayımlamıştır. Muhammed Hüseyin Semseddin ise eserin tamamının tıpkıbasımını yapmıştır.⁴ Sekizinci cildi yine Ahsen Batur tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Tezimizde bu ciltten faydalandık.

Bu noktada zikredilmesi gereken en mühim eserlerden biri de Timur'a atfedilen Tüzukat-ı Timur adlı eserdir. Bu eserde Timur'un kendi ağzından saltanat mücadelesi, ordu, devlet yönetim ilkeleri, toplum görüşü, felsefesi ve idealleri kaleme alınmıştır. Melfuzat kısmında Timur'un ilk saltanat kavgasından, Ankara Savaşı'na kadar olan mücadelesi anlatılır. Eserin ikinci bölümü olan Tüzukat'ta ise devlet yönetimi ve ordu düzenine dair kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Bu eser, yalnızca bir tarih kitabı değil, aynı zamanda onun devletini bir nevi rehberidir.⁵

Ana kaynaklar arasında sayılan eserlerden biri de *Tarih-i Reşidî*'dir. Duğlat Kabilesi'ne mensup Tam adı *Mirza Muhammed Haydar Küregen b. Muhammed Hüseyin b. Muhammed Haydar b. Emir-i Kebir Said Ali b. Emir Ahmed b. Hudaydad b. Emir Bulacı* olan müellif tarafından yazılmıştır. Müellif aynı zamanda Babür'ün teyze oğludur. 905 (M. 1499–1500) yılında Taşkent'te doğmuştur. Hayatının ilk dönemi Babür'ün yanında geçmiştir. Muhtemelen Babür'ün Özbekler karşısında üst üste aldığı yenilgilerden ötürü 1512 yılında onun yanından ayrılan Mirza Haydar, kuzeni Sultan Said Han b. Sultan Ahmed'in yanına gitmiştir. Özbekler karşısında tutunamayan Sultan Said'in Kaşgar'a gitmesi üzerine onunla Kaşgar'a gelen müellif burada kurulan Saidiye Hanlığı'nın üst yönetim kademelerinde, genellikle askerî komutanlıklar olan, çeşitli vazifeler üstlenmiştir. Ancak Sultan Said Han ölüp yerine oğlu Abdurreşid Han geçince dengeler değişmiştir. Yeni han iktidarını sağlamlaştırmak için tasfiye harekâtına girişince, bu harekâta maruz kalmaktan çekinen Mirza Haydar, 1536 yılında hanlığı terk ederek Bedehşan ve Kabil üzerinden o sırada Babür'ün oğlu Kamran Mirza'nın

⁴ Erkan Göksu, "İbni Tagriberdî ve Tarihçiliği", *Nüsha*, Y. 8, S. 26, 2008/ I, s.69-90.

⁵ Halil Çetin, *Timur'un Anadolu Seferleri ve Ankara Savaşı*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012

yönettiği Lahor'a ulaşmıştır. Burada büyük itibar gören müverrih, Hindistan'ın Kamran'a tabi olan kısımlarının valisi olmuştur. 1539 yılından itibaren Mirza Haydar, Hümayun'un maiyetinde yer alarak ona danışmanlık yapmıştır. Daha sonra ise Keşmir'i Babürlüler namına ele geçirerek buranın sonraki on bir yıl boyunca yöneticiliğini üstlenmiştir. Mirza Haydar 1551 yılında yapılan bir savaşta hayatını kaybetmiştir.

Tarih-i Reşidî, her biri defter olarak isimlendirilen iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm tarihî eserlerden yararlanılarak kaleme alınan kısımken, ikinci bölüm yazarın bizzat şahit olduğu veya anlattığı olayların aktörleriyle yakın tanışıklığı olduğu kısımdır. Mirza Haydar ikinci bölümü birincisinden önce yazmıştır ve hacim bakımından da ikinci bölüm daha büyüktür. Birinci bölümde Mirza Muhammed Haydar, Çağatay evladı olan Moğolistan hanlarının tarihlerini Tuğluk Timur'dan (1347–1363) itibaren anlatmaktadır. Olaylar Sultan Said Han'ın 1533 yılında ölümüne kadar gelmektedir. Bu zaman dilimi içerisinde birinci defterde (bölümde) Tuğluk Timur dönemi ve onun Müslüman oluşu, Emir Timur'un tarihi (özellikle onun Doğu Türkistan seferleri), Veys Han ve Yunus Han dönemleri, Doğu Çağataylı Sultan Mahmud ve Sultan Ahmed hanlar ele alınmıştır. İkinci defterde ise Muhammed Haydar Mirza, Muhammed Han Şibanî ile Babür'den bahsederek sözü daha sonra Sultan Said Han'a ve yaptıklarına getirmiştir. Sultan Said Han'ın Özbekler karşısında başarılı olamaması üzerine Kaşgar'a gidişi, burada Mirza Ebubekir ile mücadelesi, onu yenerek tarihe "Saidiye Hanlığı" veya "Yarkend Hanlığı" olarak geçecek devleti kurması, Sultan Said Han'ın daha sonra ülke topraklarını genişletmek için düzenlediği fütuhat hareketi, bu seferlerde kendisinin üstlendiği görevler, o dönemde Keşmir'in durumu, Sultan Said Han'ın ölümünden sonra hanlıkta meydana gelen olaylar eserin sayfalarında yer almıştır. Vakayiname çok ilginç ve orijinal bilgiler vermesinden başka, o dönemde geniş bir coğrafyayı ele alan hemen hemen tek kaynak olmasından ötürü de araştırmacıların ilgisini hep çekmiştir. Eserin batı dillerine tercümelelerinden en çok bilineni E. Denison Ross tarafından yapılanıdır. İngilizce çeviri olan bu çalışma birkaç kez baskı yapmıştır. Ross'un bu çevirisi Türkçeye Osman Karatay tarafından 2006 yılında kazandırılmıştır.⁶ Biz de tezimizde bu basıdan faydalandık.

⁶ Bilal Çelik, "Saidiye Hanlığı ve Hocalar Devri Kaynakları", *History Studies*, Volume 4 Issue 4, November 2012, s. 65-89,

Timur'un Osmanlı devri tarihçilerinin eserlerinde de bahsi geçer. Timur, özellikle Ankara Savaşı galibiyeti sebebiyle Osmanlı tarihçileri arasında kötü bir üne sahiptir.

Burada bahsedilmesi gereken önemli tarihçilerden biri *Hoca Sadettin Efendi*'dir. 943'te (1536-37) İstanbul'da doğan müellifin büyük babası, Şah İsmâil'e intisap etmişken Çaldıran zaferinden sonra Yavuz Sultan Selim tarafından İranlı âlim ve sanatkârlarla birlikte Tebriz'den İstanbul'a getirilen ve padişahın güvenini kazanarak "Hâfız-ı Mahsûs-i Sultânî" sıfatı ile Mısır seferine katılan İsfahanlı Hâfız Muhammed, babası Yavuz Sultan Selim'in çok sevdiği nedimi Hasan Can Çelebi'dir. Sadettin Efendi, babasının saray çevresindeki etkisi sebebiyle daha küçük yaşta iyi bir tahsil görmüştür; sahn müderrisi Karamânî Mehmed Efendi'den ve devrin ileri gelen âlimlerinden ders almış, daha sonra Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'den mülâzemetle 1556'da İstanbul'daki Murad Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. Şevval 971'de (Mayıs 1564) Bursa Yıldırım Bayezid Medresesi'ne nakledilmiştir. Zilhicce 977'de (Mayıs 1570) Bursa Sultânî Medresesi pâyesini alan ve ertesi yılın sonlarında Sahn müderrisliğine terfi eden Sadettin Efendi, Şehzade Murat'ın muallimi İbrahim Efendi'nin ölümü üzerine Muharrem 981'de (Mayıs 1573) onun yerine şehzade hocalığına tayin edilip Manisa'ya gönderilmiştir. Bu görev Sadettin Efendi'nin hayatında bir dönüm noktası olmuş ve ilim hayatında olduğu kadar devlet yönetiminde de etkinliği giderek artmıştır. Bundan sonra "Hoca" ve "Hoca Efendi" diye şöhret bulmuştur. Manisa'da öğrencisine büyük bir saygı ve güven aşılama muvaffak olan Sadettin Efendi, sekiz ay sonra III. Murat'ın saltanata çağırılması üzerine onunla birlikte İstanbul'a gelmiş ve cülûsun ardından (8 Ramazan 982/22 Aralık 1574) "hâce-i sultânî" unvanını kazanmıştır. Fâtih Sultan Mehmed'in Kânunnâme'sinde şeyhülislâm "reîs-i ulemâ", hünkâr hocaları da "serdâr-ı ulemâ ve müsteşâr-ı umûr-ı dîn ü dünyâ" olarak nitelendirilip hoca efendilerin şeyhülislâm ile aynı elkabla anılmaları ve sadrazamların onları "riâyeten" üst makama almaları öngörüldüğünden bir yandan padişahın güvenine sahip olan, öte yandan Kanunnâme ve geleneklerden kaynaklanan üstünlüğe dayanan Hoca Sâdettin, III. Murat'ın saltanatı döneminde sarayda çok seçkin bir mevki kazanmıştır.

Hoca Sadettin Efendi, çeyrek yüzyıla yakın ilmiye mesleği yanında idarî ve siyasî işlerde de söz sahibi olmuştur. Zamanın birçok edip ve şairi eserlerini ona ithaf etmişlerdir. Kendisini acı bir dille tenkit eden Gelibolulu Mustafa Âlî bile Menâkıb-ı

Hünerverân'ını onun arzusu üzerine yazmış ve rasathane kurması için büyük destek verdiği Takıyyüddin astronomiyle ilgili yazdığı eserleri ona ithaf etmiştir. Himayesine mazhar olanlar arasında ilmiye mensupları yanında Şehnâmecî Lokman ve Kınalızâde Hasan Çelebi de sayılabilir. Devrinin önemli siyasî olaylarında rol oynaması birçok muhalifinin ortaya çıkmasına yol açmış ve hakkında bazı suiistimallere karıştığı yolunda ithamlarda bulunulmuştur. Özellikle oğullarını ve yakınlarını önemli mevkilere getirmesi ulema mesleğindeki bozulmaya sebep olarak gösterilir. Büyük ulema ailelerinin doğuşu da bu döneme dayandırılır. Daha sağlığında oğullarını Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerine getirtmiş, böylece Hocazâdeler ailesi ulema arasında nüfuzlu bir yer kazanmış ve bu aile etkisini sonraki asırlarda da sürdürmüştür. Nitekim Hoca Sadettin'in beş oğlu da babaları gibi ilmiye sınıfına girmiş, ilk ikisi Mehmet ve Esat efendiler şeyhülislâmlığa, Abdülaziz ve Sâlih efendiler kazaskerliğe kadar yükselmiştir. Torunlarından Ebûsaid Mehmed, Bahâî Mehmed ve Ebûsaid'in oğlu Feyzullah efendiler de şeyhülislâmlık yapmışlardır.

Hoca Sadettin Efendi'ye bir tarihçi olarak büyük şöhret kazandıran eseri *Tâcü't-Tevârîh*'tir. "*Hoca Târihi*" adıyla da anılan eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak Yavuz Sultan Selim devri sonuna (1520) kadar gelir. Yazıldıktan kısa bir müddet sonra büyük bir alakaya mazhar olan esere zeyiller yazıldığı gibi Avrupa'da daha XVII. yüzyıldan itibaren şöhret kazanarak tercümeleri yapılmıştır. *Tâcü't-Tevârîh*, Maarif Nâzırı Nevres Paşa tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır (İstanbul 1279, 1280). Müellifin, babası Hasan Can'dan duyduklarına dayanarak kaleme aldığı Selimnâme ise Yavuz Sultan Selim'e ait menâkıb türü bazı kıssalardan ibaret olup *Tâcü't-Tevârîh*'in II. cildinin sonuna ilâve edilmiştir. On iki hikâyeden oluşan Selimnâme'nin metnini ayrıca Ahmet Uğur neşretmiştir Hoca Sâdeddin'in Kanûnî Sultan Süleyman devrine ait notlarının sonradan oğulları tarafından düzenlendiği anlaşılmaktadır.⁷ Biz eserin Türkçe tercümesinden yararlandık.

Bir diğer Osmanlı müverrihi olan *Devletşah*'ın doğum tarihi belli olmamakla birlikte tezkiresini yazmaya başladığı sıralarda elli yaşlarında olduğuna ve eserini uzun yıllar süren bir çalışma sonunda 892'de (1487) tamamladığına bakılarak onun 830-840 (1427-1437) yılları arasında doğmuş olduğu tahmin edilebilir. Timurlular'dan Şahruh Mirza'nın nedimlerinden Emîr Alâüddeve-i İsferyâî'nin oğludur. Bâbü'rün

⁷ Şerafettin Turan, "Hoca Sadettin Efendi", *DİA*, C. 18, s.198

maiyetinde bir emîr olan büyük kardeşi Radıyüddin Ali ise aynı zamanda Türkçe ve Farsça şiir yazan bir şairdi. Ailesi, babasının nisbesine bakılırsa İsferyân'den Semerkant'a gelip yerleşmiş olmalıdır. Semerkandî nisbesi ise bu şehirde doğmuş olduğunu göstermektedir. Şiirlerinde "Alâî" mahlasını kullanan Devletşah'ın o dönem Timurlu beyzadeleri gibi iyi bir öğrenim gördüğü tezkiresinden anlaşılmaktadır. Devletşah öğrenimini tamamladıktan sonra Timurlu prenslerin sarayına girmiş ve ömrünün büyük bir kısmını burada geçirmiştir. Kendisinin ve ailesinin sarayla yakın ilişkisi dolayısıyla ona emîr unvanı verilmiş, sonunda babasından kalan araziye işletmek üzere çiftçiliğe başlamıştır. Onun saraydan ayrılışına, sonraları devlet erkânı tarafından kendisine iyi davranılmamasının yol açtığı anlaşılmaktadır. Yıllarca Timur ailesine hizmet ettiği halde sonunda emirlikten çiftçiliğe düşüşünden ve maliye memurlarının zulümlerinden şikâyet etmesi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Ancak saraydaki görevinden ayrılmasına babalarını öldüren şehzadelerin, şehzadelerini öldüren babaların davranışlarının sebep olduğu kadar dalkavuk ve iki yüzlü âlim ve şeyhlere karşı duyduğu tiksintinin de rolü olmuştur. Soylu bir aileye mensup olması sebebiyle devlet hizmetine tayin edilen kişilerin yönetici sınıftan değil de çiftçi ve esnaf arasından seçilmesine karşı içinde uyanan tepki sonucu kendisini çiftçiliğe vermiş olması da mümkündür. Devlet yönetimiyle ilgili bu görüşünü kuvvetle savunmasına ve yanlış bir iş yaptığına inandığı Bâbü'r'ü ağır biçimde eleştirmesine rağmen eski görevini tekrar elde etmek ümidiyle aynı davranışta bulunan Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî'yi övmüştür. Devletşah tekrar devlet hizmetine girme yolundaki bu isteği gerçekleşmeden 896'da (1490-91) veya 900'de (1494-95) vefat etmiştir.

Devletşah'a asıl büyük ününü sağlayan *Tezkiretü's-Şuarâf* adlı eseridir. 892'de (1487) tamamlanan ve Ali Şîr Nevâî'ye ithaf edilen eser İran şairleri hakkında kaleme alınan genel nitelikte bir tezkiredir. Müellif bu kitabını yazarken aynı nitelikteki eserlerin yanı sıra ilmî ve edebî eserlerden de faydalanmıştır. *Tezkiretü's-Şuarâf* bir mukaddime, yedi bölüm (tabaka) ve bir hâtimedden ibarettir. Mukaddimedede şiir sanatı ve meşhur on Arap şairi hakkında bilgi verilir. Bundan sonraki yedi bölümde ise 143 İran şairinin biyografileri yer alır ve şiirlerinden örnekler nakledilir. Hâtimedede yedi çağdaş şair ile başta Hüseyin Baykara olmak üzere Herat sarayının ileri gelenleri anlatılır. Devletşah'ın bu eseri, çok defa ele aldığı şairleri himaye edenler hakkında bilgi vermesi dolayısıyla tarihî bakımdan da önem taşır. Bu konuda faydalandığı kaynaklardaki yanlış bilgileri de nakletmekle birlikte eser döneminin sosyal tarihi açısından önemlidir.

Ayrıca şairler hakkında bugün elde bulunmayan eserlerdeki bilgileri de nakletmiş olması tezkirenin değerini bir kat daha arttırmaktadır. Devletşah'ın bu eseri, daha sonra yazılan Türkçe, Çağatayca ve Farsça tezkireleri tertip ve muhteva bakımından etkilemiştir. Türkiye kütüphanelerinde nüshalarına rastlanmayan tezkirenin dünya kütüphanelerinde birçok yazma nüshası vardır. 1963 yılında Necati Lugal tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.⁸ Biz de eserin Türkçe tercümesinden yararlandık.

Evliya Çelebi de Seyahatnâme'sinde Timur'un Sivas'a girdiği döneme dair önemli bilgiler vermektedir. Seyahatnâme'nin X. cildi eksik bir şekilde birden bire bitmektedir. Bu sebeple de Evliya Çelebi'nin eserini bir sonuca bağlayamadan vefat ettiği tahmin edilmektedir. Vefat yeri ve tarihi hakkında da kesin bilgi yoktur. Onun ölüm tarihi üzerinde duran M. Cavid Baysun, Seyahatnâme'nin X. cildinin sonlarındaki bilgilerden hareketle önce bunun 1093 (1682) civarında olabileceğini yazmış (İA, IV, 406), daha sonra bu bilgiyi düzelterek Evliya Çelebi'nin muhtemelen II. Viyana Kuşatması'nı idrak ettiğini ve 1095 (1684) yılında hayatta bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca Evliya Çelebi'nin Mısır'dan İstanbul'a döndükten sonra öldüğüne, mezarının Meyyitzâde kabri civarındaki aile kabristanında bulunduğu dair iddialar da vardır.

Evliya Çelebi hiç evlenmemiştir. Eserindeki bilgilerden iyi ata bindiği, iyi cirit oynadığı, gayet çevik ve hareketli bir insan olduğu, herkesle iyi geçindiği, hoşsohbet, nüktedan olup katıldığı meclislerde sözünü dinlettiği anlaşılmaktadır. Devlet ricâlerinden çok tanıdığı olmasına rağmen ikbal hırsına kapılıp mansıp peşinde koşmayarak hayatını seyahate vakfeden Evliya Çelebi, seyahatlerine yardımcı olması için zaman zaman mektup götürüp getirmek, köyleri tahrir etmek, vergi toplamak gibi görevleri kabul etmiştir. Bazen elçi kabilelerine katılarak daha emniyetli bir yolculuk yapma fırsatını değerlendirmiştir.

Eserinden anlaşıldığına göre Evliya Çelebi hoşça vakit geçirmeyi seven zevk sahibi bir kimsedir. Anlattığı garip olaylarda ve latifelerde hiç şüphesiz onun bu özelliğinin tesiri vardır. İstanbul'u adım adım dolaşırken mesireler, meyhaneler, saz ve söz âlemlerinin icra edildiği yerler onun uğrak yeri olmuş, buradaki sanatkârlarla tanışarak dost olmuştur. Bazen Kâğıthane'de İstanbul'un eğlence düşkünlerine saz ve söz âlemleriyle ev sahipliği bile yapmıştır.

⁸ Ayla Demiroğlu, "Devletşah", *DİA*, C.09, s. 245

Evliya Çelebi'nin gezip gördüğü yerleri ve şahit olduğu olayları konu alan on ciltlik seyahatnâmesi Türk kültür tarihi bakımından oldukça önemli bir külliyat niteliği taşımaktadır. *Seyâhatnâme-i Evliya Çelebi*, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi* adlarıyla bilinen bu eserin bazı nüshalan Târîh-i Seyyâh ismini taşır. Eserin I. cildi İstanbul'a tahsis edilmiştir. II. ciltte Bursa, İzmit, Bartın, Amasra, İnebolu, Sinop, Bafra, Samsun, Giresun ve Trabzon tasvir edilir. Ayrıca Gürcistan, Abaza diyarı, Girit seferi, Hanya Kalesi'nin fethi, Düzce, Bolu, Gerede, Amasya, Niksar, Erzurum, Erzincan ile Şebinkarahisar, Merzifon ve Çorum hakkında bilgi verilir. III. cilt İznik, Eskişehir, Iğın, Konya, Ulukışla, Payas, İskenderun, Antakya, Hama, Humus, Şam, Yafa, Lût denizi, Remle, Gazze ile başlar. Ardından Kayseri, Sivas, Muş, Arapkir, Harput ve Bingöl anlatılır. Burgaz, Pravadi, Şumnu, Hezargrad, Rusçuk, Yerköyü, Niğbolu şehirleriyle Özi, Köstence, Babadağı, Zağra-i Atık, Filibe, Tatar Pazarcığı, Sofya, Cısr-i Mustafa Paşa, Edirne etraflı şekilde tasvir edilir. IV. ciltte Diyarbekir, Mardin, Bitlis, Van ve İran'da Rûmiye, Tebriz, Hemedan, Kirmanşah hakkında bilgi verilir. V. cilt İran'dan Bağdat'a, oradan Siirt'e ulaşan, İstanbul'a dönerken Tokat'a uğrayan Evliya Çelebi'nin bu yol güzergâhında gördüklerini anlatmasıyla başlar. Ayrıca bu ciltte Özi'ye gidişi, Varna, İsmail, Akkirman, Bender ve buradan katıldığı Lehistan seferi, Ukrayna, Prut ve Kılburun, İstanbul'a döndükten sonra IV. Mehmed ile çıktığı Anadolu seyahati, Celâlî reisi Abaza Hasan Paşa ile ilgili olaylar, Kal'a-i Sultâniyye, Bozcaada, Gelibolu, Bolayır, Keşan, Malkara, Bosna, Üsküp, Manastır gibi yerler anlatılır. VI. cilt, Evliya Çelebi'nin Erdel'e Köse Ali Paşa'nın refakatindeki seferiyle başlayıp Sırbistan, Macaristan ve Romanya ile sürer. Bu ülkelerdeki şehirler etraflı şekilde konu edilir. VII. cilt Kanije, İstolni Belgrad, Belgrad, Kara Mehmed Paşa'nın elçilik heyetiyle Viyana'ya gidiş, Viyana'nın ve kalesinin tasviri, Macaristan'a ve Budin'e varış ile Tımışvar, Eflak, Boğdan vilâyetlerinin tasviri, Kazak vilâyeti, Kırım, Dağıstan, Kafkas kavimlerinin dil, örf ve âdetlerine ayrılmıştır. VIII. ciltte Azak'tan Kefe, Bahçesaray, Kılburun, Akkirman, İsmail, Babadağı, Hasköy ve Edirne yoluyla İstanbul'a dönüş; tekrar Girit seferine katılmak üzere Edirne, Dimetoka, Gümülcine, Drama, Selânik yoluyla Mora ve Hanya'ya geçiş; Kandiye fethinde bulunduktan sonra Arnavutluk'a oradan da Yanya, Tepedelen, Avlonya, Draç, İlbasan, Ohri, Resne, Manastır, İştip, Cısr-i Mustafa Paşa, Edirne üzerinden İstanbul'a dönüş yer alır. IX. ciltte İstanbul'dan Mekke ile Medine'ye kadar uzanan güzergâhta Batı ve Güney Anadolu ile Suriye şehirleri anlatılır. X. cildin tamamı Mısır'a ayrılmıştır. Mısır'a yakın bölgeler, Nil sahilleri, Sudan ve Habeşistan da burada ele alınmıştır. Eserin matbu nüshaya dayalı kısaltılmış ve sadeleştirilmiş

yayımlarına rastlanmakla birlikte bunların ilmî çalışmalarda kullanılmaması gerektiği belirtilmelidir.⁹

Bir başka seyahatnâme, *Ruy de Gonzales Claijo* adlı İspanyol sefirine ait değerli bir kaynak olan *Anadolu, Orta Asya ve Timur adlı* eserdir. Clavijo, Papalık özel emri ile Timur'a elçi olarak gönderilmiştir. Clavijo, İstanbul'u ziyaretinde İstanbul'un o günkü durumu hakkında gözlemlerde bulunur. İstanbul'un Bizans'ın son dönemindeki durumunu anlatır. O sırada Osmanlı şehzadeli, iktidar için birbirleriyle savaşmakta ya da gizli ittifaklar kurmaktadırlar. Osmanlı'nın Asya'daki topraklarında bir kargaşa hüküm sürerken, Avrupa, Rumeli topraklarında, Osmanlı düzeni devam etmektedir. Clavijo, daha sonra, Karadeniz yolu ile İstanbul'dan ayrılır. İstanbul adı ilk defa onun seyahatnamesinde geçer. Eser, Timurlu Devleti'nde elçilik, devletin sosyal yapısı, devlet şöenleri gibi kültürel konularda pek çok kıymetli bilgi sunar. Biz tezimizde eserin Türkçe tercümesinden faydalandık.

Timur dönemi ana kaynakları arasında unutulmaması gereken kaynaklardan biri de *Babür'e* ait olan *Babürnâme* adlı eserdir. Her yılın bir fasıl olarak ele alındığı bu eser, bahsi geçen coğrafyaları her yönden ele alması bakımından önemlidir. Gerek coğrafi özellikler, gerekse seyahat edilen ülkenin meşhur güzellikleri açısından hayli zengin bir içeriğe sahiptir. Bazı bölümleri eksik olmakla birlikte, bu bölümler Tarih-i Reşidî ile kısmen de olsa tamamlanabilmiştir.¹⁰

Arap ve Fars eserlerin yanı sıra, Avrupa'da da Timur ile ilgili olarak yazılmış pek çok eser bulunmaktadır. Döneme ait en önemli yazarlardan bir tanesi Avrupalı oryantalist *Beatrice Forbes Manz*'dir. *The Rise and Rule of Tamerlane, Tamerlane's Career and Its Uses, Timurlenk, Politics and Religion in Timurid Iran* adlı eserleri döneme kaynaklık etmesi açısından önemlidir. Biz bu eserlerin İngilizce orijinallerinden ve incelemelerinden faydalandık.

Manz'dan başka döneme dair yazan diğer önemli kişi *Justin Marozzi*'dir. Marozzi, *Timurlenk* adlı eserinde devletin siyasi ve sosyal yapısını, ordu teşkilâtını vs. ayrıntılı olarak ele alır. Biz tezimizde bu eserin Türkçe çevirisinden yararlandık.

Bu iki yazar dışında, Timur dönemi hakkında yazan en önemli kişi Jean Paul Roux'tur. Yazar, tarih alanında pek çok eser vermiştir, bu eserlerin çoğu da Türkçeye

⁹ Mücteba İlgürel, "Evliya Çelebi", *DİA*, C. 11, s. 531

¹⁰ Musa Şamil Yüksel "Arap Kaynaklarında Timur", *Bilig*, 31, (Güz 2004), 85-126

kazandırılmıştır. *Türklerin Tarihi, Moğol İmparatorluğu Tarihi ve Büyük Moğolların Tarihi, Babür* adlı eserleri, tezimiz için önem teşkil eden eserleridir.

Bunların yanı sıra daha başka yabancı eserin gerek orijinalinden, gerekse tercümesinden tezimizde faydalandık.

Timur dönemi ile ilgili yazmış, araştırmış ve eser vermiş en önemli kişilerin başında *Prof. Dr. İsmail Aka* gelir. *Aka, Timur ve Devleti* adlı eseri başta olmak üzere diğer eserleri ve makaleleri ile tezimize yol gösteren önemli bir tarihçidir. Bu döneme dair yazan bir diğer önemli yazar *Prof. Dr. Hayrunnisa Alan*'dır. *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular, Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları* adlı eserleri başta olmak üzere bu alanda pek çok eser vermiştir. *Musa Şamil Yüksel* de *Arap Kaynaklarında Timur ve Timurlu Devletinde Din Devlet İlişkisi* adlı başta gelen eserleri ile ve diğer makaleleri ile tezimize faydalandığımız önemli tarihçilerdendir.

Son dönemde Timur ve özellikle Ankara Savaşı'na dair yazan bir diğer isim *Halil Çetin*, Ankara Savaşı'na ışık tutan eseri *Timur ve Ankara Savaşı* ile başvurduğumuz kaynaklardan olmuştur. Timur Devleti askerî teşkilatına dair bir doktora tezi bulunan *Ensar Macit* de yine tezimizde faydalandığımız önemli tarihçilerdendir.

GİRİŞ

Emîr Timur, Ortaçağ tarihinin ve hatta dünya tarihinin en önemli siyasi ve askerî şahsiyetlerinden biridir. Kurduğu devlet çok geniş topraklara sahiptir; Kafkaslar, Doğu Anadolu, Fırat'ın doğusu, Hazar Denizi'nin kuzeyini Aral Denizi'nin güneyine bağlayan, eskilerin Oxus adını verdikleri Amu-Derya'ya kadar taşan, Tien-Şan Dağları'nı aşarak, günümüz Doğu Türkistan'ına varan sınır ile Himalayalar, Pencâb ve İndus Nehri'nin (Sind Suyu) güneyine kadar uzanan coğrafyayı kapsar.¹¹ Timur, adından tarih boyunca söz ettirmiş; gerek devlet yönetimi, gerek savaş stratejileri ile haklı bir saygınlığa sahip olmuştur. Timur'un Türk olup olmadığına dair farklı görüşler mevcut olmakla birlikte, Timur da devleti de genellikle Türk devletleri içerisinde mütalaa edilmektedir.¹²

Onun seferleri stratejik bakımdan gayet itinalı bir şekilde hazırlanmış, taktikleri mükemmel uygulanmış olduğu halde, yalnızca siyasî tarih açısından değerlendirildiğinde birbirinden kopuk seferler gibi bir görünüm arz etmektedir.¹³ Elbette Timur ve kurduğu devletten önce, Timur'dan önce varlığını sürdürmüş Cengiz Han ve ardından gelen dört Cengiz ulusundan söz etmek dönemi tam anlamıyla kavrayabilmek açısından şarttır.

13. asrın başlarında sonraları adı Cengiz Han olarak anılacak olan Timuçin adlı bir şahsiyet ortaya çıkmıştı. “Nasıl gökte tek bir Tanrı var ise yerde de tek bir han olmalıdır” sözünün hakkını vererek yaşadığı süre boyunca büyük bir imparatorluk kuran Cengiz Han, tarih boyunca adından bahsedilen hanların başında gelir. İlk yılları rakipleriyle mücadele ve dağınık kabileleri toplamakla geçen Cengiz Han'ın ilk büyük işi Çin'i fethetmesidir. Cengiz, hüküm sürdüğü dönemde bu şekilde Batı Asya'nın tamamına yakın kısmını istila etmiş ve ardında dört evlat bırakmıştır: Ögeday, Tuluy, Cuci ve Çağatay. Cengiz Han ölmeden önce topraklarını bu dört kardeş arasında üleştirmişti. Ögeday'ın başına geçtiği devlet daha sonraları Kubilay Hanlığı adını almış, Tuluy'un oğlu Hülagü, Azerbaycan bölgesinde kurulan İlhanlı Devleti'nin başına geçmiştir. Cuci Karadeniz'in kuzeyinde Altın Orda'yı ve Çağatay Semerkant

¹¹Jean Paul Roux, *Büyük Moğolların Tarihi, Babür*, Lale Arslan Özcan (çev.), İstanbul: Kabalıcı Yayınları, Nisan 2008, s.31

¹²Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Z. Velidi Togan, “Emir Timur'un Soyuna Dair Bir Araştırma”, İsmail Aka (çev.), *Tarih Dergisi*, S:26, 1972, 75–84; Mehmet Maksudoğlu, “Tatarlar Moğol mu Türk mü?” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:11–12, İstanbul 1997, 205–210

¹³René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, Reşat Üzmen (çev.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 1993, s.395

bölgesinde Çağatay Hanlığı'nı kurmuş, böylece ortaya dört ayrı imparatorluk çıkmıştı ve her biri Büyük Han'ın üstünlüğünü kabul ediyordu. Fakat çok geçmeden kaybolacaklardan biri İlhanlılardı (1336). Bundan otuz iki yıl sonra sıra Kubilay Hanlığı'na geliyordu ki bu zamana dek yönetimde iyi organize olmakla ayakta kalmışlardı. Nihayet sıra Timur'un kurbanı Çağatay Devleti'ne geldi. Son olarak Altın Orda iki yüzyıl daha ayakta kalabildi. O da Timur'dan nasibini aldı ve sonunda 1430–1465 yılları arasında parçalandı.¹⁴ Cengiz Han, oğullarına iyi geçinmeyi tavsiye etmiş, kavgaya tutuşmamalarını ısrarla tembih etmişti. Çünkü bu durumda felakete uğramaları kaçınılmazdı. Cengiz'in bu uyarılarına rağmen çok geçmeden kardeşler arasında harpler başladı. Hatta Çağatay'ın ölümünden sonra adamları, dışarıdan birkaç Tatar kabilesi çağırıp ve bunları bu bölgede yerleştirdiler. Bunlar da Çağatay adıyla bilinir ve Timur bunlardandır.¹⁵ Çağatay Devleti'nin iç karışıklıklarla mücadele ettiği bir dönemde Timur ortaya çıkmış ve içinde bulunduğu sosyal şartları gayet akıllıca kavrayarak dengeleri gözetmiştir. Hiçbir zaman “han, sultan, padişah” gibi unvanlar kullanmamıştır.¹⁶ Timur, hükümdar olmak istediği toplumun “soya bağlılık” durumuna verdiği önemin farkında idi. Biliyordu ki bu unvanları kullanmaya kalksa etrafında birleşen emirler bunu kabul etmezlerdi. O “*Türklerin emîri, Müslümanların emîri, Emîr Timur Güregen*” ve “*Temür Bek*” idi.¹⁷ İktidarını haklı göstermek için kendisine Çağatay hanedanının yeniden kurucusu ve koruyucusu süsü vererek, kendisinden önce birçoğunun yaptığı gibi Cengiz soyundan bir kukla han atadı.¹⁸ O böylece hem tebaasının hepsini kucaklamış oluyor, hem de her kesim kendinden bir özelliği idarecide görebiliyordu. Konargöçer bir yaşam tarzından gelmesine rağmen hayat tarzı olarak yerleşik hayatın önemini biliyordu, yerleşik hayat ve göçebe hayatı sentezlemiş ve öte

¹⁴J. Poul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001, s. 412-414; İbni Arabşah, Timur'un Altın Ordu'yu yıkmasını pek canlı bir biçimde tasvir ediyor: “*Elde ettiği eşyaları alıp götürmüş, bütün ganimeti dağıtmış, yağmaya müsaade etmiş, ahaliyi öldürmüş, esirleri kesmiş, hayat şartlarını değiştirmiş ve ele geçirdiği para, esir ve malları alıp götürmüştü. Onun öncüleri Azak'a kadar ilerlemişlerdi; Saray'ı, Sarayçuk'u, Hacı Tarhan'ı ve bütün bu alanı yıkmıştı.*” A. Yu. Yakubovsky, *Altın Orda ve Çöküşü*, Hasan Erdem (çev.), 2. Basım, Ankara: MEB Basımevi Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s.265

¹⁵Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu, Orta Asya ve Timur*, Ömer Rıza Doğrul (çev.), Kamil Doruk(sdl.), Ses Yayınları, İstanbul, Ekim 1993 s.137

¹⁶ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 2. Basım, İstanbul: Ötügen Yayınları, Şubat, 2015, s.28; Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia*, Vol: 9, Lieden-Boston: Tuta Sub Aegide Pallas, 1683, s.42

¹⁷Hayrunnisa Alan, *aynı eser*, s. 28; “Timur, Moğol hanedanından değildi. Bu soya bağlılık sağlamak maksadıyla “levirat evliliği” yapmıştır.” Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Musa Şamil Yüksel, “ Türk Kültüründe Levirat ve Timurlularda Uygulanışı”, *Turkish Studies*, Vol5/3, Summer 2010, 2027-2058

¹⁸Beatrice Forbes Manz, “Timur ve Hâkimiyetinin Sembolü”, Musa Şamil Yüksel (çev.), *Tarih İncelemeleri Dergisi XV*, Bornova- İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2000

yandan tarım ile ticaretin gelişmesi için çaba sarf etmişti.¹⁹ Nitekim yalnızca Timur değil, çocukları zamanında da hâkim olduğu Türkistan toprakları en parlak medeniyet devresini geçirmiştir.²⁰

Bu başarısında kişilik özelliklerinin yanında devlet nizamı da büyük önem arz etmektedir. Halefi Timur'u da kapsayan Çağatay Devleti'ndeki askeri teşkilatın temeli, diğer üç ulusta olduğu gibi 1206 kurultayında Cengiz Han tarafından tanzim edilen yapıya dayanmaktadır.²¹ Kaynaklarda Cengiz Han Yasası olarak bilinen bu yasa aslında içerik olarak olmasa bile şekil itibariyle Türk devlet geleneğindeki töreden başka bir şey değildir.²² Bu yasaya göre devlet, kurucusu kaganın mutlaka tesis etmesi gereken bir şeydi. Cengiz Han yasasını “*Bozkır Kültürü*”ndeki hükümdarın kanun nizam oluşturma hakkını kullanması olarak değerlendirebiliriz.²³

Yürürlükte bulunduğu sıralarda yasanın görmüş olduğu saygı olağanüstü idi. Makrizî bu konuda şöyle demektedir : “Cengiz'in ölümünden sonra çocukları ve onların çocukları, ilk Müslümanlar nasıl Kuran'ın hükümlerine uymaya çalışmışlarsa aynı dakiklikle Yasa'nın emirlerini yerine getirmişlerdir. Bunlardan birinin Yasa'ya aykırı hareket etmiş oldukları bilinmemektedir.”²⁴ Burada belirtmek gerekir ki Cengiz'in halefleri Müslüman değillerdi. Onların bağlılığı yasaya idi. Kur'an onlar için dinî nitelik taşımaktan uzaktı. Kagan devlet için yasa oluştururken, aynı zamanda buna bağlı olarak ordu tertibatı ile ilgili de bu yasadaki faydalanmaktaydı. Aynı husus Timur Devleti'nde de devam etmekteydi. Fakat Timur bunlara ek olarak İslamiyet ile bu yasayı

¹⁹Hayrunnisa Alan, *aynı eser*, s.28;

²⁰Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Etkisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012, s. 171; “Döneme ait kaynaklarda Timur dönemindeki medenî inkışâfî öven cümlelere rastlanır: “İslamiyet devrinde hatta Âdem devrinden bu ana kadar Emîr Timur Gürkan gibi Sahip-Kıran ve Süleyman mertebeli bir emir, yoktan varlık âlemine ayak basmamıştır. Bütün âlemin ileri gelen en azametli padişahları onun hükmüne boyun eğmişlerdir. Taç sahibi sultanlar onun kulluk halkasını kulaklarına takmışlardır. Onun devletinin bayrağı güneş gibi şarkta yükselmiş ve ışıkları az bir zamanda garba kadar olan memleketleri koruyucu gölgesi altına almıştır. Onun ahvali, iç mevki ve makamı beşerin aklına sığmaz.” Bkz: Devletşah, *Devletşah Tezkiresi*, Necati Lugal (çev.), C.3, İstanbul: 1001 Temel Eser Tercüman, 1977 s.387

²¹Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı(1227–1345)*, Maltepe-Ankara: Berikan Yayınları, Temmuz 2005, s. 54; Burada belirtmek gerekir ki, Timur'un Mâverâü'nnehr ve Asya'da bu derece önem arz eden bir devlet kurmasının temelinde, Moğolların gitgide etkisini kaybeden gücünü yeniden ele alarak yükseltmiş olması ve Moğol gücünü Türk unsuru ve geleneği ile birleştirerek ortaya koymasındır. Yeni bir güç ve geriye kalan Moğol gücünü bir şekilde birleştirerek devletini geliştirmiştir. Bkz: Agha Hussain Hamadani, *The Frontier Policy of The Delhi Sultans*, New Delhi: Mehra Offset Press, 1992, s.5

²²Yasanın tamamına ulaşmak için bkz: Curt Alinge, *Moğol Kanunları*, Coşkun Üçok (çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, 1967, s. 143–146; Cengiz Han'ın Büyük Yasa'sının günümüze Makrizî aracılığıyla aktarılan bölümleri için bkz: A. Konstantin D'ohsson, *Moğol Tarihi*, Bahadır Apaydın (çev.), İstanbul: Nesnel yayınları, Nisan 2008, s.265- 269

²³Hayrunisa Alan, “Altınorda Hanlığında Hakimiyet Anlayışı ve Karaçi Beylerin Ortaya Çıkışı”, *Tarih Dergisi*, S.54, İstanbul,(2011- 2012), s. 1-20 s.6

²⁴Curt Alinge, *aynı eser*, s.34

sentezleyerek devlet ve ordu teşkilâtında bu sentezi etkili biçimde kullanmıştır. Çünkü Timur'un devlet ve ordu sistemi birbirinden ayrı düşünülemez. Onun devlet geleneği kurulduğu coğrafyada hâkim olan Cengiz ve Çağatay'ın devlet geleneğinin devamıdır. Timur bu geleneği oluştururken üç unsuru dikkate almıştır: Gelenek, İslamiyet ve yerleşik hayat kültürü. Öncelikle daha önce İslâm siyaset teorisi ile ilgilenen hemen herkesin zikrettiği; “Ey İman edenler, Allah’a, Peygambere ve içinizden emredek kudret ve liyakat sahibi olanlara itaat edin”²⁵ ayeti Timurlu siyaset teorisinin de ana dayanağı olarak kabul edilmiştir.²⁶ Elbette ki, bu üç unsura dayanarak oluşturulan devletin işleyişinde, Cengizî gelenek konargöçer hayatı, büyük ölçüde hâkimiyet ve idare anlayışı ile askeri teşkilâtı biçimlendiriyordu. Şehirlerde odaklaşan yerleşik hayatla birlikte oluşan kültür bürokraside tezahür ediyordu. İslamiyet ise her halde bu iki farklı hayat tarzının en önemli ortak paydasını oluşturuyordu. Bu üç kaynak şüphesiz birbirinden kesin sınırlarla ayrılamaz.²⁷

Timur saltanatı, çeşitli görüşlere göre, İslam tesirinin Moğol müesseselerine karşı bir reaksiyonu mahiyetinde olmakla beraber, yine birçok hususlarda o umumî kadro dâhilinden dışarıya çıkamamıştır. Daha sonraları Kara ve Akkoyunlularda, Timurlularda ve onların bir şubesi olan Hint Moğollarında ve hatta Safevîlerde bile Moğol devri müesseselerinin kalıntılarını bulmak çok kolaydır.²⁸ Timur âlicenap tabiatlı olduğu, dostlarına karşı cömert, düşmanlarına olan acımasız ve felaket karşısında dişini sıkmasını bilen, saadet karşısında kılı kırkırdamayan itidalli bir tutumu olduğu, Cengiz’e çok benzediği, bu iki zatın da akraba oldukları, Timur’un sekizinci göbekten atası ile Cengiz’in dördüncü göbekten atasının kardeş olduğu kaynaklarda zikredilir.²⁹

Timur, yukarıda bahsedilen Cengiz Han’ın yasaları olarak bilinen kaynağı Türk Töresi olan yasaları da İslam ile uyumlu şekilde ustaca kullanmıştır. Bu durum kendisine müşkülât çıkarmak bir yana, kolaylık dahi sağlamıştır. Zira Timur, şeriat ve yasadan hangisi duruma göre siyasetine daha uygun ise ona öncelik vererek, onları birbiriyle uyumlu şekilde kullanmayı tercih etmiştir. Bu uyumu kullanmanın yanında Timur, halk üzerindeki nüfuzunu layıkıyla kurmak ve yerleştirmek için halkın

²⁵Nisa Suresi, 59. ayet

²⁶Musa Şamil Yüksel, “Timurlu Devlet (Siyaset) Teorisinde Sultan”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C:28, S.46, 2009, 231-247, s.240

²⁷Hayrunnisa Alan, *Timurlular*, s.28

²⁸Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Etkisi*, s.48-49

²⁹İklil Kurban, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, Ankara: TTK, 1995, s.19

hassasiyetini de bildiğinden hocalara ve şeyhlere de önem verme siyaseti gütmüştür.³⁰ Bu bir yönetim stratejisi olarak düşünülebilir. Zira böylece Timur yasa ve şeriat arasında bir köprü kurmuştur diyebiliriz.

O aynı zamanda krallıklar için efsanevî bir figür ve egemenliğin baskın bir sembolüdür.³¹ İslamî devlet geleneği içerisinde iktidar sahibi, bir hadis-i şerif olduğu ifade edilen şu söze göre; “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi”dir. Ve Şami’nin Zafername’sinde Timur’a atfen bu manada kullanılan sıfatlardan birkaçı şunlardır: *Saye-i Hazret-i Zü’l-Celal, Saye-i Hazret-i Rahman, Saye-i rahmet-i Rahman, Saye-i Hazret-i Allah.*³²

Curtis, Timur’un İslamiyet’i Yasa ile sentezlemesi ile ilgili olarak; her zaman alanına muktedir kişilerle çeşitli toplantılar yaptığını, tarihi konularda tartıştığını, askerî ve sivil konularda tutanak tutturup neler olduğu hakkında bilgi sahibi olduğunu, haberlerin doğruluğuna azami dikkat göstererek onları tarafsızca gözlemlediğini yazmaktadır.³³ Bütün bunların Timur’u yetiştirdiği askerî çevreden uzaklaştırmak şöyle dursun, aksine onun askerî başarılarının artmasına sebep olduğu görülür. Timur tarihten misaller getirerek askerlerini coşturmuş, ele geçirdiği topraklarda yağma ve öldürme emri verme durumuna dini sebepler göstererek kendini haklı çıkarmıştır. Gerçekten, gelişigüzel savaşlardan çok, bu gibi seferler Timur’un ordularına daha çok ganimet kazandırmıştır.³⁴ Nitekim kendi yazdığı söylenen eserde de bunu dile getirmiştir: *Benim tecrübelerimle sabittir ki, istişare edilecek kişilerin ileriye gören, tam akıllı, derin fikirli ve sezgileri kuvvetli kişilerden olması lazımdır. Her büyük işte böyle kişilere akıl danışıp, onlarla istişare etmek zarurîdir.*³⁵

Böylece Timur, hem yerli sülalelerin elinde bulunan Mâverâü’n-nehr ve İran alanlarındaki eski İran prensliklerine, hem oğul ve torunlarının yönetimi altında bulunan yeni kurulmuş birliklere, hem de *ahşam* (göçebe kabileler), *il* (kavim) ve *vilayetlere*

³⁰Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2009 s. 82, Yasayı ve İslam’ı birleştirerek kullanması ile ilgili olarak söylenebilecek bir şey de; Timur’un kendine ait fikirlerini, çağdaş yargıya bağımlı şekilde sürdürmemiş olmasıdır. Onun askerleri Asya’da yayılmıştı, fakat dur durak bilmez savaşçılar olarak. Bkz: William Eleroy Curtis, *Turkestan the Heart of Asia*, New York: Library of the University of Toronto by Knox College Library, 2008, s. 217

³¹Ahmed Azfar Moin, *Islam and The Millennium: Sacred Kingship and Popular Imagination In Early Modern India and Iran*, in The University of Michigan, USA, 2010, s.33

³²Halil Çetin, *Timur’un Anadolu Seferleri ve Ankara Savaşı*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012, s.50

³³Curtis, *aynı eser*, s.209-210

³⁴Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamani*, İsmail Aka (çev.), Ankara: TTK, 1997. s. 35

³⁵Sahibkiran Emîr Timur Muhammed Tarağay Bahadıroğlu, *Tüzükât-ı Timur/ Timur’un Günlüğü*, Kutlukhan Şakirov, Adnan Aslan (Hzl.), İstanbul: İnsan Yayınları 2010, s.24

siyasetini yaymıştır.³⁶ Emîr Timur büyük bir hanedana mensup değildi. Ve soyundan kendisine miras olarak kalan bir ordu ya da devlete sahip değildi. Kurduğu devleti kendi karizması, askeri ve idari başarısı ile tesis etmiştir.³⁷

Barlas boyundan olup, 1336 (25 Şaban 736³⁸) yılında Keş'te dünyaya gelen Timur, 1370 yılında Semerkant'ta tahta oturmuş, İran'ın parçalanmış durumunu görerek, seferleri sonucu hâkimiyetini kısa zamanda Irak'a kadar genişletmişti. 1393'te Bağdat kapılarına dayandığında, Orta Doğu'da güçlü bir devlet bulunmadığı gibi, Anadolu'da da siyasî bir birlik bulunmuyordu. Yaklaşan tehlike Bayezid, Berkuk, Toktamış ve Kadı Burhâneddin'i birbirine yaklaştırmış, fakat Erzurum'a kadar gelen Timur, dönerek Toktamış üzerine yönelmişti. Taraflar 1395 yılında Terek Irmağı kıyısında karşılaşmışlar, Toktamış yenilmekle birlikte ele geçirilememiş, fakat Altın Orda ülkesi tahrip edilmişti. Böylelikle Altın Orda'ya ağır bir darbe indirilmiş olup, Timur farkında olmadan Ruslara yardım etmişti. Zira Altın Orda artık Ruslar için bir tehlike olmaktan çıkmıştı.³⁹

Timur'un askerî seferlerinin ve girişimlerinin amaçları elbette ki çeşitliydi. Tasarlanmış Altın Orda'nın kurmaya yeltendiği ittifak gibi askerî tehditleri elemek ve saf dışı bırakmak, politik bir etki sağlamak, Hindistan ve Anadolu'da olduğu gibi ve Çağatay kabilesine rakip olacak tehlikeli hükümdarlara karşı durmak için Mâverâû'n-nehr ve Harezm'e boyun eğdirme isteği gibi sebepler bunlar arasında sayılabilir.⁴⁰

Altın Orda seferinden sonra, çıktığı Hint seferini de başarı ile sonuçlandıran Timur, 1399 yılında batıya doğru yeniden sefere çıkmış, bu sefer sırasında O, Memlûkler'e ağır bir darbe indirmiş, ardından Osmanlı Devleti üzerine yürümüştür. 1402 yılında Ankara yakınındaki savaşta Osmanlılar yenilmiş ve Bayezid tutsak düşmüştür. Timur 1405 yılında Çin'e doğru çıktığı son sefer sırasında ölmüştür.⁴¹

³⁶Yakubovsky, *aynı eser*, s.235

³⁷Hayrunnisa Alan, *Timurlular*, s.28

³⁸Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2003, s.56

³⁹Timur'a karşı kurulmaya teşebbüs edilen ittifaklar için bkz: İlnur Mirgaliyev, "Altınorda, Osmanlı ve Memlûklerin Aksak Timur'a Karşı Birlik Kurma Meselesine Dair", *Karadeniz Araştırmaları*, S.25, (Bahar 2010), 51-57; Saadettin Baştürk, "Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları", *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, (2010), s.13-26

⁴⁰Laurence Lockhart, *The Cambridge History of Iran, The Timurid and Safavid Periods*, Cambridge University Press, 1986, s. 52

⁴¹İsmail Aka, "Timurlular Devleti (1370-1507) -The Timurids (1370-1507)", *Türk Dünyası Kültür Atlası-A Cultural Atlas of the Turkish World*, I, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 1997, s. 322-28.

Türk Moğol unsurları ile yerli İran ve İslâm kültürünün karışmasından meydana gelen bu devletin başındaki hükümdar ve eyaletlerdeki mirzalardan⁴² sonra devlet yönetiminde ve düzenlenmesinde kullanılan, devlet merkezinde askerî ve malî idarî işlere bakan iki divan bulunmaktadır.⁴³

Askerî bir devlet vasfını taşımasından dolayı “*Divân-ı Buzurg-i Emâret*” başta gelmektedir. ‘*Tavacı Divânı*’ adı da verilen bu dîvânın begleri devrin tarih yazarlarından Hondmir’in ifadesine göre Cengiz Han yasası ve Timur’un töresi gereğince diğer bütün görevlilerden önde geliyorlardı. Türkler ve Türkleşmiş Moğolların işlerine bakan bu dîvâna *Türk Dîvânı* da deniliyor, kâtiplerine ise “*bahşî*” veya “*Nuvisendegân-ı Türk*” adı veriliyordu. Divan’ın başında bir Dîvân Begi bulunmakla birlikte, bunların çok sayıda olduklarını söylemek mümkündür. Zira Timur’un 1370 yılında sekiz kişiyi birden Tavacı tayin ettiği bilinmektedir. Geniş yetkileri bulunan bu emirler askerleri topluyor, ordunun nizam ve inzibatı ile uğraşiyor, ganimeti paylaşıyor, hükümdar önünde resmî geçitleri de onlar yaptırıyorlardı.⁴⁴

Türk-Moğol toplulukları dışındaki halkın işleriyle ve malî hususlarla ilgilenen ikinci divan Dîvân-ı Mâl (Sart Divanı) diye adlandırılıyordu. Divanın başında bir divan beyi bulunuyor, kâtiplerine “Vezir” veya “Nüvisendegân-ı Tâcık” deniliyordu. Bu divanın beyleri teşrifatta tavacı emîrleriyle vilâyetlerin darugaları arasında yer alıyordu. Başlıca görevleri vergi işlerini yürütmek, tarım üretimiyle ilgilenmek, şehirlerin imarıyla uğraşmak ve gelirlerin arttırılmasını sağlamaktı. Para bastırılması, hesapların tutulması, vergilerle ilgili yolsuzluklara dair şikâyetler de bu dîvânın görev alanına giriyordu. En yüksek para birimi “tümen” olmakla birlikte en çok kullanılan para biriminin “kepekî dinarı” ile “dirhem” ve “tenge” olduğu anlaşılmaktadır. 1 tümen 10.000 dinar karşılığıydı. Gümüş kepekî dinarının 2 miskal⁴⁵ tam ayar gümüş olduğu kaydedilmektedir.⁴⁶

Dîvânlar dışında Timurlu siyaset teorisinde daha önceki sultan merkezli teoriden farklı olarak göze çarpan özellik “*hükümdarın cezalandırma hakkının uygulanması ve*

⁴²Mirza: Bazı İslâm devletlerinde hükümdarın erkek çocuklarına, diğer hânedan mensuplarına ve bir kısım itibarlı kimselere verilen unvan. İranlılar ile doğudaki Türk boylarında ve özellikle Timurlular’da hükümdarın erkek çocuklarına, diğer hânedan mensuplarına, büyük arazi sahiplerine ve bazı itibarlı kimselere “mirza” unvanı verilirdi. Bu unvan hânedan üyeleri ve şehzadeler için kullanıldığında ismin sonuna, diğerleri için kullanıldığında başına eklenirdi. Bkz: Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Şehzade”, *DİA*, C:38, s.479

⁴³İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara: TTK, 1991, s.110

⁴⁴*Aynı eser*, s.110

⁴⁵Yaklaşık 9 gr.

⁴⁶İsmail Aka, “Timurlular”, *DİA*, C.41, s.178

güç kullanılması gerekliliğinin dile getirilmesi, son sözü kılıcın söyleyeceği” fikridir.⁴⁷ Timur da diğer büyük Türk ve Moğol hükümdarları gibi geleneksel bir Türk hâkimiyet anlayışına sahipti. Yazdığı tarafından kendisine isnad edilen “*Dünya, iki hükümdarın sahip olacağı kadar değerli değildir, Tanrı nasıl bir ise sultan da bir tane olmalıdır*” sözü ile hâkimiyet anlayışını açıkça ortaya koymuş ve hayatını bu anlayış doğrultusunda düzenlediği uzun seferlerde geçirmiştir.⁴⁸

⁴⁷Musa Şamil Yüksel, “Timurlu Devlet (Siyaset) Teorisinde Sultan”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C:28, S.46, (2009), 231–247, s.242

⁴⁸Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Ankara: TTK, 2009, s.43

BÖLÜM 1: TİMUR'UN ÖZELLİKLERİ

1.1. FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ VE KİŞİLİĞİ

Emîr Timur, her ne kadar Anadolu'da Ankara Savaşı ile tanınmış ve meşhur olmuş ise de, aslında Türkistan bölgesinde 14. yüzyılın başlarından beri boy göstermekteydi. Hüküm sürdüğü süre boyunca Türkistan, Anadolu ve Hindistan toprakları da dâhil olmak üzere pek çok ülkeye sefer düzenlemiş ve devleti en parlak dönemini kendi hükümdarlık döneminde yaşamıştır.

Timur'un hayatının ilk yıllarına ait fazla bilgimiz yoktur. Şamî ve Yezdî, eserlerinde onun ilk yıllarından hiç söz etmemişlerdir. O, 25 Şâban 736 (9 Nisan 1336) Salı günü, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ne göre Sıçan yılında Keş (Şehr-i Sebz) yakınlarındaki Hoca Ilgar köyünde doğmuş olup, babasının adı Taragay, annesinin adı Tekina Hatun idi.⁴⁹ Devletşah da onun varlığını “Hiç işi olmayan Sultan Timur 736da dünyaya geldi. 772 de zuhur etti ve 807de dünyadan çekildi.” şeklinde ifade eder.⁵⁰ Barthold, Timur'un hayatını anlatan Zafernâmelerde Timur'un ilk faaliyetlerinden söz edilmemesini şüphe ile karşılayarak, Arap tarihçisi İbni Arabşah'ın tesiri ile “Timur'un da tıpkı Cengiz Han gibi Kazagan'ın ölümünden sonra baş gösteren karışıklık yıllarında bir eşkıya gibi çete reisi sıfatıyla faaliyet meydanına atıldığını, babası Turagay'ın Maverâünnehir ve Moğolistan'daki birçok nüfuzlu begler ile münasebeti olmasına rağmen adının hiç anılmadığı”nı belirtmiştir.⁵¹

Hayatı boyunca çeşitli ülkelere seferler düzenlemiş, bu seferlerde büyük başarılar göstermiş olan Timur'un fiziksel yapısı ve kişilik özellikleri elbette ki merak edilen bir ayrıntıdır. Bu özellikler, yaşadığı dönem eserlerinde, zaman zaman karşımıza çıkar. Bu eserler içinde onun özelliklerini en ayrıntılı anlatan kişinin Arabşah olması da dikkat çekicidir.

⁴⁹Musa Şamil Yüksel, “Arap Kaynaklarında Timur”, *Bilgi*, Güz / 2004, sayı 31. S.86; “Onun asil menşei Keş vilayetindedir. Çağatay ulusunda asaleti ve mevkiî itibarıyla en yüksek bir insan olarak tanınan Barlas emirlerinden Emir Taragay'n oğludur. Emir Taragay da Emir Kaçar Noyan ın oğullarından Çağatay Han ile Maverâünnehr, Türkistan ve mülhakatının idaresine memur etmiştir. Çağatay ulusunun hakimliği bir müddet Kaçar Noyan ın idaresinde kaldı. Emir Kaçar Noyan Emir Tağaçar ın kardeşidir. Türklerin nesepleri hakkında incelemeler yapan alimler, Emir Timur Gürgen ın ve Cengiz Han ın nesebini Alanguva Hatun İmam Ali Zeynelabidin in ahfadından biri nikahı altına almıştı. İşte bu hanedan doğumu 736da Keş in gönül çeken yaylasında vaki olmuştur.” Bkz: Devletşah, *Devletşah Tezkiresi*, Necati Lugal (çev.), C.3, İstanbul: 1001 Temel Eser Tercüman, 1977,s.387

⁵⁰Devletşah, *Devletşah Tezkiresi*, s.390

⁵¹Manole Neagoe, *Üç Bozkırlı Attila, Cengiz Han, Timur*, Müstecip Ülküsal (çev.), İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, 2010, s. 204–205

Timur'un uzun boylu, iri yapılı, geniş alınlı, iri kafalı, son derece güçlü ve heybetli, sağlam bünyeli; kızıla çalar buğday rengine yakın olmayan beyaz yüzlü, adaleli, geniş omuzlu, kalın parmaklı olduğu Arabşah'ın eserinde karşımıza çıkar. Ayrıca boylu poslu olduğu, sakalının uzun, sağ kolunun felçli, sağ bacağının total olduğu da bu eserde verilen bilgiler arasındadır. Sesi gür, ölümden korkmayan, yaşı seksene gelmesine rağmen bünyesinin sağlam, ruh halinin kedersiz, hareketlerinin uyumlu olduğu ve kendisinin tıpkı bir kaya gibi sert olduğu da zikredilir. Yalanı sevmeyen,⁵² oyun ve eğlence ile arası olmayan, hoşuna gitmese dahi doğruyu seven⁵³, total ayağı nedeniyle atına bile kendi başına binemediği söylenen, kısa mesafeden başka yol yürüyemeyen Timur'un seferlerinin uzunluğuna, aştığı mesafelere bakınca onun total ayağına inat müthiş bir azim, zekâ, hırs ve enerji dolu olduğu kolaylıkla görülür.⁵⁴ Curtis'in eserinde Timur'un yalnızca sakat değil, aynı zamanda âmâ olduğundan da bahsedilir. Curtis bu cümlenin sonrasında "bu deformasyona rağmen olağanüstü bir cazibesi olduğu, onu tanıyan ve ona hayran olanların; kendisinin fil gibi güçlü, hükümdarlığının gölge gibi millerce geniş ve kalbinin okyanus gibi sonsuz, aynı zamanda dünyaya güzel bir yağmur bırakan bulutlar gibi olduğunu söylediklerini" yazar.⁵⁵

Kaynaklarda şakadan hoşlanmadığına dair ifadeler de karşımıza çıkar.⁵⁶ Elbette ki savaşlar sırasındaki tutumuna bakılarak Timur daima ciddi ve asık suratlı bir adam olarak düşünülmüş olabilir. Onun bir mizah anlayışına sahip olmadığını düşünmek,

⁵²Altan Ayan, Güner Kahraman, "Timurlenk'in Liderlik Tarzları ve Yönetim Anlayışının Değerlendirilmesi", *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – Kırgızistan, (Haziran 2013) s.8

⁵³İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2012, s.425; "Bu cihangir uzun boylu bir adamdı. İri bir başı, yüksek bir alını vardı. Vücutça gayet kuvvetli ve pek cesur idi. müstesna yaratılmış bir insandı. Beyaz tenli, kumral saçlı idi. kolları, bacakları güçlü, omuzları geniş, pençesi demir gibiydi. Sakalı uzun, elleri kemikli, sağ ayağı aksak idi. derin, tesirli bir sesi vardı. Yaşlandığı halde akılcı, vücutça ve ruhça yine eskisi kadar dinç, sağlam, cüretli, tıpkı sarsılmaz bir kaya gibiydi. Yalandan nefret eder, şakadan hiç hoşlanmazdı. Hakikati, işine gelmese de arardı. Felaket karşısında dişini sıkmasını bilir, saadet karşısında kılı kıpırdamazdı." Harold Lamb, *Emir Timur, İlgî Kültür Sanat Yay*, 5. Baskı, Çev: A. Göke Bozkurt, İst Kasım 2009, s.213; Justin Marozzi, *Timurlenk*, Hülya Kocaoluk (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 107

⁵⁴Tarkan Suçıkar, *Emir Timur Yıldırım Bayezid 15. ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı Kaynaklarında Yıldırım Bayezid ve Timur Algısı*, Ankara: Kripto Yayınları, Ocak 2015, s. 48

⁵⁵William Eleroy Curtis, *Turkestan the Heart of Asia*, New York: Library of the University of Toronto by Knox College Library, 2008, s.187

⁵⁶Arap kaynaklarında; Timur'un kararlarından asla taviz vermeyen bir hükümdar, tedbiri elden bırakmayan bir kumandan, harp hilelerini çok iyi bilen cesur bir savaşçı, yenilgi tatmamış bir fatih olduğundan, mizahı yalanı sevmeyen ve doğruluktan asla vazgeçmeyen ciddi bir insan, ilmi ve âlimleri seven ve sanatçıları koruyan bir devlet adamı olduğuna dair kayıtlara rastlanır. Musa Şamil Yüksel, "Dönemin Arap Kaynaklarına Göre Ankara Savaşı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXV, S.1, Temmuz 2010 s, 351- 369, s.359

başkalarının latifelerine hiç ilgi göstermediğini iddia etmek imkânsızdır.⁵⁷ Bazı olaylara yakından baktığımızda da Timur'un taş kalpli olmadığını, heyecanlandığını, ağladığını, sevdiğini ve sevdiklerine yoğun ve samimi bir aşkla bağlandığını, yakınlarına ve dostlarına delice bağlı olduğunu görüyoruz. Torununun ölüm haberini aldığı anda kendini yerden yere atmış, ağlamış, acısını belli etmiştir.⁵⁸ Ayrıca Roux'un eserinde sinirlerinin sanıldığı kadar sağlam olmadığı, önünde korkunç ve kanlı savaş öykülerinin anlatılmasına dayanamadığı, dilenciligi kabul etmediği, halkın en azından yiyecek bulmasına dikkat ettiği yazılıdır.⁵⁹ Böylesine güçlü, savaştan asla çekinmeyen ve şehirleri yakıp yıkmaktan korkmayan bir hükümdarın, bu hassasiyeti şaşırtıcıdır.

Timur'un mühründe “*rastî rustî*” yani “*adalet kuvvettir*” yazısı nakşedilmişti. Atlarına ve sikkelerine üç daire şeklinde damga vurulurdu. Bazıları bu mühür yazısını “doğru sözlülük kurtuluştur” şeklinde çevirmektedir. Barthold bu konudan, “*Timur, İran kültürünün etkisiyle, yakın çevresinde Türk beyleri bulunmasına rağmen, İranlı tebaasına o kadar yakınlık duymuştur ki, kendi hükümranlığı için Farsça ‘rasti rusti’ yani ‘adalet kuvvettir’i düstur edinmişti*”⁶⁰ şeklinde bahsetmektedir.

Yine Arabşah'ın ifadesine göre; “*Timur son derece doğru görüşlü, oldukça ferasetli, emsali görülmemiş derecede şanslıydı. Büyüklük ona yakışıyordu. Sözleri son derece kati ve kararlıydı. Başına bir musibet geldiğinde dahi doğru sözlüydü. Biri bir söz söylese doğruluğu konusunda delil ister, kaş altından bakış ve göz işaretlerini sezerdi. Son derece uyanık, herhangi bir işareti görür; olan her olayı detayları ile muhakeme ederdi. Hiçbir hilekârın hilesi gözünden kaçmaz, sahip olduğu feraseti ile yalancı ile doğru söyleyeni birbirinden ayırt ederdi. Zekâsı ve tecrübesi sayesinde kimin*

⁵⁷İsmail Aka, “Timur Sadece Bir Asker Mi İdi?”, *Belleten*, C. LXIV, S.240, Ankara: TTK 2001, 453–456s.461

⁵⁸“Emir Timur oğlunun ölümünde öyle çok etkilenmişti ki (Cihangir) devlet işlerini neredeyse tamamen ihmal ediyordu. Bu yüzden bütün beyleri toplu halde Sahipkıran'ın huzuruna gelerek: “Kadir yaratıcı ve kâinattaki işleri hikmetle düzenleyen, yeryüzündeki hükümdarları insanoğlunu korumaları ve adaletle hükmetmeleri için atamıştır” dediler.

Fakat eğer kudretli hükümdar uyuyakalırsa

Devleti kuşkusuz batağa batacaaktır

Ve eğer sultanın kılıcı parlak tutulmazsa

Din aynası bulanıklaşacaktır.

Emir Timur, beylerinin kendisine karşı duydukları samimi sevgiden dolayı böyle konuştuklarını anladı ve tavsiyelerini kabul etti. Dikkatini tekrar devlet işlerine verdi. Yine asker toplamakla meşgul oldu.” Mirza Muhammed Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, Osman Karatay (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2006 , s.211

⁵⁹Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, Aykut Kazancıgil, Jale Arslan-Özcan (çev.), 5. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, Nisan 2008, s. 310-311; Arabşah, 425-426; Justin Marozzi, s.107

⁶⁰İbni Arabşah, *aynı eser*, s. 425; Harold Lamb, Emir Timur, s.213; Altan Ayan, Güner Kahraman, “Timurlenk'in Liderlik Tarzları ve Yönetim Anlayışının Değerlendirilmesi”, s.8; Bu ifade ‘erk olmadan ergin olunmaz’ şeklinde de çevrilmiştir. Bkz: Justin Marozzi, *aynı eser*, s.191

nasihati doğru, kimin nasihati yanlış, anlardı. Düşünceleriyle “karanlığı hızla yarıp geçen yıldız” (en-necmü’s sâkıb) dahi yönlendirir, feraseti ile her yıldızın okunu isabet ettirirdi. Bir emir verdiğiğinde veya bir şeyi işaret ettiğinde, kesinlikle ondan geri dönmez; bir şeye yöneldiğinde sebatsız, basiretsiz ve davranışı bozuk biri olmamak için asla geri adım atmazdı. Lakapları arasında “yedi iklimin sahipkıranı”, “karaların ve denizlerin kahramanı”, “melik ve sultanların efendisi” de vardı.”⁶¹

Günümüzdekiler de dâhil, Batılı tarihçiler Timur’u hep ihmal etmişlerdir. Bu nedenle Marlowe’un⁶² 1587–1588 yıllarında yazdığı tiyatro oyununun “kan içici Timurlenk”i, yani ulu, Tanrı tanımaz, savaşta korku, zaferde bağışlama nedir bilmeyen doğulu bir müstebit imajı kalıcı ve yaygın olarak yerleşmiştir. Bu, tarihin ince alaylarından biridir. Gelecekteki yerini sağlama almak için sivil ve askeri kayıtları büyük bir titizlikle tutturmuş Timur, ölümünden sonra gelen şöhreti, sansasyon meraklısı bir Elizabeth dönemi tiyatro yazarının kalemiyle sağlamıştır.⁶³ Fakat onun vasıfları, pek çok kişide hayranlık uyandırmış ve namı gitgide büyümüştür.⁶⁴

Bunun yanı sıra, yükselişindeki hesaplı yavaşlık, gerektiğinde eğilmesini, oyun icabı sürgüne gitmesini sağlayan soğukkanlı aklı ile Cengiz Han’ı hatırlatmaktadır. Başta bahsedildiği gibi, Moğol fatihi gibi Türkistanlı önder de, başlangıçta da bahsedildiği gibi, devletin başına bir han atayıp ikinci planda çalışmaya rıza göstermiştir.⁶⁵

Kimsenin pençesinden kurtulamadığı, acımak bilmeyen ve çok çabuk işleyen bir adalet onun özelliklerindendi. Her seferden dönüşünde araştırmaya giriştiği, her konuda kendisine hesap verilmesini istediği, bizzat kendisinin tartı ve uzunluk aletlerini, malların fiyatlarını kontrol ettiği, suçları araştırdığı, sorumluları en üst derecede görevliler olsa bile cezalandırdığı, adam kayırmadığı, zenginlik, makam mevki, şahsi münasebetlerin kararlarını etkilemediği, af dilemenin hiçbir sonuç vermediği, araya adam sokmanın bilakis daha kötü sonuç verdiği, bunun onun düşkünleri, büyüklere

⁶¹ Arabşah, *aynı eser*, s.426

⁶² İngiliz tiyatro yazarı. Tam adı Christopher Marlowe (1564–1593) *tr.wikipedia.org*, Erişim Tarihi: 31.08.2015

⁶³ Justin Marozzi, *aynı eser*, s. 76

⁶⁴ Laurence Lockhart, *The Cambridge History of Iran, The Timurid and Safavid Periods*, Cambridge University Press, 1986, s.44

⁶⁵ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, Reşat Üzmen (çev.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 1993, s.391; Beatrice Forbes Manz, “Tamerlane’s Career and Its Uses,” *Journal of World History* 13, No.1 (2002), 1–25, s.5

karşı korumak için uyguladığı usullerden biri olduğu da, kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır.⁶⁶

Hoca Sadettin Efendi Timur ile ilgili olarak sert ifadeler kullanmıştır: “Tarih kitaplarını inceleyen ve Timur’a ilişkin haberlerden bilgi derleyen araştırmacılar, daha ilk bakışta onun başlıca dileğinin ve bütün çabalarının, tek amacının ülkeleri yakıp yıkmak, toplumlara zarar vermek olduğunu anlarlar. Yaradılış ve yaşayışının gereği ve kıskanç yapısının nedeni, yeryüzünü harap etmek, insanoğlunu azap içinde bırakmaktır. Merhamet, şefkat, nakışlarını kalbinden kazıdığı, insaf anlayışını yok ettiği şüpheden uzaktır. Bir katı yürekli kişi idi ki çocukları öldürtmesi iyi hali, malları, servetleri yağmalaması güzel olarak kabul edilmektedir. Yağma ve talan ile zarar ve ziyan onun gözünde denk sayılırdı. İnsanlara eziyet eden bir zalim, kötü yürekli bir azgın idi. merhametsizlikte yüreği taş kesilir, yırtıcılıkta da parstan azgın görünürdü. Devleri andıran çirkin askerleri nereye girse, orada ne var ne yoksa hepsi yok olur, yağmayla talanla işe yarayacak hiçbir şey kalmazdı. Bir ülkede yerleşmeye kalksa, huzur oradan kaçar, her nerede konsa güvenlik ondan göçerdi. Nereye oturmaya niyet etse orada kıyamet kopardı. Hangi ülkeden geçse, burada şenlikten iz bulunmazdı. Nereden gitse yolu üzerinde bir yıkıntı bırakır, çığırışlara bağırışlara kulak asmazdı.”⁶⁷

Bunun aksini ifade eden Devletşah’ın cümleleri ise bahsedilmeye değerdir: “Ahaliyi refaha kavuşturdu, mütegalibeleri ezdi. Ömrü 72 yıl, bir ay, 18 gün idi. Onun saltanatı dört sağlam rükn üzerine kurulmuştu. Bunlar temiz sulbünden gelen dört şehzadesi idi. İsimleri; Cihangir Sultan, Ömer Şeyh Sultan, Emiraşah Gürgân⁶⁸ ve Şahrüh Bahadır Gazi’dir. Bu büyük emirin evlat ve ahfadı bu hanedanın bu dört rüknü kıyamete kadar payidar olsun ve peygamberle soyunun ve ashabının hürmetine bu İslam padişahının göklere yükselen çetinin gölgesi bu hanedanın üzerinden eksik olmasın.”⁶⁹

Eşi ve benzeri görülmeyen bir cesaret ve azme sahip olduğu anlaşılan Timur’un, cesur ve kahraman kimseleri sevdiği, heybetli bir kahraman ve büyük bir savaşçı olduğu, ölümden asla korkmadığı ve daima ordusunun önünde gittiği, ansızın bir saldırıya uğradığı zaman, sanki böyle bir saldırıyı bekliyormuş gibi derhal karşı koyduğu yine Arap kaynaklarında geçer.⁷⁰ Cesareti, kaynaklarda övülmüş, takdir

⁶⁶İsmail Aka, Timur Sadece Bir Asker mi İdi?, s.458

⁶⁷Hoca Sadettin Efendi, , *Tacü’l-Tevarih*, C:1 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Ağustos 1979, s.293

⁶⁸Bazı kaynaklarda “Miraşah”, bazılarında ise “Emiraşah” olarak kaydedilmiştir.

⁶⁹Devletşah, *aynı eser*, s.390

⁷⁰Yüksel, “Arap Kaynaklarında Timur”, s.93

edilmiştir. Harezmi'nin fethi sırasında Yusuf Sufi'ye karşı gösterdiği cesaret bunun en güzel örneği olmuştur. Hafif zırhını giymiş, kılıcını kuşanmış, kalkanını omzuna asmış ve başında hükümdarlık miğferi olduğu halde atıyla şehre doğru yürümüştür. Tanrı'ya sığınarak tek başına kale hendeğinin önüne kadar gelmiş ve Yusuf'u kendisiyle boy ölçüşmeye çağırmıştır. Fakat bu davete icabet etmekten korkan Yusuf, hiçbir cevap vermemiştir.⁷¹ Hisarın burçlarında toplanmış olan Hivelilere seslenip: “*Haydi gidin efendiniz Yusuf Sufi'ya haber verin. Kendisini bekliyorum*” demiştir. Bu, çılgınca bir cesaret, tehlikeli bir iş fakat hayranlık uyandırıcı bir harekettir.⁷² Arabşah da eserinde Timur'un cesaretine değinmiştir: “Timur, gözü pek, kahraman ve cesur kişileri itaat altına almayı sever; cesur, korkusuz ve mert yiğitleri takdir ederdi. Çünkü onların yardımıyla zapt edilmez yerlerin kilitlerini ele geçirir, belalı insanların belalarını def eder, yüksek dağların tepelerini onların darbeleriyle harabeye çevirirdi.”⁷³

Arabşah'ın eserinde Timur'un aynı zamanda kesin kararlı, tespit ettiği hedef üzerinde ısrarcı olduğu, kendisine karşı çıkan ve emrinin hilafına iş yapanlarda intikam aldığı da zikredilir.⁷⁴ Timur'un başarısızlıklarını özür ve bahaneler ile örtmek isteyen, karasızlık gösteren yahut saldırmadan önce geri çekilmenin yolunu arayan kişilerden hoşlanmadığı da yine verilen bilgiler arasındadır.⁷⁵

⁷¹Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s.414; “Her ne kadar sağ tarafı aksak olsa da, bu, en büyük zevki dövüşmek olan bir adama yapılmaması gereken düşüncesizce bir teklifti. Timur daveti kabul etti. parça parça ve metodik bir şekilde düello zırhını kuşandı. Kabartmalarla işli yuvarlak kalkanı sol kolunda asılıydı. Sol kalçasından aşağı uzun, kıvrık kılıcı sallanıyordu. Atına atladıktan sonra karalı-sarılı miğferini taktı.” Justin Marozzi, *a.g.e.*, s.99; Wilhelm Bartold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, İsmail Aka (çev.), Ankara: TTK, 1997, s.27; “Yusuf Sufi bir mektup göndererek Emir Timur'a hitaben: “Ne vakte kadar her iki taraftaki Müslümanlar azapta kalsınlar, arada helak olsunlar, iki şahsın keyfi için dünya harap olsun; yapılacak şey budur: sen ve ben meydana çıkalım birbirimizle tutuşalım; kimin talihi yardım ederse elbette o galip gelir ve bu suretle Müslümanlar bu beladan halâs olurlar.” diye yazdı. Emir Timur buna memnun olarak: “Doğru söylüyor; bundan daha insafî söz olmaz. Ben de daima bunu arzu ediyordum, fakat ben böyle bir teklifte bulunsam kabul etmeyeceğinden korkmuştum; bu söz doğrudur; buna göre hareket edelim.” dedi ve derhal cebesini giyerek atına bindi. Noyanlar, Emirler önüne çıktılar, kendisini bu fikirden vazgeçirmek istediler; fakat o hiç aldırmadı, sözlerine kulak vermedi. Emir Hacı Seyfeddin Bahadır diz çökerek atının dizginini tutup: “Bizim gibi kullar var iken Emir Timur'un bizzat harp etmesi layık mıdır?” dedi. Emir kızdı ve ona çok sert sözler söyleyerek dizgini elinden çekti, hendeğin kenarına geldi. Oradan: “Emir Yusuf Sofi'ye tarafımdan söyleyiniz, ben senin arzun veçhile geldim, sen de meydana çık; bakalım Tanrı kime yardım edecek ve zafer verecek.” dedi. Yusuf Sofi korktu, söylediğinden pişman olarak hiç cevap vermedi, herkes Emir'in bu cesaret, bu kuvvet ve kudretine ve bu tam tevekkülüne aferin dediler.” Nizameddin Şâmî, *Zafername*, Necati Lugal (çev.), 2. Baskı, Ankara: TTK, 1987, s.96

⁷²Harold Lamb, *Emir Timur*, s.125

⁷³Arabşah, *aynı eser*, s.425–426

⁷⁴Arabşah, *aynı eser* s.435

⁷⁵Harold Lamb, *aynı eser*, s.212

Cesareti kadar adaleti de ön plana çıkmıştır.⁷⁶ Burada, Timur'un herkesi titreten adaletinden bir misal olarak Claviyo'nun eserinde anlatılan Semerkant valisi Dina'nın akibetini zikretmek uygun düşer. Timur, harp için yola çıkarken, Semerkant şehri ileri gelenlerinden Dina'yı baş hâkim tayin ederek şehri ona bırakmış. Yani, Dina Semerkant valisi olmuş. Bu Dina, Timur İmparatorluğu'nun her yanında tanınmış ve nüfuzlu bir adamdır. Timur seferden dönünce, bu adamın hıyanetini, halka zulmettiğini, böylece kendisine verilen yetki ve vazifeyi kötüye kullandığını öğrenir. Bunun üzerine Dina, Timur'un huzurunda muhakeme edilir. Mahkeme, idamına ve bütün servetine el konulmasına hüküm verince, bu hiç tereddütsüz uygulanır. Bir başka anekdotta anlatılana göre ise Timur sefere çıkarken sarayın ileri gelenlerinden birine, üç bin at hazırlamasını emreder. Sefer dönüşü atları hazır bulamayan Timur, onun idamına hükmetmiş. Timur'un adaleti tavizsiz ve tereddütsüz uyguladığı ayandır. Söz gelimi eti çok pahalı sattıkları tespit edilen birkaç kasap da idamla cezalandırılmış. Yine, kunduracı ve diğer esnaf, şiddetli cezalara çarptırılmış. Öte yandan, bu şiddetli cezalara maruz kalmış esnaf, Timur'un bu cezaları onları daha kolay soymak için verdiği düşüncesinde olurmuş. Tatarlar arasındaki rütbe sahipleri asılarak idam edildikleri halde, sıradan halktan olan kişilerin kafası kesilirmiş. Kafanın kesilmesi çok utanç verici bir ölüm olarak kabul edilirmiş.⁷⁷

Timur'un bahsedilmesi gereken bir başka özelliği de cömertliğidir. Timur'un birçok kaynakta söz edilen bu cömertliği, 1360'ların sonunda Mâverâü'n-nehr'in hâkimiyeti için çarpıştıkları sırada Hüseyin'e karşı kazandığı zaferin de nedenlerinden biridir.⁷⁸ Timur savaş ganimetlerinden kendisine hiçbir şey ayırmayacak kadar cömert olduğunu görüyoruz. Zira ittifakların kolayca kurulup bozulduğu, fırsatçılık üzerine kurulu bir siyasi yapıda, tebaanın sadakatini sürekli kılmanın en etkili yolu buydu. 1391'de Toktamış'ı ilk mağlup edişinde, askerlerini savaş alanındaki yiğitliklerinden ötürü paha biçilmez ganimetlere boğmuştu. Emirlere, şeriflere, ordu komutanlarına şeref payesi olarak giysiler, üzerinde değerli taşlar kakılmış kemerler dağıtmıştı;

⁷⁶“Eğer saltanatı ele geçirsem, her yerde adaleti oturtmayı niyet kıldım.” Sahibkiran Emir Timur Muhammed Tarağay Bahadıroğlu, *Tüzükât-ı Timur/ Timur'un Günlüğü*, Kutlukhan Şakirov- Adnan Aslan (hızl.), İstanbul: İnsan Yayınları, 2010, s.39

⁷⁷Ruy De Gonzales Claviyo, *Anadolu, Orta Asya ve Timur*, Ömer Rıza Doğrul (çev.), Kamil Doruk (sdl), İstanbul: Ses Yayınları, Ekim 1993, s.156

⁷⁸“Onun Mâverâü'n-nehr'i almak istemesindeki maksat, mümkün olduğu kadarıyla ekonomik refahın temellerini oluşturmak ve saltanatını yaymaktır.” Laurence Lockhart, *aynı eser*, s.53

birliklerinin başındaki komutanlara çektikleri zahmetler karşılığında ve kazandırdıkları zaferlerin mutluluğu içinde birçok ödüller vermişti.⁷⁹

Tüm bunların yanında Timur'un Müslüman olup olmadığı hakkında tarih yazarları arasında tartışmalar ve fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Timur dönemin iki önemli tarihçisi Yezdî ve Şâmî tarafından örnek bir Müslüman olarak tasvir edilmiştir. Bu iki müverrihe göre O, "Allah tarafından seçilmiş, tüm hayatını ve saltanatını İslamiyet'e adanmış bir hükümdardır. İslamiyet'in yücelmesi ve yayılmasına hizmet etmiş, dinin gereklerini eksiksiz olarak yerine getirmiş ve devletini şeriata göre yönetip halkını daima koruyup gözetmiştir." Diğer Timurlu kaynaklarında da benzer ifadeler kullanılmaktadır.⁸⁰ Aslına bakılırsa Timur kâfir değildi. Nasıl ki Hıristiyanlık Haçlıların kutsal topraklara yaptığı seferler için gereken itici gücü sağladıysa, Timur'un askerî harekâtına da İslam hâkimdi. Hilal, Timur'un hükümdarlık sancağında daima üstte olmuş ve o bütün fetihlerini İslam adına yapmıştı.⁸¹ Yukarıda da bahsi geçtiği gibi genellikle seferlerine bir gaza havası vermesine rağmen, maksadına erişebilmesi için dini kullanmak durumundaydı.⁸²

Timur'un dini hayatında namaz kılmak önemli bir yere sahip olduğuna; değişik zamanlarda vakit namazı, bayram namazı, cenaze namazı, türbe ziyaretlerinde nafîle namaz, savaşlar sırasında veya çeşitli münasebetlerle hacet ve şükür namazları kıldığına dair kaynaklarda ifadeler geçmektedir. Yezdî, Anadolu seferi sırasında ordusuna geçit merasimi yaptırırken merasimin çok uzun sürmesi üzerine Timur'un öğle namazını kazaya kalmaması için hemen kıldığını ifade etmektedir.⁸³ Clavijo da, "Timur'un otağında kendisinin namaz kıldığı, sökülüp takılabilen seyyar bir ahşap caminin bulunduğunu ve bu caminin Timur'un gittiği her yere götürülerek seferleri sırasında otağında kurulduğunu" ifade eder.⁸⁴ Yine Ramazan ayının da Timur nezdinde önemli bir yere sahip olduğu, kendisinin Ramazan ayında sürekli oruç tuttuğu ve seferlere denk gelen Ramazan aylarını genellikle konaklayarak geçirmeye özen gösterdiği, Ramazan ve kurban bayramlarında bayram namazını mutlaka kıldığı ve bayramların tüm gereklerinin yerine getirildiği bilinmektedir. Timur'un Ramazan ayı ve dini bayramlar

⁷⁹Justin Marozzi, *aynı eser*, s.118

⁸⁰Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Ankara: TTK, 2009s.52

⁸¹Justin Marozzi, *aynı eser*, s. 112

⁸²İsmail Aka, "Timur Sadece Bir Asker Mi İdi?", s.460

⁸³Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafername*, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2003, s. 296

⁸⁴Yüksel, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, s.167-168

gibi mübarek günlerde ve türbe ziyaretleri gibi çeşitli vesilelerle fakirlere ve muhtaçlara sadaka dağıtıp, zekât verdiği kaynaklarda ifade edilmektedir.⁸⁵

İslamiyet'in temel hususlarından sonra Timur'un en çok önem verdiği hususlardan birisi de kâfirlere karşı cihat edilmesi ve İslamiyet'in yayılmasıdır. Timur bu amaçla daha çok Ermeniler ve Gürcüler gibi Hıristiyan topluluklar üzerine ve Moğolistan, Hindistan ve Çin gibi kâfir ve putperestlerin yaşadığı bölgelere seferler düzenlemiştir. Timur 1386 yılında Tiflis'e geldiği zaman *“Geçmiş padişahlar ve sultanlar ellerinde o kadar güç ve kuvvet olmasına rağmen Müslüman olmayan Gürcülere memleketin ortasında saltanat iddiasında bulunacak kudreti bırakmışlardır. Putlar kendilerine yardım edemeyeceği halde putperestler bile kendi dinlerinin aleyhinde olan kimseleri yok etmek için çalışırken, Allah kendilerine yardım edeceğini vaat etmesine rağmen Müslümanların bu kâfirleri iktidarda bırakmalarını aklım almıyor. Şimdi hükümdarlık Allah'ın fazlı ve keremle bize geçtiğinden İslam dünyasını onların kötülüklerinden temizlemek ve bunu Allah'ın lütfuna nail olmak için bir vesile bilmek bizim için vaciptir”* diyerek Gürcülere karşı savaşa girişmiş ve birçok kale ele geçirmiştir.⁸⁶ Şâmî, 1398 yılında Timur'un Hindistan'a seferini şöyle ifade etmiştir: *“Timur Hindistan'ın Delhi, Kenbayt ve diğer bazı bölgelerine İslam dini yayılıp sikkelerde kelime-i tevhid yazıldığı halde kâfirler ve putperestler varlıklarını oralarda hala sürdürdüğünden ve bölgede hüküm süren Müslüman padişahların bu kâfirlerden sadece bâc⁸⁷ ve haraç almakla yetindiklerinden haberdar olmuştu. Bu memleketleri kâfirlerden temizlemeye karar vererek sefere çıktı.”* Tüm seferler sırasında birçok Hıristiyan, Gürcü ve Ermeni'nin yanı sıra, bu bölgelerde yaşayan birçok Mecusi de öldürülmüş veya esir alınmış, toprakları yağmalanıp evleri ve kiliseleri yıkılmış ve bu bölgelerde İslamiyet'in yayılması için çaba harcanmıştır. Hindistan seferi sırasında da gerek yolda gerekse Hindistan topraklarında birçok putperest esir alınmış ve bunların ibadethaneleri tahrip edilmiştir.⁸⁸

Timur'un, âlimlere ve hekimlere en yüksek şeref payesini verdiği, bunların meclisini başkalarınıninkine tercih ettiği, her birinin mevkiine ve kademlerine uygun olarak huzuruna aldığı, saygıda hiç kusur etmediği de verilen bilgiler arasındadır. Onlara samimi davranıp, yanlarında büyüklüğünü belli etmediği, onlarla konuşurken

⁸⁵ Yüksel, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, s.26–27

⁸⁶Yüksel, *aynı eser*, s.61

⁸⁷Bir çeşit vergi

⁸⁸Yüksel, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, s.61–63

yüceliğine tevazu, katılığına şefkat ve sertliğine nezaket kattığı da pek çok eserde karşımıza çıkar.⁸⁹ Timur'un bu sohbet ve tartışma meclislerinde sadece Semerkant'taki ulema ile bir araya gelmekle yetinmez, seferleri sırasında konakladığı ya da ele geçirdiği şehirlerdeki âlimlerde de devamlı surette bu tip meclisler toplardı.⁹⁰ Onlarla arkadaşasına sohbet ederdi. Ülkede Timur'un haleflerinden başka, belki sadece seyyidlerin hayati dokunulmazlıkları vardı. Hafız-ı Ebru, Timur'un şariat ve dini güçlendirmeye gayret ettiğini söyleyerek “onun zamanında kimse felsefe ve mantıkla meşgul olamazdı” diyor ve Timur'un hiçbir zaman vakfin malî işlerine karışmadığını ekliyor. Yine Hafız Ebru, Timur'un filozofların koruyucusu olduğunu söylüyor. Timur'un dünyevî bilimlerden en iyi tarihi bildiği, bundan başka Timur'un tıp ve astronomi hakkında da az çok bilgisi olduğu, Onun Türk, Arap ve Acem tarihini bildiğine dair Hafız Ebru'nun kaydı, İbni Arabşah'ın yazdığı, tarihçi İbni Hâldun'un Timur ile sohbet ederken edindiği intiba ile pekiştirilmektedir.⁹¹ Fakat bunlarla beraber Timur'un astrolojiye inanmadığına ve Kuran'a bakarak fal açmayı tercih ettiğine dair rivayet de vardır. Timur dine olan bağlılığından dolayı, devlete epey gelir sağlamasına rağmen, güya Bağdat, Tebriz, Sultaniye, Şiraz, Kirman ve Harezm'deki birçok eğlence yerlerini kapattırmıştı. 1403 yılında Kür Irmağı⁹² üzerinden meydana gelen ve Şâmî'nin hikâye ettiği bir sahne çok ilgi çekicidir: “Timur kendi yanındaki ulemaya, hükümdara öğüt veren eski ulemayı örnek göstererek, kendisine öğüt vermemelerinin sebebini sordu. Onlar, Timur'un davranışları ile herkese örnek olduğunu ve kendileri gibi insanların öğütlerine ihtiyacı olmadığı cevabını vermişlerdi. Ulema ancak bu sözlerin samimi olduğuna kanaat getirdikten sonra ülkenin bazı bölgelerinde meydana gelen bazı yolsuzlukları söylemek cesaretini kendilerinde bulabildiler.”⁹³

Timur'un şeyhler ile ilişkisi ve onlara gösterdiği saygı ile ilgili olarak döneme ait eserlerde pek çok bilgiye rastlanır. Söz gelimi Timur'un gençliğinde, bir gün şeyh müritleri ile birlikte zikir ile meşgul olduğu sırada şeyhin yanına girdiği ve zikir bitene dek ayakta durarak sabırla beklediği rivayet edilmektedir. Şeyh ve dervişler Timur'un bu dindarlığından duygulanarak, onun için duada bulunmuşlardı. Timur daha sonradan

⁸⁹ Justin Marozzi, *aynı eser*, s.109; Arabşah, *aynı eser*, s.430; Halil Çetin, *Timur'un Anadolu Seferleri ve Ankara Savaşı*, İstanbul: Yeditepe yayınları, 2012, s.52; “Cürcani, Taftazani ile Timur'un huzurunda yaptıkları ilmi münazarada galip ilan edilince ulema arasındaki şöhreti iyice artmış ve Timur'un meclisinde en üstün alim payesini de kazanmıştır.” Yüksel, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, s.87

⁹⁰Yüksel, *aynı eser*, s.89; Timur'un tarihe olan ilgisi ile ilgili olarak bkz: J. M. Richardson, . *History of the Moğul Dynasty in India*, Father François Catrov (çev.), London, 23, Cornhill, 1826, s.14

⁹¹Bartold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.21–22

⁹²Aras Nehri'nin bir kolu

⁹³Bartold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.22

başarılarının ilk sebeplerini bu duaya yorumlamıştır.⁹⁴Yine Timur, 1396-97’de Taşkent tarafına gittiğinde Seyhun nehrini geçip o civarda ordunun kışlamasını emretmiş ve Ahmed Yesevî’yi ziyaret için Yesi’ye gelmiştir. Yezdî’nin rivayetine göre; “Muhammed Hanefî evladından bu din ulusuna hürmeten” mezarı üzerine âli bir imaret yapılmasını emir ve ferman etmiştir. Bu muazzam binanın yapılmasından sonra Timur, şehirdeki fakir ve muhtaçlara birçok ihsan ve sadakada bulunmuş ve bu merasim bitince tekrar ordusuna dönmüştür.⁹⁵ Zaten Timur bir kenti ateşe vereceği zaman âlimler, edebiyatçılar, Müslüman din adamları, şeyhler, dervişler, sanatçı ve mimarlar ve her daldan işinin ehli zanaatkârlar daima esirgenirdi.⁹⁶

Timur ve İbni Hâldun’un karşılaşması ve ilişkisi de bu bakımdan ilginçtir. Arabşah eserinde bu ilişkiyi anlatmıştır:

“İbni Hâldun, İslam askerleriyle (Memlûk ordusuyla) birlikte Şam’a gelmiş; fakat askerler arkalarını dönüp kaçınca, kader onu Emîr Timur’un ağına atmıştı. Timur’un meclislerinde bulunup, sınavdan geçirildiği bir sırada ona: “Emîr cenapları” demiş. “Allah için dünya fethinin anahtarı olan elinizi verin de onu öpme şerefine nail olayım.” Timur onu meclisine almaya karar verince, İbni Hâldun ona Arap hükümdarları tarihinden bir olay anlatmış. Tarih kitaplarını okutup dinlemekten büyük bir zevk duyan Timur, bu hikâyeden son derece etkilenmiş ve İbni Haldun’u sohbetinde bulunmaya teşvik etmiş.

Timur daha sonra âdeti olduğu üzere İbni Hâldun’dan Mağrip toprakları ve şehirleri hakkında bilgi almış. O ülkenin yolları, güzergâhları, kışlakları, mezraları, kabileleri ve halkları hakkında detaylı bilgi hazırlayıp sunmasını istemiş. Timur’un asıl amacı İbni Haldun’u imtihan etmektir. Çünkü kendisi bu tür bilgilere muhtaç değildi ve tüm ülkelerin durumu onun tasavvur hazinesinde mevcuttu. Amacı İbni Hâldun’un bilgisinin ne durumda olduğunu görmek, onun samimi veya riyakâr olup olmadığını ortaya çıkarmaktı. Bunun üzerine İbni Haldun sanki hepsi dilinin ucundaymış ve sanki oturduğu yerden her şeyi görüyormuş gibi bir bir anlatmış. Her bir şeyi baştan sona tıpkı Timur’un aklından geçtiği gibi izah etmiş. Timur: “Nasıl edip de beni ulu hükümdarlar arasında göstereceksin? Çünkü biz soy itibarıyla o şerefli mevkilere ulaşamadık. Bizler arıların hükümdarı gibi değiliz, niçin bizi o büyük kişilerle bir

⁹⁴Bartold, *aynı eser*, s.15

⁹⁵Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2009, s.100–101

⁹⁶Justin Marozzi, *aynı eser*, s. 109

tutuyorsun?” diye sormuş. İbni Hâldun: “Kimsenin beceremediği işleriniz sizi bu yüce mevkilere layık görmektedir” diye cevap vermiş. Bu sözler Timur’un çok hoşuma gitmiş ve yanındaki adamlarına dönüp: “Ona uyun, imamınız odur” demiş.

Sonra Timur, İbni Hâldun’un ülkesinde olan olayları, Arap hükümdarları ve onların orduları arasında vuku bulan savaşları anlatmaya başlamış. Ardından insanlarla ilgili hikâyeleri anlatmaya devam etmiş ve hatta onun sülalesinden bazı kişiler ve evlatları hakkında da hikâyeler anlatmış. İbni Hâldun, Timur’un anlattıkları karşısında şaşkınlığa düştü ve içinden “şeytan kendi dostlarına fısıldarmış” diye geçirmiş. Sonra Timur, İbni Hâldun’a Kahire’ye gidip ailesini, çocuklarını ve değerli kitaplarını alarak yalnızca yol uzunluğuna vakit harcamak suretiyle, sonsuz arzu ve ümitlerle, âlicenap vaatlere inanarak kendi huzuruna dönmesi hususunda söz alıp izin vermiş. Böylece İbni Hâldun bu beladan canını kurtarmış.⁹⁷

Arabşah Timur’un şeyhlere saygısını anlatırken bir olaydan bahseder. Horasan’da Havaf kasabasında Zeyneddin Ebû Bekir adında bir şeyh vardır. Timur onu görmek amacıyla bir grup insanla birlikte dergâhının yolunu tutar. Şeyhin müritleri Timur’un kendisini ziyarete geldiğini ve şahsını görmek, hayır duasını almak istediğini haber verirler. Şeyh ağzını açıp bir kelime söylemediği gibi, zikirten de başını kaldırmaz. Timur şeyhin dergâhına gelince atından iner ve huzuruna girer. Şeyh, her zamanki gibi seccadesinin üzerinde zikirle meşguldür. Timur ona doğru ilerleyince ayağa kalkar. Timur hemen şeyhin ayaklarına kapanır. Şeyh iki elini onun sırtına koyar. Timur daha sonraları şöyle demiştir: “İyi ki şeyh ellerini hemen sırtımdan kaldırdı. Yoksa göğün üstüme ağdığını ve gökle yer arasında ezilip kaldığımı sanmıştım.” Timur daha sonra bu faziletli insanın karşısına dizlerini bükerek edepli bir şekilde oturur. Timur sohbet sırasında tartışma bâbından değilse de, soru sorma kâbilinden şöyle der: “Şeyh hazretleri! Neden hükümdarlarınız adalet ve insaflı emredip, zulüm ve zorbalığa meyletmemelerini öğütlemiyorsunuz?” Şeyh şu cevabı verir: “Emrettik ve defalarca söyledik. Emredileni dinlemedikleri için sen onların başına musallat edildin!” Timur bu sözle kendisine vazife verildiğini düşünür ve “Kâbe’nin Rabbine yemin ederim ki, artık dünya benimdir” der.⁹⁸

Ehl-i Beyt’e ve seyyidlere karşı aşırı bir sevgi ve saygı besleyen Timur’un, Suriye seferi sırasında Halep ve Dimaşk’ta topladığı tartışma meclislerinde ateşli bir

⁹⁷ Arabşah, *aynı eser*, s. 427–430

⁹⁸ Arabşah, *aynı eser*, s.62–63

Hz. Ali taraftarı tavrı takınması, dönemin bazı Arap tarihçilerinin kendisini Şii olarak nitelendirmesine yol açmış ve bu görüş bazı modern araştırmacılar tarafından da kabul görmüştür. Ayrıca Timur'un mezar taşında bulunan ve soyunu Hz. Ali'ye dayandıran şecere de muhtemelen bu kanaatin oluşmasında etkili olmuştur. Suriye'de Ali taraftarlarının koruyucusu sıfatı ile ortaya çıkan, bu yüzden Suriyelilerin gözünde koyu bir Şii olan Timur, Horasan'da sünniligi desteklemişti. Mazenderan'da peygamberin sahabesinin hatırasını aşağılayan Şii dervişlerini cezalandırmıştı. Böyle bir hükümdar ile konuşurken İslam ilahiyatçılarının daima bir tuzağa düşmekten korkmaları gayet tabii idi. Ancak kaynaklarda kendisinin Sünni inanca sahip olduğunu gösteren çok sayıda kayıt yer almaktadır. Söz gelimi 1381'de Herat'ı ele geçirdiği sırada Sebzarlı Hacı Ali Müeyyed huzuruna geldiği zaman Timur, onun Şii olduğunu bildiği halde, kendisine mezhebini ve itikadını sormuş, Ali Müeyyed: *"Herkes kendi sultanının dinindedir. Yani benim mezhebim Emîr Timur'un mezhebidir"* şeklinde cevap vermiştir. Aldığı bu cevaptan hoşnut olan Timur, Ali Müeyyed'e övgü ile karşılık verdikten sonra: *"Peygamber efendimiz, benim sünnetimi terk eden şefaata nail olamaz, cemaat rahettir buyurmuşlardır. Ben her iki saadete de ulaşmak istediğim için mezhebim ehl-i sünnet ve'l cemaattir"* demiştir. 1392 yılında ise Mâzenderân'da Seyyid Kemâleddin ile Seyyid Râziyüddin'i sahip oldukları Şii inançtan dolayı azarlamış ve kendilerine *"bu kötü itikadı bırakın. Ehl-i sünnet ve'l cemaat mezhebini kabul edin ve şeriat yolunu tutun. İlim ehline saygı gösterin ve çocuklarınıza şer'i ilimler öğretin"* şeklinde nasihatte bulunmuştur.⁹⁹

Timur'un Dimaşk'ta sarf ettiği şu cümleler ve yaptığı hareket, kendisinin Ehl-i Beyt'e olan saygısını göstermesi açısından oldukça önemlidir. *"Ben bu memleketin bir süre Muaviye ve Yezid'in idaresi altında kaldığını ve onların daima Ehl-i Beyt'e, Peygamberimizin damadı ve yeğeni Aliyyü'l-Murtaza'ya ve kıyamet gününün banusu Fatımatü'z-Zehra'nın oğullarına düşmanlık gösterdiklerini, onlarla savaşmak, onları öldürmek ve esir etmek gibi her türlü fenalığı yapmaktan çekinmediklerini biliyordum. Fakat peygamberlerin en yücesinin ümmetinden olup da, onun hidayet ışığı ile dalalet zulmetinden ve cehennem zindanından kurtulan ve bir cennet bahçesi gibi olan İslamiyet'e kavuşan bu kimselerin, onun ailesine böyle zulümler yapmasına akıl sardiremiyordum. Ama bu gerçeği şimdi anlayabiliyorum. Çünkü böyle büyük bir şehirde kendi hevesleri uğruna bu kadar büyük evler, saraylar, köşkler, bahçeler yaptıkları*

⁹⁹Yüksel, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, s.22

halde, peygamberimizin zevcelerinin mezarlarına bir kubbe ya da bir türbe yapmayı bırak, etrafına dört duvar bile çekmemişler! Toprağa nasıl koydular ise 800 sene boyunca öyle bırakmışlar. Allah böyle bir milletin başına bela vermesin de kime versin!” diyerek şehirde bulunan Ümmü Seleme ve Ümmü Habibe'nin mezarlarının üzerine birer türbe yapılmasını emretmiş ve yirmi beş gün içinde iki büyük türbe inşa edilmiştir.¹⁰⁰

Hiç durmadan vakayinâmeleri, peygamber tarihlerini ve kralların fetihlerini okuduğundan ve sarayında bir “öykü okuyucu (kıssahanlık)” görevi ihdas ettiğinden bahsedilir.¹⁰¹ Onların anlattıkları tarihi hikâyeleri dinlemek suretiyle edindiği tarih bilgisi ile tarihçi İbni Hâldun'u hayret içinde bırakmıştı. İslam dininin esaslarını o kadar iyi kavramıştı ki, bilginlerin din hakkındaki tartışmalarını takip ederek bu tartışmalara katılmıştır.¹⁰² Bunların tamamı farsça idi. Bu hikâyelerin tekrar tekrar okunması sonucu onlara öyle vakıf olmuş, kendisiyle öylesine bütünleştirmişti ki, onları okuyan kişi bir yerde hata yapmış olsa, hemen hatasını düzeltir ve doğrusunu söyler.¹⁰³ Her ne kadar Arabşah Timur'un bir şey yazıp okuyamadığını, kesinlikle Arapça bilmediğini, Farsça, Türkçe ve Moğolca'yı da günlük hayatta yetecek kadar bildiğini söylese de,¹⁰⁴ Keş'teki dervişlerin medreselerine devam ettiğine göre okuma yazma bilmediğini söylemek güçtür. Onun Arapçayı bilmediğini biliyoruz. Çünkü Suriye'de ulema ile tercüman vasıtası ile konuşmuştur.¹⁰⁵

Bilindiği gibi Timur satranç¹⁰⁶ oynamayı çok severdi. Geceleri saatlerce satranç tahtasının önünde küçücük süvarilerini, fildişinden kalelerini ve fillerini haneden haneye aktarır, hem de çoğu zaman bu satrancı yalnız başına, kendi kendine oynardı.

¹⁰⁰Yüksel, *aynı eser*, s.84

¹⁰¹Justin Marozzi, *aynı eser*, s. 110; Arabşah, *aynı eser*, s.431

¹⁰²Curtis, *aynı eser*, s.209–210

¹⁰³Arabşah, *aynı eser*, s.431

¹⁰⁴Arabşah, *aynı eser*, s.431

¹⁰⁵İsmail Aka, *Timur Sadece Bir Asker Mi İdi?*, s. 459; Ayrıca Bkz: V. V. Barthold *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, Hüseyin Dağ (çev.), Ankara: Çağlar Yayınları, 2004, s.188-189 Fakat Arabşah, onun okuma yazma bilmediğini, Ümmi olduğunu söylüyor. Çeşitli kaynaklarda bu konuyla ilgili bilgiler mevcuttur. Yine Manz, Timur'un okuma ve yazma bilmemesine rağmen Türkçe ve Farsça'yı etkili şekilde kullandığını yazmıştır. Bkz: Beatrice Forbes Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Britain: Cambridge University Press, 1989, s. 16

¹⁰⁶“Satranç, batının Müslüman doğudan aldığı geleneksel bir oyundur. “Şah ve mat” teriminin Fransızca karşılığı olan léchec et mat ifadesinde mat sözcüğünün Fransızcada hiçbir anlamı yoktur. Bu basitçe eş şeyh-e mat “şeyh öldü” ya da eş şah-e mat “kral öldü”nün karşılığında başka bir şey değildir. Kale ile şahın oyununa “rok” denir; “rok (simurg)” İslamiyetin efsane kuşudur. Hatta Fransızcada bu isimden türetilen roquer yani “rok yapmak” fiili mevcuttur. Fil'in Fransızca karşılığı ise le fou, yani “soytarı”dır. Fransa krallarının hazinesinde fildişinden yapılmış fil biçiminde bir satranç taşı bulunmaktadır.” Jean Paul Roux, *Büyük Moğolların Tarihi, Babür*, Lale Arslan-Özcan (çev.), İstanbul, Kabalcı Yayınları, Nisan 2008, s.79–80

Birisiyle oynadığı zaman daima karşısındakini mat ederdi. Satrançtaki bilgisini kuvvetlendirmek için kendine normalin iki misli haneli ve iki misli takım ile oynanan yeni bir satranç tahtası yaptırdı. Bu çok daha karışık olan yeni satranç tahtasının üzerinde yeni tertipler, oyunlar ve olasılıklar bulmaya çalışırdı.¹⁰⁷ Savaş alanında zaferden zafere koşmakta ne kadar ustaysa, satranç tahtasında taşları oynatmakta da bir o kadar ustaydı. Soğukkanlı hesaplamaları, cüreti ve oyun hâkimiyeti, devrin en büyük oyuncularını yenmesini sağladı.¹⁰⁸ Fethettiği ülkelerde ilk olarak satranç oynayan kimseleri huzuruna çağırarak ve onlarla satranç oynayan Timur, bu oyunda kendine has hamlelere ve oyunlara sahip olduğundan, çok az kimse kendisiyle oynamaya cesaret ederdi.¹⁰⁹ Arabşah da bu konuda eserinde bilgi vermiştir: “Zekâsını geliştirmek için sürekli satranç oynardı. Himmeti küçük satrançtan daha yüksek olduğu için büyük satranç oynamayı severdi. Bu satranç tahtasının eni on bir hane, boyu on hane idi. Bunda fazladan iki deve, iki zürafa, iki talia (öncü), iki debbabe, bir vezir ve bunlardan başka taşlar vardı. Ona göre küçük satranç büyük satranca kıyasla önemsizdi.”¹¹⁰ Kendisinin şöyle söylediğine dar bir kayıt bulunmaktadır: “*Krallıkları zapt etmek bir satranç oyunu olduğundan, gündüzleri aydın ve bilgili kişilerle satranç oynuyor, geceleri odama çekilerek yatağında idari meseleler üzerine zihnimi yoruyor, bunları çözümlenecek çare ve vasıtaları düşünüyordum. Fetihlere götüren yolu, hangi şekilde ve nasıl hücum etmek ve nasıl geri çekilmek gerekeceğini zihnimde dikkatle tasarlıyordum. Askerlere karşı takınmam gereken davranış üzerine kafa yoruyordum: Birisine nasıl muamele yapmalıyım, diğerine ne emir vermeliyim. Hata işlememek için daima tetikte idim ve bütün işlere aynı dikkati sarf ediyordum.*”¹¹¹

Timur’un satranççıları arasında Muhammed b. el-Akîl el-Haymî, Zeyneddin el-Yezdî ve başka kimseler vardı. Ama satranççılarının pîri aynı zamanda fakih ve muhaddis olan Alâeddin et-Tebrizî idi. O, Zeyneddin el-Yezdî’ye karşı bir piyon eksikle, Muhammed b. el-Akîl el-Haymî’ye karşı da bir at düşürerek oynar ve ikisini de yenerdi. Et-Tebrizî hamlelerini yapmadan önce, hiç kimse onun ne düşündüğünü ve oyununun ne olduğunu kestiremezdi. Alâeddin et-Tebrizî ile büyük satranç oynayan Timur’un, satranç oyununun konuları ile hamleleri hakkında da şerhleri vardır. İbni

¹⁰⁷Harold Lamb, *aynı eser*, s.91–92

¹⁰⁸Justin Marozzi, *aynı eser*, s.110

¹⁰⁹Yüksel, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, s.29

¹¹⁰Arabşah, *aynı eser*, s.430

¹¹¹Manole Neagoe, *aynı eser*, s.218.

Arabşah, Timur ile Alâeddin et- Tebrizi'nin yanlarında ayrıca bir yuvarlak bir de uzun satranç gördüğünü ifade etmektedir.¹¹²

Oğluna Şahruh ve Şahruhiye şehrine de aynı ismi vermesinin sebebi de şudur: Timur'un yarenleriyle satranç oynamayı çok sevdiğini yukarıda zikrettik. Yine bir defasında musahipleriyle satranç oynarken şah-mat (şahruh) çekip hasmını mağlup ettiği sırada şehrin kurulmasının tamamlandığını öğrenip ve yine aynı sıralarda yeni bir erkek çocuğunun dünyaya geldiği müjdesini alınca, oğluna Şahruh, şehre de Şahruhiye adını vermiştir.¹¹³

Fakat Timur ölmeden hemen önce Otrar'da satranç ve tavla oynamayacağına dair tövbe etmiştir. Kaynaklar, Timur'un ölüm anında da bir Müslüman'a yakışır şekilde davrandığını ifade etmektedirler. Ölüm döşeğinde hekimlerden kendisine daha fazla fayda gelmeyeceğini ve ölümün kaçınılmaz olduğunu anlayan Timur, çadırın dışında Kur'an okumakla meşgul olan hafızlar ve din adamlarından Mevlana Heybetullah'ı içeriye çağırarak başucunda Kur'an okumasını ve kelime-i tevhid getirmesini istemiştir. Kendisi de Heybetullah'ın ardından kelime-i tevhid'i bir kaç kez tekrarladıktan sonra vefat etmiştir.¹¹⁴

Avrupalı yazar Harold Lamb'a göre, onun mizacında hem Tatar ırkının gülmeyen, sessiz yaradılışı, hem göçebenin o hemen dille tarif edilemeyen şiir ve zevk duygusu bir arada bulunmaktadır. Timur bir çöl adamı gibi yeşillığe, ağaçlara, pınar sularına âşıktır. Bunlardan dolayı en çok önem verdiği şey bahçeler olmuştur. Saraylara bahçeler değil, bahçelere saraylar yaptırmıştır.¹¹⁵ Moğol akınları sırasında bütün işlenmiş topraklar yerle bir edilerek yaylaklara çevrildiği halde, Timur'un idaresinde yapılan savaşlar sonunda umumî düzen bir dereceye kadar da olsa kısa zamanda yeniden kurulmuştur. Ziraat için hayatî önemi bulunan sulama tesisleri tahribat sırasında veya bakımsızlık yüzünden yıkılmaya yüz tutunca derhal tamir ettirilmiştir.¹¹⁶

1.2. MEŞRUIYETİNİN KAYNAKLARI

Ortaçağ Türk-İslam devletlerinde meşruiyet kaynakları soy ve dinî deliller olarak kabul edilir. İslam devletlerinde hükümdara meşruiyet sağlayan kaynaklardan

¹¹²Yüksel, *Arap Kaynaklarında Timur*, s.111

¹¹³Arabşah, *aynı eser*, s.93; Yüksel, *aynı eser*, s.111

¹¹⁴Yüksel, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, s.29

¹¹⁵Harold Lamb, *aynı eser*, s.247

¹¹⁶Hans Robert Roemer, "Timurlular", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Basımevi, Bd 12,1 1974, s. 362

biri olan rüya motifi, genel olarak Türk devletlerinin kuruluş aşamasında karşımıza çıkar. Selçuklularda ve Osmanlılarda olduğu gibi Timurlularda da kullanılan bu motif, ilahi meşruiyete duyulan ihtiyacın bir yansımasıdır. Cengiz Han gibi Timur'un da Tanrı'dan doğrudan mesajlar almakta olduğu zikredilir.¹¹⁷

Şâmî'nin Zafernâme'sinde Emîr Timur'un bir kere kendisini rüyasında, Hucend deryasında sırıklar ve sallar toplamış ve bir değneğin üzerine oturmuş bir halde gördüğü, bu vaziyette kendisine yardım edecek ve kurtaracak Tanrı'dan başka kimse olmadığını bildiğinden o değneğin üzerinde secde ederek yalvardığı; bu haldeyken uyandığı, bu rüyanın tabiri için düşünüp, suyu ordu ile tabir ettiği anlatılır. Âlimler ve şeyhler Emir Hüseyin'e karşı sulh yapmasını istedikleri vakit gördüğü bu rüyanın hatırına geldiği, bu hususta ısrar etmediği, Emir Hüseyin ile barıştığı ve muharebeden vazgeçtiği de anlatılanlar arasındadır. Fakat elçilerle bunu halletmek külfetli olduğundan bizzat Emir Hüseyin'in yanına gitmek, konuşulacak sözleri yüz yüze gelip söylemek istemiştir.¹¹⁸

Yezdî'nin Zafernâme'sinde ise bir başka rüya motifine yer verilmiştir: “Yine bir gün nehir kenarında kuytu bir yerde ne yapacağını düşünüp duruyordu. Kuşluk vaktiydi. Bu endişeyle kıvrılırken uyku bastırdı ve uyuyakaldı. Uykuda birinin “*Tasalanma ve rahat ol, çünkü Tanrı zafer ve saltanatı sana verdi*” dediğini duydu. Uykudan uyanıp yakınında bulunan kişileri çağırdı ve “*Siz bir şey dediniz mi?*” diye sordu. O kişiler “*hayır*” cevabını verdiler. O zaman bu sesin gaybın fatihinden geldiğini anladı ve bunun ilahi bir müjde olduğu kanaatine vardı. Fakat bu sırrı kimseye söylemeyip mutlu bir şekilde Emir Hüseyin'in yanına gitti ve olup biteni hikâyeye etti. Bunu işitenler sevince gark oldular.”¹¹⁹

Rüya motifi yalnızca seferler sırasında kullanılmaz. Söz gelimi Hoca Ahmed Yesevî'nin mezarının üstüne türbe inşa edilmesi de Timur'un rüyasına girmiştir. Risale-i Tevârih-i Bulgâriye'ye atfen Fuad Köprülü, eserinde bu menkıbeyi şu suretle kaydediyor: “(...) *Nihayet Hazret-i Emîr Timur, Hızır Aleyhisselâm ile beraber Buhârâ'ya gitmeye niyet etti. Yolda Türkistan'a uğradı. Türkistanlı Hoca Ahmed Yesevî, Emîr Timur'un rüyasına girdi. “Ey yiğit! Çabuk Buhârâ'ya git, inşallah oradaki şahın ölümü senin elindedir. Senin başından çok şeyler geçse gerektir. Bütün Buhara halkı*

¹¹⁷Halil Çetin, *aynı eser*, s.53

¹¹⁸Şâmî, *aynı eser*, s.58

¹¹⁹Yezdî, *aynı eser*, s.55; *Tarih-i Reşidî*, s.186

zaten seni bekliyorlar” dedi. Timur bu rüyayı görüp uyandı, Allah’a şükretti. Ertesi gün Türkistan hâkimi Nogaybak Han’ı çağırttı; Ahmed Yesevî kabrine bir asitane yaptırmayı için ona birçok para verdi. Türkistan hâkimi öyle ziynetli bir asitane yaptırdı ki hala bütün güzellikleriyle durur.”¹²⁰

Rüya motifinin yanı sıra, tasavvuf ehlinin keramet yoluyla geleceğe dair bazı bilgilere sahip olabileceğine inanan Timur, onlarla daima iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiş ve bu kimselerden bazılarını manevi koruyucuları olarak kabul etmiştir.¹²¹ Bunu da Arabşah’ın eserinde görüyoruz: “Bir defasında sırları üzerindeki perdeyi kaldırdı ve şöyle dedi: “benim ninem filanca idi; geleceği okumayı bilir ve kehanette bulunurdu. Bir defasında o güne kadar benzerini görmediği bir rüya görmüş ve bunu, oğulları ve torunları arasından ülkeleri titretecek, insanları kul haline getirecek bir sahipkırının çıkacağı, çağın hükümdarlarının önünde diz çökeceği şeklinde yorumlamış. İşte o benim ve artık vakit geldi. Şimdi arkamda olacağınıza, beni destekleyeceğinize ve ömür boyu beni aldatmayacağınıza dair söz verin.”¹²²

Toktamış ile savaş sırasında Arabşah’ın eserinde anlatılan hikâye de bu konuya örnek teşkil etmektedir: “İki ordu karşılıklı olarak birbirini kırmakta iken, savaşın seyri Timur’un askerleri aleyhine gelişmeye başlamış. Timur’un ordusu çözülüp dağılmak üzereyken, Seyyid Bereke ortaya çıkmış. Timur ona yüzlenip: “*Pîrim, ordum kırılıyor*” demiş. Seyyid ona: “*Korkma!*” demiş. Daha sonra atından inip yerden bir avuç kum almış. Tekrar atına binip düşmana doğru ilerlemiş ve avucundaki kumu düşmanın yüzüne doğru üfleyip “*Yağı kaçtı (düşman kaçtı)*” demiş. Timur da bu şeyhin sözlerini tekrarlamış. Bu olay sonucu Toktamış’ın ordusu çözülmüş ve zafer Timur’un olmuş.”¹²³

Tarihçi Hondmir’in ifadesiyle “Hayatı boyunca müritlikte Seyyid Bereke’ye bağlı kalan” Timur’un Bereke’yi ölümüne kadar yanından ayırmadığı, iyi ve kötü günlerinde sevincini ve acısını onunla paylaştığı görülür. Seyyid Bereke’nin hastalanarak ölmesi kendisi için derin bir üzüntü kaynağı olmuş, naaşını Endhûd’a defnettirmiştir. Bereke’nin kabrini Semerkand’da yaptırdığı türbeye naklettiren Timur, öldüğü zaman kendisinin de ölünce bu türbeye, Seyyid Bereke’nin ayakucuna

¹²⁰Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s.69

¹²¹Yüksel, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, s.96

¹²²Arabşah, *aynı eser*, s.38

¹²³Arabşah, *aynı eser*, s.53; Justin Marozzi, *aynı eser*, s.115

defnedilmesini vasiyet etmiştir. Böylece ölüm bile bu ikisini ayıramamış ve Timur, bu manevi koruyucusuna dönecek şekilde onunla aynı türbeye defnedilmiştir.¹²⁴

Timur'un keramet sahibi bir şahsiyet olduğu da neredeyse tüm ana kaynaklarda bahsedilen bir ayrıntıdır. Marozzi'ye göre “entelektüel ufku, üzerinde ordularını zaferden zafere koşturduğu bozkırlar kadar genişti.”¹²⁵ Bazı seferlerde ve bazı olaylarda Timur'un ileri görüşlülüğü ve sezgi kabiliyeti ön plana çıkmaktadır. Harezm'in fethi sırasında kendisini teke tek dövüşmeye çağıran fakat cesaret edip karşısına çıkamayan Yusuf Sufi'ye “*Sözünü tutmayan yaşamaz*” dedikten üç ay sonra bu sözler de sonradan bir keramet gibi gerçekleşmiş ve Yusuf Sufi hastalanıp ölmüştü.¹²⁶

Onun bu özelliğihakkında anlatılan bir başka rivayete göre, Sivas yakınlarına gelip karargâhını kurduğunda kalenin cengâver ve zorlu askerler tarafından savunulduğunu anlayınca askerlerine “Hileye başvurun, biz bu kaleyi on sekiz gecede fethederiz” demiş. Ve gerçekten de öyle olmuş. Başına tesadüfen bir iş düşmüş olsa, sanki ona ilgi duyuyormuş gibi görünür, ama aslında ondan kurtulmaya çalışmış. Bir şey konusunda istek duysa, aslında onu ister ve arzu edermiş. Onun insanları kandırması konusunda belirtilmesi gereken husus, bir yeri ele geçirmek veya bir halkı oltaya düşürmek isterse, bu işin üstüne gizlice gider, görünüşte ise sanki onunla ilgilenmiyormuş gibi yapması imiş.¹²⁷

1.3. ASKERÎ DEHASI

Emîr Timur'un doğduğu andan itibaren askerî dehasına yönelik ifadeler kaynaklarda karşımıza çıkar. Hakkında olumlu ya da olumsuz yazan tüm tarihçilerin söz birliği ettiği gibi, doğumundan itibaren bazı işaretler görülmeye başlanmıştır. Bu kadar kuvvetli, kudretli bir şahsiyetin doğuşu ve gelecekte büyük ve parlak işler yapacağını müjdeleyen işaretlerin bulunması, bunlar kahramanın büyük değerleri hakkında bizzat verdiği delillerden sonra muhayyilelerde doğmuş olsalar dahi tabii görülmek icap eder. Söylendiğine göre, Taragay, bir gece rüyasında kendisine bir kılıç veren çok yakışıklı bir delikanlı görür. Kılıcı yukarıya kaldırıp dört yöne uzattığı zaman çenginden çıkan parıltı dünyayı aydınlatır. Taragay, rüyasını Şeyh Zahîded-dîne anlattığında Şeyh, “bir oğlunun dünyaya geleceğini ve kılıcıyla dünyayı fethedeceğini, bütün insanları İslam

¹²⁴Yüksel, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, s.101

¹²⁵Justin Marozzi, *aynı eser*, s. 124

¹²⁶Harold Lamb, *aynı eser*, s.126

¹²⁷Yezdî, *aynı eser*, s.475; Arabşah, *aynı eser*, s. 433; Yüksel, “Arap Kaynaklarında Timur”, s.91

dinine çevireceğini, dünyayı sapıklık ve kötülöklere götüren karalıktan çıkarıp gerçekten doğru imana kavuşturacağını” müjdeler. Taragay’ın bir oğlu dünyaya gelir ve Taragay onu şeyhe gösterir. Şeyh bu sırada Kur’an okumaktadır ve “Tamuru” sözündedir. Hemen durur. Bu sözü hayırlı bir fal sayarak yeni doğan çocuğa Timur adını verir.¹²⁸

Daha doğumundan itibaren işaretler vermeye başlamasını Arabşah eserinde kaleme almıştır: “Onun doğduğu gece miğfer gibi bir şeyin havada uçup, bozkırın ortasına düştüğü, toprağa yayıldığı ve içinden köz ve kıvılcımlar çıkarak ovaları ve şehirleri doldurduğu rivayet edilir. Yine anlatıldığına göre, gök kubbe altına düştüğünde iki avucu da taze kan doluymuş. İlmi kıyafet ehli ve iz sürücüler onun bu durumu hakkında bilgi edinmek için kâhinlere ve falcılara müracaat ettiler. Kimisi bekçi, kimisi hırsız ve eşkıya, kimisi insan kasabı olacağını söylerken, kimileri de acımasız bir cellât olacağını ileri sürdüler. Her kafadan bir ses çıktı, herkes bir şeyler söyledi.”¹²⁹

Yalnızca doğumunda ve doğumunun hemen sonrasında değil, çocukluğunda da bazı işaretler göstermiştir. Hatıralarında – güvenilir olmamakla birlikte- hikâye ettiğine göre yedi yaşında iken mektebe verilmiş ve önüne Arap harfleri konulmuş, bunları kopya etmek onu sevindirmiştir. Dokuz yaşında mektepten ayrılırken çocukları iki bölüğe ayırmış ve kendisi bunları yüksek bir yerden idare etmiştir. İki bölükten biri arazi kaybettiği zaman şahsen işe karışmıştır. 12 yaşında iken kendi kişiliğinde büyük bir insan olacağı hayallenmeye başlamış, bu yüzden davranışları ve hareketleri bir ağırlık ve ciddiyet kazanmıştır. Misafirlerini nezaketle kabul eder, kendisinin seçtiği

¹²⁸Manole Neagoe, *aynı eser*, s.203-204; Ayrıca burada belirtmek gerekir, Timur, mefuzatta “çocukluk çağı ve şeyh şemsüddin in rehberliğinde eğitim” başlığında kendisiyle ilgili bilgiler verirken isminin Kur’an dan tefeülle belirlendiği konusunda şu malumatı vermektedir:

“Babamın adı Taragay idi. keş şehrine yerleşmişti. Ben doğmadan önce babam gece bir rüya görmüş. Rüyasında melek simalı ve temiz yürekli biri karşısına çıkıp eline bir kılıç vermiş, pederim kılıcı eline almış ve dört tarafa sallamış. Sonra uykudan uyanmış. Öğle vakti namaz kılmak için mescide gitmiş, mahalle mescidimizin imamı Şeyh Zeynüddin in arkasında namaz kılmış sonra gece gördüğü rüyayı anlatmış. Şeyh babama “bu rüyayı gecenin hangi vaktinde gördüğünü sormuş. Babam sabaha karşı gördüğünü belirtmiş. Şeyh Zeynüddin bu rüyayı şöyle yorumlamış: Allah sana bir erkek evlat verecek bu çocuk kılıcıyla cihanı fethedecek ve İslam dinini dünyaya yayacak. Sakın onun eğitimini ihmal etme. Onu okut, ona hat ve kuran öğret. Sonraki yıl doğumumu imama haber veren ve bana isim vermesini talep eden babama şeyhten “oğlunun adı Timur olsun, bu demir anlamındadır” cevabı gelmiş. Babam Şeyh Zeynüddin e gittiğinde onun kuran okumakta olduğunu görmüş. Şeyh Mülk suresinin 16. Ayetinden “Emintüm men fi s-semai en yehsife bi kümu l- ard feiza hiye timuru” ayetini okumakta imiş. Burada son kelime olan “temuru” çalkalanma anlamındadır. Bu, telaffuz olarak “Temur” kelimesine yakındır. İşte bu hadise ile şeyh bana “Temur” ismini vermiş.” Ali Fuat Bilkan, “Tefeül ile Ad Verme Geleneği ve Emir Timur’un Adı”, *Milli Folklor*, Yıl 22, S:85 (2010), s. 135

¹²⁹Arabşah, *aynı eser*, s.33

dört arkadaşı ile birlikte dolaşır, yeni bir elbise aldığıında eskisini bu dört arkadaşından birine verirmiş.¹³⁰

Emîr Timur ayrıca kanunlar ve saltanat usul ve adetleriyle uğraşmış. Aşağı tabaka insanlarına yakışan işler ondan sadır olamazmış. Herkes onun rey, tedbir ve zekâvetine hayran kalırmış. Devletşah²ın eserinde rivayet olunur ki; “Emîr Timur yedi yaşında iken babasıyla beraber akrabasından birinin evine gitmişlerdi. Ev sahibi mal, servet ve kabiliyet sahi bir adam idi. Hal ve vakti yerindi idi. Yalnız yetmiş kadar Türk ve Hindu cariye vardı, artık bundan başka ne kadar serveti olduğunu bundan kıyas edilsin. Bu adam Emîr Timur un babasına şu suretle şikâyetlerde bulundu: “Tanrı bana büyük bir servet vermiştir, fakat ben bunu kullanmaktan acizim. Kölelerim bana yardım edemiyorlar. Evlatlarım da bu hususta kabiliyetli değil. Bu cihetten servetimin azalmasından korkuyorum” dedi. Bunun üzerine Emîr Timur durduğu yerden süze karıştı. O adama; *“Ey baba olacak adam! Malını çocuklarına taksim et. Ondan sonra hiç işlerine karışma. Kendi kendilerini ne yaparlarsa yapsınlar. Türk kölelerini Hindu köleler üzerinde baş yap. Hindular onların fermanı altında olsunlar. Her üç köleyi daha akıllı bir kölenin idaresine ver. Ve bu kölelerin başını on kölenin emîrinin emri altında bulundur. Bu yetmiş kölenin emîri olan yedi köleyi gizlice birbirinin hafiyesi yap. Ve bunların birbirleriyle konuşmalarına mani ol”* dedi. Bu adam emirin bu sözlerini dinledikten sonra Emîr Taragay’a: *“Tanrıya yemin ederim ki bu senin çocuğun yeryüzünün padişahı olacaktır, sözlerinden anlaşılıyor. Bu çocuk âlemlerin Tanrısının kudretinin aynasıdır”* dedi. Ve hemen kalem ve divit getirdi. O mecliste Emîr Timur’dan, devleti yeryüzünü kanatları altına aldığı vakit, evlat ve ahfadından ve ahfadının ahfadından kimseden mal ve vergi almayacağına çocuklarından sadır olan cürümlerden kimsenin sorgu ve sualde bulunmayacağına, kavim ve kabilesinin Tarhan olacağına dair bir yazı aldı. İşte bu kavim hala Türkistan’da Tarhandırlar. Timur’da çocukluk zamanında bu gibi feragatler çok görülmüştür.”¹³¹

Onun başarılarının sebepleri birçok kimsenin dikkatini çekmiştir. Jean Paul Roux bu noktada iki sebep üzerinde durmuştur. Bunlardan biri Timur’un propaganda ustalığıdır. Diğerisi ise Roux’un da bu başarıları açıklamada aciz kaldığını gösterir. Roux’a göre Timur’u başkalarının dayanamayacağı tehlikelerden kolayca kurtaran, en kaygı verici durumlardan sağ salim çıkmasını sağlayan şey “şansı”dır. Emmanuel Berl’e

¹³⁰Manole Neagoe, *aynı eser*, s. 205

¹³¹Devletşah, *aynı eser*, s. 388–389

göre Napolyon, Sezar, Cengiz gibi cihangirlerin fetihlerini açıklayacak farklı birçok neden bulunabilir. Ama Timur'un seferleri ancak "Timur" ile açıklanabilir.¹³²

Timur hayatı boyunca savaşmış hem kişisel olarak hem de kumanda ettiği ordusuyla başarılar kazanmıştır. Gururlu, düşmanını çok ince analiz etme ve güçlü-zayıf yanlarını ortaya çıkarma becerisine sahiptir. Muharebe alanında emirlerini eksiksiz uygulatabilen ve muharebe hazırlıklarını muharebe alanına çıkmadan başlatıp düşmanın tüm hareketlerini önceden haber alabilen yetenekli bir savaşçı liderdir.¹³³

Roux'a göre aslında büyük bir siyasetçi olduğu kadar, büyük bir asker olduğu için elindeki her kozu oynamaktadır ve onu yönlendiren tek şey hırstır.¹³⁴ Bu noktada, yaptığı tüm işlerde, düzenlediği seferlerde ve hatta kazandığı zaferlerde yalnızca hırs ile hareket etmiş olduğunu söylemek pek doğru görünmüyor. Yıllarca neredeyse göçebe bir şef gibi at üstünde hüküm süren Timur, yalnızca hırs ile beslense idi, kuşattığı ve üstüne gittiği topraklara kendisinin olması için yalnızca saldırırdı. Fakat yukarıda da zikrettiğimiz gibi, seferlerden önce elçiler, mektuplar ve uyarılar gönderme, kendisine vergi vermeyi kabul etmeyen ya da arkasından iş çeviren hükümdarların üzerine gitme politikası göze çarpar. Timur'un istediği, bir cihan imparatorluğu kurmaktı. Ve yalnızca hırs, bu amaç için elbette yeterli olmayacaktır.

Ordularını durmaksızın seferber etmek ve onlara düzenli olarak ganimet temin etmek, Timur'un ömür boyu güttüğü bir strateji olmuştur. Bu, özellikle boyların muhalefetini en aza indirmek içindir. Çünkü ulusun geleneksel siyaset kültürü, boylar arasında kurulan ittifaklar ve bir durulup bir ortaya çıkan ihtilaflar ile doludur. Bu böyle gittiği sürece Timur güçlü olamazdı. Yapmak istediği, alt üst sıralamasına ve yetkeye öteden beri saygılı bu savaşçı kavimleri kendisine sadık bir ordu içinde sımsıkı kaynaştırmaktı. Gücün, kudretin bir liderin şahsında ve tek bir merkezde toplanması boy beylerinin konumlarını zayıflatacaktı. Bu kayıpları bir şekilde telafi edilmez ise, Timur desteklerinin sürekli olacağına güvenemezdi.¹³⁵ Timur önce Moğol-Çağatay tarzında bir asker ve başbuğ olup, sonra bir Müslüman'dı. Moğol geleneğinin bir temsilcisi olmak

¹³²Tarkan Suçıkar, *aynı eser* s.49

¹³³Abdullah Turhal, "Ankara Meydan Muharebesi (28 Temmuz 1402, Muharebe Hakkında Kapsamlı Araştırma ve Muharebe Alanının Tetkiki İçin Düzenlenen Saha Gezisi Notları)", Altar Market, 2009, *Academia.org*. Erişim Tarihi: 01.08.2015, s.11

¹³⁴ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan (çev.), 5. Basım, İstanbul: Kabalcı Yay, Nisan 2008, s. 314

¹³⁵Justin Marozzi, *aynı eser*, s. 88

üzere Timur, Cengiz Han sülalesi ile akrabalığa çok önem verirdi.¹³⁶ Ordusu imparatorluk kültür bakımından Türk- Fars, idari bakımdan Türk- Cengiz Hanlı, siyasi ve dini disiplin bakımından Moğol- Arap idi.¹³⁷ Nitekim 1391 yılında Toktamış üzerine giderken yazdırmış olduğu Türkçe anıt-kitabede kendini “Turan Sultanı” olarak nitelemektedir.¹³⁸ O yaptıkları ile sadece savaşta değil, barışta da izlediği siyaset ve diplomasi ile deha olduğunu ispatlamıştır.¹³⁹

Timur, etrafına ordusunu ilk toplamaya başladığı zamanlar da dâhil olmak üzere, savaştan asla kaçmamış, umutsuzluğa düşmemiştir. Şâmî'nin eserinde ilk yıllarına dair bir hikâye anlatılır: “Emîr Hüseyin’in oğlu Cihanmelik’in kaçtığı haberi vasıl olunca Emîr Timur bizzat atına bindi, on üç kişiyle Daban dağının tepesine gelerek düşmanların geçit yeri olan dar yolu tuttu, büyük bir muharebeden sonra düşmanın aldığı hadem ve heşemini¹⁴⁰ tekrar almaya muvaffak oldu.” Emîr Timur’un: “*Ben bu kadar muharebeler yaptım, bu kadar vakalar başımdan geçti, fakat bunların içinde en müthiş bu muharebe idi.*” dediği rivayet olunur. Bu sırada silahlı elli kişi Emîr Timur’a yaklaştı ve iki yüz kişi de bunların yardımına geldi. Elçi Boğa büyük bir mertlik göstererek piyadeler arasına kendini attı, birkaç Tacik’in kafasına silleler indirerek onlara tatlı bir dil ile: “*Bu sizin karşınızda bulunan emîr, Emîr Timur’dur, sizin esirlerinizi azad ederek size iade ediyor, daha niçin beyhude uğraşıyorsunuz?*” dedi. Bunlar bu söze karşı boyun eğdiler; aralarından iki kişi çıkıp ilerledi, Elçi Boğa bunlara: “*Bizim vilayetimizden ne kadar at ve mühimmat aldınızsa onları getirin, biz de sizin esirlerinizi iade edelim.*” dedi. Hepsi bu emre itaat gösterdiler.”¹⁴¹

Henüz kendisine ait bir ordusu olmayıp Tuğluk Han’ın yanında bir asker iken, Tuğluk Han’a Gat’lar karşısında stratejik bir öneride bulunmuştur. “*Ülkene dön. Orada bulacağın düşman bir tane. Burada kalırsan düşmanın iki tane olarak, biri önünde, biri arkanda.*”¹⁴² Timur o yıllarda Tuğluk Han’a göre çok daha genç ve tecrübesiz oluşu göz önüne alındığında. Tuğluk Han’a henüz kendine ait bir ordusu olmadan, hem bunu cesaretle söylemesi, hem de Timur’un haklılığı ayrı ayrı önem arz etmektedir. Gerçekten de Timur kendisinde bir cihangir sezgi ve kabiliyeti bulunan bir şef olduğu

¹³⁶Bartold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.23

¹³⁷Grousset, *aynı eser*, s.392

¹³⁸İsmail Aka, “*Timur Sadece Bir Asker Mi İdi?*”, s.465

¹³⁹Tarkan Suçıkar, *aynı eser*, s.49

¹⁴⁰Ailesi ve çalışanları

¹⁴¹Şâmî, *aynı eser*, e, s.63

¹⁴²Harold Lamb, *aynı eser*, s.51

burada daha net anlaşılmaktadır.¹⁴³ Kabına sığmaz bir enerjisi vardı. Kendisi enerji dolu olduğu için etrafında başarısızlık görmeye tahammülü olamazdı.¹⁴⁴ Bununla birlikte “yayı kulağına kadar geren” bu okçunun oku hedefini asla şaşmazdı.¹⁴⁵

Dinamik Timur’un yorulmak bilmeyen gayretleri ile ordu tam disiplinli bir savaş makinesi haline geldi. Zafere alışmış, başında da denenmiş komutanlar bulunan bir ordu. Ordusu, Timur’un gururu idi. O, bu ordu ile bütün Asya’yı fethetmek istiyordu.¹⁴⁶

Tüzükât’ında düşman askerini yenmenin yahut onlara yenilmenin çokluk ve azlıkla alakalı değil, Tanrı’nın yardımı ve kulun tedbiri ile olacağını¹⁴⁷ söyleyen Timur, insaf- adalet yolunu tutup halkı kendinden razı kıldığını, günahlı ve günahsız şefkat edip hakla hükmettiğini, sipahi ve raiyeye siyaset ve şefkat gösterip onları korkuyla ümit arasında tuttuğunu, fakir ve gariplere merhamet kılıp, sipahilere mükâfatlar verdiğini ve mazlumların hakkını zalimlerden aldığını, böylece sağlam bir devlet temeli oluşturduğunu belirtir.¹⁴⁸

Ayrıca Timur, iyi ve etkili bir padişahlık için; padişahın sözü bizzat söylemesini, adaletli olmasını, insafli ve olgun vezirler tutmasını da istemiştir.¹⁴⁹ Ayrıca savaşçı bir hükümdar olması hasebiyle devlet yönetiminde de vezirlerden çok komutanların ön planda olduğu görülür.¹⁵⁰ Timurlu devrinde askerî teşkilat ile sivil teşkilat tamamen iç içe olmuştur.¹⁵¹ Timur şüphesiz ki ordusunu en iyi tanıyan kişi idi. Bu nedenle Ankara Savaşı öncesinde ordusuna kendisine karşı çok uzun süren seferler nedeniyle oluşmaya başlayan muhalefete karşı kendisinden beklenmeyecek şekilde yumuşak davranmış, ordusunun en sevdiği şeyi onlara vererek muhalefetin ağzını kapatmıştır. Elbette bir muhalif grubu susturmanın yolu onların kucaklarını zengin yağma ile doldurmak olacaktı.¹⁵² Timur, tüm askerini korku ile ümit arasında tutmuş, güler yüz ve tatlı sözle hepsinin gönlünü kendime bağlamış, bir hizmet edeni, on hizmet etmiş görüp kalplerini

¹⁴³ Harold Lamb, *aynı eser*, s.129

¹⁴⁴ Harold Lamb, *aynı eser*, s.203

¹⁴⁵ Grousset, *aynı eser*, s.393

¹⁴⁶ Harold Lamb, *aynı eser*, s.208

¹⁴⁷ *Tüzükât-ı Timur*, s.24

¹⁴⁸ *Tüzükât-ı Timur*, s.73

¹⁴⁹ *Tüzükât-ı Timur*, s.86

¹⁵⁰“Emir Timur zamanında vezirlik müessesesi güç bakımından bir düşüş yaşamıştı. Bunun ana nedeni ise gücün ordunun elinde olmasıydı. Timurlu Devleti vezirlerinin temel görev alanı maliye gibi görülse de bunun yanı sıra askeri, imaret, inşa alanlarında da çalıştıkları görülür.” Ali Rıza Yağlı, “Timurlularda Vezirlik Müessesesi ve Hacı Gıyaseddin Pir Ahmed Hafî”, *History Studies*, Vol: 6, Issue: 4, (September 2014), s. 219–231 s.221

¹⁵¹ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 2. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları, Şubat 2015, s. 279

¹⁵² Tarkan Suçıkar, *aynı eser* s.75

sevindirmiş, böylece birlik ve beraberliğe gelerek hepsinin gönlünü kendisine bağlamıştır. Her yerde ve her işte birlik ve beraberliği bozmamaya, emrinden çıkmamaya söz verdirmiş, mal ve canlarını esirgemedi muharebe meydanında can vermeye ahdetmiştir.¹⁵³

Zorluklara askerleriyle beraber karşı duran, onların durumlarını iyileştirmeyi düşünen, onları işlerine göre mükâfatlandıran ve taltif eden Timur, disiplinli ve kendisine sadakatle bağlı askerlerden oluşan kuvvetli bir ordu meydana getirmesini bilirdi.¹⁵⁴ Ordunun başbuğlarını, beylerini birer birer halvete çekerek her birinin fikrine ve meyline uygun diller kullanarak, bazılarının tamah ve heveslerini okşayarak, arzularını yerine getirerek, hırs ve emellerini okşayıp vaatlerle kandırarak hatta bazılarını saltanatında ortaklık vaat ederek ayrı ayrı kendisine bağladılar.¹⁵⁵

Adeta bir annenin yavrusunun dilinden anlaması ve onunla her an ilgilenmesi gibi, Timur'un askerleriyle birebir ilgilenmesinin ve onları kendine bağlamasının ne kadar önemli olduğunun farkında olduğu görülüyor.

Timur'un başarılarının sırrı, hükümdarları için kendilerini feda edebilecek derecede sadık, disiplinli ve düzenli bir ordu meydana getirebilmiş olmasında aranmalıdır. Timur'un büyük bir şiddetle cereyan eden ve yıllarca süren seferleri boyunca, bazı beglerin kahramanlıkları, onların hükümdarlarına karşı tavırları, bunların karakterini aksettirmektedir.¹⁵⁶ Yezdî de, ordusunun kendisine olan bağlılığına rağmen Timur'un asla ordusuna güvenmediği, ona bel bağlamadığı, aksine yalnızca Allah'a güvendiği, onun âdet adındığı üzere gireceği her savaştan önce attan inip iki rekât namaz kılarak yüce Tanrı'dan zafer niyaz ettiği zikredilmektedir.¹⁵⁷ Aynı zamanda gerektiğinde her birinin yerini tutacak bir ikinci kişiyi, hem de açıkça hazır bulundurduğu¹⁵⁸ fakat askerlerin Timur'a karşı sarsılmaz bir güvenleri olduğu, yine kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır.¹⁵⁹ Minnettarlık, korku, ümit, hayranlık...

¹⁵³*Tüzükât-ı Timur*, s.43

¹⁵⁴Manole Neagoe, *aynı eser*, s.216–217

¹⁵⁵Yusuf Ziya Özer, "Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış", *Belâten C:IX*, S:33-34-35-36, Ankara: TTK 1945, s.440

¹⁵⁶İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara: TTK 1991, s. 113

¹⁵⁷Yezdî, *aynı eser*, s.193

¹⁵⁸Emmanuel Berl, *Attila'dan Timur'a Orta Asya*, Gülseren Devrim (çev.), İstanbul: Doğan Kitap, Haziran, 1999, s.247–248

¹⁵⁹Harold Lamb, *aynı eser*, s.171

Mâverâü'n-nehr derebeylerinin Timur'a boyun eğişinde, kuşkusuz bunların hepsinin payı vardır.¹⁶⁰

Timur seferlerinin Türk ülkeleri üzerine olmasından dolayı tenkit edilmektedir. Bu husus o devrin hâkimiyet anlayışı göz önüne getirilerek düşünülmelidir. Timur bu ülkeleri de Türk ülkesi olarak görüyor, “Bütün dünya iki hükümdarın sahip olacağı kadar değerli ve büyük değildir. Tanrı nasıl bir tane ise Sultan da bir tane olmalıdır” sözü ile bunu gerçekleştirmeye çalışıyordu.¹⁶¹ Aleyhine sefer düzenlediklerinin çoğunun Müslüman olduğu doğrudur. Kuvvetini artırmak ve kudretini genişletmek için başka türlü yapamazdı. Komşularının hepsi Müslüman idi ve şartlar onlar aleyhine savaşmayı gerektiriyordu. İslam âleminde birçok mezhep ve tarikat ayrılıkları vardı. O, daima doğru yolda sandığını müdafaa etti ve savaşları hakikat yolundan ayrılanlara karşı sürdürdü.¹⁶² Bu durum Osmanlı tarihçisi Hoca Sadettin Efendi'nin eserinde şu şekilde yer bulmuştur:

“Hayra karşı, acıması yok, cihan yakan,
Yeryüzü onun kahrından oldu pek yaman
Ülkelere elini uzatıp dururdu
İnsan dudaklarında gülüşü kuruttu
Soygun için, işi gücü hep at salmaktı,
Cengiz'le Hülagü'ye o üçüncü oldu.”¹⁶³

Timur'un seferler sırasında acımasız olabildiğini de görüyoruz. Aslında istediğinde oldukça hoşgörü ve tevazu sahibi olan Timur, işler istediği gibi gitmediğinde bulunulan şehrin yakılıp yıkılması noktasında gözünü bile kırpmamıştır. Timur'un ismiyle müsemma “kellelerden kuleler inşa etme” emri, pek çok kaynakta, pek çok şehirde karşımıza çıkar. Bu, aynı zamanda Timur'un buyrukları ve istekleri gerçekleşmediğinde olacaklar için bir gözdağı niteliği taşır. Şehir baştan teslim olmayıp direnecek olur ve bunun sonucu ele geçirilirse yağmalama kaçınılmaz olmaktadır. Herat, Isfahan, Bağdat, Delhi, Halep, Şam ve Sivas ile ilgili olarak, insan kellelerinden minareler yapmaya varıncaya kadar, Zafernâmelerde anlatılanlar ortadadır. Öyle anlaşılıyor ki, kuleler“Timur'un gücünün ne denli büyük etkili olduğunu göstermek için

¹⁶⁰Emmanuel Berl, *aym eser*, s.247–248

¹⁶¹İsmail Aka, *Timur Sadece Bir Asker Mi İdi*, s.464

¹⁶²Manole Neagoe, *aym eser*, s.215

¹⁶³Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, C:1 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Ağustos 1979, s.293

başvurulmuş bir gösteri”dir.¹⁶⁴ Kellelerden oluşturulan bu minareler Avrupa’da da yankı uyandırmıştır.¹⁶⁵

Ortaya çıkan manzarada, ele geçirilen şehirlerin ağır vergilere bağlanması veya yakılıp yıkılması, sanatkâr ve zanaatkârların toplanarak Semerkant’a götürülmesi, ziraat alanlarının tahrip edilmesi, muhtemel güç merkezlerinin ortadan kaldırılması veya bir dengeye oturtulması gibi bölgenin her türlü zenginliğinin ortadan kaldırılması göze çarpmaktadır. Neticede iktisadî, içtimaî, siyasî veya askerî yönden kendisine rakip olacak veya tehdit oluşturacak bir güç bırakılmamaya çalışılmıştır.¹⁶⁶

O sadece bir asker değil, aynı zamanda devlet adamı idi. Tek başarısızlığı, haleflerine bu olağanüstü kabiliyet ve dehasını aktaramamış olmasıdır. Hayatı boyunca sürekli başarılar kazanmış fakat ölümünden sonra yaşamayan bir sistem bırakmıştır. Eğer Timur daha küçük bir hükümdar olsa idi, halefleri muhtemelen daha büyük birer hükümdar olabilirdi. Halefleri bakımından o Cengiz Han kadar talihli çıkmadı. Cengiz Han’ın vasiyeti yerine getirildiği halde, Timur’un vasiyetine riayet edilmemiştir. Timur devrinde bunca sefer, zahmet, ızdırap ve zafer neye yararmıştı diye sorulacak olursa; verilecek cevap, “Timurlu Rönesansı’nın doğmasına” olacaktır ki; bu devir, Türk kültürüne, insanlığa ve dünya medeniyetine önemli bir katkı olarak kabul edilmelidir.¹⁶⁷ Timur Rönesansı olarak adlandırdığımız bu dönem, Avrupa Rönesansı gibi antik çağ kaynaklarına dönüş dönemi olmaktan çok, yaratıcılığın yüceltiği bir dönem olmuştur.¹⁶⁸ Aralarındaki fark, Roux’ta yer bulmuştur: “*Avrupa Rönesansı Ortaçağ’ın karanlık yüzyıllarında ilkçağ sanatını yeniden canlandırmak istemişti. Onun kalıntılarına yönelmiş, Yunan-Roma uygarlığının biçimlerine, gerçek ya da sözde kurallarına, mitolojisine ve tarihine başvurmuştur. Paganizm ve Hıristiyanlık arasında bir sentez oluşturmanın yanı sıra toplumun tüm temellerini ve kabul edilmiş doğrularını sorgulayan entelektüel bir kaynaşmayı düşlemiştir. Oysa Timur Rönesansı’nda böyle bir şey söz konusu değildir. Ne yakın geçmişi ne de İslam uygarlığı geçişini reddetmiştir. Aksine bu uygarlıklar üzerine temellenmiş ve bunların çizdiği yönde yoluna devam etmiştir. Bu dönem aslında bir yenilenme, bir hareketlenme dönemidir. Bazı alanlarda yeni bir zirveye ulaşmayı sağlayan dinamik bir yol tutma hareketidir.*

¹⁶⁴ İsmail Aka, *Timur Sadece Bir Asker Mi İdi* s.458; Şâmî, *aynı eser*, s.127, 200; Yezdî, *aynı eser*, s. 141, 144, Arabşah, *aynı eser*, s.211, İbni Tagriberdi, *En-Nücumuz-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2013, s. 333

¹⁶⁵ Laurence Lockhart, *aynı eser*, s. 55

¹⁶⁶ Halil Çetin, *aynı eser*, s.165

¹⁶⁷ Aka, *Timur Sadece Bir Asker Mi İdi*, s.465–466

¹⁶⁸ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, s.339

Her ne kadar Türk-Moğol göçebe Şaman kültürü ile ya da bu kültürden geriye kalanlar ile İslam uygarlığı arasında kimi zaman şiddetli kimi zaman yapıcı bir çekişme olduysa da, bu 15. Yüzyılın ortalarında yumuşamaya başlamış ve 16. Yüzyılda tamamen ortadan kaybolmuştur. Avrupa Rönesansı ile Timur Rönesansı arasındaki paralellik, belirli bir yaşam biçimi, her iki dönemde yaşamış kişiler arasındaki benzerlikler, ortak karakter özellikleri, eğilimler ve zevkler şeklinde ifade edilebilir. Bu kıyaslama daha ileri götürülmemelidir.”¹⁶⁹

¹⁶⁹Roux, *Büyük Moğolların Tarihi, Babür*, s.58

BÖLÜM 2: TİMUR'UN ORDUSU

2.1. İNSAN UNSURU

2.1.1. Hâssa Ordusu

Arapça bir kelime olan hâssa, bir şeye veya kimseye âidiyet bildirir. Karakoyunlu ve Akkoyunlular'da hükümdarın maiyet askerlerine hassa nökerleri denirdi. İran Moğolları'nda da (İlhanlılar) maiyet askeri ve devlet hazinesi için kullanılan bu tabire, Osmanlı resmî terminolojisinde padişaha ve saraya aidiyetin bir ifadesi şeklinde yaygın olarak rastlanır.¹⁷⁰

Timur devletinde de hâssa ordusu, ordunun en önemli kısmını oluşturmaktadır. Timur hâkimiyet kurduğu bölgelerde kalıcılığı yalnızca askerî dehasıyla değil, güçlü ordusunun yardımı ile de sağlamıştır. Ordusunun gücü aslına bakılırsa, nizamından ve disiplininden geliyordu. Bu orduyu oluşturan insan unsurunun iki ana kaynağı vardı: Hâssa ordusu ve eyalet ordusu. Hâssa ordusu Timurlu Devletinde ordunun en mühim unsuruydu. Daha önceki devletlerde “gulâm¹⁷¹” olarak da geçen bu birlikler, hükümdarın sürekli yanında bulunan ve onu birinci dereceden korumakla yükümlü ordu idi.

Timurlu Devleti'nde de hükümdarın hâssa alayı olarak “*Kavçin bölüğü*” bulunuyordu. Hükümdarın yakınlarından olarak ayrıca “*İçki*”, “*İçki begler*”, “*İnaklar*”, “*Yasavullar*¹⁷²”, “*Nökerler*¹⁷³” ve “*Çehreler*”e rast gelinir.¹⁷⁴ İçkiler de

¹⁷⁰ Abdülkadir Özcan, “Hassa”, *DİA*, C:16, s.394

¹⁷¹ “Gulâm sözlükte “erkek çocuk, delikanlı; azat edilmiş köle, genç hizmetkâr; efendisine bağlı muhafız” anlamlarına gelen Arapça bir isimdir (çoğulu gılmân, gılme ve ağlime). Bu mânada kelimeyi rakîk ve köle gibi diğer hizmet elemanlarından ayrı mütalaa etmek gerekir. Çeşitli İslâm ülkelerinde gulâm yerine memlûk (çoğulu memâlik) ve Kuzey Afrika'da abîd (abdin çoğulu) kelimeleri kullanılmıştır. Osmanlılar ise terim olarak gılmanı benimsemişlerdir. Gulâmlar İranlı (Fars), Türk, Slav veya zenci ve Berberî unsurlardan alınmıştır. Bunlar arasında Türkler'in durumu diğerlerinden daha farklıdır. Türkler orduya başlangıçta esir veya efendilerinden satın alınmış köle-asker statüsünde girmişlerse de yükseldikleri mevkilere ve etkinliklerine bakıldığında daha sonra bu statüden ücretli asker (mürtezika) statüsüne geçtikleri anlaşılmaktadır.” Mustafa Zeki Terzi, “Gulam”, *DİA*, C.14, s.178; Gulam hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: Erkan Göksu, “Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (A Journal of Oriental Studies)*, Yıl: 7, Sayı: 24, (Güz 2007), s.65-84, 2008

¹⁷² “İlhanlılar zamanında eski önemini kaybeden *çavuş* kelimesi yerini *yasavula* bırakmıştır. Bunlar daha ziyade adlî takibatla uğraşırlardı. Celâyirîliler ve Timurlular devrinde çavuşlardan çok yasavullardan bahsedilmektedir. Akkoyunlu ve Safevî devletlerinde de çavuş kelimesinin yerini yasavul almış ve bu tabir iyice yerleşmiştir.” Orhan F. Köprülü, “Çavuş”, *DİA*, C. 08, s.236; Mustafa Uyar, *aynı eser*, s. 166

¹⁷³ Moğollar'da ve Türk devletlerinde öncelikli görevi askerlik olan kul ve hizmetkâr sınıfı. Sözlükte “hizmetkâr, yardımcı, kul, arkadaşı” gibi anlamlara gelen Moğolca nöker (nökör) kelimesi Eski Türkçe yanında Farsça'ya da geçmiş, Moğol İmparatorluğu'nda maiyet muhafızlarıyla han ve kabile reislerine hizmet eden ve onları efendi tanıyan bağımsız savaşçıları ifade eden bir terim olarak

nökerler ve çehreler gibi hükümdar veya beylerin maiyetinde bulunarak sarayda görevler alır ve askerî hizmetlerde de bulunarak yüksek makamlara gelirlerdi. Babürnâme’de içki ve bey konusu tam olarak mukayeseli neşredilemediği için çeşitli hususiyetler görülmektedir. “*İçe ait, içe mahsus, içte bulunan*” anlamlarına gelen bu ıstılah, Babürnâme’de üç anlamda kullanılmıştır. Bunlardan ilki *samimi, yakın ve dost* anlamıdır. İkinci anlam olarak, *bir hükümdar veya beyin şahsî hizmetine girip saray memuriyetlerinde bulunan ve rüşünü ispat ettiği takdirde devlet işlerinde yüksek mertebelere çıkan zümre* olarak zikredilmiştir. Üçüncü olarak da *hükümdarın hizmetinde bulunan beylerin bir zümresi* olarak ifade edilmiştir.¹⁷⁵

Çehre ıstılahı ise “*yüz, veçhe, güzel yüz*” anlamına gelmektedir. Ancak Babürnâme’deki kayda göre, bu terim “*oğlan*” anlamında kullanılmıştır. Ebu Said Mirza, Horasan ve Semerkand’da cesur ve işe yarar yiğitler toplayarak “*çehre bölükleri*” adı verilen iki hassa bölük vücuda getirirdi. Ayrıca bu bölükler bu bölgelerden toplanırdı. Özellikle asilzadelerden oluşan bu gibi hassa alayları diğer Türk devletlerinde de görülmekte olup, bu tabir, sonradan seçme süvari kıtalarına has olarak diğer milletlerin askerî teşkilatına geçmiştir. Timurlu kaynaklarında geçen bu ıstılah “*saray memuriyeti*” olarak ifade edilmektedir. Çehreler de hükümdar veya beyin hizmetine girerek sarayda askerî hizmetlerde bulunurdu. Devlet işlerinde nökerlerde olduğu gibi yüksek mevkilere gelebiliyorlardı.¹⁷⁶

Bunun yanında hükümdarların buyrukları olarak yarlıklar çıkarılıyor ve bunlar orduya tebliğ edilerek binbaşı ve yüzbaşılardan bu emri aldıklarına dair “*möçelka*”

kullanılmıştır. Hizmetine girdikleri efendilerine canlarının feda olduğuna dair yemin ederek göreve başlayan nökerler köle olmadıklarından kendi istekleriyle görevlerinden ayrılabilirlerdi; ancak eski efendilerine ihanet ederek yeni bir efendinin hizmetine girmeleri hoş karşılanmaz ve cezaya müstahak olurlardı. Sadakat nökerliğin temel ilkesiydi. Çocuk yaşta bir efendinin kendi yaşında bir nökeri olabilir. Moğol nökerlerinin öncelikli görevi askerlikti. Her nöker bir subay veya kumandan adayı kabul edilirdi. Bu bakımdan nökerlik kıtası bir çeşit askerî okul niteliği taşımakta olup yüksek rütbeli kumandanlar nökerler arasından çıkardı. Nökerler savaş zamanlarında toplanan milis ordusu müfrezelerine kumandanlık yapabilir, bazan bağımsız tümenleri ve orduları idare edebilirlerdi. Bağlı oldukları reisleriyle aynı zamanda silâh arkadaşı olan nökerler hassa muhafızı durumundaydı. Nökerler askerlik dışında postacılık, elçilik veya idarecilik yapabilirlerdi. Nitekim Mengü Kaan nüfus sayımı ve vergi tesbiti için nöker görevlendirmişti. Eyaletlerde yüksek dereceli memur veya kumandan olarak görevlendirilmeleri dışında nökerler hükümdarın veya bağlı oldukları reisin yanından ayrılmazdı. Bütün ihtiyaçları efendileri tarafından karşılanırdı. Nökerlik kurumu Altın Orda, İlhanlılar, Timurlular, Bâbürlüler, Çağatay Hanlığı, Hive Hanlığı, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleriyle Osmanlılar’da da bazı farklı uygulamalarla varlığını sürdürmüştür. Nöker tabirinin izleri XVI. yüzyıldan sonra Osmanlı bürokrasisinde tamamen silinmiştir. Zerrin Günel, “Nöker”, *DİA*, C.33, s.216

¹⁷⁴Aka, *Timur ve Devleti*, s. 112

¹⁷⁵Ensar Macit, “Timurlu Devleti’nin Askeri Teşkilatı”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 11

¹⁷⁶Ensar Macit, *aynı eser*, s.10

denilen bir yazı alınıyor ve bu evrakı götürüp getiren kişiye ise “mölçekacı” deniliyordu.¹⁷⁷

2.1.2. Eyalet Ordusu

Timurlu Devletinde eyalet ordusunun kaynağını “Suyurgal Teşkilatı” oluşturur. Suyurgal (siyurgal)¹⁷⁸ teşkilatı, bu adın kelime manasına göre *hükümdarın, hizmetindeki kişilere bir ıktayı bir ihsanı ya da mükâfatıdır*. İşin aslında bu, bir toprağın timar, bilhassa askeri timar olarak verilmesidir. Timar sahibi bununla hükümdara karşı şahsen orduda vazife almak ve aynı zamanda asker sayısı belirtilmiş kendi timar sahasında bütün vergi ve resimlerden muaf tutulmakla beraber, tabiatıyla, vergiden muaf tutulmayan halktan kendi hesaplarına vergi tahsil etmek salâhiyetine sahip oluyordu. İktanın tersine bu muaflık sadece malî tahsilâta bağlı kalmıyor, merkezî makamların idari ve kazaî imtiyazlarını da içine alıyordu.¹⁷⁹ Suyurgal, zamanla veraset yoluyla intikal etme karakteri kazanmıştır. Bu sadece askerî kişilere mahsus olarak kalmamış, dinî unvan ve makam sahipleri gibi sivil kişilere de verilmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁷Aka, *aynı eser*, s. 112

¹⁷⁸Bir Moğol kelimesi olan *suyurgal* (*suyurghal*), Türkçe olarak “*suyurgha*” ya da “*suyurka*”, “*iyilik etmek*” ya da “*bir tür yerine getirme*” olarak, Uygur ve Kıpçak Türklerinde de yaygın olarak kullanılır. Moğollara Uygurlar vasıtasıyla geçmiş olması muhtemel olup, İran resmi diline de geçmiş bir terimdir. Özel bir terim olarak *suyurgal*, yarlıktan farklıdır. Yarlık bir “*emir*” yahut “*ferman, hüküm*” anlamına gelir. Suyurgal da bir nevi ferman sayılabilir. Suyurgal sistemin Selçuklularda kullanılan “*ıkta*” sisteminin değiştirilmiş hali olarak İran’a geçtiği düşünülmektedir. Fakat *suyurgal* sistemde kişilerin hak sahibi olması gerekmez. Bkz: Harratsowitz Verlag, *History and Historiography of Post Mongol Central Asia and the Middle East*, Germany: Memminger Medien Centrum Press, 2006, s. 119–120; İкта hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: Erkan Göksu, “Türkiye Selçuklularında İкта”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.26 (2009), s.137–154; Moğollarda İкта ve uygulanaşı için bkz: Mustafa Uyar, “İlhanlı Devlet Teşkilatı”, *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 104-109

¹⁷⁹Adı geçen alanların büyük bir kısmı, devletin yönetim sistemine ya da yönetim sisteminin muhtelif şubelerine mülki bir birlik olarak dahil bulunuyordu. Bu birliklere Kebek Han (1318-1326) zamanından beri *tümen* adı verilirdi. Bütün bu feodal birliklerin tümenler, milis müfrezeleri vermeleri gerekiyordu. Bu kıtalar bağlı oldukları birliklerin feodalleri tarafından yönetilirdi. İtibari olarak böyle bir tümeden 10.000 asker almak adetti; fakat fiilen daima daha az asker alınır. Semerkandî’ye göre Timur asker toplamak için emir verdiği zaman, büyük yetki sahibi sorumlu kimseler gönderirdi. Bunlara tavaçı veya tavaçı adı verilirdi. (Tavaçı hakkında ileri bölümlerde ayrıntılı bilgi verilecektir.) A. Yu. Yakubovsky, *aynı eser*, s. 235

¹⁸⁰Hans Robert Roemer, “Timurlular”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Basımevi, Bd 12,1 (1974), 346/370 s.361; Bu tarz bir uygulamaya Moğollarda Gazan Han zamanında da rastlıyoruz. Fakat oradaki düzenleme, kaynakta yibe “*ıkta*” olarak geçmektedir: “bir kumandanın (eçen) emri altında bin kişilik birlikler teşkil eden askerlere arazi ıkta edilerek, iki veya üç ay içinde âlât, at ve tohumluk verilecektir. Gayrimenkuller (hubi) kütüklere kaydedilerek mukataa senetleri bir kâtibin (bitikci) yardımıyla birlik efradına tevzi edilecekti. Kâtibin vazifesi bu iş için uygun kimseler bulmaktı. Bu arazinin başkasına hediye edilmesi ve satılması caiz olmadığı gibi, binlik birlik dâhilinde kütüğün bir sureti mevcut olduğu için buna imkan da bırakılmamıştı.” Bertold Spuler, *İran Moğolları*, Cemal Köprülü (çev.), Ankara: TTK, 1957, s.444 *Suyurgal Uygulaması* hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz: Kazım Paydaş, “Moğol ve Türk-İslam Devletlerinde *Suyurgal Uygulaması*”, *Bilig*, Güz/2006, S:39, 195-218

2.1.3. Hanedan Mensuplarının Emrindeki Kuvvetler

Bazı İslâm devletlerinde hükümdarın erkek çocuklarına, diğer hânedan mensuplarına ve bir kısım itibarlı kimselere “mirza” adı verildiğinden bahsetmiştik. İranlılar ile doğudaki Türk boylarında ve özellikle Timurlular’da da hükümdarın erkek çocuklarına, diğer hânedan mensuplarına, büyük arazi sahiplerine ve bazı itibarlı kimselere “mirza” unvanı verilirdi. Bu unvan hânedan üyeleri ve şehzadeler için kullanıldığında ismin sonuna, diğerleri için kullanıldığında başına eklenirdi. Bir hükümdar çocuğu dünyaya gelince annesinden alınarak sütannenin veya saraydaki büyük hanımlardan birinin gözetimi altına verilirdi. Babası hükümdar olmayan hânedan mensubu çocuklar idareyi ellerinde tutan akrabalarının himayesinde yetişirdi. Timur ele geçirdiği yerleri oğulları ve torunlarının idaresine vermiş, saltanat konusunda aynı hakka sahip olan mirzalardan tahta geçmesi düşünülen mirzanın Horasan’ın idaresine getirilmesi uygulamasını yaygınlaştırmıştı. Buldukları yerde yarı bağımsız hareket eden, komşu devletlerle diplomatik ilişkiler kurabilen mirzalara herhangi bir isyana teşebbüs etmedikçe ve başarısız olmadıkça müdahale edilmez, böyle bir durum söz konusu olduğunda onlarla birlikte yanlarındaki emîrlere de cezalandırılırdı. Mirza unvanının verilmesi Bâbürlüler döneminde de sürmüştür. Fakat Bâbür, Kâbil’e yerleştikten sonra o güne kadar Timur sülâlesinden tahta geçenler için kullanılan mirza unvanı yerine kendisine padişah denilmesini emretmiştir.¹⁸¹

Mirzaların hizmetine verilen emirler de zaman zaman mirzalardan bağımsız olarak Emîr Timur’un ordusuna katılarak hizmette bulunuyorlardı. Emîr Timur’un ordusu kâğıt üzerinde parçalara ayrılmış gibi gözükse de mirzaların orduları içerisindeki sadakatli emîrlere Emîr Timur’un ordusunun bir parçası olmayı ve Emîr Timur’a sadık kalmayı daima sürdürdü.¹⁸² Tümenlerin dışında koşun askerleri de, bazıları Emîr Timur’un yeni fethettiği bölgelerden gelen ve bazıları da şahıslara ait olan alaylar niteliğinde olup tümenler şeklinde örgütlenmemiş bölüklerdi. Koşun bölükleri, mirza orduları içerisindeki tümenlere veya da yüksek rütbeli emirlerin himayesindeki tümenlere aitti.¹⁸³

¹⁸¹Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Şehzade”, *DİA*, C.38, s.478–480

¹⁸²Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk*, Zühal Bilgin (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, Kasım 2006, s. 118–120

¹⁸³Ensar Macit, *aynı eser*, s.17

2.1.4. Aşiret (Kabile) Kuvvetleri

Timur'un hâkimiyet altına aldığı bölgelerde bazı aşiretler (kabileler) de bulunmakta idi. Bu uluslardan¹⁸⁴ da (tümen) orduya asker alınırdı. Nitekim Tüzükât-ı Timur'da Emîr Timur, her ulus emîrinin, her tümen valisinin sefere çıkılacak zamanlarda her çadırdan ve her evden birer atlı asker alabileceğini belirtmektedir. Bu emirler savaşa çağrıldıkları zaman paylarına düşen asker ile hazır olmak zorundaydı. Kayda alınan kırk oymaktan Barlas, Tarhan, Argun, Celâyir, Tilkici, Dulday, Moğul, Sulduz, Tuğay, Kıpçak, Arlat ve Tatarlar hükümdarın has askerleri olarak savaflara katılırdı. Geriye kalan damga verilmeyen yirmi sekiz oymak reisine ulus emirliği verilirdi. Bu ulus emirleri savaşa çağrılınca atlı askerleriyle birlikte hazır olurdu.¹⁸⁵

Büyük kabile topluluklarını adlandırmak için aynı zamanda hem “il” hem de “ulus” tabiri kullanılmakta idi. Aynı anlamı ifade eden “tümen” yani “on bin” kelimesine de tesadüf ediyoruz. “Binlik” yerine Türkler ve Moğollara çok eskiden geçmiş olan Farsça “hezare” tabiri kullanılmakta idi.¹⁸⁶ Daha küçük askeri birlikler Moğolca olan “koşun” sözü ile ifade ediliyordu. Timur tarihinin bazı yerlerinden anlaşıldığına göre Mâverâü'n-nehr'de “koşun” adı ile 50'den 100 kişiye kadar askerden ibaret olan birlikler ifade edilmekte idi¹⁸⁷

Tümen birlikleri, mirzaların veya onların maiyetinde bulunan emirlerin hizmetine giren birliklerdi. Söz gelimi Sarı Buga Celayir'in iki oğlu da tümen kumandanıydı. Tümen mensuplarının hepsi aynı kabileden olan askerlerden oluşmazdı. Şeyh Nureddin'in tümeni Celayir kabilesinden teşkil edilmemiş, saray askerlerinden oluşturulmuştu. Kaynaklar Timurlu ordusunun herhangi bir sefere çıkılırken askerlerin sayımında çoğu zaman bazı emîrleri koşun emîri olarak listelemişlerdir.¹⁸⁸

Timur'un ordusu da bir milis kuvveti olarak adlandırılabilir. Ancak bu ordu Cengiz Han devrinde olduğu gibi genel bir mahiyet taşımamaktadır. Timur devletinin karakterine uygun olarak bu milis kuvvetleri geniş göçebe kitlelerini kucaklamakla birlikte, yerleşik halkın sayısı kesin olarak tespit edilmektedir. Bu yerel ordu yerel

¹⁸⁴Halk ve bu halkın yaşadığı bölge anlamında kullanılmıştır. *Tüzükât-ı Timur*, s. 29

¹⁸⁵*Tüzükât-ı Timur*, s. 107-108

¹⁸⁶Tabiiye birliği bir bölük idi. 100 kişilik olduğu için bunlara “hezara” diyorlardı. Bir binbaşı komutasında bulunan taburlar, bunlardan meydana gelirdi. Emirler savaş hattının muhtelif yerlerine dağılırlardı. Savaşa girişilince kumanda sorumluluğu onların omuzlarında idi.” Harold Lamb, *Emir Timur*, s.84

¹⁸⁷Aka, *Timur ve Devleti*, s.110

¹⁸⁸Ensar Macit, *aynı eser*, s.17

kabile nüfusuna bağlı sahaların temel ordusu konumunda ve çoğu zaman kendi reislerinin emrinde olmaktadır. Ordu komutanı ile birebir ilişkileri olmamakta, gerekli bilgileri kendi komutanlarına bildirmektedirler.¹⁸⁹ Bunlar profesyonel eğitilmiş askerler değildirler, gelişigüzel bir eğitim almışlardır. Uygun silahların eksikliği, hareket kabiliyeti ve okçuluğa bağımlılık ve bunu sürdürmek durumunda olmak gibi bazı olumsuzluklar da mevcuttur.¹⁹⁰ Ayrıca bu yerel orduların bir dezavantajı vardır, bu ordu askerleri “vefasız”dır.¹⁹¹ Elbette bu durum devletin büyümesi ile doğru orantılı olarak gelişme göstermiş ve sistemli bir hale gelmiştir. Şöyle ki, bu kuvvetlerin sayısı yukardan gelen açık emre ve yerli şartlara istinaden her defa yerli boy beyleri tarafından tayin edilirdi. Fakat Timur’un ordusu ile Cengiz Han’ın ordusu arasındaki bir fark bulunmaktadır, bu fark Timur ordusunda süvari birliklerinin yanında piyade kuvvetlerinin büyük rol oynamasıdır. Timur’un yaptığı bütün büyük muharebelerin tasvirinden anlaşılan bu cihet, Timur devletinin karakterine tamamıyla uygundur.¹⁹²

Timur ordusunda ayrıca bazı Türk boylarının varlığı zikredilir. Bunların içinde Kırgızlar¹⁹³, Kurlatlar, Mekrutlar’ın adı geçer. Fakat Timur’un ordusundaki işlevleri hakkında ayrıntılı malumat bulunmamaktadır. Kurlat (kurlat- kurlağı) ve Mekrut boylarının da Timur ordusunun içinde olduğu da kaynaklarda geçer.¹⁹⁴

Manz ve Yakubovsky’nin eserlerinde geçen “milis” ifadesi hakkında kaynaklarda çok ayrıntılı malumat bulunmamaktadır. Eyyübilerde asıl meslekleri askerlik olmayan, devlet ihtiyaç duyduğunda gelip orduya katılan “mahalli” milis kuvvetlerinden söz edilir.¹⁹⁵ Bize göre de burada kullanılan “milis” ifadesi ile düzenli asker olmayan aşiret kuvvetleri kastedilmektedir.

¹⁸⁹Beatrice Forbes Manz, *Politics and Religion in Timurid İnan*, Cambridge Press, 2007, s. 123

¹⁹⁰David Morgan, *Mongols and Memluks*, United Kingdom: Cambridge University Press, 1995, s. 214-215; Büyük Selçuklu Devleti’ndeki Türkmenlerde de bu durumun bir benzerine rastlanır. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 10. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008

¹⁹¹Beatrice Forbes Manz, *Politics and Religion in Timurid İnan*, s.127

¹⁹²Yakubovsky, *Altın Orda ve Çöküşü*, S.234

¹⁹³Kırgızlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: O. C. Osmonov, “Eski Kırgızlar” *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Vefa Kurban (çev.), C:2, S:3, 2013, 147-166

¹⁹⁴Timurlan Omorov, a.g.es, 83; Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Ebülğazi.Bahadır Han, *Secere-i Terakime(Türklerin Soy Kütüğü)*, Muharrem Ergin (Hzl.)Tercüman 1001 Temel Eser,

¹⁹⁵Kazım Yaşar Koprman, “Mısır Memlûkleri”, *Türkler*, C.5, s.119; Ramazan Şeşen, “Eyyübiler”, *DİA*, C.12, s.25

İlhanlılarda asker vergisi anlamında kullanılan “*çerik*” aynı zamanda tebaadan ve yerli milis güçlerinden derlenen askerleri belirtmek amacıyla da kullanılırdı.¹⁹⁶

Milis olarak toplanan Timur askerlerinin bazen beş ve hatta on yıldan uzun süre ile seferde kalmalarını da Timur ordusunun açık bir özelliği olarak kabul etmek gerekir. Askerlerini 1372’den 1405’e kadar hemen hemen aralıksız olarak sevk eden Timur, milis prensibine dokunmamakla beraber, askeri teşkilâtını daima geliştirmiştir.¹⁹⁷

2.1.5. Tâbi Devlet Kuvvetleri

Tâbi devlet kuvveti denildiğinde bir hükümdara bağlı olan, onun adına sikke kestirip hutbe okutma, vergi verme ve savaş zamanlarında asker gönderme gibi zorunlulukları bulunan bir kesim kastedilir. Ortaçağ İslam devlet hukukuna göre tâbi emîrlerin metbularına karşı mükellefiyetleri vardı. Metbu her emrettiğinde tâbi emir asker göndermek zorunda idi. Timur’un da kendisine tâbi devletlerden asker istediği muhakkaktır.

Tâbi kuvvetler içinde bazı boyların adı kaynaklarda zikredilir. Timur devrinde iş yürüten boyların biri olarak Naymanlar¹⁹⁸ belirtiliyor. Nayman boyu Özbek Türkleri içinde oldukça önemli rol almıştı. Bu tarihlerde Nayman boyunu Emir Akbuğa yönetmekle Timur’un birkaç seferine katıldığı belirtiliyor.¹⁹⁹ Buna göre Nayman boyu on iki oymağa ayrılıyordu: Akbora, Bularçi, Ters Damgalı, Törtovul, Kökcarlı, Ergenektı, Semiz Baganalı, Baltalı, Kazay, Sadır, Matay ve Sarı Cumart. Kazak boyları ile Kırgız boyları tamamen benzer şekilde üçe ayrılmıştı; Kırgız boyları sağ, sol, içkilik, Kazak boyları da ulu cüz, orta cüz ve küçük cüz. Bu sistem ordu sistemi olarak belirtilebilir. Bunlar dışında Sulduz ve Kıpçak boyları da Timur ordusunda önemli görevler almışlardır. Timur seferi zamanında Deşt i Kıpçak toplumunun sol kanadının Sulduz askerleri olduğu belirtiliyor. Timur’un emirlerini kendileri içinden seçilen temsilci vasıtasıyla bilgilenererek yapıyorlar idi. 1372 yılı Harezm’e yapılan Timur seferinde de Sulduz boyları geçiyor.²⁰⁰ Kıpçak boyu ise Özbek boylarının içinde önemli

¹⁹⁶“Timurlu devrinde bu çerik adı verilen askerler darugarların kumandası altına girdiler. Çerik terimi hem asker devşirilmesi hem de yerel milisler için kullanılırdı. Bu da bu kuvvetlerin yörelerden toplandığını göstermektedir.” Ensar Macit, *aynı eser*, s. 17

¹⁹⁷Yakubovsky, *aynı eser*, s.235

¹⁹⁸Hive’de bulunan boy beylerinden biri. DİA, İnak Maddesi, Ahmet Taşağıl, C.22 s.256 Nayman Boyu ile ayrıntılı bilgi için bkz: Abdülkadir İnan, “Nayman Boyunun Soyu Meselesi”, *Belleten*, Ankara, TTK, Ekim 1960, C.XXIV, S.96, s.539–545

¹⁹⁹Timurlan Omorov, *aynı eser*, s. 83

²⁰⁰*Aynı eser*, s.84

bir rol almaktadır. Kıpçak boyları 1391 ve 1395 yıllarında Osman Bahadır önderliğinde, Timur yönetiminde Toktamış'a karşı olan savaşa katılmışlardı.²⁰¹

Timur ordusunda tâbi kuvvetler arasında Çağatay askerleri de bulunmaktaydı. Fakat Çağatay kabilesi, Timur'un teveccühü üzerlerinde olduğundan, çok imtiyazlı bir durumdaydılar. Sürülerini istedikleri yerde otlatır, istedikleri yerde istedikleri kadar ekin eker ve yaz kış herhangi bir engellemeye uğramadan her tarafta dolaşabilirlerdi. Bu kabile mensupları her türlü vergiden muaf kılınmışlardı. Tabi bütün bunlara karşılık, kabile tümünden Timur'un ordularında hizmet verir, bilhassa onun muhafızlığını üstlenerek uğruna sonuna kadar dövüşürlerdi. Bunlar harp esnasında dahi, kabilesinden, çocuk ve zevcelerinden ve sürülerinden ayrı kalmamaktaydı. Harbe çıktıklarında kadın ve çocuklar da erkeklere refakat ederdi. Küçük çocuğu olan kadınlar, atın eyerine bir beşik bağlar ve çocuğu bu beşiğin içine koyarlardı. Kadınlar ata binmekten en küçük rahatsızlık bile duymazlar, tersine, gayet rahat bir vaziyet içinde, çocuklarını da götürürlerdi. Biraz fakir olanlar ailesini develer üzerinde naklelerdi. Ama bu rahatsız edici olurdu; çünkü devenin adımları atın adımları gibi değildir.²⁰²

Burada belirtmek gerekir ki; Timur emrindeki Çağatayları kendine sadık tebaa yapmayı başarmış ve bunlardan kıyafet bakımından İslam askerlerinden çok, Cengiz Han'ın askerlerine benzeyen, başbuğları için kendini feda edecek derecede sadık olan bu askerleri ordusuna kazandırmayı başarmıştı.²⁰³ Çağataylar Timur zamanında kendilerini tamamen Müslüman askerler sayıyorlardı. Hâlbuki kıyafet ve askeri teşkilatlan bakımından Cengiz Han geleneklerine tamamen sadık kalıyorlardı.²⁰⁴

²⁰¹ Aynı eser, s.90

²⁰² Clavijo, aynı eser, s.125

²⁰³ Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s. 24-5; Maria Eva Subtelny, *The Timurid Legacy: A Reaffirmation and a Reassessment*, Cahiers d'Asie centrale 3/4 (1997) L'héritage Timouride : Iran – Asie centrale – Inde, XVe-XVIIIe siècles, s.10; “Çağatayların kabile ve boylara ayrılışına ait ayrıntıları anlamak, kullanılan tabirlerin acık olmayışı dolayısıyla güçleşmektedir. Yukarıda görmüş olduğumuz gibi çok daha geniş bir anlama sahip olan “ulus” ile (mesela Cuci Ulusu veya Çağatay Ulusu deniyor). “İl” ve “Tümen” kelimeleri, yine Moğolca “aymak” (ki çoğu vakit “oymak” yazılıyor) aynı anlamda kullanılmaktadır. “Çokluk, on bin” anlamına gelen “tümen” kelimesi Türkçeye Kaşgar yerli halkının dilinden geçmiştir. Sonradan “tümen” tabiri göçebe ve ordudan çok yerleşik ahali kitlesi ile kullanılmıştır. Muhammed Haydar, Kaşgarya'da (onun deyişleriyle Kaşgar ve Hotan'da) dört sınıf saymaktadır. 1 .Tümen-koylu sınıfı, 2. Kaucin-ordu, 3. Aymak-göçebeler (bunların belli bir ölçüde hububat ekim ve dokumaya hakları vardı), 4. Memurlar ile ruhaniler sınıfı. “Tümen” tabiri en son zamanlarda Buhara'da dağlılar, Kuhistanlılar anlamında ova ahalisini ifade için kullanılmaktadır.” Bkz: V. V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, Hüseyin Dağ (çev.), Ankara: Çağlar Yayınları, 2004, s.185–186

²⁰⁴ Barthold, aynı eser, s.185

Timur'un kendisi de Çağatay tipinde bir asker idi ve Çağataylar bu sebeple muhtemelen kendisine İranlı tebaa olan Taciklerden daha çok yakın idi.²⁰⁵

Onun askerleri arasında Çağataylardan başka, ele geçirilen ülkelerden toplanan askerler de vardı.²⁰⁶ Horasanlı tarihçi Hâfız-ı Ebru, Timur'un ordusundaki birlikler arasında en çok Horasanlılara güvendiğini bildiriyor. Ayrıca yine Hâfız-ı Ebru'nun verdiği bilgiye göre "*Leşker-i Tacik*" diye kaynaklarda geçen grubun savaşçılığına Timur pek güvenmiyordu. Timur'a göre bir "Tacik" askerlik kabiliyet ve şanından mahrum ve bundan dolayı düşmanları için tehlike teşkil etmeyen bir adamdı. Yine verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere, Timur tarafından işgal edildiği zaman Horasan, imtiyazlı bir durumda bulunmamaktaydı.²⁰⁷

2.1.6. Orduyu Oluşturan Diğer Unsurlar

Timur'un ordusunda çok çeşitli meslek gruplarından, toplumun çeşitli kesimlerinden insanların olduğunu ve bu ordunun hayli kalabalık olduğunu biliyoruz. Orduda bulunan her kişi muhakkak bir işten anlar, bir işin ucundan tutardı. İbni Arabşah'a göre kaydı tutulan askerlerin sayısı 800.000'e ulaşıyordu.²⁰⁸ Timur'un sağlığında toplanan en büyük ordu 200.000 kişi idi. Ön Asya seferinde 150.000 kişilik bir ordudan söz edilir. Elbette ki ordu sayısı hakkında kesin bir sayı belirtmek mümkün değildir. Asıl orduyu oluşturan Türk ve Moğollardan başka, İranlılardan da bir miktar asker kullanılıyordu.²⁰⁹

Timur'un ordusu etnik açıdan da, dinî açıdan da oldukça zengin bir topluluktur. Arabşah, bu etnik zenginliği çeşitli teşbihlerle ifade etmiştir: "Timur'un ordusunda Turan yiğitleri, İran bahadırları, Türkistan kaplanları, Badahşan parsıları, Deşt-i Kıpçak ve Hitay şahinleri, Moğol sırtlanları, Cete yırtıcıları, Hocend yılanları, Andican ejderhaları, Harezmi böcöleri, Curcan haşeratları, Saganiyan kartalları vardı. Hisar-ı Şadman yavuzları, Fars süvarileri, Cebel, Horasan aslanları, sırtlanları, Mazenderân şirleri, Cibal yırtıcıları, Rüstemdar ve Talekan timsahları, Huzistan yılanları, sürüngenleri, taylesan giyen Isfahan börüleri vardı. Ayrıca Rey, Gazne ve Hemedan canavarları, Hint, Sind ve Multan filleri, Lur vilayetlerinin koçları, yüksek Gur dağlarının öküzleri, Şehrizar akrepleri, Asker Mükrem ve Cundisabur'un geniş

²⁰⁵ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, s.193

²⁰⁶ Bartold, *aynı eser*, s.193

²⁰⁷ Bartold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s. 37

²⁰⁸ Barthold, *Uluğ Bey ve zamanı*, s. 35

²⁰⁹ Alan, *Timurlular*, s. 287

getirenleri vardı. Bu orduya hizmetkâr takımından eşekler, Türkmen kopuk takımından oluşan it enikleri, Arap ayak takımından açgözlü köpekler, Acem sivrisinekleri, aşağılık putperestler, pespâye Mecusi büyücüler ve buna benzer kişiler de katıldılar. Bunların sayısını hiçbir divan sığdıramaz, hiçbir muhasebecinin defteri hesaplamaya yetmezdi. (...)Timur'un ordusunda putperest Türkler, ateşe secde eden Mecusiler, kâhinler, büyücüler, zalimler ve kâfirler vardı.”²¹⁰ Bu noktada Arabşah, abartılı ifadelerle ordunun Timur'a bağlılığını da “bunlar Allah'ı bir yana bırakıp Timur'u kendilerine serdar ve hamî edinmişlerdi. Onunla kibirlenir, onunla gurur duyarlardı. Onların küfürleri ve ona karşı besledikleri sevgi o dereceye varmıştı ki, şayet Timur peygamberlik veya tanrılık iddiasında bulunsa, kesinlikle kendisine inanırlardı. Timur'a besledikleri sevgi ile Tanrı'ya yakınlaştıklarını düşünürlerdi. İçlerinden herhangi birini başına bir musibet gelse, Timur'a nezir adar ve nezirini mutlaka yerine getirirdi. Timur hayattayken onun yanlış itikat ve küfrünü aynen devam ettirir, o öldükten sonra da nezirlerini ve kestikleri kurbanlarını onun kabrine getirirlerdi. Onunla birlikte musâhebe basamaklarını çıkmış ve hatta murakabe makamına ulaşmışlardı” şeklinde ifade etmiştir.²¹¹

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi bu ordu içinde dinî unsurlar da mevcut idi. Hem Arabşah, hem Yezdî, Timur'un askerleri arasında edip, zeki ve şair kişilerin yanı sıra faziletiyle meşhur âlimler, muhakkikler, çeşitli ilimlerde sivrilmiş mudakkiklerin de bulunduğunu, bazılarının tüm ilimlerden haberdar olduklarını ifade ederler. Mantık ve mefhum usulüyle çeşitli konuları tartışan, tasavvuf ve “*İhya-u Ulûmiddîn*”i inceleyen, kitaplar yazan kişilerin de mevcut olduğu bu eserlerde malumdur. Ayrıca kendi ilmine göre amel edenler, “*iman edip sabrı ve merhameti tavsiye edenler*”in, son derece hoş sohbet, kibar, zarif, bilimli, yüzü nurlu ve hoş çehreli kişilerin de varlığı anlatılır.²¹² Yine Yezdî'nin eserinde; Timur'un ordusunda âlicenap, dindar, takva sahibi, abdestinde namazında, gönlü açık, himmetli kişilerin çok olduğu, bunların iyilik yapmayı, hayır hasenatta bulunmayı sevdikleri; esiri azat edip, kusurları bağışlayıp, yangını

²¹⁰“Putperestler kendi putlarını yanlarında taşırlar, kâhinler ise sözlerini kafiyeli biçimde söylerlerdi. Bu kâhinler leş ve mekruh hayvanların kanını içerler, bir hayvanın boğulmasına veya bıçak vurulup kanının akıtılmasına aldırış etmezlerdi. Onun askerleri arasında insan organlarına ve yüzündeki ecinlere bakarak fal açanlar, koyun kürek kemiklerine bakarak insanların geleceğini ve gaipte olacak olayları haber veren, yeryüzünün yedi ikliminde yaşanacak kıtlık ve bollukları, felaketleri, pahalılığı, ucuzluğu vs. bildiren ama kehanetlerinde çok az hata yapan falcılar da vardı. Onlarda gün, ay ve yıllar bir hayvanın adıyla belirlenirdi. Geçmiş yılları da bu yolla hesap ederlerdi. Hesaplarında bir noksanlık ya da yanlışlık olmazdı.” Yezdî, *aynı eser*, s.478; Arabşah, *aynı eser*, s.197

²¹¹Arabşah, *aynı eser*, s. 456

²¹²Yezdî, *aynı eser*, s.479, Arabşah, *aynı eser*, s. 456

söndürdükleri, suda boğulana kurtarıp, darda kalana yardım ettikleri ve bu işleri ya bizzat kendi imkânlarıyla ya birinden yardım alarak, gerektiğinde bir hileye başvurarak veya şefaatchi olarak araya girmek suretiyle, kısacası tüm imkânlarını seferber ederek yaptıkları anlatılır. Bunların Timur'un ordusunda bulunmalarının bir zaruretten kaynaklandığı, ama yaptıkları güzel işlerin tamamıyla kendi ihtiyarlarının eseri olduğu belirtilir.²¹³

Timur devleti döneminde kadınların da etkin şekilde orduda görev aldığını biliyoruz. Kadın, ortaçağ boyunca Avrupa'da her ne kadar arka planda kalmış olsa da, aslında tarih boyunca Türk devletlerinde hep özel bir konuma sahip olmuştur. Toplumsal yaşamda tartışılmaz bir konumu bulunan kadın, savaşlar sırasında da etkili şekilde rol almış, bazı zamanlar hükümdarların infaz kararlarını hafifletmede etkili olmuşlardır. Yönetimdeki etkileri ile ön plana çıkmış kadınlar arasında Kabac Hatun²¹⁴, Melikşah'ın tahtına oğlu Mahmud'u geçirmek için çabalayan Terken Hatun²¹⁵, Osmanlı döneminde Kösem Sultan²¹⁶, Hatice Tarhan Sultan²¹⁷ ve Hürrem Sultan²¹⁸ ilk akla gelenlerdir. Kadınlar yalnızca yönetimde değil, seferler sırasında da erkeklerin gerisinde bulunmuşlardır.

Timur'un askerleri arasında putlarını alıp savaşlara katılan kadınların da bulduklarından yine İbni Arabşah söz ediyor.²¹⁹ “Bunlar savaşta metanetle vuruşur; düşman erkeklerine karşı merdane çarpışır; savaşta kargı fırlatmada, kılıç sallamada ve ok atmada benim diyen babayiğitlere taş çıkartırdı. Eğer içlerinden biri hamile kalır ve

²¹³Yezdî, *aynı eser*, s. 479

²¹⁴ VII ve VIII. Yıllar arasında Buhara tahtında oturan Türk melikesi, hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Erkan Göksu, “Buhârâ'da Ezan Sesleri”, *IV. Uluslararası Türkoloji Kongresi*, Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 13–14 Mayıs 2011, s.452–461.

²¹⁵Nurullah Yazar, “Melikşah'ın Ölümünden Sonra Terken Hatun'un Oğlu Mahmud'u Sultan Yapma Çabaları”, *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, c. 10, sayı: 20, ss. 211–219

²¹⁶Kösem Sultan Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Halil İnalçık, “Kösem Sultan”, *Ntv Tarih Dergisi*, S.38, s.51–62

²¹⁷İsmail Kıvrım, 17. Yüzyılda Bir Valide Sultanın Günlük Hayatı, *History Studies*, Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil İnalçık, March, 2013, 243–262

²¹⁸Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Cahit Baltacı, “Hürrem Sultan”, *DİA*, C.18, s.500; Galina Yermolenko, *Roxolana: “The Greatest Empress of the East”*, DeSales University Center Valley, Pennsylvania, *The Muslim World*, Vol: 95, April 2005

²¹⁹Bkz: “Timur'un ordusunda putperest Türkler, ateşe secde eden Mecusiler, kâhinler, büyücüler, zalimler ve kâfirler vardı. Putperestler kendi putlarını yanlarında taşırlar, kâhinlerse sözlerini kafiyeli biçimde söylerlerdi. Bu kâhinler leş ve mekruh hayvanların kanını içerler, bir hayvanın boğulmasına veya boğazına bıçak vurulup kanının akıtılmasına aldırış etmezdi. Onun askerleri arasında insan organlarına ve yüzündeki ecinlere bakarak fâl açanlar, koyun kürek kemiklerine bakarak insanların geleceğini ve gâipte olacak olayları haber veren, yeryüzünün yedi ikliminde yaşanacak kıtlık ve bollukları, felaketleri, pahalılık ve ucuzluğu vs. bildiren ama kehanetlerinde çok az hata yapan falcılar da vardı. Onlarda gün, ay ve yıllar hep bir hayvan adıyla belirlenirdi. Geçmiş yılları bu yolla hesap ederlerdi, fakat hesaplarında bir noksanlık ve yanlışlık olmazdı.” Arabşah, *aynı eser*, s. 454

yolda doğum sancısı başlarsa, saftan ayrılıp bir kenara çekilir ve bineğinden iner; doğumdan sonra çocuğu sarıp sarmalar, tekrar atına biner ve orduya katılırdı. Timur'un ordusunda sefer sırasında dünyaya gelip, yine seferlerde büyüüp evlenen, çoluk çocuğa karışan ama asla yerleşik düzende yaşamayan kişiler bir hayli çoktu.”²²⁰

2.2. ORDU TEŞKİLATI

Daha önce de belirtildiği gibi Timur'un kurduğu devlet Türk Moğol devlet esasları ve Türk Moğol askerî teşkilât unsurları ile İslam medeniyeti ve İran coğrafyası unsurlarının kendine has bir sentezini gösterir.²²¹ Aynı durumu ordu teşkilatında da görmek mümkündür.

Timur ordusu ve Toktamış devrindeki Cuci ulusu ordusu ile Cengiz Han devrindeki Moğol ordusu arasında esaslı bir fark yoktur. Timur ordusu, askerî sistem bakımından esas itibarıyla Cengiz Han ordusunun daha mütakâmil bir şekli olarak ibarettir. Moğol ordusunun dayandığı prensipler Cengiz yasasına girmiştir. Cengiz Han ve komutanları Moğol ordusuyla iftihar eder ve gerek o dönemde, gerekse daha eski devirlerde hiç kimsenin böyle bir orduya sahip olmadığına inanırlardı. Moğol ordusu onlu sisteme göre kurulmuş, yani onlara, yüzlere, binlere, tümenlere ayrılmıştı.²²² Onlu sistem Cengiz Han'ın icadı değildi. Yenilik, Cengiz Han'ın yanında bulunan birliğin hangi tümen ya da binliğe mensup olduğunu belirleyip yeniden organize etmeye dayalı bir yapı tesis etmektir. Böylece sadece bir boyun irsî lideri olmak önemini kaybetmiş, bunun yerine kişisel cesaret, yetenek ve Cengiz'e sadakat ile elde edilen ordu kumandanlıkları önemli hale gelmiş oldu.²²³

Genel hatlarıyla Türklerde ordu sistemi şu şekildedir: Bozkır kültürünün bir neticesi olarak doğan her Türk, çocukluğundan başlamak üzere bir çeşit askeri

²²⁰Yezdi, *aynı eser*, s.479

²²¹Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.3

²²²“Cengiz Han'ın tüm askeri seferleri, sağlam bir hazırlıktan sonra yönlendirilir. Casuslar, bilgi toplamakla, söylentiler yaymakla, ahaliye dinsel özgürlük için güvence vermekle, araziye tanımakla görevlendirilir. Cengiz Han zamanında bu hususlar asla ihmal edilmezdi.” Gérard Chaliand, *Göçebe İmparatorluklar Moğolistan'dan Tuna'ya*, İstanbul: Doğan kitap, 1995, s.104; “Ordunun örgütlenmesi ondalık yöntemidir. En kalabalık birlik, bugünkü bir tümene eşdeğer tumdendir. Kural olarak on bin kişidir. Bazen de daha azdır. Bir ordu, her biri on çarpı bin kişiden (bin kişi bir alay) oluşan iki ila dört tumdenden meydana gelir. Her alay on çarpı yüz kişiden (yüz kişi bir tabur) ibarettir. 10 kişi = 1 arban, 100 kişi = 1 yagun, 1000 kişi = 1 mingani 10000 kişi = 1 tumdendir. Bu örgütlenmenin tepesinde Cengiz'in yönetim mevkilerini, doğumdan gelme saygınlıktan fazla, liyakata bağlı olarak verdiği, hana kendini bütünüyle adanmış ve ayrıcalıklı bir konumdan yararlanan imparatorluk tümeni vardır.” Gérard Chaliand, *aynı eser*, s.107-108

²²³Alan, “Altınorda Hanlığında Hakimiyet Anlayışı ve Karaçı Beylerin Ortaya Çıkışı”, *Tarih Dergisi*, S.54, 2011-2, İstanbul, 2012, 1-20 s. 7

eğitime²²⁴ tabi tutulurdu. Hatta adını bile elde ettiği bir başarı ya da kahramanlığı ile kazanırdı.²²⁵ Çocukluğundan beri eğitime tabi tutulan Türkler, hazır asker gibi işlev görürlerdi.²²⁶ Türkler için geniş ülke sınırlarını korumanın ve düşmanlara karşı koyabilmenin tek yolu, sağlam bir askeri terbiye ve eğitim ile üstün silahlara sahip olmaktı. Çocuklar daha küçük yaştan itibaren askeri eğitimle büyütülürdü.²²⁷ Türk ordusunun karakteri, diğer milletlerden farklı bir yapı arz eder. Ordu ücretli askerlerden oluşmaz, süreklilik arz eder ve ordunun temeli süvarilere dayanır. Atlı birliklerin var oluşu ve silah kullanma yeteneğinin gelişmiş olması, Türk ordusunu diğerlerinden ayıran önemli bir etkidir.²²⁸ Türk savaşçıların özel statüsü vardır. Onlar, ulusun geri kalanının uymak zorunda olduğu dinî yasalara bağlı değildir ve onları “askerlerin yargıci” olan kadı yargılar.²²⁹ Araştırmacılar Türkleri “doğuştan asker” veya “ savaşta doğan ve fetih için örgütlenen bir topluluk” olarak nitelendirmişlerdir. Türk düşüncesinin mitolojik temellerini bulduğumuz Türk destanlarında ve ilk dönemlere ait yazılı metinlerde kendilerini “Cihan Fatih” sıfatı ile özdeşleştiren Türklerin, ilk devirlerden itibaren geliştirdikleri askeri kültür ve savaş geleneği, hem toplumsal hem de bireysel faaliyetlerin özüdür denilebilir.²³⁰ Türk ordusu, hayat tarzı gereği sürekli savaşa hazır halde olan Türk halkından (kadın-erkek, yaşlı-genç ayrımı yapılmaksızın) oluşmuş ve savaş için özel bir ordu kurulmasına gerek duyulmamıştır. Sulh zamanlarında bile toplumsal faaliyetlerde belli bir savaş organizasyonu sezilir.²³¹

Timur, 1391 yılında Toktamış ile meydana gelen savaşta askerlerini bu zamana kadar kimsenin bilmediği bir tarzda, yedi büyük birlik halinde savaşa sevk etmişti. Savaş için hazırlanan ordu sağ kanat (*baraungar*), sol kanat (*caungar*²³²) ve merkez (*kol*) kısımları ile öncü olarak “*monglay*” veya “*İrevül*²³³” ve artçı olarak ise “*Çagdavul*” kısımlarına ayrılırdı.²³⁴

²²⁴Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008

²²⁵Alaaddin Uca, “Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 23, (Erzurum 2004), s. 145

²²⁶Oktay Berber, “Muhakemetü'l Lugateyn'deki Türk Ordu Teşkilatına Ait Terimlerin Karşılaştırmalı İncelemesi”, *Turkish Studies*, Vol: 5-3 (Summer 2010), 890-904, s.892

²²⁷Erkan Göksu, *aynı eser*, s.99

²²⁸Oktay Berber, *aynı eser*, s. 893-94

²²⁹Emmanuel Berl, *aynı eser*, s. 247-248

²³⁰Erkan Göksu, *aynı eser*, s.98

²³¹Erkan Göksu, *aynı eser*, s.102

²³²Cungar, Ca'ungar olarak da zikredilmektedir. Bkz: Faruk Sümer, “Karakeçili”, *DİA*, C.24, s.428; Faruk Sümer, “Yörükler”, *DİA*, C.43, s.570

²³³Askeri terimlerden biri olan hirevül veya hiravul, öncü birlik anlamına gelen ileri kol olarak Türk askeri teşkilatı içinde yer almaktadır. Cengiz Han'ın kurduğu askeri teşkilatın devam ettirildiği görülen

Tüzükat'ta Timur ordusunu yedi kola ayırma usulünü anlatmıştır: "... Ben leşkerimi yedi kola ayırıp düzenledim. Bunları ardı ardına savaşa sokmayı düşündüm. Cenk başlayıp ateş göğe doğru yükseldi. Her iki taraf bahadırları haykıra bağıra savaşımaya başladılar. İlk olarak hiravul bölüğüne buyurdum, düşman askerini oka tuttular. Sonra çapavul, şakavul bölükleri çapkulaşa²³⁵ girişti. Caranğar, Baranğar kanatlarını açıp kendim gölde durup ileri atıldım. (...) İlk hamlede onları dağıttım. Sonunda düşman tuğu düşüp gol askeri geri çekilince leşkerin düzeni bozulmaya başladı. Karışıklıkla saçılıp, her tarafa kaçmaya başladılar.”²³⁶

2.2.1. Rütbe ve Unvanlar

2.2.1.1 Sultan

Türk ordu teşkilatında sultanın da ordunun başında savaşa katılması sık görülen durumlardandır. Bu, askerlerin moral ve savaş motivasyonu için gerekliydi. Memlûkler'de Sultan Barsbay'ın²³⁷; Gaznelilerde Sultan Mahmud'un²³⁸ ve yine Osmanlılar'ın II. Mustafa'ya kadar ordunun başında sefere çıktığı bilinmektedir. Savaşı hayatının amacı haline getirmiş bir komutan olan Timur'un, ordunun başında olmaması elbette beklenemezdi. Seferlerinin tamamında ordunun başında, gerektiğinde savaşa müdahil olacak şekilde hazır beklediği, hatta son Çin seferi sırasında vefat edince bir süre ölümünün askerlerin başarısını etkilememesi için gizlendiği de kaynaklarda verilen bilgiler arasındadır.²³⁹

2.2.1.2. Mirza

İranlılar ile doğudaki Türk boylarında ve özellikle Timurlularda hükümdarın erkek çocuklarına, diğer hanedan mensuplarına, büyük arazi sahiplerine ve bazı itibarlı kimselere “mirza” unvanı verildiğini belirtmiştik. Timurlular döneminde “mirza”

Timurlularda ordunun öncü birliği anlamında kullanılan irevül veya monglay tabirlerine rastlanmaktadır. Bir başka terim de taraf, yan, kenar kelimelerinden türetilmiş yangavul kelimesi olup, sınır muhafızı anlamında kullanılmıştır.²³³ “Yasavul” terimi, orta zaman Türk dilinde, hükümdarların en yakınında bulunan hassa alayı, yasakçı, muhafız, emir subayı gibi anlamlarda kullanılmaktaydı. Oktay Berber, *aynı eser*, s.901

²³⁴Aka, *Timur ve Devleti*, s.110; Alan, *Timurlular*, s. 287

²³⁵Kılıç Muharebesi, *Tüzükât-ı Timur*, s.39

²³⁶*Tüzükât-ı Timur*, s.39

²³⁷Gökhan, İ, Rıdvan Yiğit, “Memlûk Sultanı Barsbay'ın Diyarbakır Seferi”, *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, Aralık 2013, s.1-13, s.4;

²³⁸Erdoğan Merçil, “Sipehsâlâr: II. Gazneliler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C:XXVI, S:2, Aralık 2011

²³⁹Saadettin Baştürk, “Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları”, s.13-26

teriminin hanedan üyeleri dışında kullanımına kaynaklarda rast gelmedik. Timur'un bütün ordusunun başkumandanı Cihanşah Mirza'dır. Bu zat Timur'a çok fayda sağlamış, hep onun başarısı için çalışmıştır.²⁴⁰

Sahipkıran Emîr Timur'un seferlerde ve savaşlarda mirzaları daima yanı başında tuttuğu ve orduda hepsine rol verdiği görülüyor. Özellikle Ankara Savaşı'nın kazanılmasında öncelikle sağ koldan Miranşah Bahadır ve sol koldan Şehzade Muhammed Sultan'ın çabasının önemi büyük olmuştur.²⁴¹ Zaten Timur kendi haleflerine çok önem verirdi. Mirzaların eğitilmesine anne ve babası hiç karışmaz ve bu bir devlet işi olarak ele alınırdı. Doğum zamanı yaklaşınca hamileyi saraya aldırırlar ve büyük bir özenle bakarlardı. Fakat çocuk dünyaya gelir gelmez hemen annesinden alınır, yemesi, içmesi, giyinmesi ve eğitilmesi, velhasıl her şeyine dikkatle bakan yetiştiricilerin eline verilirdi. Belli bir yaşa geldikten sonra çocuk, geleceğin hükümdarlarının bilmesi gereken her şeyi öğrenmesi için "Atabek" denilen özel yetiştiricinin denetimine bırakılırdı. Veliahdın eğitimi ile diğer mirzaların eğitimi arasında fark olmazdı. Çünkü belli bir veraset kanunu yoktu. Bundan başka devlet bütün hanedan azasının ortak malı sayılıyor ve mirzalar kendi ülkelerinde adeta bağımsız bir hükümdar gibi hüküm sürüyorlardı. Mirzaların isyan çıkarma teşebbüsleri ortaya çıkarıldığı, aralarında anlaşmazlık çıktığı veya dışarıdan ve içte idaresizlikten kaynaklanan içten bir tehlike baş gösterdiğinde, ancak sülalenin başında bulunan kimse müdahale ederdi.²⁴²

2.2.1.3. *Emîrû'l-Ümerâ ve Emîrler*

Emîrû'l-ümerâ unvanı, Hz. Ömer döneminden itibaren çok yaygın olmamakla birlikte ordu kumandanını ifade eden bir unvan olarak kullanılmıştır.²⁴³ Emîrû'l-ümerâ unvanı Selçuklular ve diğer bazı hânedanlarda büyük ve nüfuzlu emîrler tarafından da kullanılmıştır. Meselâ Sultan Melikşah'ın amcası Tohâristan Valisi Osman ile Berkjaruk devrinde (1092–1104) Horasan'da isyan eden Muhammed b. Süleyman b. Çağrı Bey emîrû'l-ümerâ lakabını taşıyorlardı. Üst seviyedeki Selçuklu kumandanları "sipehsâlâr, emîr-i emîrân (mîr-i mîrân)" ve "mukaddemü'l-ceyş'in yanında emîrû'l-ümerâ unvanını da kullanmışlardır. Fâtımîler ve Zengîler'de emîrû'l-ümerâ tabiri sadece kumandan anlamında, Memlükler'de ise atabegü'l-asâkirin bir unvanı olarak

²⁴⁰Clavijo, *aynı eser*, s.184

²⁴¹Yezdi, *aynı eser*, s. 392

²⁴²Barthold, *Uluğ Bey ve Zamani*, s.29–30

²⁴³Hakkı Dursun Yıldız, "Emîrû'l-Ümerâ", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 158.

kullanılmıştır. İlhanlılar'da ordu kumandanına beylerbeyi (bîglâr bigi), emîrû'l-ümerâ veya mîr-i mîrân deniliyordu.²⁴⁴

Timurlular döneminde emîrû'l-ümerâ, hükümdar yokken savaş ve barış durumlarında hükümdarın yardımcısı olup, askerlere emir verip, karşı gelenler için ölüm emri çıkartma yetkisine sahiptir.²⁴⁵ Ayrıca tüzükâta göre, savaşa giderken levazımat olarak 300 attan az almaması gerekir. Savaş sırasında dört şeyi bilmelidir. Bunlar; bölgenin suyunun bulunması gerektiği, askeri saklayacak yerin olması gerektiği, bulunduğu yerin düşman askerinden daha yüksek bir mevkiye olması gerektiği ve muharebe alanının geniş ve önü açık olması gerektiğidir.²⁴⁶

Emîr ifadesi ise; “vali” ve “bey” anlamında kullanılır. Selçuklular, Eyyübîler ve Memlûkler döneminde bütün rütbelerdeki kumandanlara ve küçük Selçuklu prenslerine de emîr adı verilmiştir. İslâm tarihinde emîr kelimesiyle teşkil edilen emîr-i alem, emîr-i cândâr, emîr-i çaşnigîr, emîr-i dâd, emîr-i hâc, emîr-i hares, emîr-i meclis, emîr-i silâh, emîr-i şikâr gibi birçok tabir mevcuttu.²⁴⁷ Tüzükât'ta, başlangıçta hassa ordusunda 313 kişiye emîrlik mansıbı verilmesi, bunların her birine yardımcı tahsis edilmesi, bu emîr rütbesi verilen kişilerin savaş sırlarını bilen, asker bölüklerine göz kulak olabilen, savaş sırasında eli kolu titremeyen kişilerden olması gerektiği bahsi geçer.²⁴⁸ Emîrler savaşta kahramanlık gösterirse derhal mertebeleri yükseltildi.²⁴⁹

2.2.1.4. Kutvâl

Kütvâl ıstılahı, Hintçeden Farsçaya geçmiş, İlhanlı ordu teşkilâtında da kullanılmış bir kelimedir. Hintçe *kota*=kale ve *pâla*=muhafız kelimelerinin terkiibinden meydana gelmiştir. Bu ıstılahın Gazneli Mahmûd tarafından İran'a getirildiği tahmin edilmektedir. İlhanlı Devleti askerî teşkilâtı içerisinde *kütvallerin* yani kale *müstahfiz*lerinin bulduklarını görüyoruz. Örneğin Abaka Han²⁵⁰ döneminde Akbek adlı bir emîr, Âmûye (Ceyhun) Kalesi *müstahfızı* olmuş ve Barak'ın faaliyetlerine karşı burayı korumustur. Yine Abaka Han tarafından Erbil Kalesi *kütvalliğinin* Kıyatlılara

²⁴⁴Yıldız, “Emîrû'l-Ümerâ, s.159

²⁴⁵Tüzükât-ı Timur, s.98

²⁴⁶Tüzükât-ı Timur, s.123

²⁴⁷Abdülazîz ed-Dürî, “Emîr”, *DİA*, C:11, s.121–123

²⁴⁸Tüzükât-ı Timur, s.97–98

²⁴⁹Tüzükât-ı Timur, s.102

²⁵⁰İlhanlı Hükümdarı Hülagü'nün oğlu

verdiği zikredilmektedir.²⁵¹ İlhanlılar, Timurlular ve Safevîler’de “bir şehir veya kasabanın mahallî idarecisi” anlamında kullanıldığı görülür.²⁵²

Câni ve haydutları takip etmek, asayiş ve nizamı sağlamak, evlerin ve çarşıların kaydını tutmak, şehirde bir istihbarat sistemi oluşturmak, gerektiğinde gece sokağa çıkma yasağı uygulamak, ağırlık ölçülerini, çarşı pazarlarda hile yapılıp yapılmadığını kontrol etmek, standart paraları tasdik edip sahte paraları yeniden basılmak üzere toplamak, halka su sağlamak, vasiyet bırakmadan ölenlerin mallarıyla ilgilenilmesi için tahsisat ayırmak kûtvâlin görevleri arasında sayılmaktadır.²⁵³

2.2.1.5. Tavaçı

Timur devletinde önemli bir konumda olan *tavacılar*²⁵⁴ milis toplanmasında özellikle büyük rol oynardı. Timur o vakit tavacılar ayrı yetkiler verir ve şu veya bu askeri birliğin toplanması yolundaki emrin, onların kesin sorumluluğu altında verilen mühlet içinde yerine getirilmesini talep ederdi. Sefer zamanında sürek avları tertiplemek gibi görevler bile tavacılar düşerdi. Tavacıların bazen seferde özellikle düşman

²⁵¹Mustafa Uyar, *İlhanlı Devlet Teşkilatı*, s.168

²⁵²Cevat İzgi, “Kûtvâl”, *DİA*, C:26, s.503

²⁵³İzgi, *aynı eser*, s.503–504

²⁵⁴Tavaçı ya da tavaçi: Ortaçağda ordu nazırı. Asker toplayıp onları deftere kaydetmek, savaş sırasında ordunun karargâhının kurulacağı yeri belirlemek, hükümdarın emirlerini birlik komutanlarına tebliğ etmek, ordu koruma altına almak, savaş sırasında civardaki sivil halkı kaleye nakletmek, inşaat işlerini denetlemek ve verilen cezaların infazına nezaret etmek gibi görevleri vardı. Yezdî, *aynı eser*, s.150; Moğolca “saymak, toplamak, hesaplamak” anlamındaki “togaca”dan gelen tavaçı, Çağatay Türkçesi’nde “sayı sayan, asker toplama müfettişi, haberci, zâbit, dellâl, muhbir” gibi karşılıklara sahipti. Terim olarak ise geniş yetkilerle donatılan kumandanları ifade eder. Tavacılar orduya asker toplar, ordunun nizam ve inzibatıyla uğraşır, toplanma yerini belirler, kıtaları teftiş eder, idam cezalarının uygulanmasına nezaret eder, ganimetleri taksim eder ve hükümdarın önünde geçit merasimlerini yaptırırdı. Tavacılar, sefere çıkılacağı zaman ya da sefer esnasında vilâyetlere giderek askerin toplanması ve orduya katılmasını sağlardı. Hükümdarla birlikler arasındaki haberleşmeyi düzenleyen tavacılar, sefer sırasında hükümdarın emirlerini ordu kumandanlarına bildirdikleri gibi bazan bu emre uyacaklarına dair onlardan senet (môçelka) alma işini üstlenirlerdi. Ordudaki emirler arasında görev dağılımı yapmak da tavacıların işiydi. Sefer esnasında akın ve yağma amacıyla çevreye dağılan askerî birlikleri tavacılar toplardı. Yine sefer sırasında kanal açılması, konak yerlerinin düzenlenmesi, şölen hazırlıklarının yapılması gibi işler bazan ordu inzibatıyla görevli yasavul, bazan da malî işlere bakan muhassıl ile birlikte tavacıların kontrolünde gerçekleştirilirdi. Bir kısım savaşlarda her askerin kesilmiş bir düşman başı getirmesi istendiğinde bunun kontrolü de tavacılar aitti. Ankara Savaşı’ndan sonra Yıldırım Bayezid’in oğullarının âkıbetini tavacılar araştırmıştı. Bunun yanında tavacıların önemli bir görevi de askerî kayıtları tutmaktı. Tavacılar her bölgeden çıkacak asker miktarını ve bunların tertibini, ulus emirleriyle vilâyet hâkimlerinin idaresinde orduya katılacak askerlerin listesini düzenliyordu. Çin seferinden önce askerin teftiş edilmesi için Timur’dan aldıkları emre göre tavacılar askerleri 1000’erli gruplar halinde sayacak ve asker sayısının arttırılmasına elverişli olan yerlerde sayıyı arttırıp deftere kaydedecekti. Ulus emirleriyle vilâyet hâkimleri ayrıca gerekli levazımatı tavacılar bildirecekti. Tavacılar asker toplama emri verildiğinde onların askerlerin ihtiyaçlarını temin ederek belirlenen yerde ve zamanda bir araya gelmelerini sağlamaları gerekirdi. Nitekim Timur, 1391 yılında Toktamış Han üzerine sefere çıkarken tavacılar askerlerin teçhizatlarıyla birlikte teftişe hazır olmalarını emretmişti. Hayrunnisa Alan, “Tavaçı” *DİA*, C. 40, s.177; Mustafa Uyar, *aynı eser*, s.168

ordugâhlarının yakınlarında askerî birliklere konaklar kurduklarını veya başarılı bir muharebeden sonra ganimetin dağıtılmasında faal bir rol oynadıklarını görüyoruz.

Timur kendi tavacılarına mükâfatlar ve ihsanlar dağıtırdı. Tavacılar asker toplamaya çıkarken yanlarına askerlerin sayısını gösteren *san* adlı bir cetvel alırlardı. Bundan başka tavacılar, hiçbir engele bakmadan Timur'un emirlerini yapacaklarına dair birtakım senetler (*müçilke*) verirlerdi. Esasen müçilke adı, yalnızca tavacıların senetlerine verilmezdi.²⁵⁵ Tavacılar, Türk ve Tacik vilayet ve kabilelerinden (*ahşam*) piyade ve süvari askerler toplarlardı. Semerkandî'ye göre, bütün askerlerin bir yıllık yiyecek ve dört türlü silah²⁵⁶ temin etmeleri icap ediyordu. Her iki askerin bir yedek atı ve her 10 askerin bir çadırı, iki küreği, bir kazması, bir orağı, bir testeresi, bir baltası, bir bizi, yüz iğnesi, ½ man ipi, bir sağlam derisi, bir kazanı bulunması lazımdı.²⁵⁷

Tavacılarla askeri toplama emri verilince, askerin tespit edilen yer ve zamanda bulunması mecburî idi. Askerler ihtiyaçlarının birçoğunu yanlarında getirmek mecburiyetinde idiler.²⁵⁸

Timur Devleti'nde tavacı (ordu müfettişi) kumandanın vazifesini başaramadığını anlarsa, bir başkasını onun yerine getirebilirdi. İş başına yeni gelen kumandan müfettişle beraber düşmanın miktarını anlamaya çalışmalıydı. Bunun silahlarını, zabitlerini kendininkilerle ölçmeli idi.²⁵⁹

2.2.1.6. Daruga

“Daruga”, Moğol devlet teşkilâtında idarî, askerî ve malî yetkilere sahip büyük memurlara verilen unvandır. Eyaletlere vali olarak atanan darugalar yerel birliklerin bakımını sağlar ve ihtiyaç duyulduğu zaman bölge askeri ile savaşa katılırlardı.²⁶⁰ Farsça metinlerde ve sözlük kitaplarında dârûga şeklinde geçen daruga (daruha, darugaçi, darugaçin) Moğolca'da “basmak, sıkmak, daraltmak”, mecazi olarak da “mühürlemek” anlamına gelen *daruhu* kelimesinden türemiştir. Terim olarak Türkçe'de yargan, baskak, Arapça ve Farsça'da ise hâkim ve şahne ile aynı anlamda kullanılmıştır.

²⁵⁵Yakubovsky, *Altın Orda ve Çöküşü* s. 236

²⁵⁶Yay ve 30 ok, okluk, kalkan

²⁵⁷Yakubovsky, *aynı eser*, s.237

²⁵⁸Kazım Paydaş, “Emir Timur'un Fetihlerinde Haber Alma Teşkilatının Önemi”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırma Dergisi*, C:XXVIII, S: 46, Ankara, (2009) , s.36; Ayrıca bkz: Askerlerin yanında bulundurmaları gereken eşyaların bazıları tüzükatta da zikredilmiştir. “Ulus ve tümen emirlerine birer bayrak ve boru verilsin. Savaşa çağrılarda ulus tümen emirleri paylarına düşen askerleriyle birlikte hazır olmalıdırlar.” *Tüzükât-ı Timur*, s. 107

²⁵⁹Mahmut Esat Bozkurt, *Aksak Demir'in Devlet Politikası*, s.54

²⁶⁰Aka, *Timur ve Devleti*, s.115

Moğol idarî geleneğinde darugalığın çok önemli bir yeri vardır. Başlangıçta yeni zaptedilen şehirlere tayin edilen darugalar hem sivil hem de askerî işlerden sorumlu idiler. Darugalık XIII-XVIII. yüzyıllar arasında Moğollar'da ve Moğollar'ın halefi olan bütün devletlerin idarî teşkilâtında yaygın olarak vardır. Darugalar nüfus sayımını organize etmek, mahallî orduyu düzenlemek, posta teşkilâtını kurmak, vergileri toplamak ve bunları merkeze ulaştırmakla yükümlü idiler. Darugalar görev ve yetkilerinin işareti olarak özel mühür (nişan, damga) taşırlardı. Cengiz Han'ın batı seferinden itibaren Batı Türkistan, İran ve Kafkasya'da da daruga ve baskak unvanlı memurlara rastlanmaktadır. Öte yandan Moğollar'ın daha Cengiz Han'dan itibaren hâkimiyetleri altına aldıkları siyasî teşekküllerin memurlarından istifade ettikleri ve bu hususta Uygurlar'ın ilk sırayı aldığı bilinmektedir. Cengiz İmparatorluğu'nun Yakınoğu'daki temsilcisi olan İlhanlı Devleti de idaresi altında bulunan Türkler'den faydalanmış, bu durum İlhanlılar'ın kısa bir zaman sonra Türkleşip İslâmlaşması ile sonuçlanmıştır. İlhanlılar'dan sonra kurulan Celâyirîler, Timurlular, Karakoyunlular ve Akkoyunlular'da daruga tabirinin, herhangi bir şehrin veya idarî birimin idare, inzibat ve malî işlerine bakan büyük memur mânasında kullanıldığı bilinmektedir. Tarihî kayıtlara göre sadece büyük şehirlerin değil küçük kasabaların da darugaları vardı. Devlet teşkilâtında “dârûga-i herkâre”, “dârûga-i tophâne”, “dârûga-i ferrâşhâne”, “dârûga-i arâiz”, “dârûga-i dak”, “dârûga-i havâs” ve “dârûga-i adâlet” gibi unvanlarla anılan görevliler vardı. Özellikle yeni fethedilen toprakların kontrol ve idaresinde önemli fonksiyonlar ifa eden darugalar bu bölgelerde idarenin aynı zamanda en büyük sorumluları idi. Ancak yetkileri sınırsız değildi. Gerektiği anlarda sultan tarafından tayin edilen divan görevlileri tarafından teftiş edilebilirlerdi. Kısacası Moğollar'da olduğu gibi Timurlular'da da darugalar sultanın bir çeşit mahallî temsilcileri durumunda idiler. Bunların dışında çeşitli kabilelerin ve dinî grupların başlarına da birer daruga tayin edilirdi.²⁶¹

2.2.1.7. Yasavul

Karakol kelimesinin etimolojisiyle ilgili farklı görüşler ileri sürülmekle birlikte aslının “bakmak, gözetlemek” anlamındaki karamak fiiline meslek bildiren -vul ekinin getirilmesiyle oluşturulan karavul olduğu sanılmaktadır. Aynı ekle yasakçı”

²⁶¹ Abdülkadir Yuvalı, “Daruga” *DİA*, C.8, s.505–506; Çeşitli kabile ve grupların başına daruga tayini ile ilgili olarak bkz: Beatrice Forbes Manz, “Nomad and Settled in the Timurid Military”, *Mongols, Turks and Others*, Vol: II, Boston: Brill Lieden, 2005

mânasındaki “yasavul” kelimesi de türetilmiştir. XIV-XIX. yüzyıllar arasında yazılmış eserlerde kelime “gözcü, nöbetçi, bekçi ve keşif kolu” anlamlarında kullanılmıştır.²⁶²

Selçuklu İmparatorluğu’ndan başlayarak çeşitli Türk devletlerinde, Cengiz ve Timur sülâlelerine mensup hanlıklarda, Hindistan’daki Halaç Sultanlığı’nda “dûrbâs”, “çavuş”, “yasavul”, “nakib” gibi çeşitli adlar altında tesadüf ettiğimiz bu saray hademesinin ellerinde altın veya gümüş asâlar bulunması şart idi.²⁶³ Saltanat tahtının yanında taht ayağı önünde dururlardı.²⁶⁴

2.2.2. Sınıflar

2.2.2.1. Muharip Sınıflar

Ordu arasından seçilen dördü beylerbeyi, biri de başkumandan, savaş ve barış zamanlarında beylerin ve askerlerin kumandanı idi. Timur ordunun başında ise başkumandan ona muavinlik ederdi. Akıllı, tanınmış kimselerden daha on iki bey vardı. Bunların maiyetinde binden on iki bine kadar süvari bulunurdu. Bunlar sırasıyla birbirinin muavini idi. Söz gelimi birinci ikincinin, ikinci üçüncünün vs. Acele hallerde bir rütbe aşağıda bulunan bey, üstündeki beyin vazifesini görebilirdi. Beyler askerin talim ve terbiyesi için istedikleri kadar çalışabilirlerdi.²⁶⁵

Orduda hem piyade hem de süvari grupları vardı. Piyade askerler, genel olarak köylüler ve esnaf arasından alınırdı. Bu sonuncular, yalnız koçbaşı vesaire kuşatma makinelerini ve muhtelif savunma silahlarını kullanmak için askere alınırlardı.²⁶⁶ Kuşatma ve savunma silahlarına ileride değinilecektir.

Özellikle başlangıç dönemlerinde piyadeler savunma amacıyla daha geniş biçimde kullanılmaya başlandı. Koruyucu siperlerle (çaparlarla) korunan piyadeler süvarilerin önüne yerleştiriliyordu. Onlar, saldırıya geçen düşman süvarilerinin uzaktan atılan okları karşısında bir siper oluşturuyor ve düşman güçlerinin saldırısını zorlaştırıyorlardı. Daha sonra, yan kıtalarıyla desteklenen sağ ve sol kanat süvari birlikleri savaşa giriyorlardı. Önceki yapılardan farklı olarak Timur ordusunun merkezinde başkomutanlık karargâhı ile birlikte ağır silahlarla donanmış çelik zırhlı büyük süvari birlikleri de bulunuyordu. Bu birlikler kanatları yan saldırılardan

²⁶² Abdülkadir Özcan, “Karakol” *DİA*, C: 24, s.430

²⁶³ M. Fuad Köprülü - Orhan F. Köprülü, “Âsâ”, *DİA*, C:3, s.451

²⁶⁴ *Tüzükât-ı Timur*, s. 113

²⁶⁵ Mahmut Esat Bozkurt, *aynı eser*, s.52

²⁶⁶ Yakubovsky, *aynı eser*, s.235

korumaya destek oluyor ve sıkı korunan düzenli sıralara son darbeyi vurmak için devreye sokuluyordu. Tarihçiler ağır çelik zırlı gömleklerin ortaya çıkmasını, yaygın öldürücü gücünün artması ve bundan korunma zaruretine, ayrıca mızrakların kullanıldığı yakın dövüşün öneminin artmasına bağlamaktadırlar.²⁶⁷

Timurlu ordusunda savaş anında düşman üzerine ani baskın yapmakla görevli olan birliğin adı “Çapavul” idi. Emîr Timur, oluşturmuş olduğu yeni askerî düzende monkulay²⁶⁸’in hemen arkasına çapavul birliğini yerleştirdi. 40.000 atlı sipahinin saf tutma tüzüğünde çapavul büyük monkulayın arkasında yer alırdı. Çapavulun hiravulu önde olmak üzere bu hiravulun hemen arkasında iki çapavul bölüğü bulunurdu. Damgalı 12 kabile ve oymaklardan 40 bölüklü savaş düzeni yapılırken çapavul birliği önde hiravulu olmak üzere bu hiravulun hemen gerisinde altı bölükle tanzim olunurdu.²⁶⁹

Seferde, ister yalnız bir tümen olsun, ister bütün Timur kuvvetleri olsun, ordu daima muayyen bir savaş düzeni ile ilerlerdi. Buna “mürçil” adı verilirdi.²⁷⁰ Kumandanların rütbelerine dayanan bu “mürçil”e göre; bütün emirlerin, “tümen” emirlerinin, “bin” emirlerinin ve “koşun” emirlerinin her zaman kendi yerlerini bilmeleri şarttı. Esas ordu sefer çıkınca, önünde bazen oldukça büyük bir grup (birkaç tümen) teşkil eden öncüler (*monkulay*) giderdi. Öncülerden önce daima karakollar giderdi. Şamî ve Yezdî bunlara en çok “karavul” adını verirler. Bekçilik yaparak, yürüyüş halinde bulunan askeri kuvvetlerin önünde olup bitenleri daimi surette takip etmek görevi “karavul” a düşerdi.²⁷¹

2.2.2.2. Gayri Muharip Sınıflar

Sefer düzenlenirken muharip birliklerin yanında yardımcı kuvvetler ve çeşitli meslek gruplarından kişiler de bulunduğundan ikinci bölümde bahsetmiştik.

²⁶⁷Yuriy F. Buryakov, *aynı eser*, s.537

²⁶⁸“Moğolca bir kelime olan bu ıstılah, Moğollardan itibaren kullanılmış ve halefleri olan Türk-Moğol devletlerinin ordu teşkilatına da geçmiştir. Timurlu Devleti’nde esas ordu sefere çıkınca bu ordunun önünde çoğu zaman öncü birlik olarak görev alan ve oldukça büyük bir grup halinde birkaç tümen teşkil edilirdi. Ordunun hemen önünde yer aldıkları için karavul ile karıştırmamak gerekir. Nitekim karavul öncülerden daima önce giderdi.” Yakubovsky, *aynı eser*, s.164

²⁶⁹*Tüzükât-ı Timur*, s. 129, Ensar Macit, *aynı eser*, s.31

²⁷⁰Yakubovsky, *aynı eser*, s. 237–38

²⁷¹Aka, *Timur ve Devleti*, s.110

Muhariplerin yanı sıra orduda “*çahurgan*” denilen ve özellikle muhasaralarda görev yaptığı anlaşılan istihkâmcılar²⁷² vardı. Bunlar delik delmek, kuyu kazmak, lağım kazmak gibi işlerle uğraşıyorlardı. Yine orduda inzibat işleri ve asayişin sağlanması ile uğraşan “*yasakçılar*”²⁷³ vardı. ²⁷⁴ Orduda “*Kahilkacı*” denen istihkâmcılar ve “*Nakabcı*” denilen lağımçılar da bulunuyordu. Kuşatma sırasında duvarları delmekle görevli olanlara “*nakkab*”, tünel kazma işini yapanlara ise “*lağımçı*” denmekle beraber, çoğu zaman bu iki kelime aynı anlamda kullanılmıştır. Muhasaralarda önemli bir rolü olduğu anlaşılan nakkab ve lağımçılar, kale duvarına doğru temel kazar ve temeli oyarlardı. Kazılan tüneli desteklemek üzere tahta direkler yerleştirir ve daha sonra bu direkleri yakarlardı. Direklerin ateş almasından sonra duvar zamanla kendi ağırlığıyla çökerdi. Savaş sırasında coşmak ve düşmana korku salmak için “*süren salıyor*” yani bağırıyorlar, boru çalıp kös vuruyorlardı.²⁷⁵

Timur her seferine hâkimleriyle birlikte çıkmakta, bunlar olabilecek şikâyetleri dinlemektedir. Hâkimlerden bazıları kan davaları, cinayet olaylarıyla ilgilenip halleder. Bazısı da hükümete ait para işleriyle ilgilenmektedir. Devlet memur ve adamlarıyla ilgili davalara bakan hâkimler de ayrıca vardır. Timur’un otağı nereye kurulursa, memurlar derhal faaliyete geçip hemen üç büyük çadır kurmakta ve bütün yakalananlar, caniler buraya getirilerek muhakeme edilmektedir. Hâkimler, davaları reye sunduktan sonra karar verirler. Bu karar, infaz edilmeden Timur’a arz edilir. Ancak bundan sonra infaza geçilebilir. Hâkimler bir kararı yazdırmak istediklerinde, kâtime yazdırırlar. Sonra bu bir deftere kaydedilir. Kayıttan sonra hâkim tarafından mühürlenir. Bundan sonra

²⁷²Çahurgân: kuyu kazıcı, delik açıcı, lağım kazıcı istihkâm askerleri

²⁷³Yasakçı(kavas); İç güvenlik ve asayişini sağlamak üzere daha çok elçiliklerde görevlendirilen silâhlı muhafız. Sözlükte kavş kökünden fâil olan kavvâs “ok yapan ve ok atan kimse, okçu” demektir. Kelime Fransızca’ya cawas, Almanca’ya kawasse şeklinde geçmiştir. Kâtib Çelebi’ye göre kavas ok atıcıdan ziyade “ok yapan kimse” anlamını taşımaktadır. Terim olarak “tüfekli asker, silâhlı asker, silâhlı muhafız”, özellikle yüksek düzeydeki devlet görevlileriyle sefir, konsolos ve mübâşir gibi hariciye yetkililerinin maiyet ve hizmetlerinde, daha çok elçilik ve konsolosluklarda, bunun yanında, banka ve patrikhâne gibi resmî dairelerde görevli, özel elbisesi olan “yasakçı, polisasker (inzibat askeri)” ve “koruma görevlisi” anlamlarını ifade eder. Kaynaklarda, “Solaklar tâifesi ki pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin kavvaslarıdır” şeklinde solakları ifade etmek üzere de kullanılmıştır (Kitâbü Mesâlihi’l-müslimîn).Kavaslar için muhafızlık görevleri dolayısıyla yasakçı, harbe taşımaları sebebiyle harbeci, ellerinde gümüş değnek bulundurmaları dolayısıyla değnekçi, bazan da çavuş tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Kavasların başında bulunan kimseye kavasbaşı adı verilir. Başlangıçta vezir, serasker, paşa ve kadıların dairelerinde ve maiyetlerinde sayıları dört ile altı arasında değişen, paşaların yanında yaver, emir subayı olarak bulunan, bunlara hizmetkârlık ve uşaklık eden, önlerinde ok atan, ateşli silâhların icadından önce ok, yay ve ok takımı, daha sonraları silâh taşıyan kavaslar bulunmaktaydı. Eyaletlerde redif teşkilâtı kuruluncaya kadar iç güvenlik hizmetleri de bunlar tarafından yürütülmüştür. Mehmet Canatar, “Kavas”, *DİA*, C.25, s.66–67

²⁷⁴Alan, *Timurlular*, s.288

²⁷⁵“Kurun” dedikleri yedi ayak boyunda uzun borazanlar “yürüyüş” borusu çalardı.” Harold Lamb, *Emir Timur* s.158

başka bir kâtip bu defterin içindekileri kendi defterine geçirir ve hâkim bu defteri de mühürler. Kararlar böyle mühürlendikten sonra, defter Timur'a götürülür. Onun mührüyle de mühürlenir. Timur'un mühründe şu iki kelime yazılıdır: "Bu haktır." Bu yazının etrafında üç küçük daire vardır. Her hâkimin emri altındaki kâtip, verilen kararları kaydetmekle görevlidir.²⁷⁶

Yukarıda belirtilenlerden yola çıkarak, Timurlu Devleti'nde sefere çıkmamanın yahut savaş hazırlığı yapmanın, adeta ülke olarak göç etmek gibi olduğu söylenebilir. Görülüyor ki hâkiminden dilencisine, kadınından hizmetçisine herkes sefer hazırlığı ile meşgul ve herkes yola çıkmaya hazırdır. Tek bir uyarı ve çağrı ile binlerden oluşan bu ordu toplanmakta ve Emîr'lerine bağlılıkları yalnızca buradan bile belli olmaktadır. Ayrıca sefer sırasında dahi adaletinden ve düzeninden taviz vermemesi de dikkate değerdir.

Öncüler seferde düşman hakkında haber toplamak için "Karavul"²⁷⁷ çıkarır veya "Gacarcı" denilen kılavuzlar kullanırdı. Sağ ve sol kanatlar ise kendi emniyetlerini sağlamak için tekrar yanlarına birlikler yerleştirirlerdi. Kaçan düşmanı ise "Nikavul" takip ederdi.²⁷⁸

Sefer esnasında uyulması istenen emirler duyuruluyor ve binbaşı ve daha önce de bahsettiğimiz gibi yüzbaşılardan emir aldıklarına ve uyulacağına dair "möçelka"

²⁷⁶Clavijo, *aynı eser*, s.181

²⁷⁷Karakol kelimesinin etimolojisiyle ilgili farklı görüşler ileri sürülmekle birlikte aslının "bakmak, gözetlemek" anlamındaki karamak fiiline meslek bildiren -vul ekinin getirilmesiyle oluşturulan karavul olduğu sanılmaktadır. XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Hadîdî, Kosova Savaşı'nı anlatırken her iki tarafın öncü kuvvetlerini ve gece savaşı güçleri "karavul" olarak anmış, XVI. yüzyıl sonlarında Selânikî de "gece baskını yapan öncü kuvvet" anlamında bu kelimeye yer vermiştir. Karavul kelimesine bazı kaynaklarda "şüpheli yer" karşılığı verildiği dikkati çeker. XVII ve XVIII. yüzyıllarda da "öncü kuvvet" mânasında kullanılan tabir bazan "ince karavul" şeklinde geçer. Osmanlı döneminde kelime "karagul / karagol" a, son zamanlarda ise "karakol" a dönüşmüş ve genellikle düşmanın âni saldırılarından korunmak için ordunun etrafını muhafaza ile görevli piyade ve süvari askerlerini ifade etmiştir. Şehir ve kasabalarda güvenliği sağlamak amacıyla içinde asker veya zaptiye memuru oturtmak için yapılan binalara önce karavulhâne / karakolhâne, daha sonra kısaltma yoluyla karakol denmeye başlanmıştır. Askerî teşkilâtta, sefer esnasında ordunun önünde giden kara birlikleri karavul müfrezeleri (Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları, II, 256), donanmanın önünde bulunan küçük gemiler karavul sefineleri adıyla bilinirdi. Bunlar asıl kuvvetlere gelebilecek âni saldırıları önlemeye çalışırdı. Karavul askerinin yakaladığı "dil" denilen esirlerden düşman hakkında bilgi almırdı. XVII ve XVIII. yüzyıllarda aynı anlamda geçen karavul tabirinin düşmanın öncü kuvvetleri için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Abdülkadir Özcan, "Karakol", s.430; Mustafa Uyar, *aynı eser*, s.151-152; "Karavul" ile "habergir"leri karıştırmamak gerekir. "Habergir"ler, kumandanın karargâhından "koşun" emirlerine kadar ordunun her birliğini takip ederlerdi. İstihbarat görevi için genel olarak kahramanlar (*bahadır*) seçilirdi. Bahadurlar, tecrübeli kumandanların emri altında bulunurdu. İstihbarat servisine çok defa "dil" getirmek görevi verilirdi. Ordu sefere çıkınca kılavuzlar (*kaçarçi*) önemli rol oynarlardı. Yakubovsky, *aynı eser*, s.237

²⁷⁸Yaubovsky, *aynı eser*, s.237-38

alınıyordu. Ordu komutanları, emîrler dâhil başarısızlığı görülenler soruşturma geçiriyor, suçlu görülenler yasaya göre cezalandırılıyordu.²⁷⁹

Harold Lamb, Timur'un ordusu hakkında şöyle bilgi vermiştir: *“Timur’un askerlerine ve yaptıkları işlere gelince, onlar da hükümdarlarının yolunda yürüyor, bilmedikleri bir yerden kademe kademe yükseltiyorlar, ummadıkları yerlerden rızık gönderiliyordu. Gizli defineler emirlerine amade, saklı hazineler onlara aşikâr, kapalı yollar onlara açıktı. Onun askerlerinin ayakları her yere uzanırdı, her yeri titretirdi. Onlar bir işe girişmeden önce tüm tedbirleri alırlardı. Her türlü tecrübeyi yaşamış; her türlü tuzakla karşılaşmış, fakat her zorluğun üstesinden gelmiş, hayatın acısını tatlısını görmüş, zor işlerin altından girip üstünden çıkmış ve zafer basamaklarını bir bir tırmanmışlardı. Yolları sık sık çöllere ve sahralara, deşt-i hıyâbânlara düşse de, asla yılmamış, hiçbir isyankâr karşılarında direnememişti.²⁸⁰ Onun ordusu hiçbir kuru alanın kurutamayacağı kadar büyük bir denizdi. Ordusu denizin kumları kadar çoktu. Aralıksız yağın ince bir yağmur gibiydi.”²⁸¹ Bunun yanında Lamb, askerî teçhizatı ile ilgili olarak da; *“Her askerinin kendi bineğinden başka bir de yedek atı vardı. 50.000 ile 150.000 arasında değişen at mevcudunu herhangi bir yere sevk etmek kolay olmuyordu. Bu, dikkat isteyen bir işti. Bunun için gidilecek memleketi iyice bilmek şarttı. Yürüyüş esnasında Timur her gün yanındaki tacirler ve coğrafyacılara fikir alışverişinde bulunurdu. Bir yandan da öne sürdüğü keşif kıtaları her tarafa dağılır, ilerdeki pınarları ve düşman mevzilerini araştırır, gözetlerlerdi. Ordunun büyük kısmı arkadan güvenle yürürdü. Keşif birliklerinin daha önünde de casuslar giderdi”²⁸² şeklinde not düşer. Bu yöntem Cengiz Han döneminde de karşımıza çıkar. Şöyle ki, Cengiz Han’ın bir memleketin iç durumuna dair ayrıntılı bilgi edinmeden oraya girmediği, casus teşkilatının pek mükemmel olduğu, bir memlekete gittiği vakit o memleketin muhalif adamlarını, hoşnutsuzları kendi hizmetine almaya uğraştığı, onlara ganimetten birçok şeyler ve yüksek memuriyetler vaat ettiği bilinmektedir. Bu durumu D’ohsson: *“Sefer düzenleyecekleri şehre eş zamanlı olarak çeşitli yerlerden hücum ederlerdi. Askerleri küçük bölüklere ayırarak civardaki köylere girer, halkını kendi ordularının bayındırlık***

²⁷⁹ Aka, *Timur ve Devleti*, s.113

²⁸⁰ Aynı eser, s.451

²⁸¹ Aynı eser, s.202

²⁸² Harold Lamb, *aynı eser*, s.266–267

işlerinde ve mahsur şehir ile kendi orduları arasında yapılması lazım gelen işlerde çalıştırırlardı” şeklinde ifade etmiştir.²⁸³

2.3. MAAŞ VE ÖDEMELER

Timurlu döneminde asker maaş ve ödemeleri ile ilgili olarak dönem kaynaklarında derli toplu bir bilgiye rastlayamadık. Fakat bu konu Tüzükât'ta biraz da olsa ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Timurlu ordusunda askerlerin maaş ve ödemeleri ordunun sefer sırasındaki başarısı açısından önem arz ettiği, nakdî ödemeler haricinde hayvanlar ve topraklar değeri üzerinden bir ücretlendirme söz konusu olduğu, emîrlerin, binbaşılının, yüzbaşılının, onbaşılının ve diğer sipahilerin bindikleri atın fiyatı kadar maaş ödendiği, Onbaşılının kendi mensuplarının aldıklarının toplamı kadar, yüzbaşılının onbaşılının iki katı, binbaşılının yüzbaşılının üç katı kadar maaş aldıkları zikredilmektedir.²⁸⁴

Sipahilerde ise ücretlendirme şu şekildedir: piyadeler, yasavullar ve karavulların bir yıllık maaşları hesaplanır, belirlenen meblağ divanhânededen bunlara ulaştırılır. Onbaşı ve yüzbaşı maaşları nakit olarak devlet hazinesinden alırlar.²⁸⁵

Nakdî ödemeler dışında daha önceden bahsettiğimiz “suyurgical” teşkilatı da bir ödeme çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4. SİLAH VE TEÇHİZAT

2.4.1. Hafif Silahlar

Ok, tarih boyunca başta Hunlar olmak üzere birçok devlet için başlıca silahlardan biri olmuştur. Geleceğin oklu göçebe Hun savaşçısı daha çocuk çağında talimlere başlamıştır. Hun çocuğu daha çok küçük yaşta koyun sırtında ata binmeyi denemiş, fare, gelincik ve kuşlara, daha sonra tilki ve tavşanlara ok atmış; büyüdüğü zaman artık çok iyi ata binmiş ve at sırtında ok kullanmayı mükemmel bilmiştir.²⁸⁶ Ok ve yay Selçuklu sultanlarının da başta gelen silahı idi. Tuğrul bey aynı zamanda bir hâkimiyet sembolü olarak ok ve yayını hiç yanından ayırmazdı. Çok mahir nişancı olan Alp Arslan ok ve yayı elinden düşürmez, oksuz ve yaysız bir yere adım atmaz, hatta

²⁸³D'ohsson, *aynı eser*, s.148

²⁸⁴Tüzükât-ı Timur, s.89

²⁸⁵Tüzükât-ı Timur, s.90

²⁸⁶Guyle Nemeth, *Attila ve Hunları*, Şerif Baştaç (çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982, s.34

çocukluğunda mektebe giderken ok ve yayını yanında bulundururdu. Sultan Melikşah da iyi ok atar ve mızrak kullanırdı. Bu hususta misli yoktu. Türkiye Selçukluları devrinde de ok ve yayın ordunun etkili silahlarından biri olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türk oklarının zırhı hatta çelik miğferleri bile delebildiğinden bahsedilmektedir.²⁸⁷

Moğolların silahları içinde öncelikle yay ve çok keskin, zırhı delebilecek ve kılıca benzer geniş kesici ağzı olan demir uçlu okların bulunduğu üç büyük okluk bulunduğundan Lamb bahsetmektedir. Hatta silahsız insanı mahvedecek veya kuş ve hayvan avlamaya yarayan oklar, ayrıca balta ve kement bulunduğu, daha zengin savaşçıların yakın dövüş silahı olan eğri ve bir tarafı keskin kılıca, bazıları ise mızrak ve kanca gibi silahlara sahip oldukları da verilen bilgiler arasındadır.²⁸⁸

Moğolların başlıca aletlerinin yay, ok, kılıç ve mızrak olduğunu ve her Moğola bu silahlardan bir tane edinme mecburiyeti getirildiğini biliyoruz. İki veya üç silahı birden taşıyanlar da pek çok olduğu, bundan başka ucu çengelli mızraklarla tek apızlı kılıçların da olduğu, fakat bunların vurmaktan ziyade batırmak için kullanıldığı, okların ağaçtan olduğu, ön tarafında uçları pek keskin iki ağzılı boynuzla, kemik veya demirle mücehhez olduğu da Moğol kaynaklarında geçen bilgilerdendir. Oklar atılacakları mesafeye göre kısa veya uzun olur, her savaşın başında muayyen miktar hazırlanmış bulunurdu²⁸⁹ Önceleri oklar, askerlerin kendileri tarafından üretilmekte olup zamanla ok imali, bu isin erbabı zanaatkârlara devredilmişti. Yay ustaları (*kemânger*) ve ok ustaları (*tîr-tirâs*) Reşîdüddin tarafından *uzân*, yani silah imali yapan zanaatkârlar arasında zikredilmektedirler. Ayn-ı Câlût Savası'ndan bir sahneyi anlatan Residüddîn, Moğolların etkin ve usta bir biçimde ok kullanmaları hakkında “Moğol ordusu *yağmur gibi ok atışıyla* saldırdı” demektedir. Moğolların ok kullandıklarına dair bilgiler, dönemin diğer birçok kaynağında zikredilmiştir.²⁹⁰ Grousset Moğol oklarının 200–400 metredeki hedefleri vurabildiğini söylemiştir.²⁹¹ Moğollarda da ıslık çalan ok, ağaç uçlu, kemik uçlu oklar, yakın mesafe için “odora”, uzak mesafe için “ho’orçah”, “anghua”, “keyibur” okları, “uçumah oku”, çentikli ve gümüş uçlu süs ve ziynet oklarından

²⁸⁷Erkan Göksu, *Okla Yükselen Millet-Türklerde Ok ve Okçuluk*, Konya: Kömen Yayınları, Ocak 2013 s.149–151

²⁸⁸Harold Lamb, *aynı eser*, s.59

²⁸⁹Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s.446–447

²⁹⁰Mustafa Uyar, *İlhanlı Devler Teşkilatı*, s.193

²⁹¹Erkan Göksu, *aynı eser*, s.55–56

bahsedilmektedir.²⁹² Moğol süvarilerinin elleri ok atmak ile meşgul iken, atı gemsiz idare ederlerdi. Düşmana uzaktan ok atarak hücum ettikleri ve düşmana uzaktan ok atarak rahat vermedikleri,²⁹³ kaçarken de ok attıkları, kılıç muharebesinden ise mümkün olduğu kadar kaçındıkları da dikkat çekici bilgilerdendir.²⁹⁴ Esasen okun niteliği ve rolü bakımından sahibi ile sıkı ilişkiler içinde bulunan bir nesne olduğu kuşkusuzdur. Jean Paul Roux'un da belirttiği gibi “ok, sahibi için öldürür. Öldürme olayının sorumluluğu, okun öldürenin işaretini taşımasını manen gerekli kıldığı gibi, öldüren nesnenin kime ait olduğunun bilinmesini de maddeten zorunlu kılar.” Dolayısıyla okun kime veya hangi boy veya aşirete ait olduğunu veya taşıdığı anlamı, verdiği mesajı belirten kertikli, boyalı veya ucuna tüy takılmış; badem goncaları, boynuz, ardıç veya altınla süslenmiş, hatta İranlılarda olduğu gibi üzerine kahramanların ismi veya türlü mesajların kazılı olduğu oklara Hunlardan itibaren rastlanmıştır.²⁹⁵ Marco Polo'ya göre, “Her (Moğol) askerinin yanında altmış ok taşıması emredilmiştir. Bu oklardan küçük olan otuz tanesi zırhları delmek için, diğer geniş temrenli büyük otuz ok ise yakın mesafeler için kullanılmaktaydı. Moğollar bu büyük temrenli oklarla düşman askerlerini yakın mesafeden yaralayabilir, hatta zırhlarını delebilirlerdi. Oklarının hepsini fırlattıklarında kılıç ve değneklerini ele alır ve hücumla geçerlerdi”.²⁹⁶ Burada belirtilmesi gereken bir nokta da, Moğollarda okluk (kunurluk, tirkeş) taşımanın rütbeye işaret ettiği meselesidir. Cengiz Han'ın bazı kişilere okluk taşıma hakkı verdiği ve bu hakka sahip kişilere de “horçin” (silahşör) dendiği zikredilmektedir. Bu bir nevi askeri rütbedir.²⁹⁷ İlhanlı ordusunun da, diğer göçebe atlı ordularda olduğu gibi, ağırlıklı olarak yay ve ok kullanmakta olduğu, bu durumun, hafif donanımlı süvari olmanın bir gereği olduğu, İlhanlıların ok ve yay kullanan birliklerini daha çok bu iste usta olan Türklerden teşkil ettikleri göze çarpmaktadır.²⁹⁸ Bir başka nokta da okun tabiiyet sembolü olarak kullanılmasıdır. Timur'un oğlu Sultan Mehmed'in, Ankara muharebesinden sonra Edirne'de tahta çıkan Süleyman Çelebi'ye elçisiyle beraber bir ok gönderdiği görülmektedir.²⁹⁹ Bu bir dostluk mesajı olarak değerlendirilebileceği gibi,

²⁹²Erkan Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s.161

²⁹³Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s.191

²⁹⁴Aynı eser, s.192

²⁹⁵Erkan Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s.180–181

²⁹⁶Mustafa Uyar, *aynı eser*, s.27

²⁹⁷*Moğolların Gizli Tarihi*, Ahmet Temir (çev.), 3. Baskı, Ankara: TTK, 1995s.58

²⁹⁸Mustafa Uyar, *aynı eser*, s. 192

²⁹⁹Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s.388

Süleyman Çelebi'ye Anadolu'daki Timurlu hakimiyetini hatırlatma amacı taşıdığı da düşünülebilir.³⁰⁰

Timur'un ordularının başlıca silahlarından bir diğeri, yaydır. Tatar karma yayı İran, Türk ve Hintlilerininkine göre daha uzun, daha müthiş bir silahtı. 180 cm uzunluğundaki İngiliz yayının aksine, karma yay çok kısadır. 80–100 cm arasında değişmektedir. Bu, bir atlının taşıyabileceği en ideal ebattı. Çünkü yerdeki uzun yaylı bir okçudan farklı olarak saldıran düşmanın karşısında bir iki atıştan sonra randıman alınamamaktadır. Dahası, boyunun kısalığına rağmen kavisinin genişliğinden dolayı uzun yay kadar gerilebilme ve iki katı daha uzak bir menzile atabilme özelliğine sahiptir.³⁰¹

Hafif silahlar arasında geçen mızrağın Timurlu ordusunda da kullanıldığına dair bilgiler mevcuttur.³⁰² Hem süvariler hem de piyadelerin kullanabildiği bir silah olan mızrak, Timurlu ordusunda daha ziyade hafif süvari birliklerin kullandığı bir silahtı.³⁰³ Ordu disiplininden taviz vermeyen Timurlu Devleti'nin her bir askerî biriminin

³⁰⁰Erkan Göksu, *aynı eser*, s.465; Okun tabiiyet simgesi olarak kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Osman Turan, "Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması", *Belleten*, C.IX, S.35, Temmuz 1945, Ankara, s. 305–318

³⁰¹Justin Marozzi, *Timurlenk*, s.120; "Moğolların kullanmış olduğu yaylar, çok çeşidi bulunmakla beraber, ağaç ve kemikten yapılmakta olup, üzerine yapıştırılan hayvan sinirleriyle güçlendirilmekteydi. En önemli özelliği simetrik olmasıydı; böylece atış daha isabetli hale gelmekteydi." Mustafa Uyar, *aynı eser*, s. 25; ayrıca aynı eserde Moğolların arbalet (Tatar yayı) kullandıklarına da değinilmektedir." Bkz: *aynı eser*, s.198–199

³⁰²Uzunluğuna göre "kargı" ve "harbe" adlarıyla da bilinen mızrak eski Türk silâhları arasında bayrak, sancak, süngü ve ciritle birlikte bir grup oluşturur. Bunlardan bayrak ve sancak zamanla silâh özelliklerini yitirip sadece bağımsızlık alâmeti, cirit de oyun aleti olarak kalırken yuvarlak kesitli ve ucu sivri kalın şiş şeklindeki süngü, ateşli silâhların gelişmesinden sonra tüfek ucuna takılan ve ona yakın dövüş işlevi kazandıran bir parça (kasatura) haline gelmiş, mızrak ise önemli değişikliğe uğramadan bugüne kadar devam etmiştir. Ancak milâttan sonraki yıllarda atların çoğalmasıyla daha ziyade süvarilerce benimsenen mızrak halen savaş silâhi olarak kullanılmamakta, sadece Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin muharip sınıfları arasında yer alan süvari alaylarının kaldırılmasından (1965) sonra kurulan sportif ve törensel amaçlı küçük bir süvari birliği tarafından kılıçla beraber sembolik anlamda taşınmaktadır. Göktürkler'den itibaren tasvirî sanatta süvarilerin elinde görülen mızraklar, Varaka ve Gülşah'ın kabile savaşlarını canlandıran minyatürlerinde de yer almaktadır. Selçuklu tarihi kaynakları ise ordu düzeni içinde daima mızraklı bir birliğin bulunduğuna işaret etmektedir. Uzunluğu 2-5 m. arasında değişen ve daha kullanışlı olduğundan kısası (ortalama 3 m.) tercih edilen mızrakların "temren" veya "başak" adı verilen dürtücü-delici kısmı silâhın etkisini arttırmak için değişik şekillerde yapıldı; en yaygını alt tarafı kısa ikizkenar dörtgen şeklinde olanlardı. Osmanlılar, Orta Asya Türk kültürüne bağlı kalarak mızrakların uç kısmına "perçem" denilen ve yeniçeri ortalarına göre renkleri değişen kumaş veya kıl püsküller takarlardı. Osmanlı mızrakları arasında temreninin altında sağa sola açılan iki eğri bıçağa sahip olanlar dikkat çekicidir. Genellikle serhad kulu süvarilerinin kullandığı "kostaniçe" adı verilen orta boy mızraklarda gövdenin alt kısmında vuruş halinde elin kaymasını önleyen yuvarlak bir bilezik bulunmaktaydı. XX. yüzyıl başlarında da her süvari tümeninin ilk alayı ile Ertuğrul Alayı ve Hamidiye Süvari Alayı erlerinin 2 kg. ağırlığında ve 3,2 m. uzunluğunda mızrak kullanacakları talimatla belirlenmiştir. Mızrak bugün savaş silâhları arasında yer almamakta ve sadece sembolik bir değer taşımaktadır. Tülin Çoruhlu, "Mızrak", *DİA*, C.30, s.5

³⁰³Alan, *Timurlular*, s.288

mızrakları, taşıdıkları sancağın rengindeydi.³⁰⁴ Yıldırım Bayezid ile karşılaşmadan önce Sivas'ta resmî geçit yaptıran Emîr Timur'un ordusunda diğer hafif süvari silahlarının yanı sıra sahralar dolusu mızrak bulundurduğu Şâmî'de bahsedilen bir ayrıntıdır. Muhtemelen düşman ordusunun moralini bozma amaçlı olarak, yapılan savaş esnasında öldürülen düşmanın başını mızraklara geçirme işi Timurlu ordusunda görülen bir olaydı. Bu duruma da Şâmî'nin eserinde rast gelmekteyiz: “*Temimi kabilesinden Nusret adında bir şahsın hisar yaparak muhalefete giriştiğini öğrenen Emîr Timur, harekete geçerek onu cezalandırma yoluna gitmiş, çarpışma esnasında öldürülen Hinduların başları mızraklara geçirilmişti.*”³⁰⁵

2.4.2. Savunma Araç Gereçleri

Timurlu ordusunda savunma amacıyla kullanılan malzemelerin başında zırh geliyordu. Koruyucu zırhlar genelde askerler ve savaş atları için öngörölmüş deri cebelerden oluşuyordu. Bu zırhların hazırlanma şekli şöyleydi, bir el genişliğindeki öküz derisi üzerine 3–4 şerit katran dökülüyor ve kalın iplerle bazen iki üç defa dikiliyordu. Cebeler 4 kısma ayrılıyor ve iplerle demir omuzluklarla bağlanıyordu. Yenler üzerinde de demir şeritler bulunuyordu. Başa demir ve bakır miğfer giyiliyor, boyun ve boğaz deri ile örtülüyordu. Daha ağır koruyucu zırh, parmak genişliğinde ve bir el boyunda olup, ince demir şeritlerden oluşmuştu. Şeritlerin birbirinden ayrılmaması için üzerlerinden birleştirici demirler yapılmıştır. Bu tür zırhlar gerek savaşçılar, gerekse atlar için kullanılıyordu.³⁰⁶ Kalıntılarına savaşçı kabirlerinde rastlanan bu zırhlar, arkeologlar tarafından *katmerli zırhlar* olarak adlandırılmaktadır. Siperler, demir çubuklardan yapılır ve Yakubovsky'nin eserinde Plano Kaprini'ye atfen daha çok ordugâhın korunması için kullanıldığı belirtilir.³⁰⁷ Zırhlı gömlek birkaç büyük levha takımından oluşmuştur. Birbirine lehimlenmiş ve ek olarak esnek şekilde bağlanabilmeleri için köşelerinde iki sıralı üçer delik bulunan 10-11x7–8,5 cm ebatlı daha büyük levhalar savaşçının göğsünü koruyordu. Bunlar gerek zırh delen oklara, gerekse de mızrak darbesine dayanıklı idi. Ayrıca dikdörtgen şekillileri de bulunan 8x6–

³⁰⁴Marozzi, *aynı eser*, s.27

³⁰⁵Şâmî, *aynı eser*, s. 217, Ensar Macit, *aynı eser*, s.77

³⁰⁶“Hepsinde ince Acem çeliğinden yapılmış zırhlar, başlarında yine çelikten yapılmış, boynu ve boğazı koruyan enselikli ve burun veya çene altına geçirilen sakındırıklı sivri tolgalar vardı. omuzlarını çift örgü zırhlar veya çelik levhalar örtüyordu. Atların bazılarının sırtında, yerlere kadar uzanan kösele veya çelik örgüsü zırh örtüler, başlarında hafif çelik başlıklar vardı. geellikle kullandıkları çelik veya boynuz takviyeli bir veya birden fazla yayla beraber, palalar, uzun tulgarlar veya iki yüzlü Acem kılıçları taşıyorlardı. Mızrakları bazen hafif, on ayak uzunluğunda ve kısa uçlu türdendi. Bazen de daha kısa fakat ağır boydan olur, uçlarında zırhları delmek için çelik bulunurdu.” Harold Lamb, *aynı eser*, s.84

³⁰⁷Yakubovsky, *aynı eser*, s.536

6,5 cm ebatlı daha küçük levhalardan oluşan takımlar savaşçıyı yandan koruyordu. Aynı levhalar, muhtemelen, omuzları koruyan takımın parçaları olmuşlardı. Kısmen saklanmış miğfer (uçluğu bulunmuyor) koni şeklindeydi. Deri gömlek ise zırhın altına giyiliyordu. Benzer zırhlı gömlek levhaları Orta Asya'dan Moğolistan'a kadar savaşçı mezarlarında bulunmuştur. Bunlar genelde, Kuyak olarak adlandırılan Türk zadedgân askeri birlikleri ile ilişkilendirilir.³⁰⁸ Timurlulardan önce Moğol ordusunun kullandığı zırhlar da şu şekildeydi: Zırh, kalıplaşmış birçok deri katmanından oluşmakta, son tabakası ise koruyucu laka ile sıvanmaktaydı. Zamanla zincir zırh, demir kaplama zırh ve metal levha zırhlar da kullanılmaya başlanacaktı. Kalkanlar ilk zamanlarda ince dallardan örülmüş ve üzeri deri veya metal bir tabaka ile kaplanmış haldeydi. Varlıklı olanlar, atın bacaklarını kaplayan metal bir zırh, miğfer ve göğüslük taşırlardı. Göğüslükler dört parçadan oluşurdu: Birinci parça uyluktan boyuna kadar uzanır, insan bedenine münasip bir biçimde imal edilirdi. Belin iki yanını örten parçalar boyundan baslar ve vücudu saran birinci parça ile birleşirdi. Bu iki parça, kopçalar aracılığı ile her biri omuzlarda olan demir levhalara bağlanırdı. Ayrıca kollarda, omuzlardan ellere kadar uzanan birer parça vardı. Bacakları korumak üzere ayrı parçalar imal edilmişti. Tüm bu parçalar birbirlerine kopçalar ile tutturulmaktaydı. Miğferin üst kısmı demir veya çelikten imal edilmekteydi. Fakat boğaz ve boynu koruyan kısmı deriden mamul idi. Bazı askerler ise *bir parmak* kalınlığında ve *bir el* genişliğinde, üzerinde sekiz delik bulunan levhaları, sağlam bir kayış üzerine sicimlerle tutturarak zırhlarını teşkil ederlerdi. Bu zırhlar insanlar için olduğu kadar atlar için de kullanılırdı. Atları korumak için deriden mamul iki veya üç tabakadan oluşan zırhlar mevcuttu. Atları koruyan zırh beş kısımdan oluşurdu: Bunların dördü, iki yanı, göğsü ve arka ayakları korur, bunlara

³⁰⁸Yuriy F. Buryakov, *aynı eser*, s.929; "Moğolların zırhları da Timur ordusunun zırhları ile benzerlik gösterir. Zırhların büyük kısmı demir noksanından dolayı deriden idi. bazen de işlenmemiş deriler vücutta korunmak için taşınırdı. Askerlerin taşıdıkları zırhlar dört parçadan müteşekkildi: bir parça uyluktan boyuna, ikinci parça sırtta enseden baldırlara kadar uzanırdı. Üçüncü ve dördüncü kısımlar kol ve bacakları örtmek için kullanılırdı. Miğferleri daima demirden idi, bu miğferlerin ense zırhı ve kayıştan bağları da vardı. Atlara da deriden zırh giydirilir, başlarının üstüne de demir levha konurdu. Bertold Spuler, İran Moğolları, s.447; Ayrıca gençlerin savaşa kabul edildiği anda elde ettiği kalkan, birbirine örülü metal halkalardan oluşan kolsuz bir tunik şeklindeki zırh, atalarının zamanından beri hem elde tutulan hem de fırlatmak için kullanılan bir tür balta olan *francisca*, demirden bir mızrak olan *ango*, tek tarafı keskin öldürücü bir kılıç olan *sax* veya *scramasax* ve vazgeçilmez bir yay vardır. İki tarafı keskin simetrik kılıçlar ender olarak görülür, üstün kaliteye sahip bu silahlar daha zengin ve gelişmiş bir zırh ile, miğferler ve atlarla beraber üst sınıfın askeri donanımını diğerlerinden ayırt eden başlıca özellikler arasındadır." Umberto Eco, *Ortaçağ*, Leyla Tonguç Basmacı (çev.), İstanbul: Melisa Yayınları, 2014, s. 311

bir de boyuna konan bir demir levha eklenirdi. Askerlerin, ince dallardan örülmüş bir de kalkanları bulunmaktaydı.³⁰⁹

Zırhların tam donanımlı ve koruyucu nitelikte olduğu görülüyor. Elbette ki Timur için ordusunun bekâsı her şey demektir. Bu yüzden de zırhların askerleri koruyacak yapıda olması çok mühimdi. Bir de “baktır” denilen demir sacdan dokunmuş askeri yelek³¹⁰ vardı ki muhtemelen bu yelek de askerlerin hareket kabiliyetini kısıtlamayacak şekilde hazırlanmıştır.

Gerek arkeolojik buluntular ve tasvirlerden, gerekse muasır kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Türkler de, sadece savaşçılar için değil atlar için bile çeşitli zırhlar kullanmışlardır. Ancak bu zırhları özellikle atlı savaşçının hareket kabiliyetini ve hızını etkilemeyecek şekilde, rahat süvari giyimi olduğu görülmektedir. Böylece bir yandan savaşçının silah darbelerine karşı direnci artırılırken, diğer yandan da hareket kabiliyetinin kısıtlanmaması sağlanmıştır.³¹¹

Zırh ile birlikte kullanılan Tulga (tuğulga) savaşçının başını korumak için giydiği demir başlık olup bazı yazarlara göre Orta Asya ile İran kültür bölgesine ait bir teçhizattır. Divan-ı Lügat’it Türk’te XI. yüzyılda Türk illerinde tulgaya “aşuk” veya “yaşuk”, tulga giymiş kimseye ise “yışıklığ” denildiği anlaşılmaktadır.³¹² Bu demir başlığa “kaskan” da denmektedir.³¹³ Buna göre Kırgızlar; başlarına *tolga* denilen demir başlık, üstüne demirden elbise giyerlerdi. Dirseklerinden başlayıp ellerine kadar demir koyarlardı. Bedenini kuşatan belden “*kıyak*” denilen demir eşyaları var idi. Bunun dışında, düşmanın attığı oktan sakınmak için kalkan vardı. Bu savaş eşyalarını giydiklerinden nasıl düşman olursa olsun hiç kaçmazlardı. Savaşta eşyasız, kılıçsız adama adam değerinde bakılmazdı.³¹⁴

Kalkan (siper, türs); ok, kargı, mızrak, kılıç ve benzeri silahlara karşı vücudu ve zırhı korumak için elde tutulan bir savunma silahıdır. Savaş zamanı dışında omuzda ya da atların terkisinde taşındığı, savaş zamanında ise bileğe geçirilen ipi sayesinde elde

³⁰⁹Mustafa Uyar, *aynı eser*, s.25–26; Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s.282

³¹⁰*Tüzükât-ı Timur*, s.104

³¹¹Erkan Göksu, *aynı eser*, s.267

³¹²Erkan Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s.283–285

³¹³*Tüzükât-ı Timur*, s.104

³¹⁴Timurlan Omorov, “Kırgız Şecerelerine Göre Türk Boyları”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalı, Ankara 2008 s. 40

tutulduğu bilinmektedir. Bu ip kalkanın vücuda mümkün olduğu kadar yakın olması için kısa düğümlemektir.³¹⁵

Lamb'ın eserinde askerlerin kalkan ve yayları ile ilgili olarak bilgi verilmiştir: “Timur askerleri sol kollarına takılı küçük kalkanlar ile korunur, ellerinde ustalıklı kullandıkları çift kemanlı kuvvetli yaylarla çelik uçlu oklar atarak hasımlarının zırh gömleklerini delebilirlerdi. Bu yaman savaşçılar yayı iki elle de kullanabilir, aynı kolaylıkla hem öne hem arkaya atabilirlerdi. Bunlar yaylarını bir kalçalarının üzerine yerleştirdikleri ağız açık bir kılıfın içinde olabildiğince gergin tutarlar, oklarını da öbür yanlarındaki bir kubura koyarlardı. Çoğu demir veya boynuz ile takviyeli olan bu yaylar, o zamanlar İngiltere’de kullanılmakta olan büyük İngiliz yayı kadar uzun menzilli ve kuvvetli idi. Ellerinde bu çeşit silahlarla Tatarlar hemen hemen bundan üç nesil önceki toplu tabancalarla teçhiz edilmiş süvari kıtaları kadar yaman ve korkulu idiler. Bir elleriyle yaya, öbürüyle de oka davranarak, bir tek hareketle anında nişan alırlar ve onlar kadar çabuk yay boşaltırlardı. Üstelik onlar gibi tabancaya tekrar fişek sürmek için durup vakit kaybetmeye mecbur olmazlardı. Pazıya takılan küçük kalkanla eldeki küçük yay sayesinde altlarındaki hayvanın başının etrafında mükemmel şekilde ve kolaylıkla ok atabilirlerdi.³¹⁶ Hepsinin zırhı, tolgası, kalkanı, biri uzak diğeri yakın çabuk atışlar için ikişer tane yayları vardı. Herkesin ayrıca otuzar tane oku, birer palası, ikiyüzlü birer kılıcı ile kuşanmayı uygun gördüğü her türlü hafif silahları bulunurdu. Alayların çoğu omuzdan asma uzun mızraklar, bazıları da daha ağır bir silah olan zıpkın yahut da daha hafif kargılar taşırlardı.”³¹⁷

Kaynaklarda verilen bilgiye göre Türk kalkanları, demirden, bakırdan; fil ve gergedan derisinden; hasırdan, söğüt dalından, kamıştan, ipten, ağaç kabuğu gibi sert veya esnek maddelerden ve göreceklere işe göre yuvarlak, dikdörtgen, göbekli veya düz olarak yapılmıştır. Türk kalkanlarının iki yanına deri kaplandığı ve daha hafif ve daha küçük olduğu bilinmektedir. Cengiz Moğollarının dört köşeli (tulastan) ve yuvarlak (halha) kalkan kullandıkları bilinmektedir.³¹⁸

³¹⁵Erkan Göksu, *aynı eser*, s.289-290

³¹⁶Harold Lamb, *aynı eser*, s.59

³¹⁷Harold Lamb, *aynı eser*, s.158

³¹⁸*Aynı eser*, s.291–297

Her bir birimin, silah ve zırhları rengine ve parçalarına göre farklı olduğu da bu konuda verilen bilgiler arasındadır.³¹⁹ Bu bağlamda, o dönemin tarihçilerinin zaferlerden sonra Timur'un özellikle silah ustalarını başkente toplamasına ilişkin verdikleri bilgiler çok anlamlıdır. Bunların içinde Şam'ın ünlü çelik ustaları da bulunuyordu.³²⁰ Ordunun silah ihtiyacını karşılamak üzere *Cebhane* veya *Kurhane* bulunmakta olup, bunun idaresi *Kurbegine* verilmişti. Semerkant kalesinde zırh, kalkan, ok, yay ve miğferler yapmakla meşgul bin kadar sanatkâr çalışıyordu.³²¹

2.4.3. Muhasara Aletleri

Ordunun kullandığı silahlar arasında hafif süvari ağırlıklı bir ordu olduğu için ok, yay, kılıç, kalkan, mızrak gibi savaş aletlerinin yanı sıra, kale muhasaralarında kullanılan aletler de vardı.³²²

Şehir ve kale kuşatmaları için imal edilmiş başlıca ağır silahlar mancınık, arrade, çarh, kule (burç), debbabe, kebş (koçbaşı) gibi mekanik savaş aletleridir.³²³ Muhasara aletlerinin başında gelen ve ilk mekanik savaş aracı olarak değerlendirilen mancınık, germe (tension), bükme (torsion), çekme (traction) veya karşılıklı ağırlık (counterweight) kullanma suretiyle bir direğin mihveri etrafında dönmesiyle işleyen veya dengeli bir hareketle büyük bir güçle taş, ok ve nefit gibi cisimler fırlatan savaş aletleridir.³²⁴ 650 yılı civarında, Kuzey Kafkaslarda gerçekleşen Arap-Hazar savaşları sırasında, birçok Arap askerinin mancınıklar ile fırlatılan taşlarla öldürüldüğü bilinmektedir.³²⁵ Selçuklular'ın mancınık ve arrade dışında ağır oklar fırlatan aletler (çarhlar), kule (burç), koçbaşı (kebş), nefit atmaya yarayan neffâte ve kârûra gibi silahlardan, burçlara tırmanmak için kullanılan merdiven ve kementlerden, surlarda delik açmak veya surun altını kazmak, mayınlamak gibi muhasara usullerinden

³¹⁹“1402 yılında Sivas ovasında ordusunun geçit resmini seyretmiştir. “Bazı süvari taburlarının sancakları kırmızı idi. zırhları, eyerleri, koşum takımları, sadakları ve kemerleri, mızrakları, kalkanları ve gürzleri de kırmızıya boyanmıştı. Bir başka tabur sarı, bir diğeri beyaz idi. bir alayda zırh gömleği, diğesinde düz zırh vardı.” Grousset, *aynı eser*, s.422

³²⁰Yuriy F. Buryakov, “Timur, Timurlular ve Bozkırım Türk Göçebeleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C:8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 534–539, s.929

³²¹Aka, *Timur ve Devleti*, s.110

³²²Alan, *Timurlular*, s.288; Guyle Nemeth, *aynı eser*, s.34

³²³Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s.127

³²⁴Erkan Göksu, *aynı eser*, s.319; “Moğolların yanlarında taşıdıkları muhasara aletleri de bilhassa mühimdi. İlhanlılar zamanında “Frank” makineleri vardı ki bu makineler, yine Çin tarafından yapılan nefit fiçileri ile beraber düşmanlara karşı Moğollara üstünlük sağlıyordu. Bir de muhasara için ulanılan hususi toplar vardı.” Bkz: Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s.448–449

³²⁵Mustafa Uyar, *aynı eser*, s.10

faýdalandıkları muhakkaktır.³²⁶ Bu usuller Timurlulardan önce Moğollar tarafından da kullanılmıştır.³²⁷ Geleneksel üçgen şeklinde dizilmiş savaşılar düşman saflarını yarmak amacıyla hızla saldırıya geçer ve çarpışma kısa surede sayısız bireysel mücadele şeklinde gerçekleşir. Ancak erken ortaçağın, taktik veya strateji konusunda tamamıyla yetersiz bir dönem olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Örneğin her ne kadar antikçağdan kalma kuşatma sanatının (*poliorketikon*) en incelikli yönleri Barbar krallıklarının savaşıları tarafından bilinmiyorsa da, en azından VI. yüzyıldan itibaren kaynaklarda hem düşman saflarını yarma amaçlı, hem de fırlatılacak silah şeklinde (*arietes*, yani koçbaşı, *belli machinae* veya savaş makinesi) kuşatmayla ilgili aletlerin varlığına rastlanır.³²⁸ Moğollar ateşli oklar, mancınıkla atılan nafta kapları kullanmışlardır.³²⁹ Mancınığın bir kuşatma silahı şeklinde İlhanlılar tarafından ilk kullanıldığı yer de, 1252 yılında, Kitbuka tarafından kuşatılan Ceyhun Nehri'nin batısındaki İsmâîlîlere ait Mehrîn Kalesi'ni görmekteyiz. Mancınığın kale kuşatmalarında kullanıldığına dair veriler, Bağdat kuşatmasında da mevcuttur.³³⁰ Batı literatüründe “catapult, mangonel, onager, ballista, launcher, sling shot, trebucket” gibi isimlerle ifade edilen mancınığın, ilk olarak M.Ö. 5-4. Yüzyılda Çin'de yapıldığı, buradan Türkler ve Müslüman Araplar vasıtasıyla Ön Asya'ya, daha sonra da Bizans ve Avrupa'ya ulaştığı bilinmektedir. Buna karşılık mancınığın ilkel şekli olarak kabul edilen bazı mekanik savaş aletlerinin, M.Ö. 4-3. Yüzyılda Eski Yunan'da da mevcut olduğuna ve Büyük İskender ve Roma orduları tarafından geliştirilerek kullanıldığına dair bilgiler de bulunmaktadır.³³¹

Debbâbe de surlara yaklaşmakta yararlanan bir tür zırhlı araçtır ve pek çok Türk devletinde kullanılmıştır. Kuşatılan bölgenin nakliye yollarını ve su kanallarını kesme, surların ve kapıların dibinde ateş yakma, yangın çıkarmak ve panik yaratmak için içeriye arrâdelerle neft ve yılan, çıyan, akrep doldurulmuş çömler atma, halat ve merdivenlerle surlara çıkma, surları yıkmak ve kapıları kırmak için mancınık, arrâde, debbâbe ve keş (koçbaşı) gibi silâhlardan yararlanmanın yanı sıra düşmanı teslim olmaya zorlamak için yazılı ahidnâmeler veya moral bozucu haberler, şiirler vb.

³²⁶Erkan Göksu, *aynı eser*, s. 325–326

³²⁷Bertold Spuler, *aynı eser*, s.452

³²⁸Umberto Eco, *aynı eser*, s. 311

³²⁹Gérard Chaliand, *aynı eser*, s.112

³³⁰Mustafa Uyar, *aynı eser*, s. 186–187

³³¹Erkan Göksu, *aynı eser*, s.320

hazırlayıp oklarla içeri fırlatma gibi taktik ve stratejiler de uygulanan diğer yöntemlerin başlıcalarıdır.³³²

Küçük veya hafif mancınıklara arrâde denildiği ve bunların da “tek yönlü” (arrade-i yek-rûy), “dönen” (arrade-i gerdân), “sabit/uyuyan (arrade-i huftu) ve “yürüyen” (arrade-i revân) gibi çeşitleri olduğu anlaşılmaktadır.³³³ Timurlu Devleti’nin sürekli hareket halinde olan ordusu da savaşlarda özellikle de şehir ve kale kuşatmalarında mancınık ve arrâdelerden istifade ederdi. Nitekim o dönem kaynaklarında mancınık ve arrâdelerin kullanılmasına dair birçok kayıtlar mevcuttur. Şâmî’nin eserinde bunun bir örneğine rastlıyoruz: “*Emîr Timur, Harezmi’de asi bir faaliyet içerisine giren Yusuf Sufi üzerine giderek şehri her taraftan kuşatmıştı. Yusuf Sufi hisara sığınınca Emîr, mancınığın kurulmasını emretmiş ve mancınık taşı ile hisarın burcunda olan Yusuf Sofi’nin köşkünü yıktırmıştı. Hisarın muhasarası üç ay sürmüş, nihayet Emir, Yusuf Sofi’yi bu mancınıklarla yenilgiye uğratarak bölgedeki hâkimiyetine son vermişti.*”³³⁴

Kullanılan bir başka malzeme de *neft*³³⁵ adı verilen silahtır. İzmir’in kuşatılmasında neft kullanılarak duvarlar yıkılmıştı. Kuşatmada neft şişeleri de kullanılıyordu.³³⁶ Ortaçağlar boyunca kullanılan etkili ve yaygın bir silahtır. Kullanımı, özellikle kuşatmalar sırasında yangın çıkarma şeklindeydi. Neft imal etmek için, daha çok kendiliğinden yeryüzüne çıkan ham petrol kullanılmaktaydı. *Neft çömlleklerini*

³³²İsrafil Balcı, “Muhasara”, *DİA*, C.41, s.10

³³³Erkan Göksu, *aynı eser*, s.322

³³⁴Şâmî, *aynı eser*, s.95-97.; Ensar Macit, *aynı eser* s.80

³³⁵Neft: Abbasi ordusunda yer alan muharip sınıflar içinde neffatün sınıfının da adı geçer. Daha çok Bizanslılar tarafından kullanıldığı için bu adla meşhur olmuştur. İlk Çinliler tarafından bulunduğu veya Çin’den yayıldığı hakkındaki kanaat ise daha yaygındır. Bizanslıların ilahi bir güç olarak kabul ettikleri, terkihi yüzyıllarca sır gibi saklanan bu ateşin esasında o çağlarda kullanılan güherçile olduğu, bunun kükürt ve zift maddeleri ile karışımına neft yağının eklenmesi ile de mâyi hale getirildiği daha sonra anlaşılmıştır. Su üzerinde dahi yanabilme özelliğinden dolayı “âteş-i bahrî” adıyla da anılmıştır. “Grevuja Ateşi” de denen bu ateşin birleşimine kömür tozu ilave edilerek bu maddenin bir bakıma barutun basit hali olduğu söylenebilir. Bizanslıların ilahi bir sır gibi saklama gayretlerine rağmen Araplar tarafından Çinlilerden öğrenilen bu ateşin daha da geliştirilerek “neft-i kazıf” veya “harrâka” adları altında Haçlı seferleri sırasında kullanıldığı görülmüştür. Bundan dolayı Avrupalılar bu silaha “Arap Ateşi” adını vermişlerdir. Rum ateşinin kullanımı XIV. yüzyıldan sonra Anadolu’da da yayılmış, Timur İzmir Kalesi’ni bu ateş yardımıyla alabilmiştir. Rum ateşinin fındık büyüklüğünden fiçi büyüklüğüne kadar birçok çeşidi vardı. Bunlar büyüklüğüne ve yerine göre ok ucuna bağlanarak veya mancınıkla, topun icadından sonra ise toplarla atılmıştır. Şişeler içinde hazırlananları ise günümüzdeki el bombaları gibi kullanılırdı. Surlara tırmananlara karşı büyük kaplarla surlardan aşağı boşaltılıyordu. İstanbul’un fethinden sonra Osmanlı Türkleri tarafından topun geliştirilmesi ile ikinci planda kalmış, XIX. yüzyılda ise tamamen kullanımdan kalkmıştır. Ahmet Ateş-Nihad M. Çetin, “Neft”, *DİA*, C.4, s.57; Kumanlar’ın da 1184 yılında, Köncek liderliğinde Kiev’i kuşattıklarında, muhtemelen Harezmi’den getirdikleri bir mütehasıs yardımıyla *neft* mermileri kullandıkları bilinmektedir. Mustafa Uyar, *aynı eser*, s.10

³³⁶İsmail Aka, “Timurlular Devleti”, s.300–304

fırlatmak için kullanılan özel mancınığa da *neffâte* denmekteydi.³³⁷ Ayrıca neft ile bağlantılı olarak barutun kullanılmaya başlanmasından sonra lağımıcıların açtıkları tünellere barut ve diğer patlayıcı maddeler yerleştirilmiş ve kuşatma savaşlarında önemli bir yenilik olan “mayınlama” usulü ortaya çıkmıştır.³³⁸

Bu noktada Marozzi'nin eserinde bir başka silahtan bahsedilir: “*Timur'un askerlerinin kullandığı bir başka öldürücü silah daha vardı. 7. Yüzyılda icat edilen Yunan ateşi, tunçtan bir boruyla düşmanın üzerine harlanan, jelatine benzer bir yanıcı maddeler karışımıydı. Kendi kendine yandığı ve su ile sönmediği için, fevkalade etkili ve karşısına çıkanları dehşete gark eden bir silahtı.*”³³⁹

Burada dikkat çekici başka bir husustan bahsetmek gerekmektedir: Timur ordusunda ateşli silahların bulunması, çok ilginç bir olaydır. Timur, büyük olasılıkla, topçuyu kullanan ilk büyük komutandır; fakat topun, XIV. yüzyılda, bir savaşın kaderini değiştirecek kadar etkili olması olanaksızdır.³⁴⁰ Ateşli silahlardan ilk olarak Muineddin Natanzi ("iskender anonimi") söz etmiştir. Bu kayıt ilk olarak, Belenickiy'in gözüne çarpmıştır. XIV. yüzyılın sonunda doğuda ateşli silahlar artık yayılmıştı. Örnek olarak; Şâmî 1399'da Delhi yanında Timur'la yapılan muharebede Sultan Mahmud Dehlevî'nin ordusunu tasvir ederken, Hint askerlerinin radandozla yani ateşli silahlarla teçhiz edildiklerini belirtmiştir. Yine Şâmî 1400-1401'de Timur tarafından kuşatılan Şam'da da askerlerin ateşli silah kullandıklarını bildirmiştir.³⁴¹

2.4.4. Binit ve Yükletler

2.4.4.1. At

Elbette ki Timur ordusu için atın önemi büyüktür. Aslına bakılırsa, gelmiş geçmiş neredeyse tüm Türk kavimleri at kullanmış ve kutsal saymıştır.³⁴² Hunlar zırhlı

³³⁷Mustafa Uyar, *aynı eser*, s. 190–191

³³⁸Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s.368

³³⁹Marozzi, *aynı eser*, s.120–121

³⁴⁰Berl, *aynı eser*, s. 246

³⁴¹Yakubovsky, *aynı eser*, s.244

³⁴²İslâm Öncesi tarihten önceki devirlerden beri Asya ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde yabani halde yaşadıkları bilinen türlü cinsten atların ehlileştirilerek insan hizmetine verilmesi tarihte büyük bir hamle sayılır. Zira ot yiyen hayvanlar arasında adale kuvveti en fazla, tabii zorluklara en dayanıklı, değişik iklimlere tahammül bakımından en güçlü ve sürekli hızda rakipsiz olan at, tarihî ve içtimaî hayatta olduğu gibi din, edebiyat ve sanat alanlarında da büyük gelişmelere imkân vermiştir. İlk defa at sayesinde fark edilen sürat kavramı, mesafelerin kısalması ve kazanılan zaman dolayısıyla insanlığa derin bir zihniyet değişikliği getirmiş, hususi bir maharet ve cesaret isteyen ata binme işi, at üstünde olana, yayalar üzerinde maddî-mânevî hâkimiyet kurma yolunu açmıştır. Eski Türkler'ce gökten indiği kabul edilerek âdeta kutsallaştırılmış olan at, çok kere törenle sahibinin yanına veya hususi mezarlara gömülmüş, bir nevi

atlar üzerinde muharebelere giderlerdi. Atların öteki teçhizatı hakkında açık olarak bildiklerimiz azdır ve bunları da Hun adetlerine özenen Çinlilerin hatıralarından öğreniyoruz. Atı nallamamışlar ve üzeniyi tanımamışlardır. (Çin’de üzen M.S. 200–400 arasında görülür); fakat başlangıçtan itibaren eğer kullanmışlardır.³⁴³ Moğollarda da at kullanımı oldukça yaygındır. Moğol süvari okçusunun hizmetinde üç, dört, bazen daha fazla binek atı vardır. Yerden yükseklikleri 1.30 metreyi geçmeyen bu atlar Moğol kışının sert soğuşuna dayanır ve hangi mevsimde olursa olsun günde ortalama yüz kilometre yol alabilir. Her savaşçının elinin altında, at üzerinde ya da yaya, biri uzun diğeri kısa atış yapmak üzere iki yayı ve iki tür oku vardır. Moğol yayının menzili iki yüz ila üç yüz metre olacaktır; her savaşçı sadağında altmış ila seksen ok bulundurur. “Ağır süvari gücü” diye bizi bilgilendiriyor Pian del Carpine, “hasmı eyerden düşürmek

matem alâmeti olmak üzere veya binicisinin savaşta ölümü halinde kabrine konmak için kuyrukları kesilmiştir. Ayrıca at yarışları, at güreşleri, bozkırların ünlü ilkbahar ve güz bayramlarında tertiplenen atlı top oyunları, cirit ve diğer atlı sporlar, sık sık hakanların ve daha sonra Hârizm’de, İran’da, Anadolu’da, Mısır’da sultanların da katıldığı çevgân ve küre oyunları gibi halk tarafından çok sevilen eğlenceler tertiplenmiştir. Türk halk destanı, masal ve menkıbelerinde mühim rol oynayan at, bir nevi askerî manevra taktiğinde yürütülen sürekle avlarında bazan ava katılan binlerce kişinin vazgeçilmez vasıtası olmuş, bilhassa tarihte ilk defa Türk ordusunda kurulan (M.Ö. II. bin ortaları) hafif teçhizatlı süvari birlikleri eski Çin, İran, Makedonya, Roma, Bizans, Avrupa, Moğol askerî kuvvetlerine örnek teşkil etmiştir. İbrahim Kafesoğlu, “At” *DİA*, C:4, s. 26-27

³⁴³Guyle Nemeth, *aynı eser*, s. 34; Ayrıca bkz: Batı müellifleri Hunların atlı tekniğine hayret etmekten kendilerini alamazlar. Claudianus'a göre tabiat, Hunların atlarında oturdukları kadar bir kentaur'ı bedenine sınıksız bağlamağa muvaffak olamamıştır. Sidonius'a göre, daha anasının yardımından yeni kurtularak ayakta durabilen bir Hun çocuğunun yanı başında, hemen, eyerlenmiş bir ata rastlanır. Bunlarda süvari, atında yapışmış gibi oturur. At, başka bir kavmi sadece sırtında taşır, fakat Hun kavmi at sırtında ikamet eder. Nemeth, Ammianus Equis Prope Adfixi'e atfen “atlara yapışmış gibidirler” kaydını verir ve şöyle devam eder: Hunlar tabii ihtiyaçlarını defî için dahi atlarından inmezlerdi. At sırtında alış veriş eder, yer içer, hatta hayvanın ince boynuna sarılarak uyuyabilir ve güzel rüyalar görürlerdi. At sırtında müşavere etmek suretiyle mühim kararlar verirlerdi. Ammianus'un bu tasvirleri itimada şayandır. Bir defasında, Tuna boyundaki Margus civarında barışı takviye maksadiyle "İskit kralları" ile buluşan Bizans elçileri, Hunlar eğerden inmek istemedikleri için at sırtında müzakerelere mecbur olmuşlardı. Bu hususta Hunlar bugünkü atlı göçebelere çok benzerlerdi. Yine Fr. Von Schwarz'a atfen "Kırgızlar her türlü muameleyi at sırtında yapar, çaylarını ve kımızlarını at sırtında içerler ve içtimalarını at sırtında yaparlar". Ve diğer çağdaş bir seyyah olan W. Radloff'a atfen, Kırgızlarda Altay Kalmuklarının yayan yürümekten hoşlanmadığına dikkat etmiştir. Onun fikrine gere bunun sebebi, ayaklarının ata binmeye alışmış olması ve çizmelerinin de yayan yürümekten ziyade ata binmeye mahsus bulunmasıdır. Ammianus da şunları yazar : "Alan, yaya yürümeyi mevkiine layık görmez ve Hunların fen a yapılmış ayakkabısı da, serbest gezmeğe engel olur, o halde yaya muharebesine uygun değildir". Zosimos, belki de Eunapios'un kaybolan tasvirine dayanarak Hunlardan aynı tarzda bahseder : "Arz üzerinde kendilerini emniyette hissetmezler ve at üzerinde yaşarlar ve uyurlar". Başka bir müellif: “Biraz mü balağa ile de olsa Avarlar zeminde duramazlar, zira bacakları bu derece gelişmemiştir” diyor. At, süvarisini hiçbir zaman tanımadığı diyarlara doğru uçurur. At üzerinde uzaktaki memleketleri yenmek ve kölelikte tutmak mümkün olmuştur. Hunlar, Avarlar, Göktürkler ve Moğollar, muazzam imparatorluklarını at üzerinde yaşamak sayesinde ve at sırtında muharebe ederek tesis etmişlerdir. Ziraat yapan kavimlerin durarak muharebeye alışkın yaya ordularına karşılık, atlı göçebeler muharebe taktiklerini, sürate ve hareket kabiliyetine bina etmişlerdir. Süratin muharebedeki en büyük önemi ilk defa keşfedenler onlardır. At üzerinde süratle giderken öne, arkaya> yana aynı emniyetle ok atabilmeleri sayesinde; yerleşik kavimlerin ağır hareket kabiliyetine sahip köylü orduları üzerinde; aşılması mümkün olmayan bir üstünlük temin etmişlerdir. Düşman hatları önünde şuraya buraya oklarını savurarak uçuşmuş, hücum etmiş ve sonra aniden sun'i bir ricat yapmış ve ancak düşman saflarının kesif muharebe nizamını bozduktan sonra mücadeleye girişmişlerdir. Guyle Nemeth, *aynı eser*, s.81–82

ve parçalı zırhı etkisiz hale getirmek için çengelli bir mızrakla donanır.” Hafif süvari gücü, okçulardan oluşturulur. Piyadeler –zira bu da mevcut- elinde kalkan, kılıç ve balta bulundurur.³⁴⁴

Çok iyi at binen Timurlu savaşçıların at eğitimindeki hüneleri de dikkat çekici bir konudur. Her askerin bir yedek atı olduğuna ve içlerinde yaya yürüyenin olmadığına Lamb’ın eserinde yer verilir.³⁴⁵ Köymen’in atların eğitilmesi ile ilgili bir kaynak olan Mübarek Zengî’nin “*Feresnâme*”sinden naklettiğine göre yetiştirilecek olan at, tay iken alınır. Küçük yaşta iken üzerine çocuklar bindirilir, çevgan ve mızrak oyunları oynatılarak bu tür silahlardan korkusu yok edilmeye çalışılır. Daha sonra sudan atlama, duvarlardan atlama, yokuş aşağı ve yokuş yukarı koşturulma, taşlı bölgelerde koşturulma gibi manevralar öğretilir. Yalnızlığa alıştıran at, kalabalık olan yerlere (çarşı- nalbant, demirci gibi gürültünün yoğun olduğu yerler) götürülerek böyle ortamlara da alıştırmalıdır. Ayrıca deve, fil gibi muhtelif hayvanlardan korkmasının da eğitimi verilmelidir. Filden korkan at, korkmayan birkaç at ile birlikte korkusunu yenene kadar filin karşısında tutulur. Bu eğitim, at okşanarak sükûnetle yapılmalıdır. Deve korkusu için de deve geçen yol üzerine bağlanması gerekir. Timurlu Devleti’nde atların kullanıldığı bir diğer yer ise savaşlarda iaşe ve levazımın taşınması sırasındadır. Ordunun gerisinden harp alanına doğru az miktarda insanın yanı sıra at sürüleri götürülürdü. Asya’nın uzak seferleri sırasında onlarca göçebe kabileleri ve askerî ağırlıkların taşınması için daha elverişli olan atların da harekâta katılması Timurlu ordu yapısının bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴⁶

2.4.4.2. *Fil*

Atın yanında Timur’un savaşlarda kullandığı en önemli araçlardan biri savaş filleri idi.³⁴⁷ Savaşta bir fil bin piyadeye bedel sayılırdı. Çünkü filler saldırıya geçince rastgele her şeyi çiğneyip geçerler, hele yaralandıkları zaman, daha şiddetli ve dehşet verici bir hızda saldırırlardı. Dişleri yukarı doğru uzandığından kesilip ucuna kılıç gibi silahlar bağlanırdı. Filler bunlarla her tarafa saldırıp ortalığı kasıp kavururlardı. Bir fil

³⁴⁴Gérard Chaliand, *aynı eser*, s.110

³⁴⁵Harold Lamb, *aynı eser*, s.158

³⁴⁶Ensar Macit, *aynı eser* s.93–94

³⁴⁷Tahsin Yazıcı, “Fil” *DİA*, C.13, s.67–68

iki gün yemeden ve durmadan yürümeye dayanıklıdır. Özellikle savaş sırasında bir fil üç gün bir şey yemeden savaşılabılır.³⁴⁸

Hint destanlarında anlatıldığına göre bütün Hint hükümdarları pek çok savaş fili besliyorlardı. Bugünkü tankların görevini yapan bu hayvanlar ordunun en ön safında gider, hemen arkasından da piyadeler ilerlerdi. Bazen fillerin hortumuna takılan bir kılıçla önüne çıkan atlı ve develi muhاریleri ikiye biçtiği de rivayet edilir. Hintliler ve onlardan öğrenen Perslerden sonra Selevkoslar ya da Selefkiler (Seleucus); Partlar ve Sâsânîler de savaşlarda fil kullandılar. Söz gelimi Araplar ve Sâsânîler arasında cereyan eden Kadisiye Savaşı'nda (635) İran ordusunda otuz kadar filin bulunduğu, fakat ilk andaki korkularını atlatan Müslümanların mahfe kolonlarını keserek üzerindeki düşürdükten sonra gözlerini hançerleyerek filleri etkisiz hale getirdikleri bilinmektedir. Kartacalı Anibal de (M.Ö. 183) Avrupa tarihinde ilk ve son defa savaş fili kullanmış kumandandır. Savaşlarda fillerden en çok yararlanan İslam devleti ise Gaznelilerdir. Özellikle Sultan Mahmud on yedi Hint seferinin her birinde yüzlerce fil ganimet almış ve rivayete göre Gazne yakınındaki Şâhbâr düzlüğünde yaptırdığı büyük geçit resmine bu tam teçhizatlı 1300 fil katılmıştır. Aynı şekilde Büyük Selçuklular da filden yararlanmışlar, söz gelimi Sultan Sencer 1119'da yeğeni Mahmud'la Sâve'de yaptığı savaşa kırk kadar fil götürmüştür. Gurlular da Harzemşahlara karşı fil kullanmışlar, Harzemşah Alaeddin Muhammed ele geçirdiği Gurlu fillerinden Moğollara karşı Semerkant'ı savunurken (1220) ve Karahıtaylar da Harzemşahlardan aldıkları fillerden Balasagun'a yaptıkları saldırıda faydalanmışlardır. Cengiz Han ise Moğol süvarilerinin çevikliği yanında hantal kalan ganimet fillere yiyecek verilmesini yasaklamış ve hepsini bozkıra sürdürmüştür. Timur Ankara Savaşı'nda (1402) otuzdan fazla fil kullanmıştır.³⁴⁹

2.4.4.3. Deve, Sığır ve Diğer Hayvanlar

Ordu arkasından gelen ve türlü teçhizat ve iaşelerin naklini sağlamakta ve eşya ve ağırlıkların orduyu takibi işinde semerli atların yanı sıra deve, sığır gibi hayvanlar kullanılırdı. Savaşlara ordu gerisinden bu öküz ve sığır sürüleri yanı sıra step hayvanları, hatta kışa dayanıklı hayvanlar da götürülürdü.³⁵⁰ Clavijo Semerkand'da iken etle dolu küfelerin develerle taşındığını belirtmiştir.³⁵¹

³⁴⁸Clavijo, *aynı eser*, s.164

³⁴⁹Tahsin Yazıcı, "Fil" *DİA*, C.13, s.67

³⁵⁰Ensar Macit, *aynı eser* s.97-98

³⁵¹Clavijo, *aynı eser*, 228

Clavijo'nun eserinde anlatıldığına göre, “Timur atlarını ve diğer hayvanlarını eşrafa taksim etmekte, bunlar da bu hayvanlara bakmaktadır. Şayet hayvanlara iyi bakılmaz ise görevini ihmal eden derhal yakalanıp cezaya çarptırılır, hatta öldürülür.”³⁵²

2.5. ASKERÎ MUSİKÎ TAKIMI

Savaşlarda askerin cesaretlendirilmesi ve düşmanın korkutulması maksatlı çalınan müziklerin varlığı bütün eski kavimlerde görülen bir olaydır. Askerî musikî takımlarının birer ordu birliği olarak algılanması gerekir. Barışta askerî disiplinin sağlanmasında ve eğitimi düzene konmasında büyük bir role sahipti. Savaşlarda ise ordunun harekâta geçmek için çıkışlarında, harekât esnasında ve duruşu sırasında askerî nizamın vazgeçilmez bir parçası, alameti ve sembolüydü³⁵³

Timur devletinde kullanılan müzik aletlerinden biri “kös” idi. Günümüz Türkçesinde *kös* şeklinde söylenen Farsça *kûs* kelimesi “vurma, çarpma, dövme” anlamına gelmektedir. Kemal Özergin’in, adını “deri” manasındaki Sümerce kelimeden aldığı ileri sürdüğü ve eski Moğolcada kö’ürge, Çağatay-Türk kültür çevresinde keürge, Kâşgarlı Mahmud’da kövrüg, Ali Şîr Nevâî’de körge adıyla anılan bu çalgı Azerbaycan’da kyoc, Özbekçe ve Tacikçe’de kus-nagora diye isimlendirilmektedir. Köslar İslâm dünyasında Emevî ve Abbâsî devirlerinde, IX. yüzyılda Yemen’de Karmatîler’de, X. yüzyıla kadar Büveyhîler’de, XI. yüzyılın başlarında Ukaylîler’de, aynı yüzyılda Mısır’da Fâtımîler’de, Kuzey Hindistan’daki Gurlu-Türk devletlerinde, XII. yüzyıldan itibaren Selçuklu, Artuklu, İlhanlı, Osmanlı ve Bâbürlü devletlerinde askerî mûsikinin büyük boyutlu çalgıları arasında yer almıştır. Hükümdarlık alâmetlerinden olan köslar savaşta ordunun hareketini düzenler, savaş alanında askerleri coşturur, düşmanları top gürültüsünü andıran sesiyle yıldırır ve ürkütürdü. Barış zamanında ise elçilerin kabul merasimleri, şehzadelerin doğumu, sünnet ve düğün törenleriyle bayram günü ve geceleri gibi çeşitli vesilelerle vuruldu. Bu gelenek Osmanlılarda da devam etmiştir. Köslar hükümdar mehter takımlarında çalındığı gibi ayrıca asker serdarlarına sefer zamanlarında verilirdi. Bu vurmali saz mehter takımlarının kat hesaplarına girmediğinden takımlara farklı sayılarda kös katıldığı görülmektedir. Âdâb-ı kadîmeye göre çok az istisnaları dışında sancakların gitmediği

³⁵² Aynı eser, s.184

³⁵³ Ensar Macit, aynı eser, s.98

yere kösler götürülmezdi. Kösler, her gün eğlencelerin başladığını haber vererek düğün havasını her tarafa ulaştırmak için de çalınmıştır.

Kös çalana “köszen”, reislerine de “kôsîbaşı” denilir. Kösler, iki elde tutulan eşit büyüklükteki küresel uçlu tahta tokmaklarla çalınır. Çoğunlukla çift olarak kullanılan köslerde iki tokmaktan her biriyle bir köse vurulur. Sağ ve sol kollar nöbetleşe kalkıp iner. Tek kös kullanıldığında da tokmakların sayısı değişmez. Kösler usulleri iyice ifade etmez, buna karşılık düzumün belli başlı kuvvetli zamanlarını vururdu. Aynı büyüklükte olan, her iki elin eşit kuvvette vuruşuyla aynı ses şiddetinin elde edildiği köslerde davul ve nakkârelere mahsus kuvvetli ve zayıf vuruşlar yoktur. Mehter takımının ses gücü köslerle en yüksek seviyeye çıkarılmıştır.³⁵⁴

Bütün Farsça tarih kaynaklarına göre “*Körge*”, “*köhürge*”, Ortaçağda İlhanlı ve Cengiz Han oğullarının hakanlık sembolü ve büyük kösüydü. Kösun Emîr Timur tarafından doğu dillerine yayıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu yayılmada Çağatay Devleti ve Cengiz Han tesirleri altında bulunan Timurluların rolleri büyük olmuştur.³⁵⁵

Timurlularda çalınan müzik aletlerinden biri de “nefir” idi. Eski kaynaklarda nefir ile ilgili en geniş bilgi Abdülkâdir-i Merâgî tarafından verildiği bilinmektedir. Nefirin basit bir borudan ibaret, yaklaşık 170 cm. boyunda, nefesli çalgıların en uzununu olduğunu, biraz daha uzununa “burgu”, ucu kıvrık olanına “kurrenây” (kerrenây) adı verildiğini söyledikten sonra parmak delikleri bulunmadığından çalınmasının da çok zor olduğu kaydedilir. Evliya Çelebi, Seyahatnâme’sinin pek çok yerinde Osmanlı ordusunun bir yerden ayrılırken nefir-i rihlet veya nefir-i irtihallerin (göç nefiri) çalındığından bahseder. Yine Evliya Çelebi nefirin kamış sîsi ile (sipsi) çalındığını söyler. Ortaçağ’da İslâm ordularında kullanılan nefir XIII. yüzyıldan itibaren İspanya ve Haçlı seferleri yoluyla Avrupa’ya geçmiştir. İspanyollar bu aleti Arapça “en-nefir”in karşılığı olarak “añafil”³⁵⁶ biçiminde kullanmışlardır. Endülüs Müslümanlarından alınan mûsiki aletleri arasında nefiri de görmek mümkündür.

Timurlu ordusunda da kullanılan nefir eskiden bir şehrin düşman saldırısına uğrayacağı haberini aldıkları zaman çalınır, bu sayede halk uyarılıp erkeklerin savaşa çağrıldığı³⁵⁷, herkes savaşa katılacaksa buna “nefir-i âm”, bir kısım cengâver savaşıacaksa bunu da “nefir-i hâs” adı verildiği, ayrıca geçmiş dönemlerde gezginci

³⁵⁴Haydar Sanal, “Kös”, *DİA*, C:26, 270–272, s.270–271

³⁵⁵Ensar Macit, *aynı eser*, s. 98

³⁵⁶Okunuşu “añafil”

³⁵⁷Ensar Macit, *aynı eser*, s.100

dervişlerin, herhangi bir konaklama yerine geldiklerinde veya yolda yırtıcı hayvanları ürkütüp kaçırmak suretiyle kendilerini korumak için nefir çaldıkları, “derviş borusu” ve “yuf borusu” olarak da bilinen nefirler bele ve göğse takılarak taşındığı kaydedilmiştir.³⁵⁸

Bir başka çalgı “vurmak” anlamındaki nakr kökünden türeyen nakkâredir. Mûsikî aletlerini inceleyen ilim adamlarının (organolog) derisi sesliler sınıfının kâse davullar kategorisini oluşturan çalgılar için kullandığı genel bir addır. Yüzüne deri gerilmiş üç vurmalı sazdan biri olan nakkâre, yarım küre biçimindeki dövme bakırdan bir gövdenin üzerine deve (veya eşek) derisi gerilerek yapılan küçük bir çift davul olup “zahme” veya “tokmak” adı verilen ahşap çubuklarla çalınır. Kâse de denilebilecek bu davullardan biri diğerine göre daha küçük ve derisi daha incedir. Nakkârenin boyutları için kesin rakam vermek zordur. Ancak çapı için en yaygın ölçünün 25–35 cm. olabileceği söylenir. Derinliği genellikle çapın yarısı kadardır veya daha derindir. Küçük kös olarak da nitelenebilecek olan nakkâreyi çalana “nakkârezen” veya “nakkârei” denir.³⁵⁹ Şâmî’nin Zafernâme’inde savaştan evvel nakkâre seslerinin göğü doldurduğu zikredilir.³⁶⁰

Timurlu Devleti’nde ayrıca hücum borularının varlığı kesin olarak bilinmektedir. Burgular, kösler ve davullar ile birlikte vurulurdu. Timurlu hükümdarları savaş başlamadan hemen önce burgu yani boru çaldırırdı.³⁶¹ Tüzükât’ta “karney” uzun bakır boru biçiminde bir müzik aleti, burgu ise savaşta çalınan boynuz verilen isim olarak geçer.³⁶² Burgu ve nefir seslerinin düşmanı korkutmaya yaradığı da bilinmektedir.³⁶³

“Gürkâ” adı verilen bir başka aletin de Timur’un savaşları sırasında çalındığı bilinmektedir. Hindistan seferi ve Anadolu’da yapılan Ankara Savaşı sırasında düşmanın nefir, borgu, nakkare sesleri ile korkutulduğu belirtilmektedir.³⁶⁴

Bu müzik aletleri yalnızca seferlerde değil emîrlerin ödüllendirilmesinde de yer almıştır. Tüzükât’ta bahsi geçen ödüllendirme tüzüğünde, Emîr Egav Timur’a ödül

³⁵⁸Fikret Karakaya, “Nefir”, *DİA*, C:32, s.526

³⁵⁹Fikret Karakaya, “Nakkâre”, *DİA*, C:32, s.326

³⁶⁰Şâmî, *aynı eser*, s. 305; Nuri Özcan, “Mehter”, *DİA*, C:28, s.546

³⁶¹Ensar Macit, *aynı eser*, s.100

³⁶²Tüzükât-ı Timur, s.50

³⁶³Şâmî, *aynı eser*, s.241

³⁶⁴Şâmî, *aynı eser*, s. 168, 305,

olarak tümen tuğu, bayrak ve nekkâre verildiği, emîrler emîrine bayrak, tümen tuğu, çartuđ³⁶⁵ ve nekkâre verildiği şeklinde bir düzenleme mevcuttur.³⁶⁶

³⁶⁵ Dört bayraklı tuğ, *Tüzükât-ı Timur*, s.103

³⁶⁶ *Tüzükât-ı Timur*, s. 101, 103

BÖLÜM 3: SAVAŞ DÜZENİ

3.1. SAVAŞ ÖNCESİNDE YAPILAN HAZIRLIKLAR

3.1.1. Harp (Kengeş) Meclisinin Toplanması

Çağatay Hanlığı'nın en mühim devlet organı “toy” idi. İbni Batuta'ya göre, bu kelime “*yılda bir defa Almalık denen yerde toplanan, hanedan ve devlet erkânının bir araya gelerek meseleleri görüştükları ziyafetli toplantı*”dır.³⁶⁷ Bu adet Timur döneminde de devam etmiştir. Timur devlet erkânını, ülke ayanlarını, ehl-i rey ve meşveretin tamamını bir araya toplardı ki, baba oğlun, oğul babasının yerini kapamasın. Savaş öncesinde de bu toy meclisi ile benzer olarak harp meclisinin toplanırdı.³⁶⁸ Timur erkânına gizli tuttuğu meseleleri açar, hangi tarafa sefer düzenleneceği konusunda onların görüşlerini alır, meseleyi onlara havale eder ve şöyle derdi: “*Has tabakası bu konuda ciddi şekilde düşünüp, bir gün ile bir yıl arasındaki işlerin akıbetini gözleyip konuşursa, bunun bir mahzuru yok. Herkes çekinmeden konuşsun. Yanılırsa bu bir kusur değildir, ama doğru görüş belirtirse, ödülü iki misli artar.*”³⁶⁹ Bunun üzerine herkes kendi görüşünü belirtir, yaptığı planın semerelerini ortaya koyar ve bu düşüncesinin Timur'un hoşuna gitmesini umardı. Mecliste bulunanların büyük çoğunluğu nereye sefer düzenleneceği konusunda aynı görüşü paylaştıktan sonra meclis dağılırdı. Daha sonra Timur, Süleyman-Şah, Kimariy, Seyfeddin, Allahdâd, Şah Melik

³⁶⁷Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, s.53; Moğollarda da bu toplantılar *Keñes* adıyla yapılmaktaydı. *Keñes*, Kâşgarlı Mahmûd tarafından *nasihat alma, düşünce görüş alışverişi* olarak tanımlanan Türkçe bir ıstılahdır. Disiplini ve yapılan faaliyetlerin meşruiyetini sağlamak için ilhanın *aka, ini ve hatunlara* danıştığını, bunun önemli bir müessese olduğunu biliyoruz. Hatta bu keñesler sayesinde nereye savaş kararı alınacağı aşikâr oluyor, bunu öğrenen düşmanlar da ona göre hazırlıklarını yapıyorlardı. Mustafa Uyar, *aynı eser*, s. 172; Ayrıca bu toplantılar askeri sevkıyattan evvel de kurulurdu. Bu meclis, şehzadelerle askeri reislerden oluşurdu: Ordunun teşkilatı, her on takımdan kaç asker celb olunacağı askerlerinin hangi tarihte nerede toplanacağı kararlaştırılırdı. D'ohsson, *Moğol Tarihi*, s.148

³⁶⁸Timur eserinde iştişare ve kurultayın önemini şu şekilde vurgulamıştır: İştişare iki türlü olur: birincisi yürekten çıkana, ikincisi dil ucuyla söylenenidir. Bu ikincisini işittiğimde sadece kulak verirdim; birincisini işittiğimde gönüme yerleştirirdim. Eğer düşman üzerine askerle gidecek olsam, savaştan-barıştan söz açıp emirlerimin gönüllerinin hangi tarafta olduğunu anlardım. Eğer barıştan söz açarlarsa, bunun faydasını savaşın ziyânıyla kıyaslayıp bir bakardım. Eğer savaşa meyilli iseler, bunun yararını barışın ziyânıyla karşılaştırırdım. Hangisi daha faydalıysa onu yapardım. Sipahilerin gönünü ikiye bölecek iştişarelerden pek sakınırdım. İstikrarsız ve iki türlü konuşan kişilere kulak asmazdım. Kim akla uygun bir işi erkekçe, keskinlikle söylerse, onu sevip dinlerdim. Herkesin sözüne başvurup akıl sorardım. Lakin sözün erkekçe olup olmayamını teşhis edip, iyisini kötüsünden ayırır idim. Hangisi daha iyi ve daha faydalıysa onu seçerdim. S.26 Tüzükat-ı Timur; Cengiz Han komutasındaki Moğollar, bir sefere çıkmadan önce *kurultay* toplayarak uzun vadeli planlar yaparlardı. Bu *kurultaylar*, herhangi bir arızı durum olmadığı sürece Ocak ayının başlarında toplanırdı. Casuslar marifetiyle fethedecekleri bölgeler hakkında askerî ve siyasî bilgiyi muhakkak edinirlerdi. Öncü birlikler, daha önce yola çıkarak güzergâhı tespit eder, üzerinde konuşlanılacak otlakları belirlerdi. Mustafa Uyar, *aynı eser*, s.29

³⁶⁹Yezdi, *aynı eser*, s.475; Arabşah, *aynı eser*, s.434

ve Şeyh Nureddin gibi yakın beylerini toplar, meseleyi tekrar enine boyuna tartışır, her nokta üzerinde detaylı bir şekilde dururlar; böylece hangi tarafa sefer düzenleneceği konusu nihai şeklini alırdı. Timur, ardından rehberleri ve ordu komutanlarını çağırır, bir önceki mecliste kararlaştırılan yöne doğru yola çıkılmasını, fakat aslında başka bir tarafa yönelmelerini emrederdi. Gündüz olup da ordu denklelerini yükleyip emredilen tarafa doğru yola koyulduğunda Timur yakın adamlarını yanına çağırır, onlar da denklelerini yükleyip yola koyulduktan sonra, onları diğerlerinden ayrılarak başka bir yöne gitmelerini emrederdi. Ordu ne yöne gidileceğini kesin olarak ancak o zaman öğrenirdi.³⁷⁰ Kurultay'ın toplanması için verilen buyruklar yine tavacılar aracılığı ile bildirilirdi. Bunları mevki sadece hükümdarlardan aşağı olup, devlet görevlileri arasında en önemlileri sayılırdı. Timur zamanında herhalde Cengiz Han zamanında varlığı şüpheli olan, askeri birliklerin komutanlarından hükümdarların buyruğunu aldıklarına dair imza etmeleri geleneği vardı ve bu imzayı belirtmek için ayrı bir ıstılah kullanılıyordu.³⁷¹

Kurultaydan çıkan kararlar kendi kararını birleştiren Emîr, alınan kararların bu şekilde kendine uygun olmasını isterdi. Bu karardan sonra Emîr, yine kendine özel olan ve Süleyman Şah, Kumari, Seyfettin, Allahdâd, Şah Melik ve Şeyh Nureddin gibi beylerden oluşan meclisini toplar, durum bir daha istişare edilir ve nereye, nasıl ve ne zaman hareket edileceği kararlaştırılırdı. Kendisine muhalefet edenlere karşı çok sert olan Emir, her sözünün bir emir olarak algılanmasını isterdi. Emîr Timur her ne kadar kurultayda emirlerini dinlese de kendi fikirlerinin doğruluğuna inanırdı.³⁷²

3.1.2. İaşe Temini

Seferden sefere koşan Timur'un ve büyük ordusunun sefer sırasında yiyecek, içecek, konaklama vesair ihtiyaçlarının karşılanması konusu da en az sefer nizamı kadar önemlidir. Timur, tüzükâtında asker nizamı ve hazırlığı hakkında bir bölüm kaleme almıştır. Bu bölümde askerlerin her birinin yanına neler alması gerektiğinin ince ince düşünülmüş olması, hem de bunca kalabalık bir orduya sahipken düşünülmüş olması dikkat çekicidir: “Şöyle buyurdum ki; savaşa yürüyüşte kara çeriden on sekiz kişi bir çadır tutsun. Her çeri iki at, ok yay, birer sadak, birer kılıç, testere, biz, çuval, çuvaldız, balta, kazma, on iğne, bir tulum alsın. Bahadırlardan 5 kişi bir çadır olsun. Her biri birer

³⁷⁰Yezdi, *aynı eser*, s.476

³⁷¹Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.25

³⁷²Ensar Macit, *aynı eser*, s.118

zırh, bir miğfer, kılıç, sadak, ok ve yay, ve atlarını da tüzükte belirlendiği gibi seçip alsın. Onbaşılardan her biri birer çadır, zırh, bir kılıç, ok yay alıp beş tane atı beraberinde buldursun. Yüzbaşılardan her biri bir çadır, on at, silahtan kılıç, sadak, ok yay, topuz, kaskan (demir sac dokuma), zırh ve baktır (demir sacdan askeri yelek) alsın. Binbaşılardan her biri birer çadır, güneşlik, silahtan götürebildiği kadar zırh, miğfer, mızrak, kılıç, sadak, ok yay alsın. Birinci emir 110 at, ikincisi 120, üçüncüsü 130, dördüncüsü 140 emîrler emîrine kadar tertip böyle olsun. Emirler emîri 300 attan eksik almasın. Piyadelerin her biri birer kılıç, ok yay edinmelidir. Bunun üzerine götürebildiği kadar ok da alsın. Ancak cenk vaktinde tüzüklerde gösterildiğinden az olmamalıdır.”³⁷³

Aynı zamanda o, tüm bunların yanında göçebe ordularının hilelerini ve tuzaklarını iyi şekilde öğrenerek sefer sırasındaki dinlenme molalarında bile kampın savunma istihkâmları, seyyar kuleleri ve duvarları, zincirlerle bağlanmış sefer arabalarıyla çevrenmesini emretmiştir.³⁷⁴ Ortaçağ askeri tekniğinde kampın çeperlerle çevrilmesine pek büyük bir önem verilirdi. Burada çok eski bir gelenekle karşılaştığımız muhakkaktır. Buna dair kayıtlara Yakubovsky’de rastlıyoruz: “*IX. Yüzyıla ait kaynaklara dayanan yazarlara göre, Hazar ordusunun atlı askerleri yanlarında daima yirmi kazık, kalın ipler ve çeperler taşırlardı. Ordu, düşman kuvvetlerinin yanında bir gece için kamp kurduğu vakit askerler kazıkları çıkarırlar ve çeperlerini kazıklara dayarlardı.*”³⁷⁵ Zafernâme’de Hıtay’a bir sefer hazırlığı anlatılır ve bu tasarlanan sefer için 800.000 kişilik bir ordu toplaması ve Irak ve Rum (İran ve Türkiye) ordularında adet olduğu üzere, onlara yedi yıl yetecek kadar iaşe temin ettiği anlatılır. Hıtay ile Maveraünnehir arasında uzanan memleket çok az bayındır ve seyrek nüfuslu olduğu için herkese diğer tedariklere ilaveten, iaşeleri tükendiği zaman hayvanların sütünü içmeleri ve süt de sona geldiğinde hayvanları kesip yemelerini söyleyerek, iki süt ineği ve on süt keçisi almalarını emretmiştir.³⁷⁶

Buna ek olarak Timur’un yolculuk yaparken iki takım otağ kullandığı, bu otağların adeta kumaştan birer saray gibi olduğu, Timur birinde uyurken öbürünü katır

³⁷³*Tüzükât-ı Timur*, s.104–105; “Moğollarda da aynı yaklaşımı görüyoruz. Asla erzak ve levazıma, gelecek bir imdada da muhtaç değillerdir, Çünkü yanlarında koyun, sığır, at ve sair hayvan vardır. Bunların etlerini yerler, başka bir şey yemezler. Bindikleri hayvanları da yeri turnakları ile kazar; ot köklerini yer. Arpa bilmez. Tatarlar bir yere kondukları zaman dışarıdan hiç bir şeye muhtaç olmazlar.” W. De Tiesenhausen, *Altınordu Tarihine Ait Metinler*, İsmail Hakkı İzmirli (çev.), İstanbul Maarif Matbaası, 1941, s.4

³⁷⁴Yuriy F. Buryakov, *aynı eser*, s.536–538

³⁷⁵Yakubovsky, *aynı eser*, s.255

³⁷⁶Mirza Muhammed Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, Çev: Osman Karatay, Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s.215

sırtına yükleyerek daha ilerde varacakları konak yerine götürüp önceden kurdukları ve bu sayede Timur'un her gittiği yerde bir saray dairesi kadar şahane otağını hazır bulduğu yine Lamb'ın eserinde zikredilen bir ayrıntıdır ve şöyle devam eder: *"Zeminine halılar serilmiş, bambu pervazlı kapıyı örten perdeler asılmış, ipekten bükülmüş çadır ipleri iyice gerilmiş, otağı güneşin sıcağına karşı koruyan büyük levha yerli yerine yerleştirilmiş, Timur'u rahat ettirmek için ne lazımsa yapılmış olurdu. Timur'un otağının etrafında 12.000 kişilik muhafızlarının, kolcularının çadırları kurulurdu."*³⁷⁷

Timurlu Devleti ordusunun da Cengiz Han'ın ordusunda olduğu gibi sefer öncesinde, hücum ve muharebe anında resmî geçit yaparak orduyu denetlenmesi de bahsedilmesi gereken noktalardandır. Bu resmî geçit, bir tören şeklinde yapılır ve ordunun silah, teçhizatının ve askerin teftiş edilmesini sağlardı. Tören sırasında sıkı bir disiplin uygulanırdı.³⁷⁸ Yezdî de orduyu teftiş şöyle anlatılır: *"Sahipkıran orduyu teftiş için atlanmış, her birliğin silahlarını kontrol ediyordu. Önce sağ cenaha ilerledi. Her birlik huzuruna gelince, birliğin başındaki bey ve bahadırlar atlarından inip dua ederler, sonra atlarını yürütürler; Sahipkıran da onlara övgü dolu sözler söyler, vaatlerde bulunur ve gönüllerini hoş tutardı."*³⁷⁹ Bir başka örnek; Sahipkıran daha sonra Rum'a doğru yürüme kararı alıp *"Mansur çerik Sivas sahrasında ceybe (zırh) ve yarak (silah) körsetsünler!" dedi. Bir tepe üstüne çıkıp bağdaş kurdu. Her bölük mükemmel şekilde tepeden turnağa zırhlı idi ve atları dahi toynaklarına kadar zırhlı idi. O gün sabahtan öğleye kadar resmigeçit yapıldı. Hazreti Sahipkıran namaza dururken "Rum elçilerini atlandırıp, ordunun baştan sona kadar önünden geçirsinler" dedi. Bunun üzerine elçileri alıp yürüdüler ve ordunun büyüklüğünü ve şevketini onlara gösterdiler. Elçiler ordunun büyüklüğü karşısında korkuya kapıldılar ve kalpleri titreyiverdi."*³⁸⁰

Bu noktada bahsedilmesi gereken bir ayrıntı da Clavijo'nun eserinde karşımıza çıkar: *"Timur savaşa çıkacağı zaman herkesi çağırırdı. Bundan haberdar olanlar da, sürüleri, bütün mal ve çoluk çocuğu ile hareket ederlerdi. Çocuklar ve kadınlar ordunun ardından giderdi. Atlar ve sürüler ordunun beslenmesini temin ederdi. Timur,*

³⁷⁷Harold Lamb, Emir Timur, s.211

³⁷⁸Ensar Macit, a.g.e, s.127

³⁷⁹Yezdî, Zafername, s.250

³⁸⁰Yezdî, aynı eser, s.387; Moğollarda da geçit resmi yapıldığına dair: Cengiz halefieriine şöyle nasihatte bulunurdu: "Savaşa gitmezden evvel askeri, resmî geçit ile bir kere kontrol ediniz, silahlarını tetkik ediniz. Her savaşçıda ok, yay, baltadan başka -verilecek emre göre lazım olunca bir şey bilemek için bir eğe, bir biz (kunduracılar kullanır) ile çeşitli iğne iplik bulunsun. Bunlardan biri noksan ise o nefer cezalandırılsın." D'ohsson Moğol Tarihi, s.147

bu yolda hareket etmekle büyük işler başarmış, büyük zaferler kazanmıştır. Bol yemek bulunca karınlarını lüzumundan fazla doyururlar, bulamadılar mı süt ve ekmele ile yetinirlerdi. Bu şekilde uzun zaman yol alır, ekmele yemeden et ve süt ile yaşarlardı. Moğol ve Timur devletine mensup insanlar, dünyanın bütün milletlerinden fazla soğuk ve açlığa dayanırdı. Gerektiğinde yalnız ayranla yetinirlerdi.”³⁸¹

Seferde iken ordunun iaşe ve ikmal meselesi çeşitli yollarla hallediliyordu. Seferin yapıldığı yerin durumuna göre bazen asker erzakını yanında taşıyordu. Bunun dışında ordu içinde askerlerin ihtiyacını karşılaması için tüccarların satışta bulunmasına izin verilmesi, ordunun geçtiği yerlerde ihtiyaç maddelerinin halktan satın alınması, yağma, sürek avı tertip edilmesi gibi yollarla ordu iaşesi sağlanıyordu. Söz gelimi Timur 1391 yılında Toktamış üzerine giderken, tavacılara eski ve yine adet gereğince yaya veya atlı her askerin bir yıllık erzakı ile ayrıca her askerin bir yay, otuz adet ok, bir sadak, bir kılıç, kalkan, her iki askerden birinin bir at, her on kişinin bir çadır, iki kürek, bir kazma, bir orak, bir testere, bir balta, bir nacak, yüz adet iğne, bir biz, yarım meniplik, bir parça deri, bir kazan getirerek teftiş sırasında göstermelerini buyurmuştu.³⁸²

Lamb ve Yakubovsky'nin eserlerinde, sefer sırasında iaşe teminine dair ayrıntılar mevcuttur: “Sefer zamanlarında un ve yağ gibi birtakım yiyecek maddeleri satan satıcılar orduları takip ederdi. Yezdi'nin anlattığına göre bir koyun yüz kebek dinarı değerinde idi. 1 man ekmele yine yüz kebek dinarına yükselmişti. Bütün bunları göz önünde bulunduran Timur, ordu emirlerini toplamış ve kendilerinden bulamaca benzer un çorbası müstesna olmak üzere, undan ekmele, çörek, erişte, börek ve başka yiyecekler yapmayacaklarına dair mülçike almıştı.”³⁸³

Buğday unu tükendiğinde, çorbanın arpa unundan yapılması talep ediliyordu. Bu sonuncuya ayrıca mutur (bir cins kuru sebze) karıştırmak da gerekiyordu. Bir ambar

³⁸¹“Ayranı hazırlamaları şu şekilde olur: önce, bir kazana su doldurup ısıtırlar. Su henüz kaynamamışken, peynir gibi hazırlanmış olan yoğurt, soğuk suda ezilip sıvıltıldıktan sonra kazana dökülür. Böylece kazan, sirke gibi ekşi bir ayranla dolmuş olur. Daha sonra küçük yuvarlaklar halinde hazırladıkları hamurları kazanın içine atarlar. Bunlar içindeyken biraz daha kaynatılan kazan ateşten kaldırılır. Ve kazanın içindeki, kâselere doldurulur. Bir nevi çorba demek olan bu yemek, Tatarlar nezdinde çok makbuldür. Tatarlar bunu ekmelesiz ve etsiz yer ve pek hoşlarına gider. Bu yemeğe verilen isim “aş”tır. Tatarlar, yakacak olarak odun değil tezek kullanırlar.” Clavijo, *aynı eser*, s. 122–23

³⁸²Alan, *Timurlular*, s.288

³⁸³Yakubovsky, *aynı eser*, s.248; “Yiyecek bitince Timur et ve ekmeğin fırınlarda ayrı ayrı pişirilmesini yasak etti. etin unla karıştırılarak bir nevi yahni yapılmasını ve herkesin bunu yemesini emretti. Bir süre sonra yiyecek sıkıntısı daha fazla artınca da ordugâhta bunun yerine içine ot da doğranan koyuca bir çorba pişirilmeye başlandı.” Harold Lamb, *aynı eser*, s.161

manı undan 60 kâse çorba çıkıyordu. Asker başına günde bir kâsedden fazla çorba vermek yasaktı.”³⁸⁴

Bariş zamanında halk muhtelif yararlı eşya yapar, türlü mükellefiyetler alır, *kopçur* (yaylalarda otlayan sürülerden %1 nispetinde alınan vergi) , *avarizat*, *posta durağı* (*yam*)³⁸⁵ vergileri verir, araba onarır ve diğer hayvanlara yem tedarik ederdi. Savaş zamanında bütün halk orduya alınır, sefer ve savaş için iğneden ipliğe kadar bütün ihtiyaçlarını kendisi karşılar, at ve sair hayvanları, elbise, silah temin ederdi. Anlaşıldığına göre Moğol ordusu milis mahiyetini taşır ve genel bir mükellefiyet olarak toplanırdı. ³⁸⁶ Askerlik yapabilecek durumda olan bütün Moğollar, mensup oldukları birliği bilirlerdi. Çağrılınca hemen toplanma ve teftiş yerine giderek, seferde yanlarında bulundurmamak zorunda oldukları her şeyi göstermeleri gerektiğini de bilirlerdi. Ayrıca, lüzumlu teçhizatı bulunmayanların cezalandırılacağı da malumdu. Askere ihtiyaç hissedildiği zaman emir büyükten küçüğe verilirdi. Başbuğlar tümen beylerine, tümen beyleri de bin beylerine, yüz beylerine ve on beylerine emir verirlerdi.³⁸⁷ Toplanma yerine derhal gidilmediği takdirde ağır cezalar verilirdi. Oğlanlardan (prenslerden), esas birliklere (merkeze, kanatlara) kumanda edenlerden başlayarak onlara giren askerlere kadar Moğol ordusunun bütün mensupları arasında sıkı bir disiplin hüküm sürerdi.³⁸⁸

³⁸⁴Yakubovsky, *aynı eser*, s.249

³⁸⁵İstihbarat akışını kolaylaştırmak için Timur da Moğollar gibi “yem-veya yam- adı verilen bir konak sistemi kurmuştu. Düzenli aralıklarla kurulmuş olan bu konak ve ahırlarda iki yüz kadar at bulundurulur, bunların masrafını yerli halk karşılardı. Justin Marozzi, *aynı eser*, s.122; Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, s. 5; Moğol devleti gelişince her türlü haberlerin alınıp verilmesi için bir posta idaresinin kurulması icap etti. Cengiz bu müesseseyi kısmen Çin’de ve İran’da olduğu gibi eski örneklere göre kurmaya muvaffak oldu. Cengiz Han, devletin en mühim muvasala yollarında menziller arası bir günlük mesafede olmak üzere posta istasyonları (*yam*) kurulmasını emretti. Bu istasyonlarda postacılar bulunacak ve devletin elçileri için 20 beygire kadar hayvan bulundurulacaktı. Bu posta istasyonları eyaletlerde naiblerin ve onun üstünde olarak da Sahib-i Divan’ların emrine verildi. Ögaday menzilleri tayin ederek hükümdar hanedanının prensleri ile irtibatı temin için hususi bir posta müdürü (*Amir*) tayin etti. Çin ile Karakurum arasında hususi bir posta yalnız büyük han için işliyordu (*Narin Yam*). Hülagü posta istasyonları bulunan yerleri her türlü vergiden muaf tuttu ve buna mukabil ora halkının posta istasyonlarını beslemeleri ve seyahat eden Moğolların yiyecekleri ile yatacakları yerleri sağlamalarını emretti. İlhanlılar devletinin posta yolları umumiyetle seyahat yolları diye bilinen tanınmış yollar olup bu yollardan esasen evvelce de istifade edilmiş idi. Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s.459–460; Ayrıca Yam örgütü için bkz: D’ohsson, *Moğol Tarihi*, s.151–152; Halil Çetin, *aynı eser*, s.27; Gérard Chaliand, *aynı eser*, s. 137

³⁸⁶Yakubovsky, *aynı eser* s. 233

³⁸⁷“Silah taşımaya gücü yeten herkes asker idi. Her kabile onar kişilik takımlara ayrılırdı. Bunlardan biri, diğer dokuzuna kumanda etmek üzere seçilirdi. Dokuz onbaşının üstünde bir yüzbaşı vardı. Ve bu yüzbaşının ayrıca dokuz kişilik bir takımı da vardı. Dokuz yüzbaşının amiri olan binbaşı ve dokuz binbaşının bir kumandanı var idi. İmparatorun bir emri "Daiçi" (Yaverler) vasıtasıyla büyük kumandanlara; buradan da derece derece onbaşılara kadar ulaştırılırdı.” D’ohsson, *aynı eser*, s.146

³⁸⁸Yakubovsky, *aynı eser*, s. 233

3.1.3. Fal Açma (Tefe'ül)

Arapça'da fâl (fe'l) “uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge” anlamına gelir. Batı dillerinde umumiyetle “gelecekte haber verme (kehanet)” anlamındaki Grekçe manteia (İngilizce'de maney, Fransızca'da mancie) ekiyle yapılan ve fal türlerine göre değişen kelimeler kullanılmaktadır (geomaney = toprak falı; ornithomaney = kuş falı gibi).³⁸⁹

Türkler'in Müslüman olmadan önceki dinî törenlerinde ve günlük hayatlarında falın önemli yeri vardı. Orta Asya Türkçesi'nde fal kavramı *ırk* kelimesiyle karşılanıyordu. Nitekim Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti't- Türk'te bu kelimeyi “falcılık, kâhinlik ve bir kimsenin içinden geçeni bilmek” şeklinde açıklar. Türklerde fal anlamına gelen kelimelerden biri de “tölge”dir. Suya ve aynaya bakma; kurşun, köz ve tütsü; kürek kemiği, kahve, bakla falları Türkler'de yaygın olan fal türlerindedir. Şamanlar kayıp kişilerden haber almak için ayna kullanmışlardır. Ayrıca kürek kemiğiyle fal bakma Asya'nın birçok bölgesinde yaygınlık kazanmıştır. Orta Asya Türkleri, Moğollar, Araplar, Yunanlılar, Romalılar ve bazı Balkan halklarında koyun ve keçi gibi hayvanların kürek kemiğiyle fala bakma geleneği vardır.³⁹⁰

Timur da, kurultayda gelecek itirazlara karşılık onları ikna edebilme amacıyla Kur'an'ı Kerim'den âyet açardı. Buna “tefe'ül” adı verilirdi. Şöyle ki Kur'an'ı Kerim'i rastgele açarak ilk çıkan sayfadaki muhtemelen kendisine ilk “uygun” âyeti alır ve onu ulemâya yorumlatarak ona göre hareket ederdi.³⁹¹ Bu yolu tutarak da şayet varsa muhaliflerini bir şekilde susmak zorunda bırakırdı. O, şayet bir işi yapacak olursa kendi görüşünü veya fikrini haklı çıkarmak için Kur'an'ı Kerim'den âyetler dahi bulabilir ve bu işi onunla izah edebilirdi. Bu gibi durumlarda ulema sınıfı dahi ona söz geçirmeye cesaret edemezdi.³⁹²

3.1.4. Elçi Gönderme

Elçi (ilçi) kelimesi “halk, ülke, devlet” anlamına gelen Türkçe el (il) isim kökünden türetilmiştir. Bu şekliyle ve özel isim olarak ilk defa Uygur metinlerinde rastlanan kelime “haberci, peygamber” manasına da gelmektedir. Bu anlamda Arapça karşılığı “resul”dür. Ayrıca vefd kelimesi (tekili vâfid, çoğulun çoğulu vüfûd) “elçi

³⁸⁹Mehmet Aydın, “Fal”, *DİA*, C:12, s.134

³⁹⁰Mehmet Aydın, “Fal”, s.135

³⁹¹“Bir işi yapmaya niyet etsem, istişare bir neticeye ulaşınca Kur'andan te'feül ederek, ona göre davranırdım.” *Tüzükât-ı Timur*, S.26

³⁹²Ensar Macit, *aynı eser*, s121

göndermek” anlamına geldiği gibi “elçilik heyeti” anlamında isim olarak da kullanılır. Son asırlarda, elçinin Arapça karşılıklarından olan sefir ise özellikle “sefâretnâme, sefarethane, sefir-i kebîr” gibi tabirlerde kullanılmıştır. Tarihi İlkçağ’a kadar giden elçilik müessesesi zamanla sağlam bir gelenek ve hukukî statü kazanmıştır. Bu statü, “Elçiye zeval olmaz” Türk atasözüyle veciz biçimde ifade edildiği gibi “milletlerarası imtiyazlara ve dokunulmazlığa sahip olmak” şeklinde de özetlenebilir.³⁹³ Emîr Timur 1382 den 1405’e kadar kimi şehirleri yerle bir edip, kimilerini esirgeyerek Delhi’den Moskova’ya Orta Asya’dan Anadolu’nun Toroslarına kadar Avrasya’yı hallaç pamuğu gibi atıp fetihten fethetmiş. Ancak bu fetihlerde bulunurken diplomasiyi asla ihmal etmemiş, haklılığını göstermek için savaşmadan önce elçiler vasıtasıyla meselelerin çözümü yoluna gitmiştir.³⁹⁴

Timur Devleti’nde savaş kararı verilmeden önce savaş yapılacak ülkelere elçiler gönderilirdi.³⁹⁵ Timur kime bir elçi gönderirse, bu, bir hediye ile karşılanır. Bu hediyenin münasip ve layık olması gerekir. Hediyenin değerliliği bir bakıma, Timur’a beslenen hürmet derecesinin göstergesi demektir.³⁹⁶ Aynı zamanda ordulardan önce casuslar gönderilir, şehrin önüne gelindiğinde ise teslim olmaları istenirdi. Tabi teslim halinde şehir ahalisinin “*mal-i aman*” denilen sefer masrafları için bir vergi ödemesi gerekirdi.³⁹⁷ Mücevherat ve değerli eşya alınır, üretim ve zanaatlara yönelik aletlere pek dokunulmaz, böylelikle tarım ve zanaata yönelik üretimi sağlayan aletler zarara uğramadan kalır, ekonomik durum çabucak eski canlılığına kavuşurdu.³⁹⁸ Ayrıca İspanyol sefiri Clavijo’ya göre Timur elçilerini kabul etmeden önce genel olarak Semerkant’ta birkaç gün ağırlamaktaydı. Elçi ne derece muteber ise ağırlama günleri de o kadar uzuyordu.³⁹⁹

³⁹³Mehmet İpşirli, “Elçi”, *DİA*, C.11, s.3

³⁹⁴Kazım Paydaş, “Emir Timur Döneminde Elçilik Teatisi”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayısı-1) C:29 Ankara, (2009), s.465

³⁹⁵Kazım Paydaş, *aynı eser*, s.465

³⁹⁶Clavijo, *aynı eser*, s.129

³⁹⁷Ayrıca Bkz: Laurence Lockhart, *aynı eser*, s.54

³⁹⁸İsmail Aka, *Timur Sadece Bir Asker Mi İdi?*, *Belleten*, C. LXIV, S.240, TTK Basımevi, Ankara 2001, s.457; Moğollarda herhangi bir amaç için elçi gönderilmesi Residüddin’de tanımlanırken, Türkçe aslı olan *ilçi* kelimesi kullanılmıştır. Bu kullanımı birçok yerde görmek mümkündür. Hülagu, Meymûn-Diz kelesinde bulunan Hürsâh’a yolladığı mesajda, kalenin teslimi için beş gün mühlet vermişti. Bu da savaş öncesi *il* olmaya bir davetti. Mustafa Uyar, *aynı eser*, s.173

³⁹⁹Kazım Paydaş, *aynı eser*, s.475

3.1.5. Casus Gönderme

Arapça ces kökünden “gözetleyen, araştıran” mânasında isim olan casus kelimesi, “düşmanın sırlarını araştırıp bilgi sızdıran, düşman içinde çeşitli yıkıcı faaliyetlerde bulunan kişi” anlamına gelmektedir. Bu faaliyet sırasında göz önemli bir fonksiyon icra ettiğinden Arapça’da casusa “göz” anlamına gelen *ayn* adı da verilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de casus kelimesi yer almamakla beraber aynı kökten gelen “*tecessüs*” fiil olarak geçmektedir.⁴⁰⁰

Timur devletinde memleket dâhilinde halkın arasında haber toplayan görevliler bulunduğu gibi, diğer memleketlerde de casuslar kullanılıyordu. Bu casuslar, sufi, derviş, tacir, müneccim, asker, sanatkâr, pehlivan olarak çeşitli ülkeleri dolaşır, oraların şehir, kasaba, yollar, dağlar, kavimler, ileri gelenleri, mühim hadiseleri hakkında bilgi toplayarak Timur’a bildirirlerdi. Daha sonra Timur bu ülkeye gelip o şehir ile ilgili şeyleri sormaya başlayınca bu büyük bir şaşkınlık ve hayrete yol açardı.⁴⁰¹

Bilgi istediği konular arasında o bölgenin genel durumu, tepe, dağ, nehir, dere ve yolları, keza kale ve hisarları, şehir ve köyleri, bozkır ve çölleri, önemli yerleri ve kavşakları, kabile ve obaları, dar ve geniş yerleri, konak ve menzilleri vardı. Mamur ve harap şehirlerin tek tek gösterilmesini istiyordu. Bundan güttüğü maksat ise, karşı tarafın, onun göndereceği cevabı birkaç satırla geçiştirmesini ve savsaklamasını engellemektir. Mektupta ayrıca her iki menzil arasındaki yol durumunun mümkün olduğu kadar detaylı olarak bildirilmesi isteniyordu. Verilen bilgiler şark ve Çin toprakları ve ayrıca o ülkelerin sınırlarından başlayarak bilgi versin ki, Timur Semerkant taraflarından başlayıp hakkında bilgi sahibi olduğu yerleri de hâkimiyet altına alıp amacına ulaşsın. Muğlâk bırakılan bir nokta kalmasın ki, geçmiştekilerden kalan harabeler, malum olsun ve nerede ne var avucun içi gibi bilinsin.⁴⁰² Ayrıca buldukları yerlerdeki fiyatları, ağırlıkları, konaklama yerleri ve şehirlerin mesafelerini, genişliklerini kendisine tasvir ederlerdi. Her şehirde, köyde, kalede ve her yerdeki emirlerin, toplumun ileri gelenlerinin durumlarını kendisine bildirirlerdi. Timur’un kurduğu bu teşkilat, zamanına göre gayet sıkı kurallara bağlanmıştı. Çünkü o

⁴⁰⁰Cengiz Kallek, “Casus”, *DİA*, C:7, s.163

⁴⁰¹Aka, *Timur ve Devleti*, s.111–12; Cengiz Han’ın da casus kullandığını yukarıda zikretmiştik.

⁴⁰²Arabşah, *aynı eser*, s. 326

hudutları üzerinde, her eyalette, her şehirde ve orduda bir havadis kâtipliği tahsis etmişti.⁴⁰³

Timur eşsiz bir stratejist ve ileri görüşlü biriydi. Arabşah'ın ifadesiyle; “*tefekür denizinin dibi yoktu; onun tedbir dağına giden düz bir yol veya bir keçiyolu bulmak mümkün değildi. Her yere muhbirler göndermiş, kalan topraklarına ise casuslar yerleştirmişti. Biri Kahire’de bir soylu kılığında ise, diğeri Dımaşk’ta bir sufi kıyafetindeydi. Timur’un casusları sıradan bir çerçici, büyük bir tacir, ahlaksız bir pehlivan, belalı bir kabadayı, çilekeş, zanaatkâr, müneccim, haneberduş, çenesi düşük kalender, gezgin derviş, denizci, kürekçi, seyyah, kibar bir saka, şakacı bir çizme ustası, albastı ve fitne fücür bir nine, tecrübeli, ilim tahsil etmek için doğudan batıya dolaşan talib-i ilk kıyafetinde gezinirlerdi. Bunların tamamı omuzlarına yüklendikleri vazife konusunda her türlü hile yolunu gayet iyi bilen, hile ve deha sergileme konusunda su ile alev gibi, dürüstlük ve sahtekârlıkta feleğin çemberinden geçmiş, üçkâğıtçılık ve aldatma konusunda Sasan ve Ebu Zayd’e şapka çıkarttıran, hikmet ve münazara konusunda İbni Sîna’ya parmak ısırtan, işler ters gittiğinde mantıkla Yunanlıları susturan, iki düşmanı dost, iki dostu birbirine düşman eden kişilerdi. Bunlar dört bir yanda dolaşır; oralarda olup biten olaylar ve bu olayların detayları hakkında Timur’a bilgi ulaştırır, oralarda ağırlık ölçüleri, fiyatlar, pazarlarında satılan mallara varıncaya kadar malumat biriktirir ve bunları Timur’a aktarırlardı.”⁴⁰⁴ Keza bunlar buldukları ülkelerdeki yolların, arazilerin düz veya eğri, engebeli kısımlarıyla ilgili bilgileri kâğıt üzerine çizerek, şehirler ve menziller arasındaki mesafeleri, ülkenin neresinde yer aldığını, şehir ve köylerin adları, her bir yerin halkı ve başlarında kimlerin bulunduğu; emir, ekâbir, şerif, zengin, fakir kim varsa adları, nesepleri, lakapları ve zanaatlarına varıncaya kadar hepsini tek tek kaydederlerdi. Timur bunların hepsini tek tek gözden geçirir, kendi mantığıyla o yerlerin dışında kalan yerler hakkında fikir yürütürdü. Bir şehre gelip konuştuğunda, şehir ileri gelenlerinden biriyle sohbet ederse, hemen falan filan kişilerle ilgili sorular sorar, falanca bey ile filanca kişi arasındaki çekişmenin neden çıktığını, nasıl sonuçlandığını, iki kişi arasında bir ihtilaf çıkmışsa meselenin nasıl çözüldüğünü soruşturmaya başlardı. Bu durum karşısında sohbet ettiği kişi Timur’un sanki o olaylar olduğunda o yerde bulunduğu fikrine kapılırdı. Karşısındaki kişiye çetrefil meseleleri açar, o konularda yapılan tartışmaları, mektuplaşmaları detaylarına varıncaya kadar anlatırdı. Bu durum karşısında o veya*

⁴⁰³Kazım Paydaş, “Emir Timur’un Fetihlerinde Haber Alma Teşkilatını Önemi”, s.37

⁴⁰⁴Arabşah, *aynı eser*, s. 432

onlar Timur'un güya o olaylara henüz vuku bulmadan vakıf olduğunu veya adamları vasıtasıyla her Şeyden haberdar bulunduğunu düşünürlerdi."⁴⁰⁵ Bunlar vasıtasıyla hangi eyaletten olursa olsun haberler bir iki günde Semerkant'a gelirdi. Rapora yalan karıştıran kimse yargılanmadan ölüm cezasına çarptırılırdı.⁴⁰⁶ 1382'den 1405'e kadar pek çok yeri fetheden Emîr Timur, savaştan evvel daima hile ve tedbir yollarına müracaat ederdi. Beylerin itaatini temin için tedbirler aldı. Her birinin meyillerini okşayarak, kiminin arzularını yerine getirerek, kimine memuriyetler sağlayarak her birinin yanında gizli casuslar bulundurup hal ve maksatlarını günü gününe haber alarak bazısı aleyhinde fitneler ve isyanlar ıkarttırıp kendi adamları eli ile onları bağlayarak ve nihayet her birini bir Şekilde kendi himayesine sığınmak zorunda bırakarak az zaman içinde bütün gururlu beylerin eğilmek istemeyen başlarını kendi önünde eğdirmiş ve onların itaatlerini büyük bir başarı ile temin etmiştir. Bunu başarmak da onun için çok zor olmamiş olsa gerektir zira büyük bir askeri ve siyasi dehaya sahipti ve bu sayede düşmanlarına karşı her zaman başarı sağlamaktaydı. Haber alma teşkilatını oluşturarak fethedeceği yer ve hâkimleri hakkında detaylı bilgiler elde etmesi, onun en önemli vasıflarından biridir.⁴⁰⁷

Eğer Timur'un ordusunda düşman tarafın casusu varsa veya kendilerini uzaktan gözetleyen birileri bulunuyorsa, onlar hemen efendilerine kuş gibi uçup Timur'un hangi yöne gittiğini gözleriyle bizzat gördüğünü bildirirdi. Tabi bu durumda ordunun yneldeği taraftaki insanlar kendilerine göre tedbirler alırken, aksi istikamette bulunanlar kendilerini tehlikeden uzak sınırlardı. Onlar ancak, Timur'un hedefe oturttuğu yeri yerle yeksan edip, Şehir ve kalelerin altını üstüne getirdiğinde, her yeri alev toplarıyla yakıp kavurduğunda gerçeği öğrenirlerdi.⁴⁰⁸

3.1.6. Til Alma

Başka bir haber alma yöntemi de, Emîr Timur'un kendisine düşman taraftan kaçıp sığınanlardan bilgi alıp düşmanı yenmek için tedbirler almasıydı.⁴⁰⁹ Buna "*til*

⁴⁰⁵ Arabşah, *aynı eser*, s. 432–33, Yazdı, *aynı eser*, s.474,475

⁴⁰⁶ Kazım Paydaş, "Emir Timur'un Fetihlerinde Haber Alma Teşkilatını nemi", s.38

⁴⁰⁷ *Aynı eser*, s.36; Ayrıca bkz: Roemer, *istihbarat toplamada, özellikle çokça seyahat eden ve geniş bir coğrafiyaya yayılmış tarikat örgütlerine sahip bulunan dervişlerin Timur'un muhtemel casusları olduğuna dikkat çekmektedir. Bu sınıflar vergiden muaf tutulmuş, savaş durumlarında ya da Şehirlerin yağmalanması sırasında titizlikle korunmuşlardı. Halil etin, Ankara Savaşı, s.75*

⁴⁰⁸ Arabşah, *aynı eser*, s. 435

⁴⁰⁹ Kazım Paydaş, *aynı eser*, s.44

almak” denirdi.⁴¹⁰ Ayrıca kuşatmaya karar verdiği kentlerin topoğrafik yapısı hakkında ayrıntılı bilgi alması başlıca işiydi. Çünkü ordusu atlılardan kurulmuştu. Ve söylenildiği gibi at mevcudunu herhangi bir yere sevk etmek pek kolay olmuyordu. Bunun için gidilecek memleketi iyice bilmek şarttı. Sefer esnasında haber getiren istihbarat görevlileri ise genel olarak bahadurlardan seçilirdi.⁴¹¹

3.1.7. Keşif

Cengiz Han’dan sonra Timur da elçi ve casusların yanı sıra gerek savaştan çok önce gerekse savaş arifesinde keşif yapılmasına büyük önem vermiştir. Keşif kolu, casus ve elçiden farklı olarak gidilecek olan bölgenin coğrafi özellikleri, düşman ordusunun ordugâh mevkiî gibi noktalarda bilgi toplardı. Timur Tüzükât’ında şöyle bildirmiştir: *Şöyle emrettim ki; her sınır şehirde, leşkerden haber yazan katipler tayin etsinler ki, hâkimler, raiye, sipahiler, öz leşker, yabancı leşkerler, etraftan giren ve çıkan mallar, dışarıdan gelen, dışarıya çıkan yabancılar, her türlü memlekette gelen kervanlar, dış ülkelerdeki haberler, bize komşu padişahların sözleri ve işleri, irak yerlerden benim huzuruma gelmekte olan ulema, fuzala, işte tüm bunları açık haberini gerçek doğrulukla bana yazsınlar. Eğer kaleme hıyanet edip, bu hadiseyi değiştirerek yazarlarsa, bu hıyanet ispat edilince, yazıcının haber yazan parmakları kesilir. Eğer haber yazıcı askeri işleri gizleyip ona başka libas giydirip yazmış olsa, onun kolunu kessinler. Eğer bir gazele töhmet kılıp yazmış olursa, onu ölüme buyursunlar.*⁴¹² Ayrıca özel görevler alan askeri memurlar, Timur’a veya diğer yüksek kumandanlara muharebe zamanında şu veya bu müfrezenin durumu üzerine rapor verirler veya onun direktiflerini tümen, bin ve koşun emirlerine bildirirlerdi.⁴¹³

Timur döneminde, seferde, bazen karşıdan gelen düşman ordusunun yanında kamp tipinde ordugâhlar kurmak gerekirdi. Ordugâhın önünde siperler açarlar ve buralara çeperler (çapar) ve tura adlı birtakım savunma topları yerleştirirlerdi. Bu tip siperlerle çevrilmiş ordugâhlara bazen eski bir Moğol tabirle “*küren*” adını verirlerdi. Geceleyin bu gibi ordugâhlarda ateş yakmak ve hatta yüksek sesle konuşmak bile yasaktı.⁴¹⁴

⁴¹⁰*Til almak: bilgi toplamak, daha çok düşman askerlerinden birini bir şekilde esir alıp veya kaçırıp konuşurmak anlamında kullanılmış eski Türkçe bir tabir. Yezdi, aynı eser, s.174*

⁴¹¹Kazım Paydaş, *aynı eser*, s.39

⁴¹²*Tüzükât-ı Timur*, s.117-118

⁴¹³Yakubovski, *aynı eser*, s.23

⁴¹⁴Yakubovsky, *aynı eser*, s.239

3.1.8. Av Merasimi Düzenleme

Av merasimi, adeta devletler arasında süregelen bir gelenek gibi Timurlularda da yerini almıştır. Cengiz Han oğlu Cuci, kuşçu başı tayin etmiş ve av için bir talimatnâme vücuda getirmiş idi. bu talimatnâmeye göre avcılık Moğollar ile Türkler için hususi ve kibar bir meşgale oluyordu. En sevilen av çeşidi doğan vasıtasıyla yapılandı. Bu, bilhassa kuşları ve tavşanları tutmak içindi; fakat tilki, çakal, yaban eşeği de öldürülürdü. İlk defa ava çıktıkları zaman delikanlıların parmakları kana ve yağa bulaştırılarak o güne hususî ve kutsal bir önem verilirdi. Cengiz Han ile oğlu Ögeday her sene kışın resmî surette avlanırlardı. Bu avlama üç ay sürerdi. Prenslerle kibarlar da bu ava iştirak ederlerdi. Ögeday Karakurum'da etrafı duvarlarla çevrilmiş hususi bir avlanma parkı (sayegâh) tesis etmiş idi. İran'da da avcılık İlhanlılar zamanında hükümdarların çok sevdiği bir meşgale idi ⁴¹⁵ Roux'a göre; *"Av bir eğlenceden fazlasına tekabül ediyordu. Göçebelerin beslenmesinde hayatî bir yere sahip olan avcılık aynı zamanda yarı-dinsel bir değere sahip olmuş, kuşkusuz ayin niteliği kazanmıştı. Sürekli avlar düzenlerler, tuzaklar kurarlar ve şahin avlarıydı. Minyatürlerde bu süre avlarına yer verilmiştir. Sürek avında kışkırtıcılar büyük bir daire oluştururlar ve av hayvanlarını avcılarının olduğu yere sürüklerlerdi. Avcılar bu av hayvanlarını bir çember içine alırlar ve çemberi yavaş yavaş daraltırlardı. Sonunda av hayvanları sanki avlanmanın serbest olduğu bir hayvanat bahçesindeymişçesine beylere sunulurdu. Tüm hükümdarlar için savaş faaliyetlerin en soylusu ya da en azından kendilerini feda edebilecekleri bir eğlence idi. Kahramanlığı, zaferleri, düelloları severlerdi. Dövüşü bir sanat haline getirmişlerdi."*⁴¹⁶ Aslına bakılırsa Moğollarda av uğraşı, göçebelerin askerî okuludur. Bu av, savaşta olduğu gibi at ve yay ile yapılır. Büyük avlar için, mağluplar, av olanların çevresinde etkili bir çemberin gitgide daralmasıyla, topluca öldürülen av hayvanlarıdır. En önemli silah, en azından orduya katılımın başlangıcında, göçebelerin belirgin niteliği, çifte kavisli yaydır.⁴¹⁷ Av onlar için yalnız eğlence olmayıp, aynı zamanda bir gelir menbağı idi.⁴¹⁸ Büyük ve küçük yabani hayvanları avlamak, yiyecek sağlamanın, sosyal bir faaliyete katılmanın önemli bir yolu olmakla birlikte, yapılış biçimi ile de askerî bir önem taşımaktadır. Bir süre avı bir ilâ üç ay sürerdi. Büyük süre avları, birliklere manevra yaptırmak, askerlerin

⁴¹⁵Bertold Spuler, *aynı eser*, s.457-458

⁴¹⁶Jean Paul Roux, *Büyük Moğolların Tarihi, Babür*, s.82

⁴¹⁷Gérard Chaliand, *aynı eser*, s.103

⁴¹⁸B.Y. Vladimirtsov *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, Abdülkadir İnan (çev.), 3. Baskı, Ankara: TTK, 1995, s. 169

silah kullanmalarını geliştirmek, dayanıklılıklarını artırmak ve disiplinlerini devam ettirmek için önemli faaliyetlerdi. Çok sayıda *tümenin* katıldığı süreklilik avlarının askerî birer tatbikat oldukları açıktır.⁴¹⁹

Yasaya göre, muharebe zamanında askerin yarı aç durumda bulunması gerekiyordu; tabiri caiz ise “tok köpekten avda yardım beklenmez” idi. Çünkü tok asker muharebede gereken şiddeti göstermeden savaşır. Cengiz Han devrinde ve sonraki dönemlerde Moğol ordusunun şehir ve köylerin alınmasında yağma ve şiddete temayül gibi en karakteristik vasfı bu suretle izah edilebilir. Yasaya göre de Moğol ordusunun talim ve terbiyesinde süreklilik avları önemli bir rol oynardı. Her zaman geniş bir alanda yapılan ve uzun zaman devam eden süreklilik avları yalnız askerî ve ekonomik bir değer taşımazdı. Zikredildiği gibi bunlar kendine mahsus bir askerî okul teşkil ederdi. Avı tertiplerken Moğol hanı esas itibarıyla sefere çıkarken yapılan seferberliği tatbik ederdi.

Timurlularda da muayyen bölgeler seferber edilir, seferber edilen göçebeler onlar, yüzler, binler, tümenler teşkil ederlerdi. Ayrıca savaşta olduğu gibi sağ ve sol kanat ile merkez teşkil edilirdi. Bazen hanın emriyle büyük bir alan bir halka içine alınırdı. Yasaya göre, süreklilik avı, askerlik sanatı bakımından yararlı birçok tecrübeler verirdi.⁴²⁰ Timur halk ve ordu arasında hiçbir fark ve imtiyaz gözetmezdi. “*Biri olmazsa diğeri de olmaz*” derdi. Halk ve ordu dimdik ayakta idiler. Timur ordusu daima tetikte bulundururdu. Pek az süren barış zamanlarında bile, onu bir çeşit muharebeyi andıran büyük avlarla meşgul eder, manevralar yaptırırdı.⁴²¹ Yakubovsky’de bir süreklilik avı tertibi şu şekilde tasvir edilir: *Yüzyıllar boyunca yerleşmiş askerî geleneklere uyarak Timur tavaçularına müstahkem bir kamp için yer seçmelerini ve oraya kuvvetli bir ordu yerleştirmelerini emretti. Kampın etrafında hendekler açılmış, kazıklar çakılmış ve çeperler (çapar) yerleştirilmişti. Bu hendeğin dışında ikinci bir hendek kazılmıştı. Askerlerin kampta gürültü çıkarmaları, hareket etmeleri ve geceleri ateş yakmaları yasak edilmişti. Böylece yaklaşan düşman kuvvetlerinin Timur ordusu üzerinde herhangi bir bilgi edinmesine imkân verilmeyecekti.*”⁴²²

Timur’un askerlerinin yarı aç durumda olması, savaşı takiben yaptıkları yağmayı haklı gösterebilir. Yasaya göre ordunun yarı aç durumda bulunması bir kuraldı. Eğer bunun aksi olursa ordudan beklenen performans alınamazdı. Fakat emir dışında yağma

⁴¹⁹Mustafa Uyar, *aynı eser*, s.35

⁴²⁰Yakubovsky, *aynı eser*, s.234

⁴²¹Mahmut Esat Bozkurt, *aynı eser*, s.50

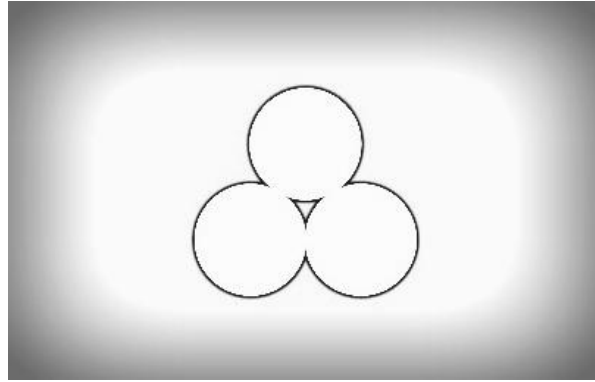
⁴²²Yakubovsky, *aynı eser*, s.255

yapılması yasaktı.⁴²³ Clavijo'nun eserinde de bahsedildiği gibi, asker içinde ihmali görülenin, önce başındaki sarığı çözülür ve boynuna dolanırdı. Sarığın öbür ucu da kendi atının eyerine bağlanırdı. Sonra fena halde dövülmeye başlanırdı. Bu sebepten dolayı halk ve köylüler Timur'un adamlarının yaklaştığını gördüler mi, şeytan görmüş gibi kaçırlardı. Böyle kaçıyorken de birbirlerine “*Elçi, elçi!*” diye seslenirlerdi. Maksatları birbirlerine Timur'un adamının yaklaşmakta olduğunu haber vermektir. Gerçekte de, bir elçinin bir yerde görülmesi, orası için uğursuz, kötücül bir olay teşkil etmekteydi. Çünkü son derece zalimdirler. Şehrin veya köyün reisine bile asla nezaketle söz söylemez, hakaretlerle bütün istediklerini yaptırırlardı.⁴²⁴

3.2. SAVAŞ SIRASINDA ORDU NİZAMI

3.2.1. Kıt'a İşaretleri

Timur ordusunda da her devlette olduğu gibi devleti simgeleyen bazı kıt'a işaretleri mevcuttu. Bu işaretlerin başında elbette ki devletin sancağı gelmektedir. Timur'un arması bir üçgen teşkil eden üç küçük daire olup şu şekildedir:

Bu arma, Timur'un, arzın dörtte üçüne hâkim olduğunu ifade etmektedir. Timur'un bastırıldığı paralar ve yaptırdığı binalar üzerinde bu şekil göze çarpmaktadır. Bunun için Clavijo, Keş'te bulunan sarayın inşasına Timur tarafından değil, daha önceki hükümdar tarafından başlandığına hükmeder. Bundan başka, bir üçgen teşkil eden üç daire, Timur'un mührü üzerinde de kazılıdır. Ve Timur'a tabi olan bütün beyler de, bastırdıkları paralara bu üç daireyi koyarlar.⁴²⁵

Bundan başka, başkumandanın kendine has davulları ve bayrağı vardır. Ayrıca “*Tümen tuğ*” ve “*Çer tuğ*” denilen bayraklar bulunur ki, bunların uçlarına asker

⁴²³Yakubovsky, *aynı eser*, s.234

⁴²⁴Clavijo, *aynı eser*, s121

⁴²⁵Clavijo, *aynı eser*, s.132–33

kıtalarını temsil eden resimler konurdu. Osmanlılarda yeniçeri bayrakları ve bu bayraklarda kılıç, cima, aslan vs. resimleri olduğu gibi. Beylerbeyilerin birer bayrak, davul ve nişanları olurdu. Her beyin bayrağı ayrı ayrı idi. Bununla birlikte davulları da vardı. Bin başının bir davulu, bir de bayrağı bulunurdu. Yüzbaşı ve onbaşıya birer davul verilirdi. Eyalet fetheden, düşman ordusu bozan beylerden birincisi 1, ikincisi 2, üçüncüsü 3, dördüncüsü 4 nişanlı olurdu. Bu bir çeşit yükselme idi ki bunlara davullar da ilave olunurdu. Yararlılık gösterene “Tümen tuğ” ile “Çer tuğ” da verilirdi.

3.2.2. Ordu nizamı

Timur, kaynaklarda “askeri deha” olarak karşımıza çıkar. Gerçekten de gerek savaş nizamı, gerek savaş sırasında uyguladığı taktiklerle bu unvanı hak etmektedir. Daha önce zikredilen “orduyu yedi kola ayırma” şeklindeki düzenleme bir reform niteliğindedir. Bu yenilik Şamî ve Yezdî tarafından da anlatılmıştır.

Kanunda Timur dönemi Türkistanlı Türklerin askeri bir disiplini vardı. Buyruk verilmeksizin saflar kuruluyor, davul ve borular çalmaksızın buyruklar tahmin ediliyor “Cengiz Yasası” sayesinde genç adamlar harp sanatına iyice alışmış oluyorlardı. Timur’un Sibiryaya kışları veya Hindistan sıcakları içindeki seferleri bunun parlak bir ispatıdır.⁴²⁶ Bu ordunun niteliği hakkında İbni Arabşah’ın cümleleri dikkate değerdir: *“Onun ordusu hakkında ‘onlar yeryüzünü istila eden çekirge sürüleri gibidirler’ dersiniz, çekirgeler ancak onların yardımcıları olabilirler. Yahut onlar için ‘coşkun akan sel’dir dersiniz, onların kılıç ve kargılarından akan kanlar selden daha coşkundur veya onlar ‘her tarafta uçuşan kelebekler’ gibidirler dersiniz, onların okları her tarafa uçtuğunda o taraflardaki kelebekler yanıp gider. Onları gökten düşen yağmur damllarına benzetseniz, aralıksız yağın güz yağmuru dahi onların atlarının ayaklarından çıkan tozun kesifliğinden yağmayı durdurur.”*⁴²⁷ *Onun ordusu bir araya toplandığında “bir yere yığılmış vahşiler gibi”, yeryüzüne dağıldıklarında “sanki yıldızlar saçılmış gibi”, dalgalandığında “sanki hareket eden dağlar gibi”, yürüdüğünde “sanki kabirlerin içi dışına çıkarılmış gibi”, yerinden kalktığında sanki yeryüzü şiddetli depreme tutulmuş, hareket ettiğinde güya kıyamet korkunç çehresini göstermiş gibi olurdu.”*⁴²⁸

⁴²⁶René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s.394

⁴²⁷Arabşah, *aynı eser*, s.197

⁴²⁸Arabşah, *aynı eser*, s.295–96

Bariş ve savaş günlerinde emniyet tertibatı Şu Şekildeydi: 12.000 *kalancıl* (bir çeşit bekti) sarayın etrafında bulunurdu. Her gece bunlardan birinin nöbet beklemesi gerekirdi. Bunlarda yüzer kişiye bir yüzbaşi baş olurdu.⁴²⁹

Yine 12 beye, yanlarında 12.000 süvari olduğu halde binbaşları, yüzbaşları, onbaşlarıyla ordu yerinde bir gece sıra ile nöbet bekleme görevi verilmişti. Bu 12.000 süvari dört alayın; bir alay sağ yanda, bir alay sol yanda, bir alay önde, diğer alay da arkada olurdu. Durak yerleri ordu yerinden yarım konaklık mesafede idi. Her alay bir izci, diğer de karakolcu olmak üzere ikiye ayrılırdı. Vazifeleri ordu yerine haber ulaştırmak idi. her ordu yerinde bir “*kotul*” inzibat memurluğu teşkil edilmişti. Bunlar polis vazifesi yaparlardı. Pazara gelen Őeylere “*narh*⁴³⁰” koyarlar, hırsızlık, edepsizlik gibi Şeyleri önlerlerdi. Dört tabur ordu yerinin dört konaklık uzağında etrafı gözlerlerdi. Bu dört konak içinde ölen ve yaralanandan bu taburlar mesuldür. Hırsız tutamazlar ise çalınan Şeyi öderlerdi. Ordunun üçte biri sınırları bekler, üçte ikisi Timur un emrinde bulunurdu.⁴³¹ Yine her birlik komutanının belli bir yeri vardı. Bunlar daima Emir’in bayrağından belirli bir uzaklıkta yürürlerdi. Bunun için, karanlıkta bile birliklerin düzeni kolay kolay bozulmazdı. Atlarını serbest sürmekle beraber, tümen başları, alaylarını aşağı yukarı savaş düzeninde tutup öyle yürütürlerdi. Bu belirli orandaki yayılma sayesinde hayvanları çölün muhtelif yerlerindeki zayıf ve kuru otlaklardan faydalandırmak mümkün oluyordu.⁴³²

Timur’un reformlarını anlamak için onun askerî faaliyetinin başlangıcında tesadüf edilen savaş düzenini, yani onun bu yolda seleflerinden neler aldığını bilmek gerekir. 1365’te Moğol hanı İlyas Hacı ile Hüseyin ve Timur’un Çin as ile Taşkent arasında yaptıkları Çamur Muharebesi’ndeki ordunun savaş düzenini Şami Şöyle tasvir etmiştir: “Emir Hüseyin sağ kanadın başında bulunuyordu. Kanbulda (yanda) Arlat boyuna mensup Tılançi, karavulda emir Ölceytü (Olçaytu) ve başka emirler vardı; sol kanadın başında bizzat Timur bulunuyordu; kanbulda Sarı Buga, karavulda Timur Hoca Oğlan, merkezde (kol) emir Çaku ve başkaları vardı.” Bu suretle, burada merkez, sağ ve

⁴²⁹ Mahmut Esat Bozkurt, *aynı eser*, s.58

⁴³⁰ Fiyat takdir edilmesi ve sınırlandırılması anlamında fıkıh terimidir. Kelimenin aslı Farsça nirh (kıymet, fiyat) olup halk ağzında nark Şeklinde de kullanılır. Arapça’da piyasa râyicine si’r, bunun takdiri ve tahdidine tes’ir denir. Açık kamu yararı gereği, temel ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına -onları oluşturan etkenlere dokunulmadan- doğrudan müdahale edilerek belirli sınırları aşmasının önlenmesi maksadıyla resmî tavan fiyat belirlenmesine dar anlamda narh denir. Klasik fıkıh literatüründe devletin fiyatlara müdahalesi çerçevesinde çoğunlukla narhın bu türü incelenmektedir. Geniş anlamda narh asgari ve sabit fiyat tespitlerini de içerir. Cengiz Kallek, “Narh”, *DİA*, C.32, s.386

⁴³¹ Mahmut Esat Bozkurt, *aynı eser*, s.59

⁴³² Harold Lamb, *aynı eser*, s.158–159

sol kanatlardan müteşekkil bir savaş düzeni görüyoruz; kanatlara kanbul ve karavullar ilave edilmiştir. Bütün bu savaş düzeni yedi bölüme ayrılırdı; bunlardan üçü az çok bağımsızdı, dördü (iki karavul iki kanbul) ise yardımcı bir mahiyet arz ederdi. Bu savaş düzeninde merkez, kanatlara (sol ve sağ) nispetle zayıftır. Merkezin ne karavulu, ne yedeği vardır. Timur bütün hâkimiyeti boyunca, yani 35 yıl süreyle aralıksız devam eden seferlerde (1370–1405) ordusunu, özellikle savaş düzeni teşkilatını mükemmelleştirmiştir. 1391’de Toktamış’la o zamana göre büyük bir muharebe yaptığı vakit, Timur’un ordusu esaslı bir şekilde teşkilatlandırılmıştı. Daha önce de zikrettiğimiz gibi orduyu yedi kola ayırmak usulünü ilk kez Timur ihdas etmişti. 1365 muharebesinde ordunun savaş düzenini tasvir ederken göreceğimiz gibi, kol tabiri ile sadece merkez değil, yalnız kumandana karşı sorumlu bulunan askeri birlikler de kastediliyordu.⁴³³

Bu savaş düzeni ilk defa olarak Timur tarafından 1391’de Kunduzça mevkiinde Toktamış’la yapılan muharebede büyük ölçüde tatbik edilmişti. Maveraünnehir ordusu Kunduzça mevkiine yerleştiği vakit, askerlerinin savaş düzeniyle bizzat Timur meşgul olmuş, ordusunun savaş birliklerini tamamıyla yeni bir şekilde teşkilatlandırmıştı. Yedi kol (bunlara kolordu adı verilebilir) kurmuş ve bunlara yeni bir savaş düzeni vermişti.⁴³⁴

Merkeze bir öncü birliği ilave edilmiştir. Bundan başka, kumandanın karargâhı da merkezin arkasında kurulmuştur; çok defa muharebenin sonucunu tayin eden yedek kuvvetler de burada bulunurdu. Bu düzenin elverişli yönlerini tecrübe eden Timur, bundan sonra bu usulü tatbik etmiştir. 1391 muharebesinde yeni savaş düzeninde merkez ve kanatlara büyük bir önem verilmişti. Merkezde yedek kuvvetler ve kumandan karargâhı muhafaza edilirdi; yedek kuvvetler muharebede gereken her yere sevk edilirdi, yalnız süvarilere değil piyadelere de yer verilirdi. Bu sonuncular süvari kuvvetlerinin önünde yer alır ve düşman taarruzu, özellikle süvari hücumu karşısında, siperlerine (çapar) ve turalarına çekilerek ilk muharebeyi verirlerdi. Piyade kuvvetleri, cephenin savunma savaşları yapan kesininde pek önemli bir rol oynardı. 1391’de Timur’la Toktamış arasındaki muharebeyi tasvir eden Yezdî, Timur ordusunun sağ ve

⁴³³Yakubovsky, *aynı eser*, s.240

⁴³⁴*Aynı eser*, s.241; Ayrıca bkz: Şâmî’den Kunduzça’daki savaş: “Merkezde Timur’un kolu bulunuyordu. Bu kolun yönetimini mirza Süleyman şah üzerine almıştı. Bunun arkasında Timur’un ikinci kolu geliyordu. Bu kolun kumandanlığını mirza Muhammed Sultan yapıyordu. Nihayet Timur, bu kol ile yan yana kendi emrinde bulunan birkaç koşun daha yerleştirmişti; Yezdî: Sağ kanatta mirza Miranşah’ın kumandası altında bulunan bir kol vardı. Hacı Seyfeddin’in kolu kanbul görevini almıştı. Sol kanatta mirza Ömer Şeyh’in kumandası altında bulunan bir kol sıralanmıştı. Kanbul görevi Berdibek’in yönetimi altında bulunan bir kola verilmişti. Bu kol yalnız sol kanadı değil merkezi de himaye edecekti.” s. 241

sol kanatlarına bağlı tümen, bin ve koşun emirlerinin savaş saflarına piyade ve süvari kuvvetlerini aldıklarını açıkça kaydetmiştir. Timur'un 1398–1399 Hindistan seferini tasvir eden Gıyaseddin Ali, piyade kuvvetlerinin muharebeye katıldığını sık sık belirtmiştir.⁴³⁵

Savaş düzeninde ordu, her birinin ayrı bir görevi bulunan sağ kanat, sol kanat ve merkez olmakla üç temel kısımdan oluşmaktaydı. Bunun dışında yan savunma kıtaları ve öncü kıtaları da bulunuyordu. Sonuncu kıtalar gelen emirlere göre okçuluk ve keşif görevlerini üstleniyorlardı. Savaş sırasında temel kuvvetler o dönemde yaygın olan sıralı okçu akınıyla uzak mesafeden düşman üzerine oklarla saldırma şeklindeki göçebe taktiğini uyguluyorlardı. Düşman saflarına yaklaşıldığında okçu kıtası dönerek geri çekiliyor ve arkadan gelenlere yer açıyordu. Böylece, bu taktik düşmanı ağır bir kayba uğrattıncaya kadar birkaç defa tekrarlanıyordu. Bundan sonra kılıç ve gürzle yakın dövüşe giriyorlardı. Eğer düşmanın birbirlerine çok yakın bir şekilde dizilerek siperlerle korunmaları nedeniyle uzaktan atılan oklar sonuç vermiyorsa, o zaman ordu, düşmanın dövüş nizamını bozmak ve onları yanıltmak amacıyla geri çekiliyordu. Düşman onların kaçtığını zannederek saldırıya geçiyor ve kendi nizamını bozmuş oluyordu. Bu durumda ordu hızlı bir şekilde toparlanıyor ve düşmanı yeniden ok yağmuruna tutarak daha sonra yakın dövüşe giriyordu.⁴³⁶

Tüzükât'tan anlaşıldığına göre Timur genel olarak devlet işlerinde olduğu gibi ordu idaresinde de yavaş ve çok sabırlı, çok düşünceli fakat icabında çok sert ve çabuk idi. *“politikaya muhtaç bir meselede hiçbir zaman politika yerine kılıç kullanmadım. Orduyu harekete geçirmedim. Bir kumandan hem politika hem de kılıcıyla fetih ve muhafaza ederse, o sahibüsseyf ve kalem (kılıç ve kalem sahibi) denilmeye layıktır.”* Timur bir yere asker göndereceği, çekeceği zaman çok ihtiyatlı hareket ederdi. Buna uzun uzun düşündükten, bin bir ihtimali göz önünde tuttuktan sonra karar verirdi. Bu dikkat ve ihtiyatlılık onu muzaffer kılardı. Çok kuvvetli erkânı vardı. Bunların projelerini mutlaka büyük başarılar takip ederdi.⁴³⁷

⁴³⁵ Aynı eser, s.243

⁴³⁶ Yuriy F. Boryakov, aynı eser, s.537–538

⁴³⁷ Mahmut Esat Bozkurt, aynı eser, s.43

Askerler hakkında verilen haberlerde Timur çok titizdi. Bir askerin methe değer yerini ihmal eden yahut onu başka türlü anlatan habercinin eli kesilirdi. Haberci fenalığa sapar, yalan yazarsa cezası ölümdü.⁴³⁸

Döneme ait pek çok kaynakta çeşitli savaşlarda ordunun düzeni ile ilgili bilgiler vardır. Fakat bunların birçoğu savaşlar üzerinden anlatılmıştır ve okuyucunun zihninde bir savaş tertip şeması oluşturmakta çoğu zaman aciz kalmıştır. Bununla birlikte ordu düzeni hakkında Timur, Tüzükât'ta çok ayrıntılı bilgiler vermiştir. Eserde üç şema olarak düzenlenen ordu nizam çizelgeleri; birinci elden yazılmış olması, okuyucunun aklında soyut olarak var olan savaş dizimini göz önüne somut olarak getirmesi ve dönemin savaş düzenini anlaması açısından oldukça önemlidir. Tüzükât'ta, ordu mevcudu temel alınarak düzenlemeler yapılması ve yine ordu mevcuduna göre hamle stratejileri belirlenmiş olması dikkati çeken önemli bir noktadır.

Genel olarak bakıldığında bütün ordu yüz kişilik kıtalara ayrılmıştır. Bu yüzer kişilik her bir kıtaya kumanda eden subaylar bulunduğu gibi, biner ve on biner kişilik kıtalara kumanda eden kumandanlar da vardır. Bunlardan başka, bütün orduya kumanda eden bir başkumandan bulunur. Harp zamanı subaylar ve kumandanlar çağrılır ve bunların sayısına göre, düşmana karşı ne kadar kuvvet gönderileceği anlaşılır.⁴³⁹

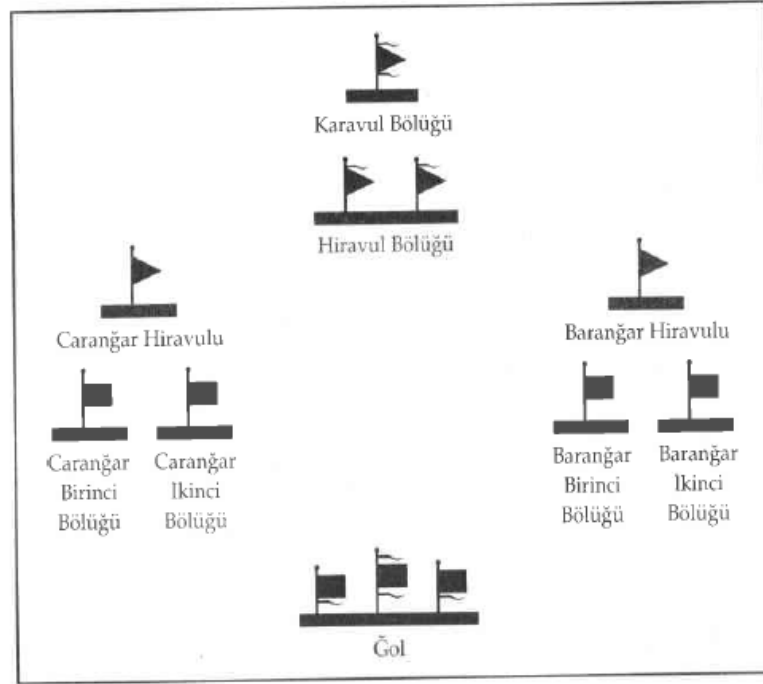
Tüzükât-ı Timur'da Timur'un çeşitli sayılardaki ordu düzenleri şu şekilde gösterilmiştir. *Emrettim ki; on iki bin atlı askeri dokuz bölüğe bölsünler. Tertibi şöyledir:*⁴⁴⁰

⁴³⁸ Aynı eser, s.44

⁴³⁹ Clavijo, aynı eser, s.184

⁴⁴⁰ Tüzükât-ı Timur, s.128

SAF DÜZENLEME TERTİBİ
(BİRİNCİ SAVAŞ NİZAMI TÜZÜĞÜ)*

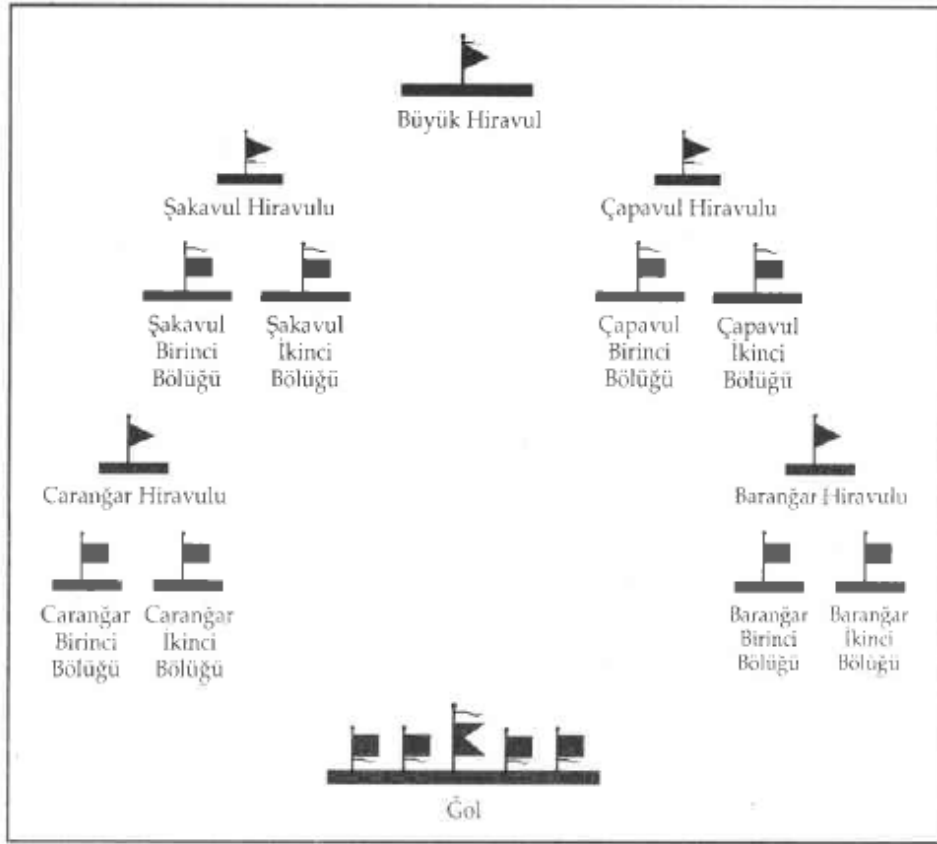
*Ğol, bir bölük; baranğar üç bölük, caranğar üç bölük; hiravul bir bölük ve karavul bir bölük. Baranğar ise hiravul, şakavul ve çapavuldan ibaret olsun. Şuna benzer caranğar: Bir bölüğü hiravul, ikinci bölüğü çapavul, üçüncü bölüğü şakavuldur.*⁴⁴¹

*Yine böyle tüzüğe bağladım ki; eğer düşman leşkeri kırk bin süvariden fazla olursa, öyle bir durumda beylerbeyiler, emirler, binbaşı, yüzbaşı, onbaşı ve kalan mevcut sipahilerden kim olursa olsun eğer hükmüme karşı çıksa, onu kılıçtan geçirip koldaşını onun yerine koysunlar. Emrettim ki; altı bölük baranğarın önünde yine altı bölük asker koyup çapavul desinler. Bunun önüne bir bölük koyup buna çapavulun hiravulu yapsınlar. Buna benzer caranğar bölüğü önünde de altı asker hazırlayıp onu şakavul desinler. Yine bir bölük düzenleyip onu şakavul hiravulu yapsınlar.*⁴⁴²

⁴⁴¹Tüzükât- ı Timur, s. 123

⁴⁴²Tüzükât-ı Timur, s. 129

ON DÖRT BÖLÜĞÜN SAF TUTMA TERTİBİ
(KIRK BİN ATLI SİPAHİ KUUVETLERİNİ SAFA DİZME TÜZÜĞÜ)

443

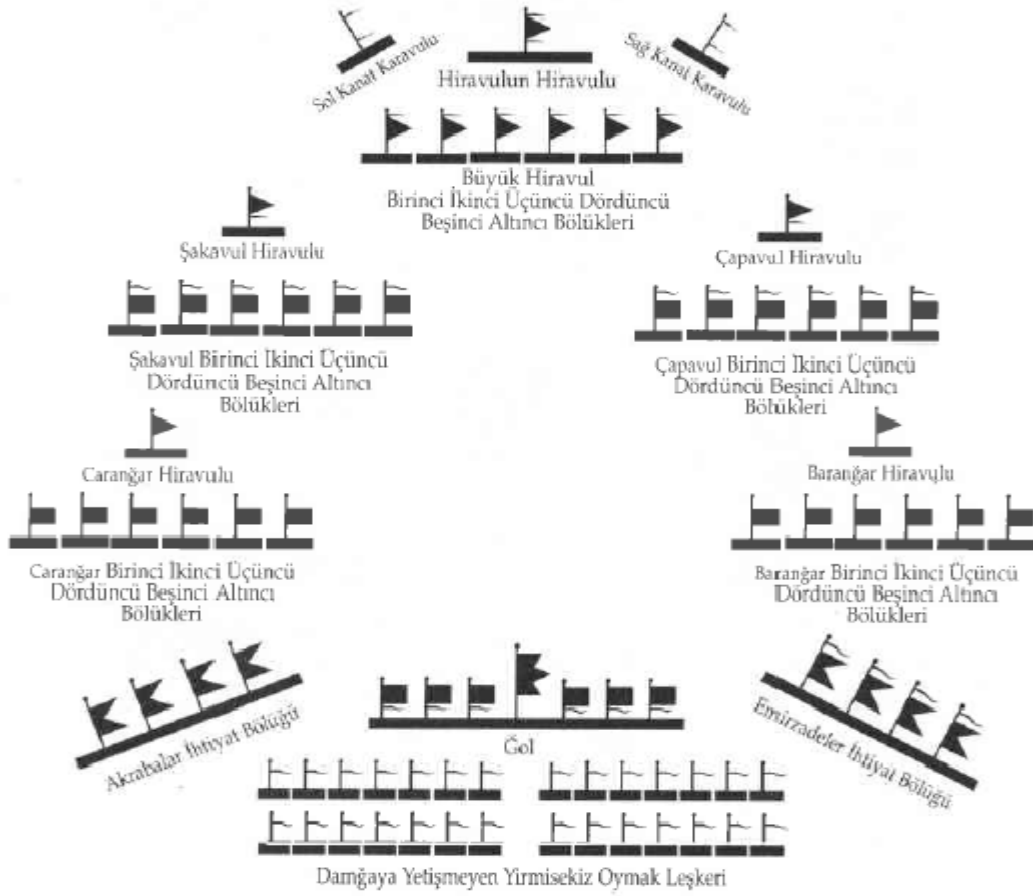
Emrettim; ne zaman büyük hiravulun hiravulu savaşa girdi ise, hiravul emiri kendi altı bölük askerini art arda göndersin ki, sırayla altı darbe düşmana vurulursa onun safları bozulup gücü kırılacak. Bunun üzerine sağ kol çapavul emiri kendi altı bölüğünü art arda yardıma gönderip arkasından kendisi de hücum etsin. Aynen şakavul emiri özünün altılık bölüklerini öndeki bölüklerin yardımına göndersin.

*Eğer düşman bu darbeleri yiyip de kendini saklayıp yine sebatlılık gösterirse, o zaman baranğar ve caranğar emirleri düşman tarafına öz hiravullarını göndersinler. Ne zaman bir hiravul topluluğu sağdan, soldan girerken düşman leşkeri dayanamadan elbette bozulacaktır.*⁴⁴⁴

⁴⁴³Tüzükât-ı Timur, s.128

⁴⁴⁴Tüzükât-ı Timur, s. 130

DAMGALI ON İKİ OYMAK LEŞKERDEN
KIRK BÖLÜKLÜ YASÂL KURMA DÜZENİ

445

Özellikle başlangıç dönemlerinde piyadeler savunma amacıyla daha geniş biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Koruyucu siperlerle (*çaparlarla*) korunan piyadeler süvarilerin önüne yerleştiriliyordu. Onlar, saldırıya geçen düşman süvarilerinin uzaktan atılan okları karşısında bir siper oluşturuyor ve düşman güçlerinin saldırısını zorlaştırıyorlardı. Daha sonra, yan kıtalarıyla desteklenen sağ ve sol kanat süvari birlikleri savaşa giriyorlardı. Önceki yapılardan farklı olarak Timur ordusunun merkezinde başkomutanlık karargâhı ile birlikte ağır silahlarla donanmış çelik zırlı büyük süvari birlikleri de bulunuyordu. Bu birlikler kanatları yan saldırılardan korumaya destek oluyor ve sıkı korunan düzenli sıralara son darbeyi vurmak için devreye sokuluyordu. Tarihçiler ağır çelik zırlı gömleklerin ortaya çıkmasını, ok ve yayın öldürücü gücünün artması ve bundan korunma zaruretine, ayrıca mızrakların kullanıldığı yakın dövüşün öneminin artmasına bağlamaktadırlar.⁴⁴⁵ Yukarıda da

⁴⁴⁵Tüzükât-ı Timur, s. 131

⁴⁴⁶Yuriy F. Buryakov, *aynı eser*, s.536–537

zikredildiği gibi, 1391 yılında Toktamış ile meydana gelen savaşta Timur, askerlerini o zamana dek kimsenin işitmediği yedi büyük birlik olarak savaşa sevk etmişti. Timur'un askerleri bazen hiç umulmadık yerlerde ortaya çıkıveriyorlardı. İbni Arabşah'ın sözlerine göre Timur, askerlerine birbirlerini tanıyabilmeleri için aynı şekilde başlıklar icat etmiş olup, onlara toplanma noktası olarak çeşitli yerler de gösterirdi.⁴⁴⁷ Ayrıca Tüzükât'ta belirli boylara damga verildiğinden de bahseder: “*Ferman buyurdum; kaydı alınan 40 oymaktan on iki oymağa damga verilsin ki, bunlar sadece özüme has askerlerim olacaklar. Bunlar; Barlas, Tarhan, Argun, Celayir, Tilkici, Dulday, Moğol, Sulduz, Tuğay, Kıpçak, Erlat ve Tatardır. Damga verilmeyen 28 oymak reislerine ulus emirliğini verdim ki, bunlar savaşa çarpılçar çağrısı olunca, tüzüğe riayet edip atlı askerleriyle gelirler.*”⁴⁴⁸ Mahmut Esat Bozkurt, Tüzükât'ta verilen bilgilerden hareketle savaş saflarının düzenlenişi ve emîrlerde bulunması istenen özellikler hakkında çeşitli bilgiler vermiştir:

“Düşman ordusu 12 binden eksikse, savaşın idaresi başkumandana verilirdi. Emrinde oymaklardan alınan 12 bin süvari vardı. Harp safları şöyle idi:

Merkezde bir alay,
Sağ yanda (cenah) 3 alay,
Sol yanda 3 alay,

Sağ, sol yanlarda da birer keşif bölüğü ile iki bölük daha bulunurdu.⁴⁴⁹

Ordu kumandanlarında ve emirlerde çeşitli nitelikler aranırdı. Timur hatayı affetmeyen bir komutan olarak, askerlerinin attıkları her adımı hesap etmelerini beklerdi. Yalnızca savaş sırasında ordunun nizamı açısından değil, savaş meydanını seçerken hep Timur'a layık davranılmalıydı.

Savaş meydanını seçerken kumandanın dört şeye bakması ve bunları elde etmesi lazımdı:

1. Su
2. Orduyu alabilecek bir yer
3. Düşmana hâkim bir durum. Askerlerin gözlerinin kamaşmaması için onları güneşin karşısına getirmeye çok dikkatli davranılmalıdır.
4. Geniş bir alan⁴⁵⁰

⁴⁴⁷Wilhelm Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s. 26

⁴⁴⁸*Tüzükât-ı Timur*, s.108

⁴⁴⁹Mahmut Esat Bozkurt, *aynı eser*, s.53

Savaş başlamadan bir gün önce kumandan kavga hatlarını hazırlamalıydı. Ordu savaş safı haline girince atları ileriye sürmek icap ederdi, askerler düşmanı görünce tekbirler getirilmeye başlanmalıydı.⁴⁵¹

On askerin içinden en dirayetlisi, diğer dokuzunun da rızasıyla onbaşı yapılırdı. On onbaşı içinden zekâsı ve çalışkanlığı ile kendini tanıtmış bir kimse bunların başına yüzbaşı olarak getirilirdi. On yüzbaşının kumandanı da binbaşı idi. bunun tecrübeli, harp işlerinde usta, yiğitlikte üstün olmasına çok dikkat edilirdi. Bu hasletlerden başka binbaşının Timur sülalesinden olması lazımdı. Rütbe sırasıyla bunların alt taraflarında bulunanlar üzerinde her türlü hakları vardı. Er tayini onbaşının, onbaşı tayini yüzbaşının, yüzbaşı seçmek de binbaşının salahiyetinde idi. bu zabitler itaatsizlik edenleri cezalandırırlardı.

Timur un 313 beyi (emîri) vardı. Bunlar ordunun kafası idi. Bunlarda şu vasıflar aranırdı:

- İşlerinde ve ruhlarında asil olmak
- Zeki ve hileci olmak
- Yiğit, ihtiyatlı ve tedbirli olmak
- Uyanık ve sebatlı olmak
- Derin düşünceli olmak
- Alaylar nasıl kırılır, nasıl bozular bilmek
- İş başında cesareti kaybetmemek, müşküllerle karşılaşınca yüz çevirmeden askerleri ve hareketlerini idare etmek.
- Asker arasına intizamsızlık, itaatsizlik girer, isyan gibi haller görülür ise hemen çaresine bakmak.⁴⁵²
- Kumandan, önce sağ cenahın büyük izci alayını, sonra sol cenahı düşman üzerine yürütür. İlerleyen bu kıtalar durursa ihtiyatla- ki bölükler yardıma başlarlar ve bu durum Timur'a bildirilir. Tanrı'ya güvenerek kumandan, Timur orada hazırmiş gibi savaş safına girecektir. Kumandanın inanması lazımdır ki, muharebe kazanılacaktır.

⁴⁵⁰“Emrettim ki, muharebe meydanında emirler emiri dört şartı iyice öğrenmiş olsun. En evvel oranın suyu bulunmalı; ikincisi asker saklayacak yeri olmalı; üçüncüsü, durduğu yer düşman askerinin durduğu yerden daha yüksek olmalı ve yine güneşe karşı olmamalı ki güneş şulesi askerin gözünü kamaştırmasın; dördüncüsü, muharebe meydanının önü açık, geniş olması lazımdır.” *Tüzükât-ı Timur*, s.39

⁴⁵¹Mahmut Esat Bozkurt, *aynı eser*, s.53; *Tüzükât-ı Timur*, s.123

⁴⁵²Mahmut Esat Bozkurt, *aynı eser*, s.51

- Kumandan kızmayacak, şaşırmayacaktır. Alayları ustalıkla idare edecektir. Önden yürüme zorunda kalırsa bu işi kendini pek tehlikeye atmadan yapmalıdır.

- Yine Timur'a göre, bir yere girmezden önce, nasıl çıkılacağını önceden düşünmek kumandanın vazifesidir.

- Düşman 12 binden fazla, 40 binden aşağı ise, kumandanlığa Timur'un oğullarından birisi getirilirdi. Mirzanın yanında iki beylerbeyi ile diğer beyler ve zabıtlar bulunurdu. Bu ordu en az 40 bin süvari olmalıdır. Askerler durmadan manevra yapmalıdır.

- Kumandan 40 bin kişiyle 14 alay teşkil edecektir. Bunları yerli yerine yerleştirecektir. Böyle bir ordu kumandanı şu hasletlere sahip olmalıdır:

- Düşman kumandanlarının sayısını ve kabiliyetlerini, bu kumandanlara karşı koymayı, kumanda ettiği erlerin hepsini, yaylı kılıçlı göz önünde tutmayı bilecektir.

- İlerleme ve çekilme yollarını göz önünde tutacak

- Hileye aldanmayacak

- Düşmana sırayla gönderilecek alayları, her şeye, her müşküle çare bulmayı bilecek,

- Düşman projelerini ve niyetlerini keşfetmeyi, düşman ilerlemesindeki kastı bilecek,

- Her vasıtaya başvurarak düşmanın maksada erişmesine engel olmayı bilecek.

- Düşmanın tüm hareketlerini göz önünde tutacak,

- Emir almadan ileri gidenleri cezalandıracak

- Düşman zorlamadan savaşa başlamayacak

- Düşmanın hücum ve gerileme dövüşünü gözlemleyecek, bu hücum ve gerilemeye nasıl taarruz edileceğini bilecek

- Kendiliğinden kaçan bir orduyu kati emniyet olmadan takip etmeyecek, çünkü düşmanın arkasında artçıları ve pusuda imdatçısı bulunabilir.

- Bu şartlar içinde de zaferi elde edemeyen kumandan, kendi alayına "ileri" emri verecektir, düşman onu bir dağ gibi görür. Yerler sallanır. Yiğit askerlerine "kılıç çek" emri verir, oklar yağmur gibi yağar. Kılıçlar kızıl şimşekler gibi parlar. Yine de bir şey elde edilmez ise artık kumandan öne atılır. Ve bayrağı gözleri önünden ayırmaz.

- Düşman 40 bin kişiden fazla ise o vakit kumanda başına Timur kendisi geçirdi. Verdiği emirlerin harfi harfine icrasını isterdi. İcra etmeyi öldürürdü. Yerine onun muavinini geçirirdi.

- 40 taburu 4 parçaya ayırırdı. 28 tabur merkezin ardına, oğullarıyla torunları askerleriyle merkezin sağ önünde, akrabasıyla müttefikleri sol yanında yer alırlardı. Nereye lazımsa oraya ihtiyat askeri sürülürdü. Kumandanlar iş göremeyince Timur'un oğulları ve akrabaları hücum ederdi. Bunlar gözlerini düşman kumandanından ve bayrağından ayırmazlardı. Bayrağı devirirlerdi. Bu da bir sonuç vermez ise Timur kendisi savaş safına girerdi.”⁴⁵³

Tüm bunların yanı sıra, kaynaklarda Timur'un çeşitli savaşlardaki savaş düzeninden, çok ayrıntılı olmamakla birlikte söz edilmiştir. Bir kaçını tezimizin bu bölümünde zikretmeyi uygun bulduk. Söz gelimi Şah Mansur ile savaşında ordu düzeni Yezdi'nin eserinde en ayrıntılı anlatılanlardan biridir:

*“O gün kalabalık ordusunu iki kola ayırdı. Bir kolu kendi emrinde tutarken, diğer kolu Şehzade Muhammed Sultan'ın emrine verdi. Sağ cenahın başına Şehzade Pir Muhammed Cihangir'i geçirdi. Timur Hoca ve Ak Buga'yı öncü birliklerin başına koyarken, Şehzade Muhammed Sultan'ı sol cenahın kumandanlığına getirdi. Ordusunu bu şekilde tanzim ettikten sonra Şiraz'a doğru hareket etti.”*⁴⁵⁴

Toktamış ile yapılan savaş düzeni de çok ayrıntılı olmamakla birlikte Yezdi'nin eserinde yer almıştır. Bu kısımda Timur'a atfedilen “yedi kol” reformunun da bahsi geçer: *“Ertesi sabah yani Çarşamba günü (15.04.1395) iki ordu atlanıp savaş düzeni aldılar. Nekkare, borazan, çeng ve timballarını çalarak birbirlerinin üzerine yürüdüler. Sahipkıran, devlet ve ikbal ile atlanıp ordusunu yedi kola ayırdı ve saflarını düzenledi. Bileğine sağlam savaşçıları ön safa koydu. Piyadeler ise büyük kalkanlarını siper ederek ileri hareket ettiler. Sahipkıran, Şehzade Muhammed Sultan'ı merkezi kuvvetlerin başına geçirdi ve iki yanına cengâverlerini dizdi.”*⁴⁵⁵

“Altı yüz erden bir koşun vücade getirdi ve askerlerini rıfk ve mülâyemetle muharebeye teşvik etti. Emir Davud, Emir Sarı Boğa, Emir Hüseyin, Emir Hacı Seyfeddin, Abbas Bahadır, Akboğa, Hindu, Elçi, Dürkâ, Şeyh Ali, Emir Ali, Mahmud Şah ordunun sol kolu tarafında idiler. Emîr Timur askeri önünde olarak düşmana

⁴⁵³Mahmut Esat Bozkurt, *aynı eser*, s.54–57

⁴⁵⁴Yezdi, *aynı eser*, s.211

⁴⁵⁵Yezdi, *aynı eser*, s.252

*hücum etti ve kılıcı ve bazusu kuvvetiyle çok yararlık gösterdi. İki taraf çarpışmaya başladığı zaman Bedrüddin ve oğlu ve Ali Yaasavurî kaçtılar. Emîr Timur düşmanlara hücum etti. Düşmanlar yüz çevirip firar yolunu tuttular.”*⁴⁵⁶ Şami'nin eserinde Cihangir Mirza'nın Herat'a gönderilişi de bu şekilde anlatılmıştır.

Emîr Hüseyin üzerine düzenlenen seferde ordu nizamı yine Şâmî'nin Zafernâmesinde anlatılır:

*Emîr Timur atına bindi iki yüz erle yola çıktı, Tanrı'ya tevekkül ile ondan imdat istedi, tecrübe görmüş otuz eri evvelden gönderdi ve kendisi yüz yetmiş er ile İncikakol yolu üzerinden yürüdü. Düşmanlar ordunun öncüsünü gördükleri vakit korkuya düştüler, Moğol ordusunun geldiğini ve kolun arkadan gelmekte olduğunu zannettiler. Melik üç bin er ile kaçmaya başladı. Emir Musa, Şeyh Muhammed bu vaziyeti haber aldıkları vakit, yirmi bin eri olduğu halde bozuldular ve hiç durmadan perişan bir halde dönüp gittiler ve derhal Emir Hüseyin'in yanına geldiler. Bu esnada Keyhüsrev'in elçisi geldi. Dizk'te bıraktıkları iki yüz nefer Moğol'un Müslümanları yağma ettiklerini ve esir alarak dönüp gittiklerini haber verdi. Bu Emîr Timur'a pek ağır geldi, ordudan seçme altmış er ayırdı, bunları evvela dağ tarafından görünmeleri için gönderdi. Moğolların, böyle karaltı görürlerse korkularından esirleri bırakmaları ihtimalini düşündü. Hakikaten bunlar görüldüğü vakit Moğolların kalbine bir korku düştü. Esirleri ve yağma ettikleri şeylerin hepsini bırakıp kaçtılar. Mansur ordu, esirleri mallarla birlikte alarak azad etti”.*⁴⁵⁷

Ayrıca 1391'de Toktamış'la yapılan muharebede Timur ordusunun savaş düzeni ile 1365'te yapılan Çamur Muharebesi'nde Timur ve Hüseyin ordusunun savaş düzeni mukayese edilecek olursa değişikliklerin anlamı ve mahiyeti anlaşılabilir. 1365'te merkezde kuvvetli bir askeri birlik vardı. Fakat muharebede bu birlik kesin rolü oynamıyordu. 1391'de savaş düzeninde artık merkez bakımından yeni bir durum vardır. Eskiden olduğu gibi kanatlara pek büyük bir değer verilmiştir. Yanlara (*kanbul*) verilen büyük önem de bunu gösterebilir; fakat merkez özel olarak takviye edilmiştir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶Şâmî, *aynı eser*, s.53

⁴⁵⁷Şâmî, *aynı eser*, s.57

⁴⁵⁸Yakubovsky, *aynı eser*, s.242; “Emir Timur orduyu hazırlayarak yedi kola ayırdı. Öyle muntazam bir tarzda ki tarifi mümkün değildir. Birincisi, Hazreti Şah'ın kolu idi, onun başlamışını Emirzâde Süleyman Şah'a verdi. İkincisi, hassa alayları idi ve onun idaresini Emirzâde Mehmet Sultan Bahadır'a havale etti. Diğer birkaç koşunu kendi hassası tesmiye ederek Emirzâde Mehmet Süleyman'ın maiyetine tayin etti, sağ kolun idaresini Emirzâde Emiran Şah'a ve Mehmet Horasanî'ye bıraktı. Sağ kolun kanbulünde Emir Hacı Seyfettin idi; sol kolunda da Emirzâde Ömer Şeyh Bahadır ve ordunun kol ve kalbinin kambulünde Birdi Bek ve Hudadad bulunuyordu. Tuman, hezare ve sadelerin sağ ve sol kolunun

İlyas Hoca ile savaşındaki ordu düzeni Lamb'ın eserinde anlatılır: “İlyas Hoca karşısında da Timur birliklerini sağ kanat, sol kanat ve orta olmak üzere üçe ayırmıştı. Bunların her birini de tekrar savaş birliği ve yedek birlik diyerek ikiye böldü. Sağ kanadı özellikle takviye ederek Emir Hüseyin'in komutasına verdi. Tehlikeye en çok maruz nokta ile en zayıf kanadı Timur kendisine ayırdı. Yanında Barlas oymak beyleri, Emir Yakup ve adamları vardı.”⁴⁵⁹

Bir başka misal olarak, Sahipkiran'ın Delhi üzerine yürürken, fermana uygun şekilde her biri bir güzergâh takip ederek önlerine gelen şehir ve kaleleri fethettikten sonra gelip kendisine katılan şehzadelere ve beylere Emîr Timur tarafından “Şehzadeler ve beyler, sağ kol ve sol koldaki beyler savaş düzeninde ve silahlı olarak atlansınlar” diye ferman buyrulduğu, Şehzade Pir Muhammed, Şehzade Rüstem, Şüleymanşah-bek, Yadgar Barlas, Şeyh Nureddin-bek, Emir Mirzab, Kimarî, Timur Hoca Ak Buga ve diğer beylerin sağ kolda savaş düzeni aldıkları anlatılır. Ayrıca Sultan Mahmud-han, Şehzade Halil Sultan, Şehzade Sultan Hüseyin, Cihanşah-bek, Şahmelik-bek, Şeyh Arslan, Şeyh Muhammediygu Timur, Sevinçak Bahadur ve diğer beylerin sol kolda savaş düzeni aldıkları, merkezde pek çok tümen, büyük tümen, Emir Allahdad, Ali Sultan Tavaçı, diğer tümen ve bölük beylerinin yer aldığı ve hepsinin savaş düzeninde ilerlediği, bu şekilde altı yıgaç yol gittikleri, sonra yine altı şer'î yıgaça tekabül eden yirmi kuruh yol katederek Delhi'ye doğru ilerledikleri zikredilir.⁴⁶⁰

Aynı zamanda Sahipkiran'ın Delhi üzerine yürüyüşünde, karşı tarafın fillerle hazır hali de dikkat çekici bir ayrıntıdır: “Rebiülahir ayının yedisinde (17.12.1398) Sahipkiran saadet ve ikbal ile atına bindi. Sağ ve sol cenahtaki şehzadeler ve beyler de atlarına bindiler. Savaş düzeni alan ordu, dört bir yanı kaplamış vaziyette düşmana doğru ilerlemeye başladı. Düşman tarafından da Firuzşah'ın torunu olan Sultan Mahmud, Malluhan, Tagay-han ve Emir Ali, Hintli komutanlarla birlikte şehirden çıkıp savaş düzeni aldılar. Hepsi de mükemmel donanımlıydı. Fakat asıl güvendikleri şey, 120 adet iri fildi.

emirlerinin her birini münasip bir yere tayin etti. Bunlar yapıldıktan sonra birdenbire karavul peyda oldu ve bunun arkasından askerler dağlar gibi yığın yığın eriştiler.” Şâmî, *aynı eser*, s.150

⁴⁵⁹Harold Lamb, *aynı eser*, s.84

⁴⁶⁰Yezdî, *aynı eser*, s.297; “Hindistan seferi esnasında Timur neslinin de adı zikredilir. Delhi kuşatılırken ordu sağ ve sol kol olarak iki kanada ayrılır. Sağ kolda Pir Muhammed Cihangir, Emir Padişah, Emir Süleyman Muzrab Şah, Timur Hoca, Said Hoca ve Abdullah Hoca. Sol kolda ise Emirzâde Halil Sultan, Mirza Hüseyin Sultan, Emir Müeyyed Sultan, Emir Şeyheddin ve Emir Şah Murad yer alır.” Üçler Bulduk, “Timur hakkında Bilinmeyen Bir Timurname”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (Reşat Genç Özel Sayısı-1)*, C: 29, s:480-487, s.486

Her file zırh geçirip, sırtına ornattıkları kulelere beşer adet nişancı okçu koymuşlardı. Makhaleciler (makhale: bir tür tekersiz top) fillerin yan tarafında yer almışlardı.”⁴⁶¹

Yine 803 senesi Cemaziyelahrın ortasında (miladî Şubat 1401) Dımaşk üzerine yapılan seferde ordunun göç ederek yüksek bir tepe üzerine gelip nazil olduğu, karavulların birbiri ile çarpışarak Dımaşk tarafından gönderilen karavuldan hayli kimseleri öldürdükleri, bazılarını tutup Emir’e getirdikleri, Emir’in, bunların öldürülmesini emretmesi üzerine hepsini kılıçtan geçirdikleri anlatılır. Bundan sonra yine göç ederek Mısır yolu üzerinde Dımaşk’ın kible tarafındaki geniş ve uzun sahraya nazil oldukları, burada ordunun önünde bir insan boyunda taştan bir hisar yapılmasını ve bir hendek kazılmasını emrettiği, sağ kol kalp ve cenahtan ileriye karavullar gönderdiği, gece nöbet beklemeleri ve düşmandan gelecek zararı defetmeleri için dışarıya gönderdiği, tumanlardan, hezareden, sadeden piyade ve süvari koşunlar çıkardığı zikredilir.⁴⁶²

Hindistan seferine dair savaş düzeni ve savaşın ilerleyişi Şâmî’de ayrıntılı olarak anlatılır. *“Sağ kolda Emirzâde Pir Muhammed Bahadır, Emirzâde Süleymanşah Bahadır ve diğer emirler, sol kolda Emirzâde Sultan Hüseyin Bahadır, Emirzâde Halil Sultan Bahadır, Cihanşah Bahadır ve diğer emirler, monkulayda Emirzâde Rüstem Bahadır, Emir Şeyh Nureddin Bahadır, Emir Şahmelik, Allahdad ve diğer emirler bulunuyorlardı. Emir ordunun ortasında durdu. Bu suretle orduyu öyle bir intizama koydular ki dünyanın gözü, kulağı böyle muazzam ve muntazam bir ordu görmemiş ve işitmemişti. Diğer tarafta Melikzade Sultan Mahmud, Moluhan ve diğer serverler ve Hint ordusunun kumandanlarıyla on bin süvari, yirmi bin mükemmel piyade yüz yirmi zincir cenk fili ile duruyordu. Bunlar köpüren bir deniz ve boşanan bir bulut gibi silahlarla süslenmiş, fillerin üzerlerine tahtlar konmuş yıldırım yağdıran ve ateş saçan*

⁴⁶¹Yezdî, *aynı eser*, s. 301

⁴⁶²Şâmî, *aynı eser*, s.275 “Emir emretti. Usul ve nizam üzerine Dimişk’i kuşattılar. Dimişk ahali korku ve telaşa düştü. Kadılar, imamlar, ileri gelenler niyaz ve tazarru ile birtakım hediyelerle şehrin kapısını açarak aman malını vermeye razı oldular. Fakat kalede bulunan emirler ve askerler kalenin metanetine güvenerek muhalefette devam ettiler. Raad, ok, mancınık, arrade kullandılar, ok attılar. Hakikaten kale gayet metindi, aşağıdan yukarıya kadar büyük taşlarla yapılmıştı. Yüksekti, etrafında bir hendek vardı ki derinliği otuz gez (arşın) ve eni yirmi gez idi. Öyle sert ve sarp bir yerde yapılmıştı ki gayet zorlu cengaverler ok, navek, nefî şişeleri ile, hiçbir ferdin kalenin etrafına yanaşmasına meydan bırakmıyorlardı. Emir Timur parlak akıl ve reyî ile bu hususta düşündükten sonra nihayet emretti, Emirzâde Emiraşah Bahadır, Emirzâde Şahrüh Bahadır, Emirzâde Sultan Hüseyin Bahadır, Emirzâde Pir Muhammed Bahadır, Emirzâde Halil Sultan Bahadır ve diğer büyük emirlerden Emir Şeyh Nureddin, Emir Şahmelik, Brunduk, Ali Sultan tertip edilen plan mucibince oraya inerek delik açmak ve mancınık yapmakla meşgul oldular.” *aynı eser*, s. 281

*fillerin saflarının yanında durmuş olduğu halde görüldüler. Her filin üzerine birkaç ok atıcı oturmuştu. Emir'in ordusu her ne kadar birçok harp safları yarmış, birçok tehlikeler atlattmış ve pek çok harpler görmüş geçirmiş olmakla beraber bu defa biraz düşünce ile hareket etmek lüzumunu hissettiler. Çünkü o dağ gibi fillerin manzarası akılları yerinden oynatıyor, insanın fikrini perişan ediyordu. Atlar bu fillerden fena halde korkuyorlardı. Her iki ordu iki deniz gibi cuşu huruşa geldi erler nam ve cenk meydanına atıldılar.*⁴⁶³ Ayrıca baungardan Emirzâde Pîr Muhammed Bahadır'ın ve Emirzâde Süleymanşah Bahadır'ın çok çalıştıkları, cavungardan Emirzâde Sultan Hüseyin Bahadır'ın ve Gıyasüddin Tarhan'ın bu muharebede çok şöhret aldığı da verilen bilgiler arasındadır.⁴⁶⁴

Seistan Kalesi'nin kuşatılmasındaki savaş düzeni de dikkate değerdir. Hazret iki bin kişiyi beceneye (pusuya) yatırıp Muhammed Sultanşah'a "az bir kuvvetle öne doğru çıkıp, hafifçe çarpıştıktan sonra sağ tarafa doğru kaçmasını" emretmiş, Muhammed Sultanşah, emre uygun olarak az bir kuvvetle düşmanı karşılamaya çıkmıştır. Düşman onların sayıca az olduğunu görüp de hücum geçince, onlar kaçarak sağ tarafa doğru çekilip, onların peşine düşen düşmanlar becenede yatan askerlerin kılıçlarıyla karşılaşmıştır. Düşmanın büyük kısmı piyade olduğu için hançer ve kılıçla pek çoğu saf dışı bırakılırken, kalanların da birçoğu kale kapısına kadar takip edilmiş ve öldürülmüştür.⁴⁶⁵

Toktamış ile Koyun yılına tekabül eden 793 yılı Recep ayının 15'ine rastlayan pazartesi günü (18.06.1391) Kunduzça mevkiinde yapılan savaş düzeninde Timur'un ordusunu daha önce de bahsi geçtiği gibi yedi kola ayırdığı görülür. Buna göre tüm bahadırları meşhur isimlerden oluşan kolun başında Sultan Mahmud-şah yer almıştır. Emîr Süleymanşah bu kolun kumandanlığına getirilmiş, başka büyük bir kol ayırarak Şehzade Muhammed Sultan'ın kumandasına bırakılmış ve onun iki yanına bahadırları dikilmiştir. Ayrıca yirmi birlikten oluşan savaşçıları büyük kolun arkasına dikmiştir. Maksudı, savaş sırasında yardım gerekmesi halinde bunların yardım etmesini sağlamaktır. Ayrıca sağ cenahta da safları düzeltip sağ cenahı Şehzade Miranşah'ın komutasına vererek Muhammed Sultanşah'ı onun önüne yerleştirmiştir. Bir kolu Emir Hacı Seyfeddin'in askerleriyle birlikte merkeze yerleştirip, yine sağ cenahta başka bir kolu Şehzade Ömerşeyh'in komutasına bırakmıştır. Sol cenahın merkezine Berdibek

⁴⁶³Şâmî, *aynı eser*, s.229

⁴⁶⁴Şâmî, *aynı eser*, s. 229

⁴⁶⁵Şâmî, *aynı eser*, s.142

Sarıbuga ve Hudaydâd-ı Hüseyini'nin emrinde emniyeti sağlamakla görevli savaşçılar yerleştirmiş, sağ ve sol cenah beyleriyle, tümen, hezare ve birlik beylerinin her birini kendi yerine yerleştirmiş ve savaş düzeni alarak piyadelere koruyucu kalkanlar (türeler) vermiştir.⁴⁶⁶

Yine Halep'te Timur sağ ve sol canahın savaş üzeninde atlanmasını emretmiş, sağ cenahın başında Şehzade Miranşah, Şehzade Şahruh ve beylerden Süleymanşah-bek ve Şah Melik-bek birliklerinin başına geçmiştir. Sol cenahın başında ise Sultan Mahmud-han, Cihanşah-bek ve diğer beyler yer almıştır. Sahipkıran'ın kendisi ise merkezi ordunun başındadır.⁴⁶⁷

Diğer kaynaklarda bulunmamakla birlikte İbni Tagrıberdi'nin eserinde Şah Mansur ile mücadelede Şah Mansur'un müdafaaya çekilmeden Timur ile savaşan en kahraman kişi olduğu, 2000 kişi ile düşman karşısına dikildiğinde Timur'un ordusunun yaklaşık 100.000 kişi olduğu belirtilir. Şah Mansur ileri doğru çıktığında, beylerinden Muhammed b. Emînüddin'in ordunun büyük kısmını teşkil eden askerleri ile birlikte Timur'a kaçtığı, Şah Mansur'un yanında bin kişiden daha az savaşçı kaldığı, Timur'un, o gün ortalık kararınca kadar onlarla savaştığı zikredilir. Sonra her iki taraf kendi kampına çekildiği, Şah Mansur'un gece atlanarak Timur'un ordusuna bir baskın düzenlediği ve yaklaşık 10.000 kişiyi öldürdüğü de bu bilgiler arasındadır. Sonra askerleri arasından 500 kadarını seçtiği ve ertesi gün sabahtan başlayarak onlarla çarpışmaya giriştiği, Timur'un üzerine at sürerek onu ordusundan tecrit ettiği, Timur'un kaçarak karıları arasına saklandığı anlatılır. Bu arada Timur'un askerleri sürü halinde çevrelerini kuşatınca Şah Mansur'un çarpışmaya devam ettiği ve kolları yorulup, kahramanları yere düşünceye kadar mücadeleyi sürdürdüğü, sonra arkadaşlarından ayrılıp ve kendisini ölümler arasına attığı, Timur'un askerlerinden birinin onu vurup öldürüp başını Timur'a getirdiği bilgilerine de rastlanır.⁴⁶⁸

Bilindiği gibi, Emîr Timur'un tüm seferleri içinde en çok ses getiren ve en önemli olan Ankara Savaşı'dır. Bu savaş ve sonucunda kazanılan zafer, öncelikle Batı'nın Timur'a bakışını değiştirmiştir. Fransa'nın VII. Charles'ı ve İngiltere'nin IV. Henry'si Timur'a sırasıyla şu sıcak ifadelerle hitap ediyorlardı: "*serenissimo ac*

⁴⁶⁶Şamî, *aynı eser*,s193

⁴⁶⁷Şamî, *aynı eser*, s350

⁴⁶⁸Tagrıberdî, *aynı eser*, s.351

victoriosissimo” ve “*amico nostro (dostumuz)*.”⁴⁶⁹ Timur’un Yıldırım Bayezid’i Ankara da yenmesi ve esir etmesiyle bu zafer Avrupa’nın değişik yerlerinde ortak bir heyecan ve memnuniyetle karşılanmış, birkaç yıl öncesine kadar kendisinden öfke ve korkuyla bahsedilen Timur, Hıristiyanlığın öcünü alan bir kimse olarak tasvir edilmeye başlanmıştır. Onlara göre Timur, Hıristiyanlara gaddarca davranan, Müslümanlara karşı Tanrı tarafından gönderilen ilahi bir kamçı idi.⁴⁷⁰

Timur da batılı idarecilerle temas kurmakta ilk diplomatik adımı atmıştır. Bayezid’e karşı alınan zaferden sonra atılan bu adım, Haçlı ordusunun büyük bir hezimete uğramasından hemen sonraya denk geliyordu. Timur’un önemi, devletinin askerî gücünün gerçek değerinden daha ziyade ortaya çıkışının Batı’ya kritik bir dönemde sunmuş olduğu fırsattan ileri gelmekteydi.⁴⁷¹ Öte yandan bu hezimetin Osmanlı’yı bir fetrete sürüklediği yadsınamaz bir gerçektir. Bu sebeplerledir ki, gerek Osmanlı tarih yazarları olsun, gerek Timurlu tarih yazarları olsun, konuya geniş bir yer ayırmışlardır.

Timur savaş meclisini toplayarak iki öneride bulunmuştu:

1. Düşman gelinceye kadar burada durmak.
2. Ülkenin ortasına saldırarak memleketin dört bir tarafını yağmalamak.

Böylece arkadan aceleyle gelecek olan ve çoğunluğu piyadeden oluşan Osmanlı askeri perişan olacaktı.

Bu görüşlerden ikincisini seçen Timur, 2000 askerden oluşan bir süvari kuvvetini artçı olarak Kırşehir’de bırakmış, kuvvetli bir öncü birliğini de Ankara tarafına

⁴⁶⁹Musa Şamil Yüksel, “Timur’un Yükselişi ve Batı’nın Diplomatik Cevabı The Rise Of Tîmûr And Western Diplomatic Response 1390-1405”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 231, s.235; Harold Lamb: “Avrupa hükümdarları iki farklı duygu arasında bocalıyorlardı. Bir taraftan az çok tatmin edilmiş bir şaşkınlık ve merak hissi, diğer taraftan da korku. Kendi krallıklarının kapılarının dibinde meydana gelen bu alt üst oluşlar, onların ağızlarını açık bırakmıştı. Ne yapacaklarını şaşırılmışlardı. Bir asırdır Türklerin hüküm sürmekte olduğu yerlerde Asya içlerinden gelen bir Tatar cihangiri belirmişti. Bayezid ve Türk ordusu tamamen ortadan silinmişlerdi. İngiltere kralı IV. Henri, bir sporunun diğer bir sporcuya duygularını bildirmesi gibi Timur’a bir mektup yazarak, onu kazandığı zaferden dolayı tebrik etti. Fransız Kralı VI. Charles (Charlesle BienAimé-Dei Gratia rex Francorum) Sultaniye piskoposu Johan’ın bir süre önce Timur’dan getirmiş olduğu mektubu hatırladı. Rahip Johan’ı yanına çağırarak onun eliyle Timur’a mektuplar ve hediyeler yolladı. Bizans İmparatoru Manuel, sevinçle acele olarak İstanbul’a döndü ve Timur’a teslimiyet bildirerek haraç vermeyi kabul etti. Kayserlerin kuvvet ve itibardan düşmüş olan bu torunu, nihayet kendisine Avrupa krallarının hepsinden daha kuvvetli bir koruyucu bulmuştu. Haliç’in öbür kıyısında Cenevizliler de Galata burçlarına Timur’un bayrağını çektiler. Fakat Tatar ilinin hükümdarı ile asil teması kurmak İspanyollara nasip oldu. İspanyol elçisi Clavijo da Timur’a gönderilen heyette idi.” *aynı eser*, s.307-308

⁴⁷⁰Altay Tayfun Özcan, “Timur’un Elçisi Sultaniyeli Johannes ve Libellus Notitia Orbis Adlı Eserinden Bazı Parçalar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C:33, S: 55 (2014), s.a. 121-162, s.124-125

⁴⁷¹Musa Şamil Yüksel, “Timur’un Yükselişi ve Batı’nın Diplomatik Cevabı”, s.242

göndermişti. Bunlar arasındaki emirlerden Burunduk ve Bisterî'nin görevleri ise, bir düşman saldırısı durumunda yolları tutmak ve susuz olduğu bilinen iki günlük yol boyunca kuyular kazmaktı.⁴⁷²

Ankara'nın bugünkü Demirlibahçe semtinde karargâhını kuran Timur, “su tarafındaki burca” saldırı emri verdi. Kalenin etrafı çeviren hendekteki su boşaltıldı. Bendderesi'nin kuzeyinde Hızırlık denilen yerde kuşatmayı izleyen Timur, kalenin düşmesine yakın karavullardan gelen haberle kuşatmayı kaldırma emri vermişti.⁴⁷³

Osmanlı ordusunun asker sayısı 250.000 dolayında değişen bir mevcudu bulmuş olmalıdır. Bu ordu kurulduğundan beri daima zafer kazanmaya alışmıştı. Sipahiler ile yeniçeriler her zaman silâh altında idiler. Bunlar sert bir disiplin altında bulunuyorlardı. Bayezid'e bağlılıkları taassub derecesinde idi. Sultan Bayezid'in kendisine gelince; son derece büyük bir güven besliyor, mükellef ziyafetler çekerek sabırsızlıkla savaşı bekliyordu. Timur, ordusunun hareket tarzını değiştirdi. Ardında bir artçı birliği bırakarak ileriye acele olarak bir emirin komutasında bir süvari tümeni sürdü. Bunların yanına da bir piyade müfrezesi verdi. Piyadeler askerinin günlük konaklama yeri olarak seçilen sahada kuyular kazacaklar, atlılar da ordunun büyük kısmının yiyecek ihtiyacını karşılamak üzere ekin biçeceklerdi. Vakanüvisler, Türklerin davul ve nekkare çalarak geldiklerini, Timur'un tümenlerinin ise hiç çıt çıkarmadan beklemekte olduklarını ilave ediyorlardı. Timur ata binmek için son anı bekledi. Şimdilik savaşı emirleri idare ediyordu. Yanında 40 takım kadar atlı kuvvetle, piyadeleri alıkoymuştu. Bunların hepsini asıl savaşa sokacağı atlı tümenlerinin arkasında bulunduruyordu. Merkezi torunu Pîr Mehmet komuta ediyordu. Semerkant ordusu ile Asya'nın her tarafından binbaşlıları ile gelmiş olan seksen alay, onun emrine verilmişti. Filler de ordunun bu orta kesiminde bulunuyordu. Bunların kullanılması daha çok maneviyata etki yapmak için olsa gerektir. Bu kocaman hayvanlara zırh makamında, üzerleri boyanmış deriden büyük kılıflar geçirilmişti.⁴⁷⁴

Şâmî'nin Zafernâmesi'nde orduda kimlerin bulunduğu, hangi kolun başında hangi kumandanın bulunduğu ayrıntılı olarak ele alınmıştır. “*Timur, Tanrı'nın inayetine itimat ve tevekkül ile ordunun hazırlığı ile meşgul olarak safları nizamına koyup ordunun kolunun kumandasını bizzat kendi uhdesine aldı. Emirzade Emirânşah*

⁴⁷²Halil Çetin, *aynı eser*, s.133

⁴⁷³Halil Çetin, *aynı eser*, s.135

⁴⁷⁴Harold Lamb, *aynı eser*, s.293–297

Bahadır, Emirzâde Muhammed Sultan Bahadır, Pir Muhammed Bahadır ve diğer büyük emirlerden Şeyh Nureddin Bahadır, Ali Sultan, Ali Kavçin, Emir Mübeşşir, Taharten sağ kola ve Emirzâde Şahruh Bahadır, Halil Sultan Bahadır, Emirzade Rüstem Bahadır, Sultan Hüseyin Bahadır, Emir Süleymanşah Bahadır, Emir Brunduk, Sevincek Bahadır, Devlet Timur, Emir Musa, Emir Bisteri'yi sol kola ve kolun sağ koluna Emir Taştımur, Şehsuvar, Saray, Celal; Tabtuk, Yusuf, Hacı Baba, İskender, ve Hoca Ali, Devlet Timur, Hüseyin, Muhammed Bahadır, Saray Hoca, İdris, Şemsettin Elmalıği, Emirzâde Ahmed, Heri Melik, Argun, Pir Muhammed, Bahaeddin, Kara Ahmet, Bek Veli, Çakmak, Devlet Hoca, Abdullah, Sofu Halil, Mehmet Tavaçi, İsen Timur, Şeyh Muhammed, Karaman, Sencer, Hüseyin, Hasan, Ömer Bek, Cihanşah, Birdi Bek, Ahmedî, Acep Şir, Mahmut, Behlük, Emir Zeyrek'i münasip bir mevkiye tayin etti.⁴⁷⁵ Celâlülislam, Tevekkül, Hoca Ali Mahmut, Şahvelli, şeyh Hasan, Emirek, melik, Payendebahşî, Lokman Zerd, Sultan Barlas, Abdülkerim, Âdil, Kutbettin Selim, Cani Bek, Yadiğar, tanrı Birmş, Muhammed, Halil, Cüneyd, Cihanmelik, Toblak, Abdüssamed, Paşa, Pir Muhammed Şangüm, Şeyh Aslan, Yusuf, Ali, Seyyid Hoca, Osman Zeyrek İskender Şeyhî, Şah-ı Şahan, İbrahim Kumî, şah Turan'ı kolun sol koluna tayin etti. Hortumunun ucu ile Benr'in canına okuyan ve dişi ile düşmanın göğsünü paralayan birkaç zincir fili de silahlar ve ceybelerle teçhiz edilerek tirendazları, ateşbazları, neft-endazları bunların üzerine oturtular Bunları öyle bir tarzda teçhiz ettiler ki, düşman gördüğü vakit göğsünde yüreği oynayacağı ve canı ağzına geleceği muhakkaktı. Böylece ordunun kalp ve cenahı tertip edildi. Alemler yerlerine dikildi, şehzadeler harp saflarını düzelterek boğuşmaya hazırlandılar. Yıldırım Bayezid de bunların mukabilinde Çıtağlar'ı ve kafirleri getirip harp safına dizdi. Efrenc'i, Las'ın oğlunu hadsiz hesapsız Efrenc askerleri ile sağ kola ve kendi oğlu Süleyman'ı Rum askerleriyle sol kola tayin etti ve diğer oğulları Musa, İsa, Mustafa'yı kendi arkasında bulundurdu. Malkoç Paşa, Alipaşa, Abdibek, Timurtaş, Firuz, İsa Bek, Hasan Paşa, Halil, Murat, Saruca, Ebrenus, Yakup, Yusuf, ildartan, Tanrı Bermiş, Balaban, Davud, Bali, Şahin, Nâsîh, İldeniz'in oğlu Ahmed'i, Tahir'in oğlu Muhammed'i, Mukbil, Paşaçuk gibi emirleri lazım gelen mevkilere yerleştirdi".⁴⁷⁶ Buna göre Timur Ankara Savaşı'nda ordusunu şu yedi büyük birliğe ayırmıştı: Merkez (kol),

⁴⁷⁵Şâmî, *aynı eser*, s.304; Ayrıca bakınız: Yezdi: "Askerler gruplar halinde çadırlardan çıkarak meydana doğru gittiler. Herkes kendine belirlenmiş yerde duruyordu. Sahipkıran onları sağ, sol ve merkez kanat olarak tertibe koyduktan sonra ordudaki fillerin üzerini giydirecek, üzerlerine keskin nişancılar yerleştirdiler", *aynı eser*, s.391

⁴⁷⁶Şâmî, *aynı eser*, s.305

Merkezin önü (Monglay), Merkezin sağ, Merkezin Solu, Sağ Kanat (Baraungar/Meymene), Sol kanat (Caungar/ Meysere), Artçı (Çagdavul).⁴⁷⁷

Mevcut bilgiler ışığında Osmanlı ordusunun şu şekilde düzenlenmiş olduğu sonucuna varılabilir: Dört büyük birlikten oluşan ordunun merkezinde sayıları on bini bulan yeniçeri ve azep⁴⁷⁸ askerleriyle Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid de yerini almıştı. Gerek Timur'un ordusunda gerek Osmanlı ordusunda yer alan öncü birlikler okçulardan meydana gelmişti. Osmanlılar ateşli silahları da kısmen kullanmıştır. Timur'un Şam'ı kuşattığı sırada burada bulunan Bertrando de Mignanelli ise, Timur'un ordusunda sadece kılıç ve ok kullanıldığını, mızrağın bulunmadığını ifade etmektedir. Bununla beraber zırhın yerine kalkanın kullanıldığını da eklemektedir.⁴⁷⁹

Osmanlı tarihçisi Hoca Sadettin Efendi de Tâcü't-Tevârih'inde Ankara Savaşı'na yer vermiştir: "*Ordunun merkezinde arslanlara taş çıkartan padişah durarak, on iki bin yeniçeri ve azep askeri de mutluluk yayan sancağın önünde yerlerini almışlardı. Kapıkulları ise, merkezin yanlarını tutuyorlardı.*"⁴⁸⁰ Gerçekte, o kötü yaradılışlı, zulmü sevenin yanında bulunan çapulcu askerlerin sayısı o kadar çoktu ki, ihtiyat ve tedbirle hareket etmek düşüncesinde olan akıl sahipleri yüz yüze gelmekten kaçınmakta haklı idiler".⁴⁸¹

Bayezid komutasındaki ordunun ise muharebe alanında aldığı düzen şu şekildeydi: Kuzeyde bulunan Ordû-yu Hümayun'un merkezinde Yıldırım Bayezid, Şehzadeler Mustafa, Musa, İsa Çelebiler bulunuyor bunların önünde Kapıkulu süvarileri, yeniçeriler ve önde azaplar yer alıyordu. Sağ kanatta Anadolu kuvvetleri yer almıştı. Önlere okçular yerleştirilmişti. Sol kanatta Rumeli askerleri bulunuyordu. Bunlarla beraber Yıldırım'ın kayınbiraderi olan Sırp despotu komutasındaki süvari birlikleri sağ kanatta yerlerini aldı. Önde yine okçular vardı. Sağ ve sol kanatların arkasında Anadolu beyliklerinden askerler ve Kara Tatarlar bulunuyordu. En geride ihtiyat kuvvetleri yer almıştı.⁴⁸²

⁴⁷⁷Halil Çetin, *aynı eser*, s.147–148

⁴⁷⁸Azep: Osmanlı askeri teşkilatında kara ve deniz hafif piyadeleri için kullanılan bir tabirdir. Yeniçerilerden önce kurulan bu hafif okçu birliği savaşlarda öncü olarak kullanılmıştı. Bkz Halil Çetin, *aynı eser*, s.154

⁴⁷⁹Halil Çetin, *aynı eser*, s.150–154

⁴⁸⁰Hoca Sadettin Efendi, *aynı eser*, s.262

⁴⁸¹*Aynı eser*, s. 265

⁴⁸²Abdullah Turhal, *aynı eser*, s.17

Şâmî ile Yezdî isimlerin biraz farklı yazılması dışında savaşa katılan beylerin birer listesini vermektedirler. “Malkoç Paşa, (Vezir-i Azam Çandarlı) Ali Paşa, Abdi Beg, Timurtaş ve Hoca Firuz, İsa Beg, (Yeniçeri Ağası) Hasan Paşa, Halil Murad Paşa, Saruca, Ebrenos (Evrenos), Yakub, Yusuf İldartan, Tengribirmiş, Balaban, Davud Bali, Lala Şahin Paşa, Nasuh, İldeniz’in oğlu, Ahmedî, Tahir’in oğlu, Muhammedî, Mukbil ve Paşacık.⁴⁸³

İki tarafın ordu nizamı ile ilgili olarak verilen bilgiler arasında Timur’un ordusunun mevcudunun 160.000 ve Osmanlı kuvvetleri ise Timur’un Fetihnamesindeki kayda göre 70.000 olduğu ve bundan başka Timur ordusunda 32 fil olduğu bilgisi de vardır.⁴⁸⁴Bu filler büyük olasılıkla düşmanın moralini bozmak içindi.⁴⁸⁵ Bu suretle Timur’un kuvvetlerinin adetçe üstün olduğu gibi bilhassa süvari adedinin de pek çok olduğu, Osmanlıların harp nizamı üzere merkezde padişah ve vezir-i âzam ile şehzadeleri Mustafa, Musa ve İsa Çelebiler’in, sağ kolda Anadolu kuvvetleri, Kara Tatarların ve onların sağında okçular ve okçuların sağında ise Mire Dağı’nın olduğu, Sırp despotunun bu kolda olup kuvvetleri 20.000 kadar olduğu da belirtilir. Bir miktar Arnavut kuvveti de Bayezid’in ordusunda yer almaktadır. Sol kolda ise Aydın, Saruhan ve Karesi sancakları valisi Şehzade Süleyman Çelebi ve Rumeli eyaleti kuvvetlerinin ve bunların gerisinde de Timur’un gizlice elde ettiği Kara Tatarların ve onların gerisinde de Amasya sancak beyi Şehzade Mehmed’in bulunmakta olduğu kısmın ihtiyat kuvvetlerini teşkil ettiği; sol cenahın ova tarafına düştüğü de zikredilir. Timur ordusunun ise sağ kolunda Timur’un oğlu Miranşah ve Emirzâde Mehmed Sultan’ın ve diğer emîrlerin, sol kolda yine Timur’un oğlu Şahruh Bahadır ile Halil Sultan ve emîrlerin bulunduğu, ayrıca Yıldırım Bayezid’in merkezde Melikşah Köyü’nün güneyindeki tepede bulunup önünde ve çevresinde kanun üzere yeniçeriler ve onların önlerinde de Azap askerlerinin bulunmakta olduğu da verilen bilgiler arasındadır.⁴⁸⁶

Timur, ordularını hiçbir zaman durdurmamıştı. Zaten durduramazdı da. Başarısının sırrı belki de buydu. Ordularını yağmanın ve zaferin tadı ile oyaladı. Mümkün olduğunca ülke içinde kalmamalarına çalıştı. Zira bu durumda ulus yapısı derhal karışmaya müsaitti. Timur, ordusuna ve beylerine tüm iktidarı boyunca siyaset

⁴⁸³Halil Çetin, *aynı eser*, s.153

⁴⁸⁴İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi C:1*, Ankara, 1988, s. 270–271

⁴⁸⁵William Stearns David, *A Short History of the Near East (330–1922)*, New York: The Macmillan Company 1923,s.201

⁴⁸⁶Uzunçarşılı, *aynı eser*, s271

meşguliyetleri yerine fetih ve yağma zevki tattırmıştır.⁴⁸⁷ Tüm bu bilgiler ışığında Emîr Timur'un askerleri ile birebir ilgilendiği, mirzalar için ayrı bir müsamaha göstermediği, ordusunu da adeta bir aile gibi gördüğü söylenebilir. Dünyanın kabul ettiği bir gerçektir ki, Cengiz Han Moğollarından sonra, böylesine büyük bir orduya sahip olma ve tüm bu orduyu kontrol edebilme başarısı Timur'un elindedir. Hem Timur'a saygıda kusur etmeyen, hem de emirlerini harfiyen uygulayan bu ordu sayesinde Timur kendi dönemi boyunca mağlubiyet tatmamıştır. Arabşah'ın deyiimiyle: *“Timur ordusunun sahip olduğu özellikler herkes tarafından biliniyordu, bayraklarının dalgalanmasından düşmana galip geleceği adeta takdir edilmişti.”*⁴⁸⁸

3.3. SAVAŞ SONRASI YAPILAN İŞLER

3.3.1. Ödüllendirme

Timur kavga duygularında yükseklik, büyüklük arardı. Ve bu gibi duygu sahiplerini mükâfata layık görürdü. Söz gelimi bir binbaşı, beyliğe yükselmeyi hak edebilmek için elde kılıç ileri atılmalı ve bir düşman alayını bozmalıydı. Böylelikle birinci bey olurdu. İkinci bey emir olabilmek için düşman ordusunu kaçırmalı idi. Askerler, hak ettikleri mükâfatı mutlaka elde ederlerdi. Silâh altında saçını sakalını ağartanların ne rütbesi alınır, ne de tahsisleri kesilirdi. Bunların hizmetleri unutulmazdı. Bütün hayatlarınca devlet ve millete fedakârlık etmiş askerleri haksız yere azledivermek, onları mükâfatlandırmamak Timur'a göre haklı isyana yol açan bir adaletsizlikti. İhtiyar askerler saygı görürlerdi. Sözleri dinlenirdi. Bunlar imparatorluğun şerefi sayılırdı. Esirleri öldürmek yasaktı. Bunlar köle yapılmazlardı. Yiğit kimseler düşman da olsa, tutsak edildikten sonra onlara saygı gösterilirdi. Bunların ölümlerine askerî tören yapılırdı. Hâlbuki bu çağlarda diğer hükümdarlar tutsakları ya köle yaparlardı ya da öldürürlerdi. Kumandanına ihanet etmemek şartıyla, Timur'a iltica eden yabancı askerler korunur, isterlerse kendilerine vazife de verilirdi.⁴⁸⁹ Timur'un ordusundaki inzibat, mükemmellik o çağların hiçbir ordusunda yoktu. Ordu kazancını bu intizama, bu inzibata borçluydu.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷Tarkan Suçıkar, *aynı eser*, s.80; Anne F. Broadbridge, *Spy or Rebel?*, University of Massachusetts Amherst, The Curious Incident of the Temürid Sultân-Husayn's Defection to the Mamluks at Damascus in 803/1400–1 Mamlük Studies Review, Vol. 14, 2010 29 s.41

⁴⁸⁸Arabşah, *aynı eser*, s.140

⁴⁸⁹Mahmut Esat Bozkurt, *aynı eser*, s.48

⁴⁹⁰*Aynı eser*, s.49

Daha önce de bahsedildiği gibi, Timur elde etmek istediği her yere önce elçiler göndermiş, mektuplar vasıtasıyla ve bazen de bizzat kendisi haber vererek tabiiyet istemiştir. Fakat tüm bunlara rağmen reddedildiği durumlarda artık kimsenin gözünün yaşına bakmayarak, yağma ve talana izin vermiştir. Timur'un hükümdarlığının belkemiğini teşkil eden, sayelerinde toprakların kazanıldığı okçu atlılar, bir yandan sıkı bir zapturapt altında tutuluyor, diğer yandan cömertçe ödüllendiriliyorlardı. Ödlekliğin, ihanetin veya izinsiz yağmanın; ortadan ikiye biçilmek, asılmak, kılıçtan geçirilmek ve benzeri bir ölümle cezalandırılacağını biliyorlardı.⁴⁹¹ Savaş sırasında hiçbir disiplinsizliğe göz yumulmuyor, şiddetli biçimde cezalandırılıyor; sadık ve samimi savaşçıları ödüllendiriliyor; bunlar ister kendi bayrağı altında dövüşsünler, isterlerse karşı cephede düşman olarak savaşsınlar, her daim takdir ediliyordu. Timur; “Bana karşı dövüşen savaşçı kumandanına sadık olmaktan da üstün olduğu için benim hayranlığımı kazanan askerdir. O benim bayrağım altına geçtiği takdirde onu kabiliyet ve sadakatinden ötürü, samimi ve güvenilir adamlarım arasına alarak mükâfatlandırırım. Ama savaş esnasında en kutsal ödevini ayaklar altına alarak ve kumandanını terk ederek benim tarafıma geçen asker, benim gözümde insanların en alçağıdır” demiştir.⁴⁹² Askerler ordudan bir ücret alırlardı. Emirlerin, binbaşılardan, yüzbaşılardan, onbaşılardan ve diğer sipahilerin aylık maaşları bindikleri atın fiyatı kadardı. Maaşı teslim edilen kişinin belgesinin arkasına “*değdi*” yazılırdı.⁴⁹³ Fakat kişilerin bir toprak üzerinde oturan kimseden izinsiz herhangi bir vergi almaları yasaktı. Hiçbir asker, sebep olmadıkça bir sivilin evine giremezdi.⁴⁹⁴

Ele geçirilen şehirlerden genellikle sadece âmân parası alınırdı. Bununla birlikte ister kendisine karşı koysun, ister hemen teslim olsun bu şehirlerdeki ulema, şeyhler ve seyyidlerin canları ve malları bizzat Timur tarafından koruma altına alınır ve Timur kendilerine ihsanlarda bulunduğu gibi, maaş da bağlardı.⁴⁹⁵ “*Muhassıl*” denilen görevliler tarafından toplanan vergiler, genellikle hayli ağır olurdu. Âmânın toplanılmasına büyük gayret gösterirlerdi. Nitekim Dımaşk’ın tacirleri mal-i âmânın toplanılmasında önemli rol oynamışlardı. Toplanan mal-i âmân ne kadar ağır olsa da

⁴⁹¹Justin Marozzi, *aynı eser*, s. 117

⁴⁹²Manole Neagoe, *Üç Bozkırlı*, s.216

⁴⁹³*Tüzükât-ı Timur*, s. 89-90

⁴⁹⁴Harold Lamb, *aynı eser*, s.205

⁴⁹⁵Arabşah, *aynı eser*, s.82; “Söz gelimi Türk evliyasından bir veli olmasından dolayı Ahmed Yesevî sevgi ve saygısının bir sonucu olarak onun mezarı üzerine XIV. Asrın sonunda Timur tarafından muhteşem bir bina yaptırılmıştır.” Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, s. 126

halkın sıfırı tüketilmezdi. Çoğu zaman altın, gümüş, mücevher ve değerli eşyalar alınırdu.⁴⁹⁶

Bu vergi toplanırken bazen halka zulüm yapılabiliyordu. Isfahan'daki yakıp yıkmanın temelinde de bu mesele yatar. Isfahan halkı gece vakti vergi memurlarını ve şehre giren askerleri öldürmüş ve tabiri caiz ise Timur'un gazabını üstlerine çekmiştir.⁴⁹⁷

Tarihte görülen birçok Türk hükümdarı gibi Timur da içki içmekten hoşlanır ve özellikle kazanmış olduğu zaferlerden sonra sık sık içkili ziyafetler ve toylar düzenler, kımız ve şarap gibi alkollü içeceklerin eksik olmadığı bu eğlenceler günlerce sürerdi.⁴⁹⁸ Bununla ilgili olarak Toktamış'a düzenlediği sefer dikkat çekicidir. Aylarca süren kuzey seferi sona erdiğinde Timur secdeye gelerek şükretmiş, bir kez daha kendisi ve ordusu zaferin yemişlerini tatmıştır. Emirleri, oğulları ve torunları onu kutlamak için öne çıkıp adet olduğu üzere başından altın ve değerli taşlar yağdırmışlardır. Savaş sırasında son derece sert ve acımasız bu adamın, zaferi kutlamaya gelince ortaya serdiği cömertlik dikkate değerdir. Volga kıyılarında bir şölen tertip edilmesini buyurmuştur. Öyle ki, görkemli çadırların içinde sıra sıra dizilmiş oturan bahadırların önüne altın tabaklara yığılı kızarmış at eti konulmuştu, bunlar bir yandan hükümdarın şerefine içiyorlar, bir yandan da birbirlerine nasıl kahramanca çarpıştıklarını bire bin katarak anlatıyorlardı. Hemen yanı başlarında ipeklere bürünmüş güzelim esir kadınlar dikiliyor, şaraplar boşaldıkça tekrar dolduruyorlardı. Bu şölen bir ay süreyle devam etti.⁴⁹⁹ Bu noktada yeri gelmişken Timurlularda şarap içmenin âdeti üzerine de birkaç kelam edilebilir. Timur'u ziyarete giden İspanyol elçi Claviyo, eserinde onların şarap âdetine değinmiştir:

⁴⁹⁶Ensar Macit, *aynı eser*, s.144; ayrıca bkz: "Timur'un askerleri Delhi'nin yerli halkından mal ve para topladılar." Justin Marozzi, *aynı eser*, s. 290

⁴⁹⁷Şâmî, *aynı eser*, s.126

⁴⁹⁸Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, s.28; "Cengiz Han'ın Moğollarında da şölen tertibi görülmektedir. Daha önce görülmedik görkemlerde şölenler düzenlenirdi. Kadehler altından, sofraya takımları değerli malzemeden olurdu. Kimi zaman şölenler iyice bayağılaşırdı. Sarhoş olan davetliler etlerden küçük toplar yapıp birbirlerine atmaya başlardı. Kimisi yerlerde sürünürdü. Çoğunlukla iyice içip sarhoş olunurdu. Tabii bunun sonucunda güzel giysilerden ve değerli kumaşlardan geriye bir şey kalmazdı. Nazik ve ince Timurluların böyle bir adeti olup olmadığı kesin değildir. (Bu kadar abartılı olduğuna dair bilgi bulamadık.) Şölenlerde gösteriler düzenlenirdi. Hokkabazlar ve akrobatlar numaralarını sergilerlerdi. kimi zaman oldukça zevkli süslenmiş karnaval arabalarıyla gerçek dekorlar kurulurdu, değerli ya da yarı değerli taşların aralarına serpiştirildiği çiçeklikler yapılırdı. Claviyo, şölenlerden birinde dokumacıların Timur'a tamamen işlemelerle süslü, "inanılmaz yükseklikte" pamuktan işlenmiş bir kule hediye ettiklerini anlatır. Hayvan dövuşleri en çok beğenilen gösterilerden biriydi. Bu dövuşler, Orta Asya'dan kalan bir miras olup ergenliğe giriş ya da bir yaratılış mitinin tekrarı gibi dinsel anlama sahip törenlerdi. Halk çok fazla olanağa sahip olmadığından bugün Afganistan'da olduğu gibi horoz dövuştürür ya da güvercin oynatırdı. Bunu sadece zevk için yapan büyük beyler de vardı." Jean Paul Roux, *Büyük Moğolların Tarihi, Babür*, s.77-79

⁴⁹⁹Justin Marozzi, *aynı eser*, s.214-215

“Tatarların âdeti, şarabı yemekten önce içmektir. Ve çok hızlı içtiklerinden, çabuk sarhoş oluyorlar. Şarabın her kadehi dolu olarak verilmekte ve bu, tek yudumda içilmektedir. Kadehini bir dikişte içmeyen olursa, onun kadehi bir daha doldurulmuyor. Her kadehte “Timur’un sağlığına!” yahut “Timur’un başı için!” deniyor ve ardından bir kerede bütün kader içiliyor. Şarabı bu şekilde ve çok içene “bahadır” deniyor. Bahadır, cesurca ve pervasızca içen demektir.⁵⁰⁰ Timur’un elinden alınan şarap, bir merasime uyularak içilir. Kişi, biraz uzaktan sağ dizini yere değdirir. Kalkıp bir adım attıktan sonra iki dizi üstüne çöker. Tekrar ayağa kalkıp Timur’a yaklaşınca, diz çöküp kadehi alır. Sonra gerileyip tekrar diz çöker ve bir yudumda bütün kadehi bitirir. Bundan sonra elini başının üstüne koyarak Timur’u selamlar.”⁵⁰¹

Bunların yanında savaşta yararlılık gösteren ve zaferde payı olan herkes ödüllendirildiği görülüyor. Timur askerleri hususunda çok azimli davranmıştır. Vaktiyle 1000 kişiye komuta ettiği zamanlarda nasıl onların isimlerini yazıp yanında taşımış ise, ordusu yeri göğü kaplayacak mevcuda ulaştığında da emrindeki bütün tümenlerdeki askerlerin bir kütüğünü tutturmuştur. Bu kütüğe yalnız askerlerin değil onların oğullarının isimleri de işlenmiştir. Herkesin yaptığı değerli işler ve yararlılıklar bu kütükte isminin yanına yazılmıştır.⁵⁰² Ödüllendirme konusunda Lamb’ın eserindeki bilgiler dikkate değerdir: *“Savaşta kahramanlık gösteren askerler onbaşı yapılır, takım komutanı ise yükseltilir, bölüğün başına geçirilirdi. Bunlara ayrıca bazen işlemeli kaftan, bazen de at veya kılıç verilirdi. Binbaşılara, tümen başlarına bayrak ve davul, yüksek rütbeli emirlere (yani mareşallere) tümen sancağı olarak üzerinde aslan resmi bulunan bir bayrak ile bir davul verilirdi. Böyle emirler yanlarında muhafız kıtası olarak yüz atlı bulundurabilirlerdi. Bu emirler bir zafer kazandıkları zaman, kendilerine bir şehir hatta bazen bütün bir eyalet bütün geliri ile beraber zeamet olarak tahsis olunurdu. Belki en yüksek rütbedeki emirler Han soyundan prens olabilirlerdi. Fakat orduda ilerleme ve yükselmeler ancak ve ancak yeterlilik ve kabiliyete göre olurdu. Koca Yakup Barlas bu büyük emirlerin içinde nadir sağ kalanlardan birisi olmuştur. Ordudaki hizmetinden şerefle ayrılarak Belh valisi olmuş ve emirler emîri payesi kazanmıştır.”⁵⁰³*

⁵⁰⁰Clavijo, aynı eser, s.146

⁵⁰¹Clavijo, aynı eser ,s.163-164

⁵⁰²“Timur savaş alanında yiğitçe çarpışanları ödüle boğardı. Olağanüstü kahramanlıklar devletin resmi kayıtlarına geçirilirdi.” Justin Marozzi, aynı eser, s. 119

⁵⁰³Harold Lamb, aynı eser, s.212

Timurlu ordu sisteminde mükâfatlandırma gerçek manada en az ordu düzeni kadar önemlidir, bunu görmek zor değildir. Durmak bilmeyen, sürekli sefer halinde olan bir ordunun ödüllendirilmesi Timurlular Devleti'nde zinhâr ihmal edilmeyen bir konudur. Askerin 3 yıllık, 5 yıllık, 7 yıllık seferlere çıkması ve bundan şikâyetçi olmaması karşılığında Emîr Timur ve halefleri olan sultanlar, ordusunu ödüllendirme konusunda gayet titiz davranırmıştır. Bu ödüllendirme şekilleri de çeşitlilik arz eder.⁵⁰⁴ Timur, askerlerine yalnız başarılı savaşlardan sonra mükâfatlar dağıtmazdı. Muharebeye girişmeden önce askerlerin cesaretini hediyelerle artırmak ihtiyacını duyduğu zaman da mükâfatlar verirdi. Bu hediyeler “öglige” adıyla anılmaktadır.⁵⁰⁵ Savaşta yararlılık gösterenler mükâfatlandırılır ve kendilerine Suyurgallar verilirdi. Hükümdarın hizmetindekilere bir ihsan olarak ifade edilen bu tabir ile daha çok bir arazi kastedilmekte idi.⁵⁰⁶ Bu müessese zamanla veraset yolu ile intikal eder hale gelmiş, din adamları ve ibadet yerleri için de verilir hale gelmiştir. Bu suyurgallara zaman zaman Tarhanlık da ilave edilmiştir. Tarhanlık askerî ve ticarî olmakla birlikte esas itibariyle aynı olup Tarhan sahibi bütün vergilerden muaf tutuluyor, işlediği dokuza kadar suçtan hesap sorulmamıştır.⁵⁰⁷ Tarhanlık ıstılahı, kurucusunun adını taşıyan Hacı Tarhan (Astarhan-Ejderhan) şehrinden gelmektedir. Altın Ordu ulusunda da varlığı bilinen Tarhanlık yarlığı, hükümdarın istediği kişi veya kurumlara verdiği ve sahibinin vergi ve devlet hizmetinden muaf tutulmasını sağlayan maddî olarak geniş haklar tanıyan ve imtiyazlar veren bir uygulamaydı. Tarhan olan kişi her türlü vergilerden ve hizmet yükümlülüğünden kurtulmuş olurdu.⁵⁰⁸ Ayrıca bu hukuk ve imtiyazı dokuz nesle kadar miras yoluyla evladına intikal ederdi.⁵⁰⁹

⁵⁰⁴ Ensar Macit, *aynı eser*, s. 157

⁵⁰⁵ Yakubovsky, *aynı eser*, s.239

⁵⁰⁶ Bir çeşit toprak mülkiyeti ile alakalı teknik terimdir. Selçuklu devletlerinde ve Osmanlı devletinde görülen ikta ve timarlar, Türk Moğol uluslarında suyurgal terimi ile karşılanmıştır. Suyurgal uygulaması ile ikta arasındaki fark, suyurgal sahibine hem dokunulmazlık ve malî egemenlik hakları hem de idarî ve adlî hakları veriyordu. Bu uygulama sayesinde hem toprağın işlenmesi sağlanır, hem de ordu için asker yetiştirme işi kolaylaştırılırdı. Suyurgal sahipleri bu sayede hem mükâfatlandırılır hem de onlar orduya asker yetiştirerek, bağlı bulunduğu hükümdara karşı görevini yerine getirmiş olurdu. Suyurgal uygulaması ile verilen mükâfat karşılığında onlardan askerî hizmet vermeleri veya iyi teçhizatlı asker bulundurmaları istenirdi. Ensar Macit, *aynı eser*, s.160

⁵⁰⁷ Aka, *Timur ve Devleti* s.112

⁵⁰⁸ Arabşah, *aynı eser*, s. 273; Şâmî, *aynı eser*, s.129–130; Harrassowitz Verlag, *History and Historiography of Post Mongol Central Asia and the Middle East*, Germany: Memminger Medien Centrum pres, 2006, s.121; Ayrıca bkz: “Tarhanın başka hiçbir askere tanınmayan bir hakkı vardı: savaşta yağmaladığı her şey kendisinin olurdu. Tarhan dışındaki herkes yaptığı talanın belli bir kısmını hükümdara vermek zorundaydı. Tarhan aynı suçu on defa işlemedikçe cezai işlem yapılmazdı. En büyük ayrıcalıkta, istediğinde Timur’un huzuruna çıkabilmesi idi.” Justin Marozzi, *aynı eser*, s. 119

⁵⁰⁸ Ensar Macit, *aynı eser*, s.162

⁵⁰⁹ Şâmî, *aynı eser*, s.129–130

Timurlu Devleti'nde savaşlarda elde edilen yağma ve ganimetten asker de pay alırdı. Savaşta elde edilen ganimete “*ulcay*” denirdi. Toplanan ganimetin belirli bir kısmı savaşta cenk etmiş olan askerlere dağıtılırdı.⁵¹⁰ Nitekim Emîr Timur, Tüzükât-ı Timur'da Gürcistan fetihlerini anlatırken, “*Kale içinden çıkmayarak direnenleri kökünden yok edip onlardan alınan ganimet mallarını kahraman askerlerime taksim ettim*” demiştir.⁵¹¹

Tüzükât'ta Timur ödüllendirme ile ilgili olarak: “*Emrettim; hangi emir bir memleketi fethederse veya bir orduyu yenerse onu üç şeyle ödüllendirsinler: birincisi; tuğ, nakkare verip bahadır unvanı alsın. İkincisi; devlet ve saltanata ortak bilip, kengeş meclisine koysunlar. Üçüncüsü; emrine sınır vilayeti verilerek oranın emirleri ona tabi olsunlar*”⁵¹² demiştir.

Tüzükât'ta da belirtildiği gibi imparatorlukları fetheden, düşman orduları bozan beye üç türlü mükâfat verilirdi:

- Şeref sanı, unvanı. Bahadır gibi.
- Zurnalar, atının ardına nişan koymak,
- Hakanın arkadaşı olmak, meclisine kabul edilmek.

Seçkin muharebeciler onbaşılığa, burada da başarı gösterirse yüzbaşılığa yükselirlerdi. Bunlar yine bir yararlılık başarmışlar ise binbaşı olurlardı. Sadece cesaret gösteren erlerin tahsisleri artırılırdı. Timur, düşmanın silahından kurtulmak için başarılan kahramanlığı mükâfatlandırmazdı.”*Bu gibi kahramanlık, nihayetinde tehlikeden kurtulmak isteyen bir öküzün durumundan üstün değildir*” demiştir.⁵¹³

Cesur olanlar ve sadık askerler gerektiği biçimde mükâfatlandırılıyorlardı. Timur savaş zamanında bütün zorluklara askerleriyle birlikte tahammül gösteriyor, barış zamanında üstün vasıflı ve dereceli kumandanları onun sofrasında onunla birlikte yemek yiyorlar, divanlarda ve meclislerde onun tahtının sağında, solunda veya arkasında yer alıyorlardı. Bütün manasıyla bir kahraman olan öncü birliklerin kumandanı, barış zamanlarında imparatorluk tahtının karşısındaki şeref mevkiinde dururdu.⁵¹⁴

⁵¹⁰Bu yağma akınları ile ilgili olarak ayrıca bkz: Laurence Lockhart, *aynı eser*, s. 54

⁵¹¹Ensar Macit, *aynı eser*, s.158

⁵¹²Tüzükât-ı Timur, s. 101

⁵¹³Tarkan Suçıkar, *aynı eser*, s.47-48

⁵¹⁴Yusuf Ziya Özer, “Timur’un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış”, s.440

Timur'un kendisine tabi hükümdarlara gönderdiği hediyeler arasında külah ve kemer her zaman yer almaktaydı.⁵¹⁵ Adına hutbe okutup para bastırmak gibi tabiiyet anlamına gelen bu hediyeler, Mutahharen gibi Suriye seferinden sonra gelen Memlûk elçileri ile Ferec'e ve Ankara Savaşı'ndan sonra Süleyman Çelebi ile İsa Çelebi'ye gönderilmişti.⁵¹⁶

Zaferden sonra Timur'un Anadolu'daki askeri faaliyetleri fiilî bir idare endişesi taşımaktan çok, tamamen yağma akınları görüntüsü vermektedir. Onun zaferle döndüğü Suriye, Deşt-i Kıpçak ve Hindistan seferlerinin hiçbiri fiili idare ile sonuçlanmamıştı. Bu durum Timur'un siyasî, idarî veya askerî yeteneksizliğinin bir sonucu olarak düşünmemek gerekir. Zira onun bu yöndeki teşebbüsünü engelleyecek ne bir siyasî veya askerî bir rakipten, ne de idareyi yürütmeye karşılaşılabilecek insan kaynağı veya tecrübe eksikliğinden bahsedilebilir. Bu bölgeleri imparatorluğuna dâhil etmemesinin veya bir başka ifadeyle şehzadelerinden birini Rum tahtına oturtmamasının altında yatan gerçek, onun Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğu'nu (Çağatay ve İlhanlı) eski sınırlarında yeniden diriltmek tasarısına bu tür teşebbüslerin bir temel teşkil etmemesidir.⁵¹⁷

3.3.2. Cezalandırma

Timurlu siyaset teorisindeki hükümdarın cezalandırma (siyaset) hakkının vurgulanması ve güç kullanması gerekliliğinin dile getirilmesine sebep olarak insanoğlunun Allah'ın emirlerini uygulamadaki isteksizliği gösterilmektedir.⁵¹⁸ Şâmî'nin Zafernâme'sindeki kayda göre Timur'un verdiği ilk emir Cengiz'in “*yosun ve yasadak*” kaidelerinin ve usulünün yeniden yürürlüğe konması idi. Bu şekilde bir yandan kendini Cengiz Devletinin devamı olarak gösteren Timur, diğer yandan da Cengiz rabitasını güçlendirmek için her fırsattan yararlanıyordu.⁵¹⁹

En müstebit idarelerden biri olan Timur idaresinde bile, bir devlet görevlisinin yolsuzluğunun tespiti halinde cezasız kalma olasılığı çok azdı. 1404'te beş yıllık Batı Asya seferinden Semerkant'a dönen Timur, şehrin valisi Dina'nın onun gıyabında keyfi idareler uyguladığını öğrenmişti. Clavijo; “Haşmetmeapları, geleli beri bu adamın

⁵¹⁵“Timur Osmanlı sultanı Bayezid'e külah ve kemer göndermiştir. Bu, dönemin diplomasisinde vassallık anlamına gelmekteydi.” Halil Çetin, *aynı eser*, s.119

⁵¹⁶*Aynı eser*, s.119

⁵¹⁷*Aynı eser*, s.164–165

⁵¹⁸Yüksel, *Din Devlet İlişkisi*, s.50

⁵¹⁹Tarkan Suçıkar, *aynı eser*, s.55

kendisine gösterilen güveni ve görevini kötüye kullandığını ahaliye zulmettiğini öğrenmişti” şeklinde anlatır. “İşte bu nedenle Dina denilen valinin huzuruna çıkarılmasını emretti ve hüküm verildikten sonra adam hiç geciktirilmeden asıldı.” Ceza bununla kalmadı. Valinin Semerkant sakinlerinden kopardığı paralar imparatorluk hazinesine konuldu. Dina’nın bağışlanması için para teklif eden nüfuzlu bir arkadaşı da ipe gönderildi. Timur’un gözdelelerinden bir başka görevli de vali lehine benzer bir girişimde bulunmaya kalkıştığı için tutuklandı ve servetinin tamamının yerini söyleyene dek işkenceye maruz tutuldu. Denileni yapar yapmaz da ölene dek baş aşağı asılı bırakıldı.⁵²⁰

Savaş alanından kaçmış olan birini kendine has biçimde cezalandırırdı. Başına kadın gibi uzun saç takar, yüzüne allık ve düzgün sürerek onu yalın ayak Semerkant sokaklarında dolaştırırlardı.⁵²¹

Yine Şâmî’nin eserinde askerlerden Harezm’de korktuğu için hendeğe giremeyen Kuçe Melik’e dayak atılıp, eşeğin kuyruğuna bağlanarak Semerkant’a gönderildiğine dair bir kayıt mevcuttur.⁵²²

Yolda bir at yorulacak olursa posta tatarları onu yolda rastladıkları ilk atla- bu at kimin olursa olsun- değiştirirlerdi, adet böyleydi. Timur’un posta tatarına tacir, emir, elçi, kim olursa olsun herkes atını vermekle mükellefti. Vermeyenin kellesi giderdi.⁵²³ Ya da geciken biri olursa ayakkabılarının içi kumla doldurulup boynuna asılarak ondan sonraki konak yerine kadar yaya yürütülürdü. Yine ayak sürüyecek olursa, sonu ölümdü.⁵²⁴

Timur Dımaşk’tan çeşitli meslek erbablarını, sanatkârları, bu cümleden dokumacı, terzi, taş ustası, marangoz, çadır dokuyucu, seyis, baytar, miğfer yapımcısı, nakkaş, şahin eğiticisi, yay ustası, kısacası elinden herhangi bir iş gelen ne kadar insan

⁵²⁰Justin Marozzi, *aynı eser* s. 103

⁵²¹Harold Lamb, *aynı eser* s.150; Moğollarda da ordudaki disiplinsizlik sonucu uygulanan cezalar vardır. Moğollar ordusu son derece disiplinli idi. itaatsizlik gayet nadir görülür ve ekseriya da ölümle cezalandırılırdı. Her bir askeri kumandan (noyan) amirinin emrine itaate mecburdu. Kumandanlar, hükümdarın oğulları ve diğer prensler, kendilerine verilen vazifelerin hesabını vermekle mükelleftiler. Askeri hizmetler vukuunda kumandanlar birçok defa cezalandırılır, hatta bazen idam edilirdi. İdam ilk zamanlarda askerin bölüğünü terk etmesi veya savaş meydanından kaçması halinde verilirdi. Orduya davete icabet etmeyenler ilkinde 30 ikici defasında 70 sopa ile ve üçüncü defasında da 37 sopadan başka bir de nefi cezası ile cezalandırılırdı. bertold spuler iran Moğolları, s.437; Yine emirlerin, işlemiş oldukları suçlardan dolayı, sorgu (*tegismisi*) ve yargıya (*yargu*) tâbi tutuldukları malûmumdur. Yapılan *yargu* sonucunda, idama mahkûm etme (*be yargu resâiden*) yanında, çoğunlukla sopa vurma veya falaka cezasının (*çüb zeden*) verildiğini görmekteyiz. Mustafa Uyar, *İlhanlı Devlet Teşkilatı*, s. 162

⁵²²Şâmî, *aynı eser* s.79

⁵²³Harold Lamb, *aynı eser*, s.204

⁵²⁴*Aynı eser*, s. 160

varsa onları da toplattı. Sonra bu insanları beylerine taksim edip Semerkant'a götürmekle vazifelendirmiştir. Bu konuda Arabşah'ın eserine bir bilgi mevcuttur: *“Şam'daki tabiplerin önde gelenlerinden Cemaleddin ve Şihabeddin Ahmed el-Zerdkeş'i de beraberinde götürdü. Şihabeddin kendisinin de dediği gibi kalede idi ve Timur'un kalabalık ordusundan pek çoğunu kırmıştı. Yaşı doksanlara yaklaştığı için beli bükülüp kalmıştı. Timur onu görünce birden öfkeleni ve ona şöyle dedi: “Sen benim adamlarımı helak edip hizmetkârlarımı taşa tuttun, haşemimi öldürdün. Seni bir vuruşta öldürsem bu benim derdime derman olmaz ve intikam ateşimi söndürmez. Ama ben, şu ilerleyen yaşına rağmen sana azap çektirecek, ölümlerden ölüm beğendireceğim.” Timur daha sonra ayak bileklerinin yukarısından Dımaşk birimiyle 7,5 ritl (1,65 kg) ağırlıkta zincir vurdurarak onu bu şekilde cezalandırdı. Künyesine de “ömür boyu” diye yazıldı. Şihabeddin, Timur ölünceye kadar bu zincirlerle yaşadı ve o öldükten sonra da zincirleri çözülünceye kadar onları taşıdı. Daha sonra Hakk'ın rahmetine kavuştu.”*⁵²⁵

Bunlara ek olarak; emirler ve noyanlar⁵²⁶ iş zamanı isyan ederlerse azledilirdi. Devlete ihanet etmiş olsalar da işin doğrusu anlaşılmadan öldürülmezlerdi.⁵²⁷

Yalnızca askerler değil, mirzalar da cezalardan pay alırdı. Suçlarına göre dayak atılmak, gözlerine mil çekilmek ya da öldürülmek suretiyle cezalandırıldıkları görülüyor. Hanedan azasından bir kimsenin kanının akıtılmasının uygun görülmemek yay kırışi ile boğularak öldürülmesi hadisesi Timurlularda da mevcuttu.⁵²⁸

Mirzalar arasında bir fark gözetilmemesinin sonucu olarak herhangi bir eyalet merkezine gönderilen mirzalar, orada devlet merkezindeki saray ve idare teşkilatını aynen tesis ederek, bağımsız bir hükümdar gibi o bölgeyi idareye başlardı. Onlar arasında anlaşmazlık baş gösterdiği veya isyan teşebbüsleri ortaya çıkarıldığı takdirde

⁵²⁵ Arabşah, *aynı eser*, s.272

⁵²⁶ Noyan: Moğollarda da kullanılan askeri bir terim. Bir amirden diğerine kendi arzusu ile müsaadesiz geçmeler ölüm cezası tehdidi ile men edilmişti. Halkı “yüzlük” ve binliklere ayırması yani “binbaşı” ve “yüzbaşılar”ın arasındaki taksimi, hususi defterlere kaydediliyordu. Yüzbaşı, binbaşı ve tümenbaşı rütbesi irsî idi. bu rütbelerde bulunanlar umumi bir unvan olan noyan (beg, senyör, askeri senyör) adını alıyorlardı. Çin'den gelme bu unvanı çok eski zamanlardan beri bozkır aristokrasisinin mümessilleri taşıyordu. Moğol hanı ve şehzadeleri herhangi bir noyanın şahsına tamamen sahiptiler. Yani onun elindeki malını, mülkünü alabilir veya ona yenisini verebilirlerdi. Malı mülkü elinden alındığı takdirde mahrum edilenin binliği, yüzlüğü vs. en yakın akrabasına veriliyordu. Noyanın kendi arzusu ile vazifesini bırakmaya, mülkünü terk etmeye hakkı yoktu. Böylelikle noyan, eski zamanın nökerlerinden ve kabile hanlarının aristokratik mesai arkadaşlarından büyük bir farkla ayrılıyordu. B.Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, s.157–160

⁵²⁷ *Tüzükât-ı Timur*, s. 92

⁵²⁸ Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s.414

ancak hükümdar müdahalede bulunurdu. Bu gibi hallerde mirza, çoğu zaman dayak atılmak suretiyle cezalandırılır ve başka bir yere gönderilerek nakle tabi tutulurdu.⁵²⁹

Timur devrinde elbette ki hanımların devlet idaresinde pek tesirleri olamazdı. Ancak onlar bazen Timur'un gazabına uğrayan bazı şehzadelerin cezalarını hafifletmeye muvaffak oluyorlardı. Hanımların eğitimine de önem veriliyor, mirzalara olduğu gibi, onlara da "ateke" tayin ediliyordu.⁵³⁰ Fakat burada söylemek icap eder ki, Timur'un hanımlarından Saray Mülk ve Tuman Aga, Halil Sultan'ın hanımı Şad Mülk, Şahruh'un hanımı Gevherşad Aga, Hüseyin Baykara'nın annesi Firuze Begim ve hanımı Hatice Begim hükümdarlar üzerinde ve devlet idaresinde söz sahibi olmuşlardır.⁵³¹

⁵²⁹Aka, *Timur ve Devleti*,s.109

⁵³⁰*Aynı eser*, s.108

⁵³¹*Aynı eser*, s.109

BÖLÜM 4: SAVAŞ STRATEJİSİ VE TAKTİKLERİ

Emîr Timur denildiğinde, akla onun stratejileri ve hileleri gelir. Gerek Arap kaynaklarında, gerek diğer kaynaklarda ve müstakil eserlerde iyi ya da kötü, her zaman zekâsının övüldüğünü görmekteyiz. Zira tarihçiler onun mükemmel bir savaş zekâsına sahip olduğu konusunda hemfikirdir. Kendine has savaş stratejileri ve çoğu zaman doğaçlama verdiği kararları ile Emîr Timur Güregen, tarihte yer etmiş komutanlardan biridir.

Kullandığı bu strateji ve hileler, rakipleri için Timur’u bir korkulu rüya haline getirmekle birlikte, ona karşı planlanan ittifakların da sonuçlanmamasında etken olmuştur. Bu stratejilerden önce zikredilmesi gereken, Timur’un savaştan önce ve savaş sırasında dikkat ettiği hususlar olmalıdır.

Tarih-i Reşidî’de anlatılır: *“Bir kere bir işi üstlendiğinde onu sonuna kadar götürmeden memnun kalmayan başarılı Emîr Timur, komutanların düşmana davrandığı düşmanlık ve savaş bahçelerini barışla sulayan kibar biçiminden tatmin olmazdı.”*⁵³²

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Timur harp ederken şu noktalara dikkat ederdi:

1. Su
2. Arazinin elverişliliği
3. Hâkimiyet tesis edebilecek, etrafına hâkim bir arazi
4. Güneşin göze gelmeyeceği bir yerleşim
5. Geniş ve düz bir harp sahası⁵³³

Bu noktalar ordunun başarı kazanması ve şevk ile savaşması açısından mühimdi. Timur gerçekten de tüm savaşlarında bu noktalara dikkat etmiş, dikkat etmeyen komutanları da alayların başından azletmiştir. Timur’a göre doğru asker beyine ihlâslı olup, hâlis hizmet etmeliydi. Hangi asker beyine ihlâs yoksunluğundan gönlünde kin beslerse, elbette bu, ona horluk getirirdi. Askerin beyine gösterdiği ihlâslı hizmetinden dolayı günden güne onun nimeti artıp, mertebesi yükselirdi. Beyine ihlâslı olan asker,

⁵³²Tarih-i Reşidî, s. 201

⁵³³Tarkan Suçıkar, aynı eser, s.84

onun ağır, sert sözlerinden rencide olup gönlünde kin beslemezdi. Beyinden gördüğü eksikliği özünden görürdü. Böyle askerler terbiyeye layıktı.⁵³⁴

Fark edilmesi lazım ve kolay olan memleketler şunlardı:

1. Zulme uğrayan. Bunları zulümden kurtarmak, Müslüman hükümdarın borcu idi.
2. Din ve ahlakı zayıf düşen ve Tanrı'nın eserlerini hakir gören.

Bu gibi memleketler fethedilebilirlerdi.⁵³⁵

4.1. SAHTE RİCAT (KERRÜ FERR)

Timur'un kullandığı başlıca taktiklerinden birisi, hem çok sevip hem başarı ile uyguladığı geri çekilme numarasıdır. Yani önceden bir kısım birlikler düz ve geniş bir ovanın etrafındaki yüksek tepelere gizlenirdi. Bu az sayıdaki birlik, düşman ordusuna saldırarak yenilgiye uğramış hissi vermek için geri çekilmeye başlar, düşman ordusu bu kaçan birliğin üzerine cesaretlenerek takibe koyulurdu. Kendini takip eden düşman ordusunu ordu merkezinden ve ağırlıklarından uzaklaştırarak kendi ordusunun merkezine doğru çekerdi. Gizlenmiş olan merkez ordu, bu düşman ordusunu bu sayede çember içine alır ve yok ederdi. Halep'te bunu başarıyla uygulamıştır.⁵³⁶

Bu savaş sisteminde üç aşamalı bir stratejinin uygulandığı görülmektedir. Bunlar yıldırma ve yıpratma, sahte geri çekilme, pusuya düşürme ve imhadır. İlk aşamada düşmanın motivasyonunu bozmaya ve korkutmaya yönelik hareketler yapılır. Daha sonra küçük gruplar tarafından ani baskınlar verilir. Daha sonra uzaktan oklarla düşman maddi ve manevi bakımdan yıpratılır. Türk okçularının çok seri ve isabetli ok atıkları düşünülürse bu aşamadaki başarının, savaşın neticesi üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilir. İkinci aşama, uzaktan savaşın sona ermesinden sonra orduların göğüs göğse savaşa giriştikleri sırada uygulamaya konur. Savaşçılar mızrak ve kılıç gibi yakın muharebe silahlarıyla düşmana saldırırken, bir yandan da düşmanın gücü ölçülür. Eğer düşman güçlü bir şekilde mukavemet gösteriyor ise hızlı bir şekilde geri çekilme emri verilir. Geri çekilmede amaç; düşmanı yormak, ordu disiplinini, saf düzenini bozmaktır. Türk atlıları geri çekilme esnasında da geriye ok atarak düşmana kayıplar veririrler. Bu safha düşman ordusunu pusuya düşürmek ve imha etmek için önceden belirlenen uygun

⁵³⁴ *Tüzükât-ı Timur*, s.110

⁵³⁵ Mahmut Esat Bozkurt, *aynı eser*, s.44

⁵³⁶ Justin Marozzi, *aynı eser*, s.122; Moğollarda uygulaması için bkz: David Morgan, *Mongols and Memluks*, s.215; Gérard Chaliand, *aynı eser*, s.111

bir yere çekilmesine kadar devam eder. Üçüncü aşamada ise bataklık, çöl, uçurum kenarı gibi nihai noktada düşmana son darbe vurulur. Önceden belirlenmiş olan bu nihai noktada mevzilenmiş olan birliklerin de savaşa girmesiyle düşman ordusu kıskaç veya çember içine alınır ve kısa süre içinde imha edilir.⁵³⁷ Bazen de ordu kaçır gibi yaparak bir dağ arkasına saklanır ve düşmanı beklerdi.⁵³⁸

4.2. BASKIN (ŞAHBUN)

Bir bozkır devleti olan Timurlu Devleti'nin savaşlarda farklı taktikler uyguladığını görmekteyiz. En çok başvurulan savaş taktiklerinden birisi “*şahbun vurma*” yani gece hücumu/ baskın yapmaktır. Bu taktik esasen İskit ve Hun dönemlerinden beri uygulanmaktadır. Sürat ve uzaktan savaş esasına dayanan ve klasik Türk savaş taktiği olarak değerlendirilen “baskın ve kısa muharebe yöntemi” taktikler içinde en meşhurdur. Türk silahlarının teknik özellikleri ve yapı formlarıyla ilişkili olan bu taktik, süvarilerin yüksek hareket kabiliyeti ve ok atma maharetine dayanır.⁵³⁹ İlyas Hoca'nın ordusunun gece olunca Emîr Timur ordusunu muharebeye zorlamak için dağ eteğini çevirerek çembere alması karşısında Emîr Timur, tedbir olarak gece şahbun vurmaya planlamıştı. Emîr Timur'un bu kararı emirler tarafından da uygun görüldü. Dolayısıyla sabaha yakın bir vakitte Timurlu ordusu düşman üzerine şahbun vurdu. Hazırlıksız yakalanan ve dağınık halde uykuda olan Moğol ordusu toparlanıncaya kadar Timurlu savaşçılar onları darmadağın etti. Yine Hindistan Seferi sırasında Sultan Muhammed Han ve Emirzâde Rüstem'in emrindeki emirlere buyruk veren Emîr Timur, 30.000 barangar askeriyle Sind nehrini geçip, Keşmir Dağı'nın yamaç yolundan yürüyerek Lahur vilayetine “türktaz” (ani baskın, beklenmedik hücum) yapmalarını emretmişti.⁵⁴⁰

Timur'un Emîr Hüseyin'e karşı henüz yeterince kalabalık bir asker mevcuduna sahip değilken, mükemmel bir zekâ örneği göstererek bir taktik kullanmıştır. Bu taktik Arabşah'ın eserinde anlatılır: “*Emîr Hüseyin Timur'un güçlenmesi karşısında büyük bir ordu ile üzerine yürüyerek Kagluga (şu anki Derbend şehrinin bulunduğu yer) denilen yere gelmiş ve Timur burada sıkışık vaziyette kalmıştı. Arkadaşlarına; “Burada kuş uçmaz, kervan geçmez bir yol vardır; ama aşılması, geçilmesi son derece zordur.*

⁵³⁷ Aynı eser, s.45–47

⁵³⁸ J. M. Richardson, *History of the Moğul Dynasty in India*, Father François Catrov (çev.), London, 23, Cornhill, 1826, s.113

⁵³⁹ Erkan Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s.41–42

⁵⁴⁰ *Tüzükât-ı Timur*, s.45, Ensar Macit, aynı eser, s.131

Atlarımızı yedeğe alıp gece karanlığında ilerleyelim ve düşmanın saldırı beklemediği arka taraftan ani bir hücum yapalım. Eğer bir gece baskını verebilirsek, kazanan biz oluruz” dedi. Arkadaşları bu fikri olumlu karşıladılar. Zor ve sarp geçitte ilerlemeye başladılar. Bütün gece yol almalarına rağmen şafak attığında hala düşmanın bulunduğu yere varamayınca planları suya düştü. Zor durumda kaldılar, hayatları tehlikedeydi. Ortalık ağardığı için artık geriye de dönemezlerdi. Emir Hüseyin’in ordusuyla ancak şafak vakti karşılaşılabildiler. Timur’un arkadaşları yorgun ve uykusuz oldukları düşman tarafından öğrenilirse, işlerinin bitik olduğu endişesiyle giriştikleri işten pişman olup “kendi ayağımızla kapana girdik” diye söylendiler. Askerler arasında fısıldanmalar başladı. Timur bunları işitince “Arkadaşlar, endişe edecek bir şey yoktur. Orduya yakın bir yerde bir miktar dinlenelim. Atları otlağa salalım” dedi. Adamları, onun bu sözünü memnuniyetle karşılayıp bir yerde istirahatata çekildiler ve atları meraya salıp uykuya çekildiler.⁵⁴¹ İki tarafın giysileri ve silahları aynı olduğu için, Emir Hüseyin’in askerleri yanlarından geçerken onları kendilerinden sanıp aldırış etmediler. Timur’un adamları da bir miktar istirahat edip düşmanı gaflete saldıktan sonra birden atlanarak ve kılıçlarını çekip güçlü bir sırt darbesi indirdiler. Oluk gibi kan akıttılar; pek çoğunu öldürüp yaraladılar. Emir Hüseyin’in askerlerinin bir kısmı kaçarken, bir kısmı savaşmaya devam ettiyse de, padişah durumu öğrenince ağırlıklarını orada bırakıp arkasına bile bakmadan Belh’e kaçtı. Timur da padişahın ağırlıklarını alıp ganimet toplayarak, hayatta kalan düşman askerlerini itaat altına aldı. Onlar da isteyerek ve istemeyerek Timur’un emrine girdiler. Böylece Timur Mâverâü’n-nehr’i ele geçirdi.”⁵⁴²

⁵⁴¹ Arabşah, *aynı eser*, s.46

⁵⁴² *Aynı eser*, s.47; Tagriberdi: “Sultan Hüseyin büyük bir ordu ile 2. Kez Timur üzerine yürüdü ve atlı birinin bir saatte geçebileceği Sağluka denilen bir kanyona girdi. Bu kanyonun ortasında bir kapı (derbend) vardı. ve kapatılıp iyi savunulduğunda kimse onu geçemezdi. Çevresi sarp dağlarla çevriliydi. Sultan Hüseyin’in ordusu bu derbendi tutmuştu ve Timur da adamları ile yolun öbür ucunda idi. Hüseyin’in ordusu onu kuşattığını ve yolu tıkadığını düşünüyordu ki, Timur onlardan uzaklaşarak bilinmeyen başka bir yola saptı. Bütün gece sarp ve tehlikeli geçitlerden aşarak seher vakti onlara yetişti. Sultan Hüseyin’in askerleri Timur’un mağlup olduğunu ve kendilerinden kaçtığını düşünerek rahat bir şekilde ağırlıklarını yüklemekle meşguldü. Timur bir hileye başvurdu. Ve adamları ile birlikte atlarını merada otlamaya bırakarak sanki ordudanmış gibi uyumaya başladılar. Süvariler onların yanından geçip gidiyor ve onların kendi askerlerinden dinlenen kişiler olduklarını düşünüyorlardı. Askerlerin tamamı geçip gittikten sonra Timur ve arkadaşları atlanarak onlara arkadan saldırdılar. Askerler yalnızca bağrışıyor ve kılıçtan geçiriliyordu. Sultan Hüseyin mağlup olmuş ve yanındakilerle birlikte Belh’e kaçmış, Timur ise onun geride bıraktığı askerleri kuşatarak kendi safına geçmelerini sağlamış; daha bir güçlenmiş, bu yükselişi devam etmiş ve sonunda Sultan Hüseyin’i yakalayıp öldürmüştü ki, onun en büyük uğraşı budur.” *Aynı eser*, s. 350

4.3. KULLANILAN DİĞER TAKTİK VE HİLELER

Her şeyden önce Timur düşmanın hareketlerine çok dikkat edilmesi gerektiğini söylediler: “Söz gelimi ağır mı ilerliyor, intizamsızlık içinde midir, kalabalıkla mı yoksa kıta kıta mı hareket ediyor? Kumandan bunları bilecek, manalarını anlayacaktı. Çünkü savaşta en önemli iş, düşmanın saldırılarını görmek ve manasını kavramaktır. Söz gelimi düşman yeniden saldırmak için çekilir gibi mi yapıyor, yoksa ilk saldırıda ısrar mı ediyor? İkinci halde düşman hücumuna bir duvar gibi göğüs germelidir. Çünkü yiğitlik, tehlikeli hallerde sabırlıdır. Bir kumandanın vazifesi, askerlerini ilerletmek, iş başında korkmamak, soğukkanlı olmaktır. Her alay kumandanın elinde kılıç ve ok gibidir. Bunları yerinde kullanmak gerekir.”⁵⁴³

Düşman askerine karşı ateş yakarak kendi ordusunu kalabalık göstermek, Timur’un hilelerinden biriydi.⁵⁴⁴ Karşıdaki asker mevcudunun fazla olduğu durumlarda bu stratejiyi kullanmıştır. Nitekim Çita askerlerine karşı bu taktiği görüyoruz. Gece bastığında adamlarına dağların en yüksek tepelerinde çok sayıda ateş yakmalarını emretmiş ve bu ateşleri gören düşman korkup ve telaşa kapılmıştır. Bu yüzden cesaretlerini kaybedip kaçmışlardır. Böylece “*doğrusu Allah kime isterse zafer verir*” ayeti mucibince Allah’ın, savaş zahmeti olmaksızın hasmına karşı bire on kuvvetinde olan bu kalabalık orduyu dağıttığı, “*zafer bütün ihsanların vericisindedir, askerlerin çokluğu ile elde edilmez. Sizin tek göreviniz erkek gibi davranmaktır; çünkü en küçük bir yüreksizlik veya tereddüt işareti bile gösterseniz, kaybederiz*” diyerek onları cesaretlendirdiği anlatılır. Düşman kaçış ve kargaşaya yakalanınca Emîr Timur kükreyen bir aslan ya da coşkun gelen bir sel gibi ordusuyla birlikte dağlardan inmiş ve can alıcı kılıcı ve can yakıcı mızrağı ile üzerlerine çökerek, yol onların cesetlerinin yığılımlarıyla örtülünceye kadar onları izlemiştir. Bu zafer Emîr Timur’un namının yayılmasına yardım etmiş ve askerlerini çok cesaretlendirmiştir.⁵⁴⁵

⁵⁴³Mahmut Esat Bozkurt, *aynı eser*, s.54

⁵⁴⁴Bu noktada, Moğollar da sayılarını fazla göstermek için, atların üzerine oturttukları insan boyutunda kuklaları kullandıklarından bahsetmek gerekir. Bu taktik, daha başlangıçta düşman maneviyatının kırılmasında çok etkiliydi. Bunun yanında, sefere çıkmadan önce asker sayılarının, mevcuttan iki kat fazla olduğu yönünde şayiaları yaymaktaydılar. Bu söylentilerin etkisini artırmak üzere, seferler sırasında alınan esirler de ordu düzeninin de yürütülürdü. Karanlık bastığında ise, başka bir hileye başvurlardı. Bu da her askerini belli aralıklarla üç veya beş meşale yakmasıydı. Böylece, her meşalenin bir askere tekabül ettiğini zanneden düşman, yanılığa düşer ve korkuya kapılırdı. Mustafa Uyar, *aynı eser*, s.34

⁵⁴⁵*Tarih-i Resîdî*, s.184 ayrıca bkz: “Ceta leşkerini kırmada şu tedbiri kullandım. Emir Musa, Oçkara Batur, Emir Müeyyed Erlat komutasında iki bin atlı askeri, Pulisengin yukarısını karargâh edinen İlyas Hoca’nın askerleriyle menzil tuttuğu dağın tepesine çıktım. Gece olunca buyurdum; sayısız birçok yerde ateş yaktilar. Dağ üzerinde yakılmış birçok ateşi ve kalabalık askeri görünce bunlar korkuya düşerek o geceyi hazırolda uyanık olarak geçirmişler. Ben o gece dağın tepesine çıkarak âcizane Allah’a çok

Timur'un ilk zamanlarında, yani gençliğinde hasmını alt etmek için aklın hayalin almayacağı bir taktik uyguladığı anlatılır. "1370'te ya onun iradesine boyun eğmesi ya da savaş meydanında karşısına çıkması için kendisini uyaran soylu bir hana karşı, savaşa sürececek bir ordusu olmadığı için hasta numarası yapmıştı. Hanın elçi heyetini kabul ettiği zaman karşılarında ağız dolusu kan kusmuş, her ne kadar onlar anlamadıysa da, bu numarayı daha önce içtiği bir leğen yaban domuzu kanıyla gerçekleştirmişti. Elçiler geri döndüklerinde efendilerine Timur'un fazla ömrü kalmadığını bildirmişlerdi. Hanı ve sarayı gafil avlayan Timur, böylece onları kolaylıkla yenmişti."⁵⁴⁶ 1370'te Timur Emir Hüseyin ile mücadele halindeydi. Yazarın soylu bir kişi diye bahsettiği kişi Emir Hüseyin olmalıdır. Her ne kadar Timur'un uygulayacağı bir hile gibi görünse de, incelediğimiz diğer kaynaklarda bu hileye rastlamadık.

Bazı seferlerde, kalenin strateji ile alınmasının zor ya da uzun uğraşlar gerektirdiği zamanlarda yalandan mektuplar yazdırmak da Timur'un hilelerinden biri idi. Timur 803 yılı Rebiülevvel ayının yirmisinde (8 Aralık 1400) Dımaşk üzerine yürümüş ve orada bu hileyi nasıl ustaca kullandığını göstermiştir. O gün öğle namazı vakti geldiğinde karlı dağlar tarafından Timur'un bin kişilik bir öncü birliği geldi. Sultanın askerlerinden 100 kişi çıkararak onları karşıladı ve şiddetli bir darbe indirerek

yalvardım. Peygamberimiz Muhammed Aleyhisselam'a salavat söyleyip uyumadan oturuyordum; uyku ile uyanıklık arasında "Timur, fetih/zafer senindir" diyen ses duyuldu. Baktım ki, İlyas Hoca'nın emirleri top top olarak gitmekteydi. Benim askerlerim benden buyruk talep ederek dağdan inip onları kovmak istediler. Ben buna müsaade etmedim. "Bu gidişten onların ne gibi düşünceleri olabilir; acele etmeden bakıp bekleyelim, belli olacaktır." Belli oldu ki, bu işten onların maksatları bizi dağdan indirip geniş yere çıkarıp savaş yapmaktı. Ben de geniş araziye inmeden dar dağ arazisine uygun tarzda savaşa karar verdim. Asker bölüklerini dağ eteğine indirip düzene koydum. Bunu görünce düşman atlıları taarruza geçtiler. Dağ ağzına gelince arazi dar olduğundan geçemedi tıkanıp kaldılar. Bu anda bahadırlara buyurdum, düşman askerini oka tuttular. Bunlardan çok kişi yaralanarak işe yaramaz hale geldi. Sabahtan akşama kadar savaşarak bir netice alamadılar. Gece olup karanlık düşünce kendi güçlerine inanmış olacaklar ki, bizi muhasaraya almak için dağ eteğini çevirerek çembere aldılar. Bunu fark edince ben tedbir kullanarak dört bölük askerle dört taraftan bu gece şahbun vurmaya başladım. Bu kararımı emirlerim de doğru buldular. Sabaha doğru büyük gürültü kopararak her taraftan düşman üzerine şahbun vurduk./ Ceta leşkəri arkasını dönerek kaçımağa başladı". *Tüzükât-ı Timur* s 44-45; "Hazreti sahipkıran, Musa bek, müeyyed arlat ve üç kara bahaduru ki her biri bin kişi karşısında geri çekilmezdi, beş yüz kişiyle Taşköprü de düşmanın karşısında bırakıp kendisi cenk meydanının meşakkatlerini gözlerine ümit sürmesi gibi süren bin beş yüz atlıyla nehrin yukarı tarafına doğru ilerledi ve nehri geçerek dağ boyunca yol aldı. Şafak vakti devriyeler at izlerinden düşmanın nehri geçmekte olduğunu anlayarak korkuya kapıldılar. Cihan fatihi sahipkıran, "ulu dağın eteğine çıkıp birçok ateş yakın!" diye emir verdi. Her bir kişi emre uyararak on yerde ateş yaktı. Düşman ordusu gece o ateşleri görünce korkuya kapılarak darmadağın oldu. Tanrının inayetine bakın ki, her bir savaşının karşısına on silahlı adam diken ordu savaşmaksızın bozuldu. Bu güzel hile ve ateşin alevleri uzaktan düşmanın kibir ve gurur harmanını yaktı. Düşman dayanamayıp çekilirken, dağ eteğinde fil gibi dik duran Hazreti Sahipkıran, kendinden emin bir halde aşağı inip, aslan gibi düşmanın peşine düştü. Gucerat ovasına kadar onları takip ederek pek çoğunu öldürdüler. Sonra düşmanın karargâhına mutlu bir şekilde girdiler. Emir Hüseyin de kalan orduyla yetip geldi. Böylece elde ettikleri bu zaferle şevketleri artarken, askerlerin de morali yerine geldi." Yezdi, *aynı eser*, s.54

⁵⁴⁶Justin Marozzi, *aynı eser*, s. 219-220

darmadağın ettiler. Önemli bir kısmın öldürüp geri döndüler. Daha sonra Temeriye'den bir grup sultanın huzuruna gelip, Timur'un Azizi vadisine geldiğini haber verdiler ve dikkatli olmalarını istediler. Sonra sultanın huzuruna Tarabulus emirlerinden beş tanesi gelip şehre bağlı Gaybe kasabası naibi İsendemir'den bir mektup getirdiler. Mektupta Emir Ahmed b. Ramazan et-Türkman, Bâz hâkiminin oğlu ve Şuhrâ'nın oğullarının birleşerek Halep'e gidip onu Timur'un elinden aldıkları, Timur'un askerlerinden üç binden fazlasını öldürdükleri, Timur'un Tarabulus'a asker sevk ettiği, köylülerin onlara karşı çıkıp iki dağ arasında saldırarak taşlarla hepsini öldürdükleri yazıyordu. Ayrıca Timur askerlerinden beş kişinin gelip ordunun yarısının sultanın hizmetine girme niyetinde olduklarını söyledikleri haberleri belirtiliyordu. Bunlar Timur'un hilesi idi. Sonra Timur ordusuyla Katana'ya indi ve askerleri dağı taşı doldurdu.⁵⁴⁷

Bağdat'a sefer güzergâhında ilerlerken de yalan mektup hilesini kullandığını görmekteyiz. Timur yol üstünde bir köye girince, köylüleri yanına çağırıp onlara Bağdat ile haberleşip haberleşmediklerini sormuştur. Köylülerin korkudan inkâr edememesi üzerine onlara, ikinci bir haber göndermelerini emretmiş, *“gördüğümüz atlılar meğer Timur ordusundan kaçan Türkmenler imiş, yanılmıyorsunuz, dersiniz”* demiş ve bu emir gereğince yeni güvercinler salınmıştır.⁵⁴⁸

İlyas Hoca'ya karşı da aynı hileyi görmekteyiz. Mâverâü'n-nehr kalelerinde henüz Özbek kuvvetleri bulunuyor, kaleleri muhafaza ediyorlardı. Bu kaleler elde edilmedikçe ve bu kuvvetler kalelerden çekilmedikçe zafer tam olmayacak ve Maveraünnehir gerçekten kurtulmuş sayılmayacaktı. Timur bu işi kolaylaştırmak için İlyas Hoca'nın ağzından kale muhafızlarına hitap eden birer sahte mektup tanzim etti. Mektupta güya İlyas Hoca muhafızlara kaleleri boşaltarak kendisiyle birleşmek üzere gelmelerini emrediyordu. Birer Özbek bulup muhtemelen para ile kandırarak mektupları muhafızlara gönderdi. Ardından da kaleden görülebilecek yerlerde toz ve duman kaldırarak Timur ordusunun gelmekte olduğu zannını vermek için birer takım da asker sevk etti. Bu mektupları alan ve Timur ordusunun gelmekte olduğunu sanan muhafızlar, geceleri kaleleri bırakarak çekilmeye başladılar. Böylece bir sahtekârlık ve düzenbazlıkla az bir müddet içinde Mâverâü'n-nehr kaleleri eline düştü.⁵⁴⁹

⁵⁴⁷İbni Tagrıberdî, *aynı eser*, s.337

⁵⁴⁸Harold Lamb, *aynı eser*, s.225

⁵⁴⁹Yusuf Ziya Özer, “Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış”, s.454; “Ceta leşkerini, İlyas Hoca'yı Maveraünnehir'den çıkararak Hocend nehrinden geçirmiş olsam da, yine onların kalıntılarının bulunduğu birkaç kale vardı. Bunlar üzerine asker gönderip kuşatmayı düşünmüş olsam da işin uzamaması için şöyle

Emîr Timur, müstahkem kaleleri fethederken de çeşitli taktikler kullanmıştır. Bunların başında kale dibine hendekler kazdırmak, hendekleri ateşe verdirmek, zapt edilen kalenin yüksekliğinde kale inşa ettirmek, daha zorlu kalelerde merdivenler inşa ettirmek suretiyle tırmanılmasını, bazen de kalın ipler aracılığı ile tırmanmayı ve kalenin burçlarına ulaşılmasını emretmesi geliyordu.⁵⁵⁰ Elbette döneme ait eserlerde kuşattığı kalelerde kullandığı taktiklerden uzun uzun bahsedilmiştir. Birçoğu gerçekten hayranlık uyandırıcı olmakla birlikte, istediği zaman bu büyük hükümdarın neler yapabileceğini göstermesi açısından da dikkate değerdir. Bu örneklerden ilki Kat Kalesi'dir.

780 yılı Şevval ayında Hazret ordusunu toplayarak Harezm üzerine yürümüştür. Hazreti Sahipkıran, muzaffer askerlerini dört bir yana göndermiş ve onlar birçok ganimetle geri dönmüşlerdir. Bu sırada Yusuf Sufî'nin bir mektup göndererek "*Biz ikimiz yüzünden pek çok insan azap mı çeksin? İkimiz meydana çıkıp çarpışalım*" dediği ve Hazreti Sahipkıran'ın bu teklifi memnuniyetle karşılayarak "*ben de Tanrı'dan bunu dilerdim*" cevabını verdiği bilinmektedir.⁵⁵¹

Sonra hiç tereddüt etmeden zırhını kuşanıp silahlanan Timur kaleye doğru yürümüştür. Beyler önünü kesip "sizin gitmeniz gerekmez" dedilerse de Sahipkıran onların sözünü dinlemeyip ilerlemiştir. Hacı Seyfeddin, elinde olmadan Hazret'in atının dizginini tutup hayırhahlık ile "*Kullarınız hayatta iken sizin çarpışmaya gitmeniz reva değildir!*" dediğinde Sahipkıran sinirlenerek ona ağır sözler söylemiş, tek başına kaleye doğru yürümüştür. Hendeğe yaklaşınca "*Yusuf Sufî'ye söyleyin: Biz senin sözünle geldik. Sen de sözüne sadık kalıp şehirden çıkasın. Tanrı zaferi kime nasip eder görelim!*" demiş, Yusuf Sufî korkuya kapılmış ve söylediklerinden pişman olup cevap vermemiştir. Sahipkıran onu tekrar çağırıp "*Kim sözünde durmazsa, ölüm onun*

bir tedbir kullandım: İlyas Hoca'nın dilinden kaleye hitaben bir ferman yazıp, savaşız teslim etmelerini buyurdum. Onu kaledekilerin kendilerinden olan bir kişi vasıtasıyla kaleye soktum. Aynı zamanda bir bölük askere kaleden gözükecek yerde toz duman yapmalarını emrettim. Bu arada İlyas Hoca'nın dilinden ferman onlara yetişmişti. Üstelik uzaktan toz kopararak gelmekte olan kalabalık askere gözleri düştü. Böylece onları vehim sarıp hepsi bir gecede kaleyi boşaltarak kaçıp gitti. Beni öldürmeye kasteden bu zalimlerin ayak izlerinden Turan toprağı temizlendi, Maveraünnehir toprakları tümüyle bana bağlandı." *Tüzükât-ı Timur*, s 51-52

⁵⁵⁰Kuşatma için gerekli donanım, kendi içinde şu şekilde tasnif edilebilir: tırmanma araçları; lif ve halat merdiven, ucu kancalı sicim ve zincir. Hisar duvarını tahrip araçları; duvar delmeye yarayan aletler (mın~ab), mancınık, seyyar ve sabit arrâde. Tünel açma araçları; kazma, demir kürek, çeşitli kazıcı aletler. Sur seviyesinde mücadele araçları; iskeleler, kancalı ve dişli mızraklar. Huruç hareketini kırma araçları; korkuluklar. ve tüm kuşatma makinelerini inşa etmek üzere bol miktarda ahşaptır. Mustafa Uyar, "Âdâb el-Harb ve el-Şecâ'a'ya Göre Hisar Kuşatma Geleneği", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C:XXV, S: 40, 2006, 215-224, s.220

⁵⁵¹Şâmî, *aynı eser*, s.122

yaşamısından daha iyidir” demiş fakat Yusuf Sufî onun hiçbir sözüne cevap vermemiştir. Sahipkıran bir hayli beklemiş ve kimsenin çıkmadığını görünce geri dönmüştür. Herkes onun cesaretine hayran kalmıştır.⁵⁵² Bunun üzerine Hazret’in muzaffer ordusu Kat’a gelince bu kaleyi kuşatma altına almıştır. Hazret, öfkeli bir şekilde “Görünen o ki, Yusuf Sufî’nin sabahı gören elleri akşamı da görecek ve o sağ ele geçmeyecek” diyerek herkesin ağaç ve çalı getirerek hendeği doldurmasını emretmiştir. Arkasından mübarek nefesi ile hendeğe yaklaşmış ve doldurulduğunu görünce Kuçe Melik’in hendeğe inmesini emretmiştir. Fakat Kuçe Melik korkudan hendeğe inmeyince Humari Yasavul’a işaret etmiştir. Humari hendeğe inince Mübeşşir ve Tay Hoca da onu takip etmişlerdir. Bunu gören diğer askerler de hendeğe girip hisarın surlarına ulaşmışlar, sura tırmanmak için ulaşan ilk kişi Şeyh Ali Bahadır olmuştur.⁵⁵³ Şeyh Ali herkesten önce yukarı tırmanmak için sura yapışmış, Mübeşşir de tırmanmak için onun bacağından tutmuş fakat yukarıdan birisi Şeyh Ali’nin eline mızrakla vurmaya başladıysa da, Cihan pehlivan onun mızrağını çekip kırmış ve kılıçla başına vurmuştur. Askerler dört bir yandan sura tırmanmaya başlamış, nihayet şehre girmeyi başarmışlar ve halkın önde gelenlerini öldürdükten başka, birçoğunu da yaralamışlardır.⁵⁵⁴

Aynı şekilde, kazılan hendeklere ağaç ve odun doldurulup ateşe verilmesi de en önemli kale yıkma taktiklerinden bir tanesi idi. Tikrit kalesinin alınmasında bu taktik etkili olmuştur. Bu taktiğin uygulanışı Yezdî’nin eserinde anlatılır: *“Sahipkıran savaş borazanının sesini işitince hemen nekkare ve davullar çalınmasını emrettikten sonra yüksek bir yere çıkıp seyretmeye başlamıştı. Daha önce kaleye açılan lağımları ağaçlar ve odunlarla doldurmuşlardı ve ateşe vermeleriyle birlikte kalenin bir tarafı çöktü. Kaledekiler fedailer gibi ısrarla ve inatla çarpışmaya devam ediyorlardı. Sahipkıran “Bütün askerler çarpışmaya katılsın ve lağımlardaki odunlar ateşe verilsin” diye ferman buyurdu. Bahadırlar kaleye doğru ilerleyip lağımları ateşe verdiler. Lağımdaki*

⁵⁵²Şâmî, *aynı eser*, s.123

⁵⁵³Yezdî, *aynı eser*, s.105 ; “Kât Hisarı’na geldiklerinde Bayram Hoca Yasavul, Hüseyin Sofî tarafından burada Şahne ve Müeyyed kadı onun muavini idi. Ordu buraya geldiği zaman düşman mecburi olarak hisarın kapılarını tahkim etmişti. Arrade ve tir çarh koymuşdu. Emir Timur askerlere odun, çalı çırpı vesaire ile hendeği doldurmalarını emir buyurdu. Bundan sonra Kûçe Melik’e hendeğe gelmesi için işaret etti; mumaileyh korktu gelemedi; Humar’ı Yasavul’a söyledi, bu, emre itaatle hendeğin içine gitti; Mübeşşir ve Tay Hoca de bunun arkasından gittiler. Askerler bunları görünce hiç durmadan hendeğin içine girdiler ve sudan geçtiler. Evvela Şeyh Ali Bahadır hendek tümseğinin üzerine çıktı, Mübeşşir de yukarı çıkmak için onun ayağına yapıştı; fakat bu tahammül edemedi. Her ikisi de yere yuvarlandılar. Şeyh Ali Bahadır ikinci defa olmak üzere hendeğin başına bir kere daha çıktı; düşmanlar onun üzerine bir süngü salladılar, bu süngüyü yakalayıp kırdı ve bunu sallayanın kafasına bir kılıç indirdi. Askerler her taraftan yol bularak hisarın içine girdiler. Düşman askerlerini kılıçlarına yem yaptılar, hepsini öldürdüler. Mal ve her ne varsa yağma ettiler.” Şâmî, *aynı eser*, s.79

⁵⁵⁴Yezdî, *aynı eser*, s.106

ağaçlar çökünce kalenin suru yıkıldı. Yatık Sufi'nin lağım açtığı hisar da çöktü. Düşmandan 25 kişi hisardan aşağı düştüler. Kale halkı bu durumu görünce suçlarının affedilmesi için Sahipkiran nezdinde arabulucu olmaları amacıyla beylere adam gönderdiler. Beyler onların isteklerini Sahipkiran'a arz ettiler fakat dinlemedi bile.”⁵⁵⁵

Burada bahsedilmesi gereken bir nokta da, Emîr Timur'un kale muhasara altındayken bile Emir Hasan'a karşı sürekli onu affedici bir tavır sergilemesidir.⁵⁵⁶ Defalarca kendisine tabi olması için haber göndermiş ve son raddeye gelene kadar gelip tabiiyet bildirmesini beklemiştir. Bu sırada da elbette kaleyi muhasaradan geri durmamıştır. Bu hareketi birçok defa eserlerde görüyoruz. Emîr Timur, bir kaleyi veya bir şehri zapt ettiğinde önce haber göndermesi ile dikkat çeker. Zafernâme'de anlatılan Onik Kalesi'nin muhasarasında bunun örneğini görmekteyiz:

“Emîr Timur'un emriyle mancınıklar kurulup ra'ad, arrade, tirçerh hazır edilmişti. Taş ile onların birçok evlerini harap etmişler; kale ahalisi feryat ve figâna başlamıştı. Bu esnada Mısır'ın anası çıkmış, aşağı inerek huzura gelmiş, atlar getirip

⁵⁵⁵Yezdî, *aynı eser*, s.230; Şami: “Emir Timur, askerleri, kalenin teshiri için teşvik etti. bu kale insan dilinin tavsifinden aciz kalacağı derecede gayet müstahkemdi; vehm bile onun metanetine hayran olurdu; metaneti ile dünyada maruf ve tarihlerde Kal'a-i Selâsil denilmekle meşhurdu. Kalenin varisi olan Emir Hasan küçük kardeşini göndererek aman istedi. Timur kendisini taltif ile at ve hil'at vererek: “Hemen dön git Hasan'a söyle, hiç korkmadan gelsin ki lütuf ve inayetimize mazhar olsun” dedi fakat Hasan çıkıp gelmeye cesaret edemedi. Emir Timur arradelerin kurulmasını emretti. Mancınıkları kurdular, taşlar atarak onların birçok evlerini yıktılar. Üçüncü gün Emir Hasan'ın anası huzura gelerek aman istedi. Hediyeler getirdi. Emir Timur onu kendisine göndermesini istedi, anası dönüp gitti. Bu esnada askerler hisarın dışarisından delikler delmiş ve tek'e erişmişlerdi. Emir Hasan'a korku gelerek kaleden inmedi. Emir'in askerleri hisarın içini de tamamen harap etmeye başladılar. Emir bütün askerinin kalenin dışarisında durarak çahurgan ve ameleli delik delmeleri için meşgul etmelerini emretti. Hemen o saatte kalenin etrafını askerlere taksim ettiler; zeminleri şehzadelere, emirlere, noyınlere ve diğer koşunlara ayırdılar, az bir zamanda kuleyi kalbur gibi delik deşik ettiler. Emir Hasan bir adam göndererek aman istemek maksadıyla kardeşini Emirzâde Şahrüh'a şefaât için gönderdi. Emir Timur yalnızca kendisine iltica şartıyla kabul edeceğini bildirerek kardeşini geri gönderdi. Tekrar muhasım vaziyetine girip muharebeye başladılar. Emir Timur bundan çok ziyade hiddetlendi. Gürgâ, nefir, nakkare, borgu çalınmasını emretti. Askerler yılanlar ve karıncalar gibi kaynaşmaya, hareket etmeye başladılar. Bu sırada derhal delik açtıkları yerden hiç ateş salmadan büyük bir duvar yıkılarak kaledekilerin nekbet alametleri zuhur etti, düşmanlar derhal o deliği kapattılar. Bundan sonra deliklere yine ateş verilmesi için emir çıktı. Çarşamba gecesi ateş verdiler, kalenin bütün duvarları çöktü ve Yayık Sofi'nin burcu yıkıldığı vakit barunun yukarisından düşmanlardan yirmi er düşüp helak oldu. Kale ahalisi tahtalar, turlar yakalayarak bir kere daha kalenin üstüne çıktılar. Emir Timur tekrar delikler açılmasını emretti, bu defa her bir taraftan içini oyduklarından hisarın bütün duvarları çöktü. Bunun üzerine düşmanlar can korkusundan bağırdılar. Kaleden geriye bir yığın topraktan başka bir şey kalmamıştı, mecburi olarak bu toprak yığınının sığınıp çırpınıyorlardı. İş o dereceye geldiği vakit kalenin içindekiler aciz kaldılar. Emirlere, vezirlere ve devlet erkânına tazarrunameler yazıp gönderdiler. Emir Timur onların ricasını red ile kendilerine aman vermedi. Nihayet ordu galip gelerek düşmanları yakalayıp getirdiler. Müfsitleri ve haramleri öldürdüler. Başlarını top gibi meydana attılar ve onlardan minareler ve kümbetler vücuda getirdiler.” *aynı eser*, s.174-175

⁵⁵⁶Timur çağındaki klasik biçime ve kendi geleneğine uygun olarak, uyarılarına boyun eğmeyi reddetmiş bir kenti cezalandırmak için terör uygular. İlk uyarıda teslim olma, canını kurtarma fırsatı verir. Terör, başka kentleri direnmekten vazgeçirmek için uygulanır. Kelle piramitleri genelde cesetlerin üstüne dikilir. Gérard Chaliand, *aynı eser*, s.159

hediyeye etmişti. Oğlu için aman isteyince Emîr Timur kendisini taltif ve hil'at ile geri göndererek kendisi gelirse aman vereceğini belirtti. Fakat Mısır itaat göstermedi, husumette devam etti. Bunun üzerine Emîr onun hisarının yanına büyük bir bina yapılmasını emir buyurdu. Askerler ağaç ve çamur taşıdılar, binayı yapıp bitirdiler, bu bina onların hisarından daha yüksek oldu. Ramazan'ın on beşinde (14 Temmuz 1394) düşmanın vaziyeti çok vahim bir şekilde girdi. Susuzluktan pek fena bir hale girdiler, bununla birlikte can korkusundan yine çalışıp çabaladılar. Emîr Timur tekrar emretti; mancınıkla taşlar atıp kalenin birçok evlerini yıktular. Bu zaman Mısır tekrar nüvvabı gönderdi. Bu defa Emirzâde Mehmet Sultan'a iltica ile tazarru ve niyazda bulundu. Emirzade bunları Emîr'e götürerek sözlerini kendisine arz etti. Emîr, evvelki şartını tekrar etti. Mısır bu defa da boyun eğmedi, muharebeye başladı. Bu esnada askerin bahadurları bir taraftan dağın üzerine çıktılar. Hisarın bir burcu altına delik açarak direklerle tutturdular. Bu sırada Mısır'ın askerleri yüz çevirip kendilerini dağın tepesinden aşağı atmaya başladılar. Kalenin içindekiler hep birden feryat ve figân ederek kendilerini dışarı atmak için yol aradılar, üstlerinde bulunan silahlarını, bütün harp aletlerini attılar. Mısır aciz kalarak Cuma günü- ki bayram günü idi- oğlunu Emîr'e gönderdi. Oğlu Emîr'e gelerek yeri öptü, niyaz ile babasının bağışlanmasını istedi. Emîr Mısır'ın gelmesi şartıyla bağışlayacağını söyledi. Ertesi gün Mısır kefen omzunda kılıç elinde olduğu halde çıkıp geldi."⁵⁵⁷

Behisni (Bihişti) Kalesi'nin alınışı sırasında kullanılan hileyi Şâmi ve Yezdi'nin eserlerinde görmekteyiz. "Sahipkiran'ın muzaffer ordusu Mısır ve Şam olunda ilerlerken "Şehzade Şahrüh bazı beylerle birlikte önden gitsin" diye ferman buyruldu. Böylece Şehzade Şahrüh önden giderek Behisni kalesi önünde karargâh kurdu. Bu kalede Mukbil adında yaramaz bir bey var idi. Gurura kapılarak kaleye bekinmişti. Sahipkiran kale önüne gelince yüksek bir yere otağını kurdurdu. Kale içinden mancınıkla otağa taş atıldı. Sahipkiran gazaba geldi ve kuşatma silahlarının hazırlanmasını emretti. Askerler kaleyi çember içine alarak çarpışmaya başladılar. Yirmi mancınık kurulmuştu. Mancınıklardan birini Sahipkiran'ın otağına taş atan mancınığın tam karşısına kurmuşlardı. Bu mancınıkla atılan ilk taş, Sahipkiran'ın bahtından olsa gerek, o mancınığın koluna isabet edip parçaladı. Bu sırada Şehzade Rüstem Fars ordusuyla gelip ana orduya katıldı. Sahipkiran'ın huzuruna çıktı ve birçok hediyeye takdim etti. Sahipkiran şehzadeyi kucaklayıp bağrına bastı. Diğer yandan

⁵⁵⁷Şâmi, aynı eser, s.188-190

lağımçılar hisar duvarının dibine bir delik açtılar. Bir yandan da mancınıklarla kaleyi dövmeye devam ettiler. Mukbil, durumun vahametini anlayınca Sahipkıran'a adam göndererek “*Korktuğum için dışarı çıkamıyorum. Bu bendenizi affedip, canını bağışlayacağınızı ümit ediyorum*” dedi.⁵⁵⁸ Sahipkıran, “*Kaleyi aldıktan sonra onu serbest bırakacağız. Eğer şimdi bu kale kapısından geri dönersek, miller sanır ki kaleyi alamadığımız için geri döndük*” cevabını verdi. 803 yılı safer ayının yedisine rastlayan Cumartesi günü (27.09.1400) lağımların ateşlenmesi emredildi. Kale halkı bunu görünce korkuya kapıldı. Mukbil'in adamları ise telaş içinde oraya buraya kaçtılar. O sırada kaledeki kadınlar ve önde gelen kişiler hediyeler gönderip Şehzade Şahruh'u aracı yapınca, Sahipkıran Şehzadenin hatırına Mukbil'i bağışladı.⁵⁵⁹ Ayrıca Behisni'nin işgali sırasında kaleden atılan bir taş Timurun çadırına isabet etmiş ve onu yıkmıştı. Timur derhal taşın düştüğü yere bir mancınık kurdurarak oradan aynı taşla yaptırdığı tek atışla taşı atan mancınığı kırmıştı. Timur bunu fethin alameti olarak saymıştır. Böyle bir şeyi düşünmesi, onun keskin zekâsına delâlettir.⁵⁶⁰

Hendek kazılması, diğer deyişle lağım açılması hususunda bir başka örnek de Kahkaha Kalesi'ne dairdir. Şâmî'nin Zafernâme'sinde anlatılır: “Kahkaha Kalesi'nin etrafını kuşattığı günlerde, Emir her gün atına binerek kalenin etrafını dolaşır, girintisini ve çıkıntısını gözden geçirirdi. Sonunda çahurgâna hendeklerden sularını boşaltmalarını emretti. Bunlar suları boşalttılar ve hisarın altında delikler açtılar. Bundan sonra dört bir taraftan muharebeye başladılar, mancınıklar kurarak taşlarla burç, baru ve sekiyi alt üst ettiler. Hisarı, baruyu kaldırdılar. Düşmanlar aciz kalarak aman istediler. Emir

⁵⁵⁸Yezdî, *aynı eser*, s.346

⁵⁵⁹Yezdî, *aynı eser*, s.347; Şâmî: “Mertlikte bütün akranını geçmiş olan Emirzâde Şahruh ileri gelen emirlerle o hisarın etrafını bir halka gibi kuşattılar, bu kale o kadar muhkem idi ki onun metanetine akıl hayran olur ve aklı başında bir adam onun teshir edilebileceğini hatır ve hayaline getirmezdi; çünkü yüksek bir dağ üzerinde bina edilmiş ve etrafında burç ve barular yapılmış, bir dervaze ve hisar ile tahkim olunmuştu. Düşmanlar bedbahtlıklarından bu dağ ve kaleye güvenmişler, bu cihetten aldanmışlardı. Buna binaen korkmadan hasmane vaziyet alarak muharebeye hazırlanmışlardı. Kalenin ortasına döner bir mancınık koymuşlardı ki bununla her tarafı dövebilirlerdi. Emir Timur kalenin etrafının emirlere taksimini emir buyurdu; amele delik açmaya başladılar, az bir zamanda öyle büyük bir dağın etrafını delerek direkler üzerinde tutturdular ve onların mancınıkları mukabilinde onlarınkinden daha büyük bir mancınık kurdular. Bunun üzerine Emir, açılan deliklere ateş verilmesini ve mancınığı işletmeleri için emir verdi. Ateş verdiler ve mancınığı işlettiler. Tesadüfen mancınıktan atılan taş düşmanın mancınığına isabet etti. onu kırdı parçaladı ve tahtalar, direkler üzerinde kurulmuş olan evler, burçlar kırılıp döküldüler. Düşmanlar bu hali gördükleri, nusrat ve zaferin Emir Timur tarafına teveccüh ettiğini anladıkları vakit çok korktular. Hepsi gelip mütezellilâne Emir'in önünde yere kapandılar. Emir Timur kabahatlerini affetti, canlarını bağışladı.” *aynı eser*, s.266–267

⁵⁶⁰Tarkan Suçıkar, *aynı eser*, s.72

muhasaranın şiddetine göre gösterdikleri mertliği, kahramanlığı takdir ederek onlara aman ve *siyurğal* verdi.”⁵⁶¹

Sistan’da hendek açma taktiğinin bir örneği daha karşımıza çıkar. Tuman’ın muhalif bir vaziyet takındığını ve Sistan vilayetini de ayarttığını haber verdiklerinde, Timur bu sahte Emir Veli’ye karşı gitmek isteyip; Tuman tarafına büyük bir ordu yollamalarını emretmiştir. Şeyh Ali Bahadır ve Uçkara Bahadır’ı intihapla mürettep bir orduyla Veli tarafına gönderip, kendisi atına binerek Herat’a gelmiştir. Serbedarlardan çok kimseleri öldürerek hisarı fethedince, düşman aciz kalıp kaleye kaçmış, askerler kaleyi kuşatmıştır. Bu esnada Emîr Timur yetişerek kalenin etrafından delikler açılmasını emretmiştir. Şeyh Yahya kalenin altını boşaltınca kale kendiliğinden çökerek içinde bulunanların tamamı ölmüştür. Şeyh Yahya da kalenin altında kalarak ölmüştür. Düşmandan iki bine yakın kimse diri olarak ele geçirilmiştir. Bunları toprak yığını altına koyup diri diri gömmüşlerdir. “*Bu siyaseti asırlarca âleme ibret olsun diye yaptılar.*”⁵⁶² Burada dikkat çeken bir husus da, Timur’un yaptığı işlere meşruiyet kazandırmak adına, özellikle Şamî ve Yezdî’nin, onun yaptıklarına sebepler ve açıklamalar getirmeleridir.

Bazen de burçlara delikler açılır ve askerler bu açılan deliklerden kaleye girerek onu zapt ederlerdi. Karaca Kale’nin zaptında bunun örneğine rastlanır. “Karaca Kale ahalisinin isyan ettiğini haber verdiklerinde, Emir Cihanşah Bahadır derhal kaleyi kuşatıp meseleyi halletmeleri için önden asker gönderdi ve kendisi göç ederek yola çıktı, gece giderek ertesi gün harbe giriştiler. Her iki taraf birbirlerine yağmur gibi ok yağdırdı, kale o derece muhkem idi ki dünyada misli yoktu, yüksekliği tavsif olunamazdı. Bütün taşları yontma ve bağları kireç ve alçıyla bağlanmıştı. Temelleri pek derin kazılmıştı. Duvarları o kadar muhkem yapılmıştı ki bir duvarın üzerinde iki süvari yan yana at koşturabilirdi, o kadar genişti, burçları göklere kadar yükselmişti. Yapılabilecek 4300 sene olduğu rivayet olunur, şimdiye kadar hiçbir fert onu kuvvet ve kudretiyle teshire muvaffak olamamıştı. Ardından Emîr Timur geldi, Osman Bahadır’ın ileri gidip burçlardan birine delik açtırmasını emretti; bir delik açarak yıktılar, bir yol açtılar. İyd Hoca Bahadır da büyük bir mertlik göstererek burcun birini yıktı. Başka bir burcu da Ergunşah büyük bir fedakârlık göstererek aşağı indirdi. Diğer emirler de çok gayret gösterdiler. Askerler her taraftan hücum ederek bu sağlam kaleyi yağma ettiler. Emîr

⁵⁶¹ Şamî, *aynı eser*, s.107

⁵⁶² Şamî, *aynı eser*, s.109–110

Timur kalen yukarisına çıkarak bütün evlerin yakılmasını ve duvarların yıkılmasını emretti.”⁵⁶³

Bir başka örnek Mardin kalesinde görülür. Arabşah, Timur’un askerlerinin şehir halkının gaflette olduğu bir sırada gelip, fırsattan faydalanarak şehri ele geçirdiklerini, sanki şehir surları bileklerindeki bilezikmiş gibi açıp, bölgeyi harabeye çevirdiklerini zikreder. Her tarafı yakıp yıkarak halkı korkudan titrettikleri, surların tepesinden tutup sanki bir şeylerle şehri göğe kaldırdıkları, kalenin arka taraflarına sığınmak isteyen halkı ok ve top atarak uzaklaştırdıkları anlatılır.⁵⁶⁴

Emîr’in Batnir Kalesi’nin zaptında yine bunun bir başka örneğini görmekteyiz. “Herkesin bulunduğu taraftan bir delik delinmesini emretti, kalenin duvarlarının altını boşalttılar. Kalenin içindekiler böyle bir orduya mukavemet edemeyeceklerini anlayınca akılları başlarından gitti, ne yapacaklarını şaşırıldılar. Nihayet surun üzerine gelerek kendilerini kurtarmak için yalvarıp yakarmaya başladılar. Emir hazretleri muttasıf oldukları ulûvvücenap saikasıyla bunların kusurlarını affetti. Daha önceden Emir’e itaat etmemiş Hintliler de bu kalede idi, kalenin kapıları yeniden kapanınca Emîr Timur bu defa arrâdeler ve mancınıklar kurulmasını emretti. Kalede delikler açtılar, muhalifler böyle bir ordunun karşısında durulamayacağını anlayıp özürler dilediler. Fakat Emirzâde Şeyh Nureddin ve Emir Allahdâd aman vergisini almak istediklerinde kalenin kapılarını kapattılar. Emîr Timur fena halde gazaba gelerek bütün askerlerin kalenin içine girmelerini emretti. Askerler kaleye girerek bütün binaları ve aynı zamanda Mecusilerin karılarını, evlatlarını ve mallarını hep yaktılar. Derhal harp ateşi alevlendi. Nihayet ileri gelen emirler ve bahadırlar cümleten kaleye girerek muharebeye başladılar. İntikam ateşinin dumanı göklere yükseldi. Askerlerin pek çoğu öldü, nihayet zafer güneşi doğdu, Emir’in ordusu galip geldi. Hindulardan on bin kişi harp ateşinde kül oldu, kafaları yerlerde yuvarlandı. Her taraftan derelerle kanlar aktı, kendi fena hareketlerinin cezasını gördüler. Bundan sonra Emir sarayların, binaların, şehrin, kalenin ateşe verilmesini emretti. Hepsini harap, viran ve yerle yeksan ettiler. Hiçbir eser bırakmadılar.”⁵⁶⁵

Sivas Kalesi’nin zaptında da lağım açıp sonra da bu lağımın ateşe verilmesi, zaferde en etkili hamle olmuştur. “Sivas kalesi oldukça müstahkemdi ve surları taşandı.

⁵⁶³Şâmî, *aynı eser*, s.184

⁵⁶⁴Arabşah, *aynı eser*, s.121

⁵⁶⁵Şâmî, *aynı eser*, s.221–222

Her bir taş iki karı⁵⁶⁶ veya üç karı idi ve taşın kalınlığı bir karı ve surun kalınlığı on bir karı mazgalları yirmi karı idi. Kalenin yedi tane kapısı vardı. Bu kale Selçuklu sultanı Alâeddin Keykûbad tarafından yaptırılmıştı. Kuzey ve güney tarafındaki hendeğe lağım vurulmayacak kadar derindi. Ama Sahipkıran'ın konakladığı batı kesimi lağım vurmaya elverişli idi. Şehirde Rum kayserinin tayin ettiği Mustafa'nın dört bin askeri vardı ve kalede kendine göre tedbirler almıştı. Sahipkıran, “Lağımcılar lağım işleriyle meşgul olsunlar!” diye emretti. Ve iki taraftan hücum ettiler. On yedi gün sonra lağımlar tamamlanarak burçların altına ulaşıldı. Ağaçlar konuldu. Ağaçların ateşe verilmesi emredildi. Şehir halkı paniğe kapıldı ve muzaffer ordunun şehre gireceği anlaşıldı. Daruga Mustafa acz içinde şehir ileri gelenleri ve âlimlerle birlikte dışarı çıkıp Sahipkıran'ın huzuruna geldiler. Sahipkıran “*Müslümanlara dokunmasınlar, Hıristiyan ve Ermenileri esir etsinler*” diye ferman buyurdu. Yıldırım Bayezid'e bağlı sipahilerin büyük çoğunluğu Ermeni idi. dört bin Ermeni'yi askerler arasında taksim etti. Hepsini siyaset için diri diri çukurlara atıp üstlerini toprakla doldurdular. Sonra Sivas kalesinin yıkılmasını emretti.⁵⁶⁷ Kale bir anda yerle yeksan edildi.”⁵⁶⁸

Sivas kalesinin zaptı, dönem kaynaklarının neredeyse tümünde yer bulmuştur. Hatta Evliya Çelebi, Seyahathâme'sinde –aralarında bir asır olmasına rağmen- Sivas'ın zaptı sonrasında Nasreddin Hoca ve Timur arasında geçen bir diyaloga yer vermiştir:

⁵⁶⁶75m

⁵⁶⁷Yezdi, *aynu eser*, s.324-343; Şami: “Emir Timur hisarın etraf ve cevanibine arrade ve mancınklar kurulmasını emir buyurdu. Hisarın mukabilinde yüksek burçlar yaptılar, muharebeye başladılar. On sekiz gün böyle geçti. Hisarın etrafını kısım kısım ayırıp delikler açtılar. Delikler tamam olduğu vakit Emir deliklerden ateş verilmesini emretti. Arradeler ve mancınklarla hisarı dövmeye başlayınca hisarın etrafındaki burçlar yıkıldı ve barusu delik deşik olup kalbura döndü; şehrin ahali feryat ve figana başladılar. Ordunun şehre akın etmesine az kaldı. Şehrin emiri olan Mustafa mukavemetten aciz kalarak şehirden çıkıp yalvarması üzerine Emir kendisine aman verdi, hayatını temin etti. Bundan sonra şehrin kadıları, şeyhleri gelerek Emir'in huzurunda arzı dahalet ettiler. Emir Müslümanlara aman verdi. Kendilerinden aman malı aldılar. Ahalinin büyük kısmı Ermeni olduğundan onları esir ettiler, fakat Emir'in ordusuna hasmane vaziyet alarak muharebe ettiklerinden dolayı miktarı dört bin süvariden ibaret olan sipahilerin hepsini tutup kuyuya attılar. Diğer muhaliflere bir ibret olmak üzere hepsini bu suretle öldürdüler. Bundan sonra Emir'in emri üzerine Sivas Hisarı'nı yıkıp yerle bir yaptılar, ondan hiç eser bırakmadılar.” *aynu eser*, s.262

⁵⁶⁸Kuşatma altındaki Sivas halkı fazla dayanamamış ve Timur'un müslüman kanı akıtmayacağı sözü üzerine 26 Ağustos'ta teslim olmuştu. Timur sözünü tutmuş, 4000 kişiyi açtırdığı hendeğe diri diri gömmüştür.- burada gömülenlerin Ermeni mi, yoksa Müslüman mı oldukları konusunda tarihçiler arasında bir tartışma mevcuttur. Yezdi'ye göre çoğu sipahidir. Şami sadece muhalafet eden yani kaleyi savunan sipahilerin bu cezaya çarptırıldıklarını söyler. Hvandmir ise bunların arasında müslüman bulunmadığını ifade etmektedir.- Hammer bu hadiseyi tarihin gördüğü en kanlı sahne olarak tasvir etmektedir. M.H. Yinanç, Timur'un bu şehri yakıp yıkmasıyla öteden beri Anadolu'da kurulan pek çok devlete başkentlik yapmış, önemli bir ilim ve ticaret merkezi olan Sivas'ın önemini yitirdiğini dile getirmektedir. İsenbiki Togan ise, Altınordu- Memlük ticaret yolunda önemli bir merkez olan Sivas'ın Timur tarafından böyle bir kadere maruz bırakılmasını, onun ticaret yollarını kendi ülkesinden geçirmek istemesine bağlamaktadır. Halil Çetin, *aynu eser*, s.109; Ayrıca bkz: Nihat Azamat (hzl.), *Anonim Tevarih-i Al-i Osman* F. Giese neşri, İstanbul: Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992, s.39

“Halkı ve binlerce çocuk boyunlarına Kur’an takarak Timur’u karşılamaya çıkmışlarsa da, demir yürekli ruhsuz adam bunları ayaklar altında perişan etmiştir. Burada yedi gün kalarak 70.000 bilgin ve halkı kılıçtan geçirmiştir. Bu şekilde kaleyi dahi harap etmiştir. Halen harabeleri durmaktadır. Halk ağzında “sana bir iş edeyim ki Timurlenk Sivas’a etmemiş ola” derler.

Timur Nasreddin Hoca ile görüştüğünde hoca Timur’a;

- Niçin Sivas’ta 40.000 çocuk ve nurlu Muhammed ümmetini Tatar atları altında ezip 70.000 Allah yaratığını öldürdünüz?

Dediğinde Timur;

-“Vallahi Sivaslılar Kur’an’ı Azim yaratılmıştır diyerek, uydurma sözleri ve hükmü kaldırılmış ayetlere benzetip, Kuran’ı Kuranlıktan çıkarmışlardı. çocukları da zina çocukları olup, ihtiyarları ise Şii, Hurafi, Cebri, Kadiri (i ler şapkalı olacak) mezheplerine girmişlerdi. Âleme örnek olarak doğru yola getirmek için, üzerlerine yürüyerek şehirlerini harap ettim. Senin hatırın için şehrini sana bağışladım. Korkma, harap etmem” dedi.⁵⁶⁹

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Timur kimi zaman kalenin karşısına daha yüksek bir kale inşa edilmesini, kimi zaman da kale surlarına merdiven dayanarak tırmanılmasını emretmek suretiyle kaleleri ele geçiriyordu. Bu iki taktiğin en belirgin örneği Gürcistan’daki Berts Kalesi’nin zaptıdır. Bu hadise Şâmî, Yezdî ve Arabşah’ta anlatılır: “Muharrem’in 23. Pazar gecesini (12 Ağustos 1403) gerçekleşen olayda Emîr Timur emirlere, her taraftan kaleye hücum etmelerini buyurdu. Kalenin bir dervazesi vardı ki bu da hakikaten başlı başına bir kale idi ve öyle muhkem idi ki akli başında hiçbir adam ve hiçbir mütefekkir bunu teshir edebileceğini tasavvur edemezdi. Emîr Timur bu dervazenin teshirini Emirzâde Şahmelik Bahadır’ın uhdesine havale etti. Kalenin mukabilinde muhkem bir kale yapılmasını ve diğer emirlere de her iki tarafta diğer iki kale inşa edilmesini emir buyurdu. Bundan da maksadı kalenin zaptında teahhür olursa bahadırları bu kalelere iskân etmek ve zaman geçtikçe bunlar vasıtasıyla düşman üzerinde tazyikat icra etmek içindi. Emir Şahmelik, Emîr Timur’un himmet ve salvetiyle üç gün zarfında kaleyi yaptırmaya muvaffak oldu. Bu kale o kadar büyük oldu ki üç bin kişiyi istiap edebilirdi. Herkes bu himmet ve gayret karşısında şaşırıp

⁵⁶⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C.3, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1986, s.155–156

kaldı. Bu sırada Emîr Timur bu kalenin yanından kalenin arkasına kadar geçti, mancınık ve arrâde kurulan yere nazil oldu, müteaddid arrâdeler, mancınıklar yapılmasını emretti. Bunları ve kara buğraları yapıp tertibe koydular. Merdivenler kurdular, kalenin üstünde taş ve ağaçtan siperler yapmaya başladılar. Emir, düşmanın kalesini görebilecek şekilde bunların yükseltilmesini emretti. Herkes bunun bir müddet süreceğini zannetti, eğer korkutmak ya da gözdağı vermek suretiyle bir şey olursa ne ala, yoksa bu işten vazgeçip gitmekten başka çare olmadığına kail oldular. Kalede her şeyden emin ve lakayt Gürcüler: *“bu öyle bir kaledir ki, bunun üzerinden kuş bile uçamaz. Mancınık ve arrâdeden bizim ne korkumuz olabilir?”* diyorlardı. Kalenin cenup tarafında öyle kaygan ve yüksek bir taş vardı ki onun üzerinden gitmek kimsenin aklından geçmezdi. Gürcüler kalenin içinden bunun üzerine merdivenler kurarak ipler attılar. Oraya çıkmak istedikleri vakit o ipler ve merdivenler ile çıkarlardı. Muharrem 21. Cuma gecesi Türklerin Mekrit dedikleri Kûhrevan takımından bir kişi her nasılsa bir hile ile o taşın üzerine çıkarak kalenin içine girdi; Gürcülerden bir keçi yakalayıp o taşın üzerine çıkardı ve orada onu öldürüp bir nişan olarak bıraktı. Gürcülerin bundan haberi olmadı. Ertesi gün vakayı Emîr Timur’a anlattılar, Mekritlerden bir takımın her ne yapıp yapıp o taşın üzerine çıkmalarını, onu ele geçirmelerini, düşmanların öteki taraftan attıkları ipi keserek merdivenleri çekmelerini emretti. Bu teklife karşı Mekritler: *“onun üzerine gidebilmek için elli gez uzunluğunda bir kement atmak lazımdır, fakat o taşın üzerinde bir ağaç görünüyor, bu güzel bir tesadüftür, o ağaca bir kement atmak mümkündür. Eğer kement ağaca sarılır ve bağlanırsa o zaman taşın üstüne çıkmak imkanı hasıl olurdu”* dediler. Bunun tecrübesini yaptılar, bir kement attılar, kement iyi bir tesadüf eseri olarak istedikleri gibi ağaca takıldı. Bunu hayırlı bir fal saydılar. Nihayet ipi ağaca bağladılar, Emîr Timur Mekritlerden dört kişinin taşın üzerine çıkıp bahadırlardan bir cemaatin aşağıda durmasını ve o dört kişinin evvela ipi kesip merdivenleri çektikten sonra kemali emniyetle Mekritlerden külliyetli bir fırkanın yukarı çıkmasını emretti. Bu emir yerine getirildi, cesur, bahadır kemendendazlardan dört kişi yukarı çıktı, düşmanların merdivenlerini çekti, askerlerden cenk meydanında kellelerini top gibi yuvarlayan ve kudurmuş aslanlara karşı saldırmaktan çekinmeyen cengaverlerden beş kişiyi taşın üzerine çıkardılar. Bunu yaparlarken Gürcüler uykuda idiler, ruhları bile duymadı.⁵⁷⁰

⁵⁷⁰Şâmî, *aynı eser*, s.336; Yezdî: “Sahipkıran bu kale hakkında söylenenleri duyunca yönünü hemen o tarafa çevirdi. Fakat kaleyi görünce onu kuşatma altına almanın imkânsızlığını anladı. İslam ordusu 806 yılı Muharrem ayının dördüne rastlayan Cuma günü (24.07.1403) bu Kertin kalesini önüne geldi. Kaleden

hediyeler göndererek itaat ediyor havasına büründüler. Biliyorlardı ki, Sahipkıran bu kaleyi almadan dönmez. Bu yüzden kale kapılarını kapatıp savaş hazırlıklarına başladılar. Sonra yukarıdan ok ve taş atmaya giriştiler. Sahipkıran, beylerine kalenin dört bir yanının kuşatma altına alınmasını emretti. Ana giriş kapısını Şah melik-bek'e havale ettiler. Sahipkıran, kalenin tam karşısına bir kale yapılmasını emretti. Şah Melik, üç günde on bir kişinin sığabileceği bir kale inşa etti. bu defa Sahipkıran "kalenin yanına düşman burçlarından daha yüksek burçlar kurulsun" dedi. *aynı eser*, s. 416; Arabşah: Gürcülere ait yerler arasında ağzı bir dağın yüksek tepesinin ortasında bulunan bir mağara vardı. Son derece güvenli ve tehlikeden uzak bir yerd. Mağaranın tepe tarafı mancınıkların ulaşamayacağı mesafede, eteği (alt kısmı) ise tırmanılarak kapatılamayacak kadar sarpı. Mağara girişine gelince, o da Kadir gecesinde daha gizliydi ve onun visaline yetişmenin imkânsızlığı dolunaydan daha aşikârdı. Timur orayı ele geçirme konusunda şevke geldi ve kuşatma işini bizzat üstlendi. Kafasından bildiği tüm planları geçirmesine rağmen bir karara varamadı. Sonra aklına parlak bir fikir geldi ve dağ üzerine bir azap göndermek ve ayaklarıyla fezaya yükselen bu güvercini boynundan avlamak istedi. Bu amaçla debbabe (üç veya dört katlı seyyar kule) şeklinde sandıklar (sepetler) yapılmasını emretti ve sandıkların kocalarına baskın çıkan kadınların şeytanları gibi olmasını istedi. Sonra sandıkları zincirlere bağlatıp içlerine heybetli savaşçılar yerleştirdi. Sandıkları dağ tepesinden aşağı doğru sarkıtıp tepelerden aşağı indirdiler. Kıyamet alametleri gibi havada uçurdular. Sandıklar her tarafı kapladı; insanlar, dağlar, taşlar titredi. O kartal ve şahinlerin durumunu gören herkes "Gökyüzünde boyun eğdirilmiş kuşları görmediler mi? Onları Allah'tan başkası tutmuyor" diye nida ederlerdi. Sandıktaki kişiler bu mağara kapısı hizasına gelince Gürcülere sihirli oklarla saldırıp, havada uçan mızraklarla darbeler indirdiler; yangınlar çıkarttılar. Bu kartal ve şahinler havada saf tutup, çengeller atarak kaleye girmeye çalışıyor, mağara tepesinde bir o tarafa bir bu tarafa gidip gelip, oradan ayrılmıyorlardı. Çengeller atarak mağaradaki Gürcüleri avlıyor, sivri pençeleriyle gövdelerini deliyorlardı. Dağın bakire kızı onların kendisini kucaklamasına karşı direniyor, içerdeki güçlü kuvvetli Hıristiyanlardan yardım istiyordu. O yirticilerden biri mağara girişine yaralayıcı bir çengel attıysa da, ona tutunmayı başaramadı. Fakat sonunda zafer onların yüzüne güldü; debbabelerden birinde bulunanlar içeri girmeye muvaffak oldu. Bu kaleler arasında yüksek bir kale vardı ki, adını oluşturan harfler dahi onun ne kadar sarp ve ele geçirilmez bir kale olduğuna delalet etmektedir. Kalenin çok yüksek olması sebebiyle fethedilmesi için "keşke, ne olurdu"nun bir faydası olmazdı. Çünkü söylendiğine göre onun isminin anlamı "gel, gör ve git" demektir. Yani ona gelen kişi, uzaktan seyretmekten başka bir şey yapamazdı. Çünkü kalenin üç tarafı yüksek ve sarp tepeler üzerine kurulmuştu ve sanki dağın üzerine kondurulmuş bir bayrağı andırıyordu. Dördüncü tarafında ise dar bir koridor vardı ve yürümek çok zordu. Bu koridor onca meşakkatten sonra dik bir kayalığa ulaşır ki, o kayalarla kale kapısı ortasında bir köprü vardı. Bu köprü kaldırıldığı zaman zaten bir dağdan ibaret olan kalenin dış dünyayla ilişkisi kesilirdi. Aile içi kavgalar yüzünden kendi çocuklarından kaçan bir kişi kendini oraya kapattığı an selamete erişirdi. Timur kale hakkında tüm bilgileri alıp gizli yönlerini öğrenince, onu fethetmedikçe çekip gitmekten vazgeçti. Kale yakınlarında ne karargah kuracak bir yer, ne de bu azgın denizi alabilecek düzlük vardı. Aksine kalenin çevresi kayalıklar ve sivri çıkıntılarla çevriliydi. Timur, tama edilmeyecek bir şey istedi ve otağını kaleden görünebilecek, sesi rahatça duyulabilecek bir yere kurdu. Pusuya yatırdığı aslan çehreli askerleri ise kaleye gidip çıkanları yakalıyorlardı. Onlar (Gürcüler) gündüzleri köprüyü kaldırıyor, düşman saldırılarından ve kuşatma hilelerinin endişelerinden uzak yaşıyorlardı. Çünkü kalenin çevresinde cenk etmek mümkün değildi. Timur'un savaşçıları gündüzleri uzaktan kaleye nazar oklarını atar ve sanki kanaatkar bir aşık gibi bakmakla yetinirler; gece karanlığı bastırınca da çadırlarına doğru etek topladılar. Çünkü gece gündüz kale çevresinde dinlenir ve uyurlardı. Onlar uyuyunca Hıristiyanlar köprüyü indirir ve ihtiyaçlarını temin etmenin yollarını ararlardı. Timur, kalenin zapt edilemeyeceğini anlayınca, bu konudaki ümidi söndü. Çekip gitmeyi düşündü fakat bu defa bir kaleyi alamamanın utancından çekindi ve kendini mazur gösterecek bir bahane aramaya başladı. *aynı eser*, s.337-39; Harold Lamb: Buraya varmayı sağlayacak bir yol bulmaları için Bedehşanlılara başvurdu. Bunlar dağlarda büyümüş, sarp yamaçlarda yaban koyunu kovalamış adamlardı. Bu zirvenin etrafını yarmalar inerek bayırlar, sırtlar tırmanarak adam akıllı ve çepeçevre dolaştıktan sonra gelip yol bulamadıklarını itiraf ettiler. Fakat Timur Nuh diyor peygamber demiyordu. Gidip bir başka yüksek dağın tepesine çıktı. Zapt etmek istediği yalçın zirveyi oradan kendi gözüyle görüp inceledi. İp ve merdiven yapılmasını emretti. 300 ayak yüksekliğindeki bu dimdik yamaç boyunca en yüksek ağaçlara ipler bağlanarak merdivenler kuruldu. Her merdivenin tepesine sahanlık gibi bir yer yapılmıştı. Oradan başka bir sahanlığa yeni bir merdiven uzatıyorlar, bundan da bir başkasına geçerek böyle böyle sıvrının tepesine doğru yaklaşıyorlardı. İplerle birbirlerini yukarı çekip yardım ederek durmadan tırmanıyorlardı. Birçokları da yukarıdan, kuşatılmışların attıkları büyük kaya parçaları ile beraber uçuruma yuvarlanıyorlardı." *aynı eser*, s. 181-182

Sabah olduğu vakit Taciklerden biri baktı, Gürcülerin uyandıklarını, harekete geldiklerini gördü. Bila ihtiyar tekbir almaya, salâvat getirmeye başladı. Gürcüler haberdar oldukları vakit harp etmeye başladılar. Kalenin üzerinde taştan bir kule vardı; bu gayet dar ve tehlikeli idi; üç kişiden fazla insan üzerinde duramazdı. Bu üç Mekritten biri çeperi elinde tuttu, ikisi bunun önünde muharebe ederken birdenbire bir ok çeper tutanın ağzına gelince, mumaileyh çeperi attı, fakat yine yerinde sebat etti. çeperi Gürcülerden aldılar bahadırlardan biri bir gayret gösterdi hemen atıldı, o taşın tepesine yakın bir yere çıktı ve kılıcı ile bu iki adama hücum etti. Birini takriben on, on iki yerinden yaraladı. Fakat kendisinin de dermanı kesildi. Bunların üçüncüsü Emîr Timur'un yasavullarından Mahmut adında bir adam idi. bunun elinde bir gürz vardı, Aznavur üzerine hamle ederek gürz darbesi ile onu geri çevirdi. Taşın tepesine giden beş kişiden bazıları dervaze tarafına gittiler, orada muharebe ettiler. Emir Şahmelik de hariçten hücum etti. Nihayet İslam ordusuna fetih ve zafer müyesser oldu.”⁵⁷¹

Kale karşısına başka bir kale inşa etme taktiği ile ilgili olarak, Dımaşk'ta yapılan kuşatma sırasında kurulan yeni kale, muazzam bir örnek teşkil eder.

“Ağaçtan ve turlardan hendeğin etrafına bir hisar yaptılar. Amele ve çahurgân, tasavvur edilemeyecek derecede çalıştılar, her ne kadar kalenin yukarisından neft şişeleri ve taş attılar, ok ve navek yağmur gibi yağdırdılarsa da, bu, şöhreti âlemi tutmuş emirler, cengâverler hiç korkmadılar. Turları kafalarına çekerek ilerleyip deliklerin başlarını tespit ettiler, mancınıkları yukarı kaldırdılar. Mancınıktan atılan her taş ya birçok insanı helak ediyor yahut bir binayı yıkıyordu; fakat o sersemelerin akılları hala

⁵⁷¹Şâmî, *aynı eser*, s.337

Yezdî: “Aradan bir hafta geçti. Merkitler arasından Bekkicik adında biri aynı ayın yirmi birine rastlayan Cuma geces dağa tırmandı ve büyük bir kayanın üstüne çıktı. Orada bir Abaza'yı öldürüp oraya oturttu. Gürcüler hiçbir şeyin farkına varmadılar. Ertesi sabah Bekkicik Sahipkiran'ın huzuruna gelip yaptıklarını anlattı. Sahipkiran, onun anlattıklarını dinleyince ipekten kalın ipler hazırlayıp, ağaç basamaklar koyarak merdiven yapmalarını emretti. sonra “Merkitler dağa çıkıp bu merdivenleri oraya saklasınlar ki, bahadırlar oraya çıkarak kaleyi ele geçirmeye çalışsınlar” dedi. Sahipkiran'ın bahtından o dağın üstünde büyük bir ağaç vardı. ipleri o ağaca bağlayarak sakladılar. Şah Melik-bek aşağıda bekliyordu. Yuarı çıkmak için elli Horasanlı bahadır seçilmişti ve bunlardan birinin adı Ergidak idi. bunlar tek tek yukarı çıktılar. Gürcüler hiçbir şey sezmediler. Şafakta gün ağarırken Horasanlı bahadırlardan biri gayri-ihtiyari tekbir getirdi. Şahruh Mirza'nın nefircisi olan Muhammed de nefir çaldı. Gürcüler durumu anlayınca mecburen savaşıma başladılar. Sahipkiran atına binerek Şah Melik-bek'i ana giriş kapısını tutmakla görevlendirdiği kalenin önüne geldi ve tüm askerlerin tekbir ve salavat getirmelerini, nara atmalarını emretti. Kaleye giden yol dardı ve ancak üç kişi geçebilirdi. Abdullah Sebzevari kılıcını çekerek önden yürüdü ve kafirlerin tozunu attırdı. Sonunda yaralar yüzünden takatsız kalarak geri döndü. Ondan sonra Muhammed adlı bir Türkmen eline gürzünü alıp kafirleri püskürttü. Elli kişi onun peşinden geliyordu; bazıları kale kapısına kadar vardılar. Kale dışında kalan bahadırlar da hamle ettiler. Zafer iki taraftan yüzünü göstermeye başladı ve bir süre sonra kaleyi ele geçirdiler. Bu durumu gören Gürcüler İslamiyeti kabul ettiler.”, *aynı eser*, s.416–417

başlarına gelmedi. Hala onlar böyle bir celâdet ve satvete, böyle bir ordu ve böyle şevketli, azametli bir Emir Sahipkıran'a karşı koyabileceklerini zannediyorlardı.”⁵⁷²

“Bu sırada birdenbire ahalinin hiç haberi olmaksızın Dımaşk şehrinde bir ateş zuhur etti. Bundan evvel Dımaşk şehrinin her yerinde senede bir veya iki defa yangın zuhur ettiğinden kadılar, büyük adamlar ve âyan toplanıp çarelere tevessül ile bu yangınları söndürürlerdi. Yangın zuhur ettiği sırada ahali bunu söndürmeye vakit bulamadı, önüne geçmekten aciz kaldı. Ordunun vezirleri ve emirleri bunu söndürmek için çok gayret ettiler fakat muvaffak olamadılar, yangın günden güne ziyadeleşti. Çünkü ahali o yüksek evlerin tabakalarını ahşaptan yapardı. Bu esnada Emîr Timur deliklere ateş verilmesini emretti; kalenin garp burcu tarafında bulunan Sultan Hüseyin Bahadır ve Altın Bahşi, ameleyle kaleyi ateşlemeleri için emir verdi. Dımaşk Kalesi'nin büyük bir burcu yıkıldı, hisarda büyük bir yol açıldı. Bahadırlar hisara girmek istedikleri sırada birdenbire diğer yarısı da yıkıldı. Öyle bir toz toprak kalktı ki askerler oldukları yerde kaldılar, kalenin içindekiler bu fırsatı ganimet bilerek o deliği tekrar kapadılar. Fakat yüreklerini büyük bir korku istila etti. Cesaret gösterip dışarı çıkamadılar. Emîr Timur açılan deliklere tekrar ateş verilmesini emretti; hisarın diğer bir tarafı da birdenbire yıkıldı. Bu defa kalenin emirleri ve büyükleri itaat ve inkıyad ile kale kapısını açtılar, anahtarları teslim ettiler. Ateş verilmemiş diğer deliklere de ateş verdiler. O koca kaleden hiçbir eser kalmadı.”⁵⁷³

Mirt Kalesi'nin ve Bağdat'ın fethinde de merdivenler ve ipler aracılığıyla zafer müyesser olmuştur. “Emîr kaleye eriştikten sonra hemen koşun emirlerinin her birinin mukabilinde kaleye delik açmalarını emretmişti. Bu emir yerine getirilerek akşam namazı vakti yaklaştığı vakit her burçta barudan on gez ve on beş gez delik açtılar.”⁵⁷⁴ Ayrıca uzak ormanlardan büyük ağaç kütükleri getirilerek bunlarla civardaki tepeciklerin üzerine piramitler kuruldu. Bu piramitlerin tepesine, şehrin surlarına taş

⁵⁷²Şâmî, *aynı eser*, s.281; Arabşah: “Timur Şamlılara çok müşkülât çıkaracak ve zarar verecek olan askerlerini gece karanlığında hazırlamıştı. Onları Şamlılar arasına dağıtmış, onların üzerine Azraillerini göndermişti. Timur'un ordusunun öncü birlikleri Şamlılarla karşı karşıya gelip onları oyalamaya başladılar. Diğer birlikler ise onların arkasından, sağından, solundan yaklaşıp ortaya aldılar. Timur tıpkı kıl üstünde kayan ustura gibi onların üzerine yürüdü ve çekirgelerin yeşil buğdaylara çullandıkları gibi çullandı. Bu çarpışma Haylan köyü yakınında olmuştu. İşler karışıp saflar birbirine girdiğinde, insanlar sağa sola kaçışırken ve çarpışmalar şiddetle devam ederken, aslanlar birbirlerine saldırıp koçlar boynuzlarıyla birbirlerine darbeler indirmeye başladığında, Demirtaş'ın kumandasındaki sağ kanat askerleri kaçtılar. Şam askerleri tarumar edilip, akl-ı idraktan cüda oldular. Bahadırlar dehşete kapıldılar ve şaşkın vaziyette kaldılar. Orada bir saat bile dayanamadılar ve sağ cenah kaçtı. Onların sırtları Timur'un mızrak kalemeleri için tahta oldu.” *aynı eser*, s.208–209

⁵⁷³Şâmî, *aynı eser*, s.282,283

⁵⁷⁴Şâmî, *aynı eser*, s.234

atabilecek şekilde mancınıklar, kuşatma aletleri yerleştirildi.⁵⁷⁵ Mecûsîler sersem ve hayran oldular. Ümit yüzleri kendi yüzleri gibi karardı. Ertesi gün Emir Allahdad, Emir'in kavçınlardan olan koşunuyla kalenin dervazesine bir hücumda bulundu. Mumaileyhin uşaklarından Kalender'in oğlu Saray isminde bir kölesi vardı, çok cesur ve mert idi. herkesten evvel kalenin duvarına bir ip attı, barunun üzerine çıktı. Bundan sonra diğer bahadırlar ve dilâverler kalenin tepesine koşup çıktılar.⁵⁷⁶

“Bağdat şehri gayet muhkemdi. Mes’ud-u Sebzarî de Emîr Timur tarafından orada hâkim olduğu zamanda şehri tahkim etmişti. Emir, ameleye, delik açmak imkânı olan her tarafından delikler açmalarını emretti. Emirzâde Emiraşah Bahadır, Emirzâde Rüstem Bahadır, Emirzâde Halil Sultan gibi büyük emirler ve bunlardan maada, Emir Süleymanşah, Emir Şeyh Nureddin, Emir Şahmelik, Burunduk, Ali Sultan, tümen, hezare ve koşun emirleri işleri çahurgâna teslim ettiler. İş bu dereceye geldiği halde Ferec'in hala aklı başına gelmedi. “Siz yalan söylüyorsunuz, bu Emîr Timur değildir. Eğer bu Timur olsaydı etrafında bundan fazla adam bulunurdu” dedi. Emir bu hale vakıf olduğu vakit Emirzâde Şahrüh Bahadır’a asker toplayarak derhal Bağdat’a gelmesini emretti. Mumaileyh emre itaatle adedini muhasiplerin saymaktan aciz kalacağı büyük bir ordu ile Bağdat şehrini kuşattı ve çahurgâna emir verdiler, çukurlar kazdırdılar. Askerler ateş vererek hisarın duvarını aşağı indirdiklerinde onlar içeriden pişmiş tuğla ve kireç ile bir duvar daha yapıyorlar, okla, navekle askerlerin hisara yaklaşmasına mani oluyorlardı. Kırk gün böyle geçti. Şehrin dahilinde kıtlık baş gösterdi. Sipahiler ve Bağdat ahalisi devlet erkânına iltica ettiler. Emirzâde Rüstem Bahadır, Emirzâde Halil Sultan Bahadır, Emir Şeyh Nureddin 803 senesi zilkadenin yedisinde (miladi 19 Haziran Pazar 1401) Tanrı’ya tevekkül ile hisar üzerine yürüdüler. Duvarlara merdiven kurdular, ipler atarak hücum ettiler. Emir Şeyh Nureddin hepsinden evvel hisarın üzerine çıkarak tuğu dikti. Onun peşinden mezkûr emirzadeler çıkarak kılıçlarını çektiler; bir kere gürgâ, nefir, nakkare, borgu çaldılar.⁵⁷⁷

Yine Kula ve Tavus kalelerini almak için Timur Merkit kabilesinden insanlara dağa tırmanıp, kaleye ulaşacak noktaların olup olmadığını araştırma emri verdiği ve onların merdivenleri dağın bir yamacına dayadıkları Yezdî'nin eserinde anlatılır: “Bahadırlar merdivenle oraya tırmandıktan sonra merdiveni çekip ikinci kemere dayayıp tekrar tırmandılar. Üçüncü kemere tırmandıklarında kaleyi gördüler. Bu aslan

⁵⁷⁵Harold Lamb, *aynı eser*, s. 277

⁵⁷⁶Şâmî, *aynı eser*, s.234

⁵⁷⁷Şâmî, *aynı eser*, s.287–288

parçaları, canlarını hiçe sayarak birbiri ardınca merdivenlerle yukarı çıktılar ve kalenin karşısına gelip durdular. Sonra iki grup halinde biri yukarıdan biri aşağıdan hücum ettiler. Kaleden ok ve taş yağdırılmasına rağmen hiçbiri geri çekilmedi ve Sahipkaran'ın bahtına güvenerek ileri hamle ettiler. Pek çok şehit vermelerine rağmen kaleye ulaşmayı başardılar. Kaledekiler bu durum karşısında şaşkına döndüler ve elleri ayaklarına dolaşarak kaçmaya başladılar. Kaleye giren bahadırlar içerdeki Erkudan halkından pek çok kişiyi kılıçtan geçirdiler.”⁵⁷⁸ Yine Yezdî'nin eserinde Van kalesini ele geçirmek için askerlerin surlara merdiven dayamak suretiyle kaleyi zapt ettiklerine şahit oluyoruz. ⁵⁷⁹ Bir başka örnek de Tüzükât'ta anlatılan Karşı Kalesi'nin alınışı sırasında anlatılır.⁵⁸⁰

Kemah Kalesi'nin fethinde de, Timur'un deha denebilecek taktiğini görmekteyiz. Arabşah, eserinde bu hadiseye yer vermiştir: “Timur Kemah Kalesi'ne geldiğinde baktı ki bu kale sanki Allah birdir diyen insanın imanı gibi son derece müstahkem; ulaşılmazlık ve sarplık yönünden kendini Allah'a ibadete vermiş kişinin itikadı gibi sağlamdı. Kaleyi çevreleyen hendeği hayal oku dahi aşamaz, akliselim ona nasıl ulaşacağını bilemezdi. Hisarlarının rükünlerini kudret mimarı kurmuş, kubbelerini fitrat marangozu yapmıştı. Kalenin bir eteğini Fırat nehri öpüyor, diğer tarafından ise geniş bir vadi onun âlemlerini koruyordu. Vadiye girmek mümkün değildi, çünkü Fırat nehrine katılan bir suyoluydu. Kalenin kalan iki tarafı yüksek tepelerle çevriliydi. Timur kaleyi hiç zahmetsizce ele geçirdi. Sebebi şöyledir: Kale arkasındaki vadi eğri büğrü olduğu için oraya gelen kişiyi geri gönderirdi. Çünkü hem rahat adım atacak bir yer yoktu, hem de vadi çok genişti. O kadar uzak mesafeden ok atmak mümkün olmadığı gibi, kale oradan görüş alanına dahi girmezdi. Ama Timur, vadiye şöyle bir baktıktan

⁵⁷⁸Yezdî, *aynı eser*, s.259; Şâmî:”Tavus kalesi pek yüksek, âli ve havadardı. O kadar yüksekti ki aşağısından atılan bir ok yukarısına yetişemezdi. Akıl bunun teshirini havsalasına sığdıramazdı. Mekrit kabilesinden bir cemaat Emir'in sarayının mülâzimlerinden idiler, daima dağlarda, derelerde avlanırlardı. Emir bunları o kalenin yollarının ve pusularının teftişine tayin etti; fakat pek çok tetkik ve tahkik sonucu bu kaleye çıkacak hiçbir yol bulamadılar. Emir Timue metin rey ve uzağı gören fikriyle kalenin altını üstünü gözden geçirerek merdivenler yapılmasını emretti. Emir mucibince yapılan merdivenleri hisara dayayıp iplerle hisarın duvarlarına bağladılar. Fedakar bahadırlar emirin fermanına ittibaan canlarını tehlikeye koyarak o merdivenlere bastılar, ipleri tutarak çıkıp muharebeye başladılar.” *aynı eser*, s.197-198

⁵⁷⁹Yezdî, *aynı eser*, s159

⁵⁸⁰“Karşı Kalesi'nden bir taş mesafeye beri koydum. Buraya geldiğimde kale duvarına yetecek kadar birkaç ekleme merdiven hazırlamalarını buyurdum. Hepimiz silahlanmış halde merdivenleri tutarak oluğu kullanarak hendeği geçtik. Belirlenmiş yerlere merdivenleri dayayıp er yiğitlerden kırk kişi merdivenden tırmanıp kaleye girdiler. Ben de onların ardından merdivene ayak koydum. Kale üstüne çıktığım an karney (uzun bakır ve boru şeklindeki müzik aleti) ve burgu (savaşta ve avlanırken çalınan boynuz) çaldılar.” *Tüzükât-ı Timur*, s.49-50

sonra, ağaçlar kesip getirmelerini, çalı demetleri yığmalarını emretti. Timur'un askerleri göz açıp kapayıncaya kadar evleri basıp yıktılar, onlardan aldıkları keresteleri, kestikleri ağaçları ve topladıkları çalı yığınlarını vadinin dip kısmına atarak onu yerle aynı seviyeye getirdiler. Kaledekiler bunu görünce o ağaçlara ateş ve barut atarak yangın çıkardılar. Böylece ağaçlar yanmaya başladı. Kalenin temellerine ulaşmak hiç mümkün değildi, çünkü dağ tepeleri üstüne atılmıştı. Ama tüm bunlar Timur'u düşüncesinden vazgeçirmeye yetmedi. Aksine her askerine bir heybe taş alıp getirmesini emretti. Böylece o askerler bu tepelerde, sahra ve dağlarda karıncalar ve çekirgeler gibi taş aradılar. Ve kısa süre içinde vadiyi taşla doldurdular. Vadi taşlarla dolunca Timur ve askerleri onlar üzerinden ilerleyerek merdivenlerle surların üzerine çıktılar ve kale kapılarının tokmakların asıldılar. Bu durum karşısında kaledekiler lafı-sözü bir yana bırakıp, "selamete içeriye girin" dediler. Timur kaleyi ele geçirdikten sonra, vadiyi dolduran taşların temizlenmesini emretti. Bunun üzerine askerler taşları toplayıp daha önce aldıkları yerlere bıraktılar. Timur, başkalarının çok zahmet çekmesine rağmen bir türlü elde edemediği kaleyi basit bir hamle ile ele geçirdiğini o civardakilere mektuplarla duyurdu ve gönlünden geçenler konusunda onları bilgilendirdi.⁵⁸¹

Tüm bu ele geçirilen kaleler arasında en dikkat çekici ve hayret uyandırıcı olanı Katur'da ilerlerken uygulanan taktiktir. Bu taktik Yezdi'nin *Zafernâme*'sinde anlatılır: "Katur üzerine ilerlerken askerlerin pek çoğu atlarını bir kurganın yanında bırakarak yaya olarak dağlara çıktılar. Bu dağlar içinde *Kebuterhâne* (güvercinlik) denilen yüksek bir dağ vardı. Arpaların biçilme vakti idi ve hava son derece sıcaktı; fakat bu dağda o kadar kar vardı ki, atlar yürüyemezlerdi. Geceleri kar buz kestiği için üzerinden yürüyorlar, ama gündüz buzlar çözüldüğünden yere keçe, kilim ve haşalar sererek atları üzerinden yürütüyorlardı. Sonra başka bir yüksek dağa geldiler. Bazı beyler atlarını yanlarında getirmişlerdi, onları geri gönderip yaya olarak ilerlediler. Dağ karla kaplıydı ve yolları da çok dardı. Bu yüzden kar içinde tünel açarak ilerlediler. Kâfirler derelerin içindeydiler. Bu yüzden askerler ve beyler aşağı iplerle indiler. Bazıları ise karda kendilerini bırakıveriyor, yukarıdan aşağı doğru yuvarlanıyorlar ve ancak belli bir süre sonra yere iniyorlardı.⁵⁸² Sahipkıran için ağaçtan bir tahtirevan hazırlayarak kenarlarına kancalar bağladılar ve her birinden yüz elli karı uzunluğunda ipler geçirdiler. Sonra Sahipkıran'ı tahtirevana oturtup yaradana sığınarak aşağı sarkıttılar. İpin ulaştığı yere iki kişi önceden iner, kürek ve kazmalarla yer hazırlar, Sahipkıran da oraya gelince

⁵⁸¹ Arabşah, *aynı eser*, s.298

⁵⁸² Yezdi, *aynı eser*, s.279

oturup beklerdi. Sonra yukarıdakiler aşağı inip Sahipkıran'ın yanına gelir ve böylece onu tekrara aşağı sarkıtırlardı. Bu iş üç dört defa tekrar ettikten sonra nihayet Sahipkıran ayağını yere bastı ve yaya olarak bir yığaç yol gitti. Hassa atlarından birkaç tanesini boyunlarından ve ayaklarından iplerle bağlayarak dağdan aşağı indirdiler. Gerçi atların bazıları aşağı düşerek öldü, fakat iki at salimen aşağı indirilebildi. Bu iki ayı Sahipkıran'a getirdiler. Sahipkıran ata bindikten sonra beyler ve askerler önünde yürümeye başladılar. Buradaki kâfirler normal ve güçlü heykelleri andırıyordular ve çoğu çıplaktı. Reislerine “*guda*” ve “*gulaşuv*” diyorlardı. Dilleri Türkçe, Farsça ve Hinceden farklı bir dildi. Pek çoğu kendi dilinden başka bir dil bilmez, kimse de onların dilini anlamazdı. Ancak dışarıdan gelip de aralarında gelen biri onların dilini anlardı. Orada bir kale vardı, eteğinden büyük bir nehir akıyordu. Nehrin öte tarafında ise yüksek bir dağ uzanıyordu. Bu kâfirler birkaç gün önce Sahipkıran'ın ordusunun geldiğini öğrenip kaleyi terk ederek malları ile birlikte o dağa çıkmışlardı ve kimsenin oraya çıkamayacağını zannediyorlardı. Müslüman askerler kaleye gelince kimseyi bulamadılar fakat pek çok koyun buldular. Koyunları aldıktan sonra evlerini ateşe verdiler.”⁵⁸³

Mühim olan kalelerden biri de İzmir kalesi idi. Timur, İzmir kalesini de kuşatmıştır.⁵⁸⁴ Kale deniz ortasında yer alıyordu ve zapt edilmesi mümkün değildi. “Gerçekten çevresi denizle sarılı bu kale, erişilmezliği ve isyankârlığı ile Timur'un kalbine ateş düşürdü. Atla yahut insanla zapt edilecek gibi değildi. Timur, onu zapt etmek için değişik türde kuşatma usulleri planladı. Kaleyi ele geçirince kaledeki önemli kişileri katledip, kadınları ve çocukları esir aldı. Ölülerin bedenlerinden camiler bina edip, kellelerinden minare yaptırdı. Arkasından kalede bulunan değerli eşyaları aldı; çulsuz çaputsuz bıraktı. Kıymetli mallarını dışarı taşıtıp, bomboş hale getirdi ve in-cin top oynar duruma soktu. Kaledeki altın ve gümüşlerin tamamını aldı. Sonra zaferini dört bir yana duyurmak için, kendine göre tüm dünyanın bu habere sevineceği düşüncesiyle posta güvercinlerini uçurdu.”⁵⁸⁵

İzmir kuşatmasının en dikkate değer yanı, kalenin liman girişinin denizin doldurulmasıyla kapatılması ve böylece kuşatma için bir hareket alanı hazırlanmasıdır. Yezdî, zaferin ardından anlatımını süslemek üzere verdiği bir nazımla İzmir Kalesi konusunda gösterdikleri başarı yönünden Timur ve Bayezid'i karşılaştırmaktadır;

⁵⁸³Yezdî, *aynı eser*, s.279

⁵⁸⁴William Stearns David, *aynı eser*, s.201

⁵⁸⁵Arabşah, *aynı eser*, s.321–322; Şâmî, *aynı eser*, s.318–319

“Osmanlı padişahının yedi senede ele geçiremediği kaleyi Timur yedi günde düşürmüştü.” Timur açısından İzmir’in ele geçirilmesi askeri ve siyasi bir taktikten çok, dini bir vazife olarak kabul edilmiştir. Bu, Timur’un Anadolu’daki ikinci parlak zaferiydi.⁵⁸⁶ Wittek, İzmir’in ele geçirilmesi için Timur’un şöhreti için özel bir öneme sahip olduğunu bildirmekte ve kalenin zaptıyla da Timur’un kendini bir “gazi” olarak takdim ettiğini ifade etmektedir.⁵⁸⁷

Genel olarak bakıldığında Timur’un yayıldığı yerlerde genellikle kale duvarları ve burçların yıkılmasını tercih ettiğini görülüyor. Bunun en önemli nedeni kendisine muhalefet edenlerin buralara sığınarak karşı koymaları idi. Özellikle hafif süvari ağırlıklı bir orduda muhasaralar her zaman vakit kaybına neden oluyor ve güçlük çıkarıyordu.⁵⁸⁸

Elbette bazı seferlerin sonucunda halkı kurtaracak gelişmeler de yok değildir. Timur’un Mardin Kalesi’ni kuşatması sırasında yaşanan gelişme gibi. “Cemaziyelâhir ayının on ikisine tekabül eden cumartesi günü şehri kuşatma altına aldı. Düşmanlar şehirden kaçarak can havliyle kendilerini dağdaki kaleye attılar. Ordu onları kovalayarak kale kapısına kadar yetiştiğini kılıçtan geçirdi; pek çok kişiyi öldürdüler, çocuklar ve gençler atların ayakları altında ezildiler. Pek çok ganimet ele geçirildi. Sonra kale önlerine gelip savaş hazırlıklarına başladılar. Kale çok sarp bir yerdeydi. Dağın tepesindeydi ve oraya yalnızca bir yoldan gidilebilirdi. Bazıları kaleye girmemişti ve dağ tepesine saçılmışlardı. Bahadırlar dağa tırmanıp onları aşağı indirdiler. Kale halkı bu kadar kalabalık orduyu görünce korkuya kapıldı; hediye ve peşkeşler gönderip eman dilediler ve vergi vermeyi kabul ettiler. Bu sırada Sultaniye’den Şahruh Mirza’nın bir oğlu olduğu haberi geldi. Sahipkıran son derece sevindi ve kaledekilerin günahlarını affederek, hiçbir zarar vermeden döndü.”⁵⁸⁹

Timur’un seferlerine dair dikkati çeken bir husus da fethettiği yerlerde Müslüman halka zarar vermediği hususunda yazılanlardır. Hindistan seferi sırasında Suvalek dağı eteklerinde birçok putperestin toplanmış olduğunu haber alan Timur, ordunun bir kısmının bölgeye gitmesini emretmiş, kendisi de hemen oraya hareket

⁵⁸⁶Halil Çetin, *aynı eser*, s.174

⁵⁸⁷*Aynı eser*, s.175

⁵⁸⁸Alan, “Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı Son Dönem Sanatkârları”, *Bilig*, S:30, (yaz 2004), s.167

⁵⁸⁹Yezdi, *aynı eser*, s.237; Arabşah: “O sırada Sultaniye’den Şahruh Mirza’nın bir oğlu olduğu haberi geldi. Sahipkıran son derece mutlu oldu ve kaledeki halkı affedip; başka eziyet etmeden ve zarar vermeden, lutf-u merhametle geri dönüp gitti.” *aynı eser*, s.123

etmiştir. Bunun üzerine Mirza Süleyman Şah, Halil Sultan ile Şeyh Nureddin gibi bazı emirler kendisine “Biz bendelerin onları talan eder cezalarını veririz. Münasip olan sizin ordugâha teşrif edip istirahat etmenizdir” dediklerinde ise; “*Cihat farzını yerine getirmenin dünyevi ve uhrevi olmak üzere iki faydası olduğunu biliyorsunuz. Ben ebedî saadeti elde etmeyi istiyorum*” diyerek bizzat savaşmak üzere askerlerine katılmıştır.⁵⁹⁰ Bununla birlikte Timur’un cihat yaparken fethettiği şehirlerdeki kâfirleri öldürüp esir alırken, orada yaşayan Müslüman halka dokunmayıp koruma altına aldığı ve kâfirlerin elinde esir olan Müslümanları kurtarmaya önem verdiği görülür. Mesela 1395 yılında Terek savaşının ardından Azak kalesini almış ve şehirdeki Müslümanları serbest bırakırken kâfirleri katletmiştir. Suriye seferi dönüşünde ise Urfa’ya geldiği zaman Müslüman halka aman vermiş, ama burada yaşayan Ermenilere ait bir hisarın üzerine giderek ahalisini öldürmüş ve mallarını yağmalamıştır. Şamî’nin deyimini ile “*Kâfirlerin habis vücudunu İslam memleketinden temizlemiştir*.”⁵⁹¹ Zapt ettiği gayrimüslim kalelere ve memleketlere saldırmadan önce oradaki halka İslam çağrısı yaptığı da bilinmektedir. Bu davet kabul edildiği takdirde canlarını ve mallarını bağışladığı, edilmediği takdirde ise cizye vermelerini istediği; şayet cizye teklifi de kabul görmezse son çare olarak savaşa başvurduğu ifade edilmektedir. Nitekim Anadolu seferi sırasında kendisine İzmir’de bir kalede Frenklerin yaşadığı, bu kalenin Frenklerin namus ve şerefi sayıldığı ve kaledekilerin cizye de ödemedikleri söylenince, Timur’un dini duyguları kabarmıştır. “Hemen torunu Pir Muhammed’i yollayarak ona “İlk önce kendilerine elçi gönder ve onları İslam’a davet et. Müslüman oldukları takdirde kendilerini lütuf ve ihsanda bulunulacağı söyle. Aksi takdirde cizye vermelerini bildir” talimatını verdi. Fakat bu istekleri Frenklerce kabul edilmeyen Timur, İzmir kalesini kuşatarak fethetti ve buradaki kâfirler kılıçtan geçirildi.”⁵⁹²

“Anadolu seferi dönüşünde ise Timur daha önce seferler düzenlediği Gürcü memleketlerine tekrar girince Gürcü kralı Gürgin elçi gönderip huzura gelmek ve itaat bildirmek istedi. Ama Timur kendisine “*seni sadece Müslüman olman şartı ile affederim*” diyerek Gürcülere ait olan Bertis’i dokuz günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirdiğinde ve buradaki kâfirleri kılıçtan geçirip kadınları ve çocukları esir aldı. “*Ey inananlar, yakınınızda bulunan kâfirlerle savaşın, onlar sizde bir katılık bulsunlar. Bilin ki Allah, korunanlarla beraberdir.*” (Tevbe–123) ayetini okuduktan sonra ordusuyla

⁵⁹⁰Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din Devlet İlişkisi*, s.62

⁵⁹¹Yüksel, *aynı eser*, s.65

⁵⁹²Yüksel, *aynı eser*, s.64–65

Ermeni vilayetine geldi ve burada 700 kadar kilise ve kasabayı yağmalayıp tahrip ederek önüne çıkan herkesi öldürdü ve tekrar Gürcüler üzerine yürüdü. Bunun üzerine korkuya kapılan Ermeniler, Gürgin'i Timur'un şartlarını kabul etmeye ikna ettiler ve Gürgin "şeriat mucibince cizye vereceğini" Timur'a bildirdi. Fakat Timur bu isteği kabul etmedi. Emirlerin ısrarı üzerine bir meşveret yapmak gerektiğini bildirdi. Meclisinde toplanan âlimlerin ittifakla "madem cizyeyi kabul ediyorlar, lütuf ve merhamet ile kendilerine aman vermek gerekir" demeleri üzerine Timur, Gürgin'in isteğini kabul etti."⁵⁹³

Şâmî'nin eserinde konu ile ilgili bir bölüm yer alır: "1398 yılı ağustos ayında Hindistan seferinde iken ordusu Andırav'a geldiği zaman kâfirlerin ve Mecusilerin zulmünden şikâyetçi olan ahali Timur'a gelerek *"Biz Müslüman'ız. Buradaki kâfirler her yıl bizden bâc⁵⁹⁴ ve haraç alıyorlar, vermediğimiz takdirde de erkeklerimizi öldürüp, kadınlarımızı ve çocuklarımızı esir ediyorlar"* dediler. Bunun üzerine Timur hemen onların üzerine yürüdü ve bölgedeki sarp dağlara çekilen bu kâfirlerin evleri barkları yıkıldı. Sığındıkları kale üç gün boyunca kuşatıldı ve yakalananlar katledildi. Dördüncü gün kâfirlerin ileri gelenleri huzura gelerek Timur'dan aman dilediler. Bunun üzerine Timur kendilerine: *"bir kimsenin kanını bağışlamak, günahlarını affetmek güzeldir. Ama kâfirler merhamete layık değildir. Allah'ın derya gibi rahmeti olduğu halde Allah kendisine ortak koşanı bağışlamaz buyuruyor ve onlara rahmet etmiyor. Ancak Müslüman olursanız canınızı ve malınızı bağışlarım"* dedi. Bunun üzerine bu kimseler Müslüman oldular. Timur da onların inancını kuvvetlendirmek için onlara izzet ikramda bulundu. Hil'atlar giydirip yurtlarına geri gönderdi. Fakat bu kimselerin yurtlarına döndüklerinde yeniden küfrü seçmeleri ve Timur'un emirlerinden Şah Melik'e saldırmaları üzerine Timur'un emriyle erkeklerin tamamı kılıçtan geçirilip kellelerinden kuleler dikilirken, kadın ve çocuklar da esir edildi."⁵⁹⁵

Timur'un hileleri elbette ki bu kadarla sınırlı değildi. Toktamış Han, Timur ordusuna karşı durmanın güç olacağını anlayarak onu hareket üssünden uzaklara çekmek, تنها ve meçhul diyarlara sürüklemek ve böylece ordusunu erzaksız, mecalsiz bıraktıktan sonra darbeyi indirmek isteyerek kuzeye doğru çekildiğinde, Timur ordusunda Toktamış'ı takip için gerçekten takat ve kuvvet kalmamıştı. Açlık, susuzluk, hastalık orduyu kemirmek üzere idi. Av etlerinden başka yiyecekleri kalmamıştı. Son

⁵⁹³Yüksel, *aynı eser*, s.64

⁵⁹⁴Bir tür vergi.

⁵⁹⁵Şâmî, *aynı eser*, s.208–209

savaş başladı. Fakat Timur Toktamış'ın sancaktarını çoktan elde etmiş ve harbin en kızgın vaktinde sancağın düşürülmesini sağlamıştı. Türk-Moğollarda ise sancağın düşmesi ordunun mağlup olduğunu ilan demektir. Sancak düşünce herkes kendi başının kaygısına düştü ve Toktamış mağlup ve perişan oldu.⁵⁹⁶

Bunun yanında Timur'un kullandığı bir başka taktik de ele geçirmek veya öldürmek istediği kişilere, gruplara, sanki onların tarafındaymışçasına konuşarak ikna etmesidir. Bu konuya bir örnek, Arabşah'ın eserinde karşımıza çıkmaktadır. Semerkant'ta yokluğunda sürekli olarak ortaya çıkan fitneci kesimi ortadan kaldırmak adına bu taktiği kullanmıştır. Bir şölen tertipleyip, büyük küçük herkesi davet edip, herkesi mesleklerine göre gruplara ayırmış, fitnecileri ise reisleriyle birlikte aynı yere koydurup, bir kenara silahlı muhafızlar yerleştirmiş ve onlara gönderdiği herkesin kellesini uçurmalarını tembihlemiştir. Sonra o grupların reislerini çağırarak kendi eliyle şarap ikram etmiş ve en değerli hil'atlar giydirmiştir. *“Sıra fitnecilere gelince, bir tanesine şarap verip hil'at giydirdikten sonra adamlarını yerleştirdiği tarafa geçmesini emretti. Adam o tarafa varınca hem üzerindeki hil'atı çıkarıyorlardı, hem de teninden ruhunu. Bu iş son kişinin kellesi alınuncaya kadar devam etti. Böylece fitnecilerin soyu kurumuş, kökü kazınmış oldu.”*⁵⁹⁷ Timur aynı şekilde Ankara Savaşı'nda Tatar askerlerine de aynı taktiği kullanarak kendi tarafına çekmiş ve ardından da savaş sonrasında hepsini öldürtmüştür.⁵⁹⁸ Tatar beylerine gönderdiği mektup Arabşah'ın eserinde anlatılır:

“ Sizler, bizimle aynı mertebedesiniz; soyunuz soyumuzla birleşir; atalarımız aynıdır ve bizler bir nehrin kolları, aynı ağacın dallarıyız. Eski zamanlardan beri atalarımız aynı evden çıkıp büyüdüler ve kısa zamanda çoğalıp, yükseldiler. Dolayısıyla sizler benim bölüklerimden ve dallarımdan birisiniz. Benim vücudumun organlarından

⁵⁹⁶Yusuf Ziya Özer, “Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış”, s.456; “Benim askerlerim Deşt-i Kıpçak yazlığında Toktamış'ı arkasından kovalayarak beş ay geçirmişti. Azıkları azalınca asker içinde açlık baş gösterdi. Şöyle ki, birkaç gün askere yemek bulunamadı. Baçbalmak otu (hayıt) yiyerek, av eti, tarla kuşu yumurtasıyla gün geçirdiler. Askerin böyle ağır halde kaldığını Toktamış duyunca, fırsattan istifade ederek kum gibi askerleriyle her tarafı sararak üzerimize geldi. Benim askerlerim ise açlıktan yorulmuşlardı. Onun askerleri ise toklukta, rahatta yatmışlardı. Bunu görünce emirlerim, komutanlarım savaşa gönülsüz oldular. Lakin oğullarım ve torunlarım bu sıkıntılara rağmen himmetleri hareketlenip önümde diz çöktüler. Bu savaşta esirgemenen en son güçleriyle meydanda can vermeye hazır olduklarını bildirdiler. Bu zaman; Tanrı yine önümüzü açtı; Toktamış Han'ın tuğ beyi ondan yüz çevirip benimle anlaştı. Ben o an şu yolu gösterdim: “Ne zaman ki savaş kızışmaya başlar, birden bire tuğu tersine çevir.” Böylece savaş başladı. Muharebe kızıştı, savaş ateşi göğe yükseldi. Aşçılara buyurdum, yemekhane çadırlarında aş pişirmeye başladılar. Tam bu zamanda düşman tuğ beyi tuğu ters çevirince benim askerim “düşman kaçtı” diye bağırdılar. Sonunda Toktamış Han'ın askeri yenildi. Cuci ulusunu talana açık bırakıp, arkasını çevirerek kendi meydandan kaçtı.” *Tüzükât-ı Timur*, s.57–58

⁵⁹⁷Arabşah, *aynı eser*, s.56

⁵⁹⁸Tagrıberdi, *aynı eser*, s.356, Arabşah, *aynı eser*, s. 329–331

birisiniz ve benim sadık dostlarım ve vefakar yakınlarımsınız. Başkaları benim üst giyimimse sizler iç çamaşırımsınız. Başkaları hükümdarlık payesini savaşıarak ele geçirirler, ama sizler zaten nesep ve soy yönünden bu mertebedesiniz. Çünkü sizin atalarınız kadim zamanlarda Turan zeminin hükümdarları olmuşlardır. Onlardan bir grup kendi istekleri ile bu diyarlara gelip buraları vatan edinmişler. Onlar her zamanki gibi yüksek mertebelerde bulunup, saltanat âlemlerini ve önderlik ipini ellerinde tutmuşlar; bu mutlu yolda yürüyüp, Tanrı teâlânın rahmetine kavuşuncaya kadar izzet ikram görmüşlerdir. Merhum Ertene (Eratna) sizin son hükümdarınız, Rum topraklarındaki en büyük hükümdarlar sizin küçük bir memlukumuz idi. Allah'a şükür ki sizin şevketinizde zaaf, feragatinizde kusur yoktur. Nasıl ettiniz de böyle aşağılanmaya razı oldunuz? Sanki büyülenmiş gibi, başkalarına hizmetkâr olmaya nasıl tahammül ediyorsunuz? Büyüklerin en büyüğü olduktan sonra nasıl oldu da küçüklerin en küçüğü oldunuz? Sizler ona buna muhtaç değilsiniz ve Allah'a şükürler olsun ki, onun yeryüzü son derece geniştir. İmdi; siz neden al-i Selçuk tarafından azat edilen kölelerin evlatlarından olan birinin kölesi olup kaldınız? Ben bunun sebebini bir türlü idrak edemiyorum. İhtilaf ve uzlaşmazlıktan başka bir şeyi olmayan bu kardeşlik ve yakınlık nereden peyda oldu? Ama her halükarda sizin tercih edeceğiniz kişi benim ve ben sizin menfaatinizde olan sözü söyler ve geleceğiniz için zemin hazırlarım. Eğer bu topraklarda yaşamak istiyor ve o geniş toprakları Rum'un dar topraklarına feda etmeyi arzu ediyorsanız, o takdirde en azından bu topraklarda öz atalarınız gibi memleketin hâkimleri olun. Ve kalelerin idari dizgini elinizde olsun. Bu ülkenin en tepesinde oturun ve kolunuzu uzatıp dizginlerle istediğiniz gibi oynayın. Bu önemli iş, iş bu savaştan biz galip çıkıp muradımıza eriştiğimizde, ülke bizim olunca ve Osman oğlu ortadan kaldırıldığında gerçekleşecektir. Dünya düşmandan temizlenip, bu ülke benim olduğunda, ben burada rahatça dolaşmaya başlayınca, yayı yapana, evi kurana vereceğim. Nehirleri eski yataklarına döndürüp, onların köylerini, kalelerini, şehirlerini ve çevresini onların hâkimiyetine bırakacağım. Her birinizi layık olduğu mevkiye yükselteceğim. Yeter ki sizler savaşta bize karşı (onlara) yardım etmeyip, bizim safımıza geçmenin yolunu bulun. Fırsatı ganimet bilin ve bu ganimetten kendi payınızı almaya çalışın. Çünkü siz hem görünüz hem de karakter itibariyle bize yakınsınız. Şu anda zahiren Osman oğlu ile fakat kalben bizimle birlikte olun. Ama bizler karşı karşıya geldiğimizde onların safından çıkın ve bizim ordumuza katılın.” Timur'un mektubunu taşıyan aygır, taş kafalı Tatarlara doğru öyle cafcıflı ibarelerle durmadan yol aldı ki, mektuptaki fesahat Esved b. Yafer'i bile nefret ettirirdi. Böylece Timur onları Osman

oğlunun safından çıkarıp kendi tarafına çekmeyi başardı. “Şeytanın insana kâfir ol!” dediği gibi bu da onlara “hain ol!” dedi. Ve dediği noktaya getirdi, sonunda tatarlar savaşa başladığı zaman Timur tarafına geçmeyi kabul ettiler.”⁵⁹⁹

Hükümdarlığının son dönemlerine rast gelen ve tarihte çok meşhur olan Sivas’a gerçekleştirilen sefer de İbn-i Arabşah’ın eserinde de yer bulmuştur. “*Timur o coşkun sel ile 802 yılı Zülhicce ayının on yedinci günü (9 Ağustos 1400) Sivas’a geldi. Uğursuz ayağını oraya koyduktan sonra “Ben bu şehri on sekiz günde fethederim” dedi. Arkasından şehri kuşattı. Kıyamet alametlerini gösterdi ve acımasız saldırılar düzenleyerek on sekizinci günü fethetti. Şehri savunan savaşçılara kanınızı dökmeyeceğim, sizlere hamilik edip, tüm mukaddes şeylerinizi ve kadınlarınızın namusunu koruyacağım diye yemin ettikten sonra olmuştur. Karşı tarafın askerleri savaşmayı bırakıp da hâkimiyet Timur’a geçince, onları halka şeklinde bağlattı; sonra hendekler kazdırıp, kahraman savaşçılar Bedir kuyusuna nasıl atıldılarsa, hepsini aynı şekilde canlı canlı bu hendeklere attırdı. Hendeklere atılanların sayısı üç bin idi.*”⁶⁰⁰

Timur, Sivas’ın işgalini şu şekilde değerlendirmektedir: “*Bu çocuğun (Bayezid) edepsizliğini (Erzincan meselesi) haber alınca da onun kulağını çekmeye niyetlendik. Sizin de duyduğunuz gibi Sivas ve ülkesinin diğer bölgelerindeki olanları yaptık.*”⁶⁰¹

Yine Timur Diyarbakır Tikrit Kalesi’ni kuşattığında kimseye dokunmayacağı sözü vermişti. Kale kumandanı Hasan b. Bultumur kefen giyerek Timur’u karşıladı. Çocuklarını koltuğuna alıp omuzlarına oturtmuş, ailesi ve malı mülküyle vedalaşmış,

⁵⁹⁹ Arabşah, *aynı eser*, s.303–305; Halil Çetin, *aynı eser*, s.159

⁶⁰⁰ Arabşah, *aynı eser*, s.195, Claviyo, *aynı eser*, s.83–84

Tagrıberdi: “Sivas üzerine yürüdü ve 18 gün kuşattıktan sonra 803 yılı Muharrem ayının 5. Günü (26 Ağustos 1400) şehri ele geçirdi. 3000 kadar savaşçıyı yakalattı. Çukur kazdırarak onları diri diri gömdürdü. Halbuki bir damla kan akıtmayacağı konusunda onlara karşı yemin etmişti. Kendisine bu yemin hatırlatıldığında: “Ben yeminimi tuttum ve bir damla kan akıtmadım” dedi. Sonra bir daha bellerini doğrultamayacakları şekilde şehir halkını kılıçtan geçirdi. O günden itibaren Sivas halkı Timur’dan nefret eder. Hala da çocuklarına Timur adını vermezler. Bunun sebebi şehri yakıp yıkması kadar, çukura diri diri gömülen askerlerin Türk olduğu inancıdır. Hâlbuki Yezdi tamamen farklı bir bilgi vermekte ve “Sahipkıran ferman buyurdu: Müslümanların canına dokunulmasın. Yalnızca mal-ı emin alınsın, fakat Hıristiyanlar ve Ermeniler esir edilsin!” Yıldırım’a bağlı sipahilerin çoğu Ermeni idi. 4000 Ermeniye askere dağıttı. Siyaset için hepsini canlı canlı çukura atıp üstlerini toprakla doldurdular. Sonra kalenin yıkılmasını emretti. Kısa zamanda kaleyi yerle yeksan ettiler.” *aynı eser*, s.353; Arabşah: “Timur şehir dışında bulunduğu yerden atına binerek buraya geldi. Bir süre çocuklara baktı ve düşündü. Sonra askerlerine atlarını üzerlerine sürmelerini emretti. Hep birlikte atlarını çocukların üzerine sürdüler. Yaklaşık on bin çocuk vardı. Geri döndüğünde emirleri Timur’a yaptığını beğenmediklerini söylediler. Timur “onlara karşı içimde bir acıma hissi oluşmadı” diye cevap verdi. Zaten kendisi şöyle derdi: “*ben Allah’ın yeryüzündeki öfkesiyim. Yarattıklarından kimi dilerse beni onun başına musallat eder.*” *aynı eser*, s.267; Uzunçarşılı: fakat kale müdafileri kanları dökülmeyle diri diri hendeklere atılarak üzerlerine toprak örtülmek suretiyle öldürüldüler. Halktan aman parası alındı; bundan başka Timur pek mamur olan Sivaslı harabeye çevirdi ve bir kısım şehir halkını alarak memleketine götürdü; bunlar arasında miktarı epey bir yekûn tutan kızlar da vardı.” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *aynı eser*, s.263

⁶⁰¹ Halil Çetin, *aynı eser*, s.109–100

süvari ve adamları Timur'a itaat arz etmişlerdi. Bu iş, Timur kan akıtmayacağına söz verdikten sonra olmuştu. “*Timur Hasan'ı duvarın kenarına dikti ve sonra duvarın üzerine yıkılmasını emretti. Arkasından kaledeki bütün erkekleri öldürttü.*”⁶⁰² Timur'a daha sonra kan akıtmayacağını söylediği halde neden öldürttüğü sorulduğunda “İşte sözümü tuttum” demiştir.⁶⁰³

Bunun bir örneği de Dımaşk'ta karşımıza çıkar. Bu örnek Tagrıberdî'nin eserinde zikredilir: “Dımaşk halkı şehirlerini korumak için canla başla mücadele ederken Timur tarafından gönderilen iki kişi surun altına gelerek: “*Emir barış istiyor, kendisiyle bu konuda görüşebileceği akli başında birini gönderin!*” diye bağırdılar. Dımaşklılar Takıyuddin İbrahim b. Mülfih'i göndermeyi uygun bularak, şehir surundan aşağı sarkıttılar. Timur tatlı dil ve güler yüz ile şöyle dedi: “Burası enbiya ve sahabe şehridir. Timur kendini zayıf ve bitkin gösterip, biraz ilerleyip arkasından geri çekildi. Hâlbuki bu onun hile ve tuzaklarındandı. Şöyle ki; Mısır ordusunda anlaşmazlık çıktığı ve kaçtıkları haberi Timur'un kulağına gelmişti. Eğer kaçıp giderlerse Timur onları elinden kaçırmış olacaktı. Bu yüzden geri çekiliyormuş havası yaratmak suretiyle Mısır ordusunu yerinde kalmaya ve kaçmaktan vazgeçmeye sevk etmeyi amaçlamıştı. Hâlbuki Mısır askerleri kaçmaya kararlıydı ve zaten sebat edip duracak halleri de kalmamıştı.”⁶⁰⁴ Bu noktada İbni Targiberdi Dımaşk'ta yapılan işkenceleri uzun uzun anlatır. Muhtemelen bu konuda en ayrıntılı anlatım mumaileyhe aittir, zaten fars kaynaklarında böylesi işkencelerden söz edilmiyor.⁶⁰⁵

⁶⁰² Arabşah, *aynı eser*, s.115–116

⁶⁰³ Justin Marozzi, *aynı eser*, s.307

⁶⁰⁴ İbni Tagrıberdî, *aynı eser*, s.340–341

⁶⁰⁵ “Kimsede bir şey kalmayınca İbni Müflih ve arkadaşlarını tutuklayarak Dımaşk'ın tüm mahalle, sokak ve yollarının haritasını hazırlamalarını istediler. İstekleri yerine getirildi. Timur bu haritaları emirlerine dağıtarak şehri onlar arasında taksim etti. Her emir, memluk ve haşemi ile kendisine tahsis edilen mahalleye gidip yerleşti ve halktan mal ve para istedi. İşte o zaman Dımaşk halkı nasıl bir belaya çerlediğini anladı. Sopa, işkence, ateşle dağlama onlar için sıradan işkence haline geldi. Bazen bacaklarından ters çevirip tavana asıyor, burunlarına ince kum dolduruyor, kişi nefes aldıkça genzi daralıyordu. Eğer birisi ölme noktasına gelmiş ise biraz soluklanmasına izin veriliyor, sonra yeniden enva-i çeşit işkence ediliyor, öyle ki o kişi işkence altında ölen arkadaşlarına gıpta ile bakıyor ve keşke ben de ölsem de kurtulsam diyordu. Bu işkencenin yanı sıra o kişinin hanımları, kızları ve erkek çocukları o emirin adamları arasında taksim ediliyor; işkence edilen kişi karılarının veya kızının ırzına geçilişini, oğlunun samodimize edilmesini seyrediyor, işkencenin şiddetinden inliyor, oğlu ve kızı bekaretinin izalesinden ve sadomize edilmenin acısından feryat ediyor ve tüm bunlar güpegündüz milletin gözü önünde yapılıyordu. Dımaşk halkı öyle işkence gördü ki, benzerini kimse görmedi. Kimisinin başına bir ip bağlayıp kıvrıyor ve ip başının içine işleyene kadar bu şekilde azap devam ediyor; kimisinin iki omzundan ip ile bağlayıp sıkıyor, omuzları birbirine geçinceye kadar kıvrıyor, kimisi sırtından ip ile bağlanıp ters çevrilerek yerde sürünüyordu. Adam yavaş yavaş eriyor, öyle ki arkadaşı dahi kendisini tanıyamıyor ve ölüncüye kadar bu işkence böyle devam ediyor ve hatta ölü numarası yaptığı düşüncesi ile cesede dahi işkence ediliyordu. Bazıları ise bileklerinden tavana bağlanıp altından ateş yakılıyor, uzun süre o şekilde tutuluyor, belki aşağı düşüyor, fakat ateşten çekilip yanan yerleri söndürülüyor, sonra

Ankara Savaşı sırasında da Timur iyilik hilesini kullanmıştır. Bayezid, Timur'un sulh isteğine cevap vermeyerek onu ülkesinden kovmak için ordusuyla Timur'a doğru hareket ederek 15 gün yol aldığında, Timur onu kandırmak için kendisine elçi göndererek: *“Sen mücahit bir kişisin. Allah yolunda savaşıyorsun. Benim garezim seninle savaşmak değildir. Senden istediğim şey babandan ve dedenden kalan topraklar ile yetinmendir. Ben sadece İlhan Ebu Said döneminde Anadolu emîri olan Eretna'nın sahip olduğu şehirleri alacağım”* demiştir. Bayezid buna inanmış ve halkının huzuru için barış yapmaya niyetlenmiş ama Timur'un Kemah'a saldırarak insanları katledip şehri talan ettiğini duyana kadar bir daha ondan haber alamamıştır. Bu haber üzerine Timur'un kendisini kandırdığını anlayarak tekrar Timur'a doğru yürümeye devam etmiştir. Bayezid kendisine çok yaklaştığı sırada Timur hemen geriye dönmüş, Bayezid Timur'un kendisinden korkup kaçtığını zannederken, Timur başka bir yoldan Anadolu içlerine doğru tam sekiz günlük yol almıştır. Engürüye (Ankara) şehrine gelerek şehri kuşatıp ve ateşe vermiştir. Bayezid'in askerleri yorgun ve perişan bir halde olduğundan ve Timur bundan haberdar olduğundan hemen Muharrem'in ilk günü savaşa girmiş, Bayezid savaşmaktan başka çare bulamamıştır.⁶⁰⁶ Bu noktada Anonim Tevarih-i Âl-i Osman'da zikredilen bir bölüm, bunun hile olup olmadığı konusunda okuyucuyu yanıltabilir. *“Timur Han ne kadar içliyle âdemler ve nâmeyle haber göndürdi, ta'zim ile sulh yüzünden. “Oğlum Yıldırım Han” diye izzetler iderdi. Amma Yıldırım Han ne kadar âdem ve nâme göndürse “Leng Timur” diyü horlık suretiyle göndürürlerdi.”*⁶⁰⁷ İki bakış açısının da doğruluk payı olmakla birlikte, şahsi kanaatimizce, Bayezid'in kibirli davranarak Timur'u kızdırmasının savaşı hızlandıran etmenlerden biri olması muhtemel gibi görünüyor.⁶⁰⁸

Yine Zilkade ayının 26. Günü (22 Eylül 1394) Mardin hâkimi Mecdüddin İsa'dan gelen bir elçi, Timurlenk'in Tebriz'i ele geçirdiğini, kendisini huzura çağırıldığını, fakat kendisinin bu konuda Mısır sultanına danışması gerektiğini bildirip özür dilediğini, ancak Timur'un bunu kabul etmeyip *“Mısır melikin'in senin mülkünde hiçbir hakkı yoktur!”* diyerek kendisine hil'at ve üzerinde nakışlar bulunan altın ve dinarlar gönderdiğini bildirmiştir. Bistam hakiminden gelen mektupta ise Timur'un Şiraz hakimi Şah Mansur'u öldürüp kellesini Bağdat'a gönderdiği, ayrıca Irak hakimi

tekrar aynı şey yapıyordu. Bu azap ve işkence 19 gün devam etti. bu süre zarfında ne kadar insanın öldüğünü yalnız Tanrı bilir vesselam.” Tagrıberdi, *aynı eser*, s 343–344

⁶⁰⁶Yüksel, Dönemin Arap Kaynaklarına Göre Ankara Savaşı, s.361; J. M. Richardson, a.g.e, s.17

⁶⁰⁷F. Giese, *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, s.38

⁶⁰⁸Timur ve Yıldırım'ın mektuplaşmaları için bkz: Halil Çetin, *aynı eser*, s. 106–107, 118

Sultan Ahmed bin Üveys'e (Ahmet b. Celayir'e) hil'at ve sikke yolladığı Sultan Ahmed'in gönderilen hil'atı giyip Bağdat sokaklarında dolaştığı ve onun adına sikke kestirdiği bildirmekteydi. Bu da Timur'un bir hilesi idi.⁶⁰⁹

Kullandığı bir başka taktik de ordusunun dağıldığı konusunda söylenti çıkarması idi. Arabşah'ın kaleme aldığına göre “kendisi Şam'dayken İslam ordusu karşısına dikildiğinde, ordusu dağıldı diye söylenti çıkarmış, birazcık arkaya çekilmiş; ordusu erzak, atları yem sıkıntısı çekiyormuş da, bu yüzden Bağdat tarafına yönelmiş gibisinden haberler yaymış, fakat sonunda Mısır ordusu yenilgiye uğramıştı. Timur'un böyle söylentiler çıkartıp bu tür haberler yaymaktaki amacı, düşmanı rahatlatıp kumandan ve askerlerini gevşetmek, rakibi yerinde tutmak ve böylece onların hepsini tuzağa düşürüp, hepsini aynı anda avlamaktı.”⁶¹⁰ Bunun yanında Timur zaman zaman öldüğüne dair sahte haber çıkartırdı.⁶¹¹ Gerçekten Timur'un ölüm haberi gelince bazı kimseler buna inanmamış ya da temkinli hareket ederek işi şansa bırakmak istememişlerdir. Zira Timur daha önce iki defa sahte ölüm haberleri yayarak ölümü halinde kimlerin nasıl davranacağını, kimlerin isyan ya da ihanet edeceğini tespit ederek bunları çok ağır şekilde cezalandırmıştır. Clavijo Tebriz'den ülkesine dönmek üzere hareket ederken Timur'un hayatta olduğu ve Mısır üzerine yürümek niyetinde olduğuna dair haberler yayılmaya başlamıştı.⁶¹²

Ordusunun az olduğu durumlarda, kalabalık izlenimi vermek için çeşitli taktikler kullandığı da olmuştur. İki bin kişilik ordusundan üç yüz kişiyi ayırarak onlarla birlikte Keş'e gidip orada kamp kurduğu, bu üç yüz kişiden yüzünü Süleyman Barlas, Caku Barlas, Behram Celayir, Celaledin Barlas, Seyfettinbek ve Yol Timur'un emrine vererek Keş'e gönderdiği Yezdi'de verilen bilgiler arasındadır. Onlara “*dört grubu ayrılın ve her atlı atının iki tarafına dal yığını bağlayıp sürerek bol miktarda toz duman çıksın ki, oradaki darugalar bu toz yığını görüp kaçsınlar*” diye emir verdiği ve onların da Hazreti Sahipkıran'ın emrine uygun olarak Keş önlerine geldikleri, Keş darugalarının bu toz bulutunu görünce korkuya kapılıp kaçtıkları da anlatılanlar

⁶⁰⁹Tagrîberdî, *aynı eser*, s. 301

⁶¹⁰Arabşah, *aynı eser*, s.435; Yezdi:“Timur son derece zeki ve içten pazarlıklı bir dahi idi. Örneğin kendisi Şam'da iken İslam ordusu karşısına dikildiğinde, ordusu dağıldı diye söylenti çıkarmış, birazcık arkaya çekilmiş, ordusu erzak, yem sıkıntısı çekiyormuş da, bu yüzden Bağdat tarafına yönelmiş gibi haberler yaymış, fakat sonunda Mısır ordusu yenilgiye uğramıştı. Timur'un bu söylentileri çıkarıp bu haberleri yaymaktaki amacı, düşmanı rahatlatmak, kumandan ve askerleri gevşetmek, rakibi yerinde tutmak ve böylece onların tamamını tuzağa düşürüp, hepsini aynı anda avlamaktı.” *aynı eser*, s.476

⁶¹¹Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.34

⁶¹²Tarkan Suçıkar, *aynı eser*, s.80

arasındadır. ⁶¹³ Ayrıca Toktamış ile savaşta orduya refakat eden kadınlara miğfer ve zırh giymeyi, böylece tam bir asker kıyafetine bürünmeyi emretmiştir. Erkek savaşçılar ise derhal at binerek ve yedeklerine de birer boş at alarak geri dönmüşler ve böylece karargâh kadın ve kölelere bırakılmıştır. ⁶¹⁴

Bunun yanında Yezdî'nin eserinde Toktamış'a karşı uyguladığı bir taktikten daha bahsedilir. "Domuz yılına tekabül eden 797 yılı Cemaziyelâhir ayının yirmi ikisine rastlan Salı günü (14.04.1395) Toktamış'ın ordusu ve muzaffer ordu birbirine yaklaştığında Sahipkıran, tavaçılara askerlerin hendek kazmalarını duyurmalarını emretti. Bunun üzerine askerler hendek kazmaya başladılar ve büyük kalkanlarla hendeğin çevresine bir sur çektiler. Arkasından "Gece kimse yerinden kıpırdamasın, gevşemesin ve gece baskınına hazırlıklı olsun (ateş yakmasın)" diye ferman buyruldu. Askerler emre uyarak baskın gelebilecek yerlere mevzilendiler. Gecenin bir saatinde Toktamış Han bir baskın hareketi düzenledi. Sahipkıran'ın ordusuna yaklaşınca nekkare ve borazan çalarak büyük bir gürültü çıkardılar, fakat muzaffer ordu fermana uyarak yerinden kıpırdamadı ve baskına hazır vaziyette bekledi. Yakına gelen Toktamış askerleri, Timur Bek'in askerlerinin uykuya dalmayıp hazır vaziyette beklediğini görünce, saflar arasına dalmadan geri döndüler."⁶¹⁵

Timur yaşadığı dönem boyunca askerî deha oluşunu defalarca kanıtlamış bir kumandandır. Yapılan mücadelelerde çoğu kez taktiklerini defaatle uygulayarak başarıya ulaştığı da ortadadır. Bir taktik yeterli olmazsa, ardına bir başka taktik eklediği ve muhakkak zaferi elde ettiği görülür. Fakat Hindistan üzerine düzenlenen seferde ordu fillere ilk kez karşılaşmış ve nasıl mücadele edileceğini bilmeden savaşmıştır. Elbette ki Timur bu durum için de bir strateji düşünmüştür. Fillerin savaşta ne kadar önemli bir yer tuttuğunu gördükten sonra bir yenilgiye izin vermeyeceği aşikârdı. Nitekim öyle de oldu. Fillerle karşı uyguladığı taktik ile ilgili bilgiler çeşitli kaynaklarda karşımıza çıkar.

"Delhi şehri üzerine yürüdü."⁶¹⁶ Mallu, ordusu ve filleri ile onu karşılamaya çıktı. Mallu her filin üzerine içinde birkaç savaşçının bulunduğu bir kule oturtmuştu. Ayrıca fillerin hortumlarına kılıçlar takmış, boyunlarına büyük çanlar asmıştı ki, amacı Çağatay askerlerinin atlarını ürkütmektir. Hint ordusu ise fillerin arkasından

⁶¹³Yezdî, aynı eser, s.53

⁶¹⁴Clavijo, aynı eser, s. 183; Justin Marozzi, aynı eser, s. 219

⁶¹⁵Yezdî, aynı eser, s.251

⁶¹⁶Ian Health, *Armies of the Middle Ages*, s.46

ilerliyordu.⁶¹⁷ Timur bunları görünce, bu tuzaktan kurtulmak için bir hileye başvurdu. Hintliler için güya bir kazan çorba hazırladı ki, sanki lapadan daha koyu idi. Fillerin belasından kurtulmak için bir hile düşündü. Önce demir dikenler hazırlattı. Bu dikenler üç köşeliydi ve sanki tuhaf şekilleriyle Tanrı üç'tür diyenlerin yahut matematikçilerin kullandığı üç parça vefk'i (üç köşe) andırıyordu. Bu üç köşeli dikenlerden binlerce hazırlattı. Arkasından saflarını düzeltip, fillerin bulunduğu meydana doğru ilerlediler. Sonra gece bu dikenleri meydana saçtılar ve böylece fillere ve üzerindeki ecel terleri döktürecek olan bir tedbire başvurmuş oldular. Arkasından bir sınır belirlendi ve orduya o sınırı geçmemesi için ferman verildi. Timur, ateşli savaşçıları atlandırdı; aslanlarını ve aslan yavrularının saflarını düzene soktu. Piyadelerin bir kısmın sağdan ve soldan gelebilecek saldırılara karşı pusuya yatırdı. Gezegenlerin sultanı (güneş) bütün ufukları kalabalıklarıyla (ışıklarıyla) doldurup, karanlık ordusu yıldızlarını ve piyadelerini toplayıp kaçmak için harekete geçtiğinde, Timur'un ordusu o belirlenen sınıra doğru yavaş yavaş ilerlemeye başladı. İki taraf karşı karşıya gelince, Timur'un ordusu geri çekildi ve kendisi de atıyla fillerin geçtiği yol boyuna varıp geri döndü. Mallu'nun askerleri Timur'un ordusundaki atların ürktüğü ve zafer güneşinin tutulup askerlerin yıldızlarının söndüğü düşüncesiyle filleri harekete geçirip sel gibi aktılar. Fillerini Timur askerlerinin izinden dikenlerin serpildiği tarafa doğru sürdüler. Hint süvarileri ve piyadeleri de onları takip etti. Filler diken serpilmiş yere gelince, bu dikenler onların ayaklarını öpüp öyle bir zıplattı ki, kan sızan ayaklarıyla geri döndüler ve belki de aptal ve akılsız oldukları için arkalarını düşmana dönüp kaçtılar. Mallu'nun askerleri filleri durdurup tekrar cenk meydanına sürmeye çalıştılsa da, bu çabanın hiç faydası olmadı. Filler, arkaya dönüp düşmana saldırma konusunda güya Ebrehe'nin fillerine dönmüşlerdi.⁶¹⁸

⁶¹⁷Tagrıberdî, *aynı eser*, s.352; Arabşah: "Bu filler savaş saflarında, sanki içindeki aslanlarıyla birlikte yürüyen birer vadi yahut bünyesindeki orduyla birlikte hızla yürüyen birer dağ yahut dolgun dalgalarıyla gidip gelen birer deniz veya şimşek çakarak gelen birer bulut yahut kara belalarıyla birlikte gelen firak (ayrılık) geceleriydiler. Fillerin arkasındansa süvariler, bileğine sağlam piyadeler geliyordu. Bunlar kara aslanlar, boz renkli kurtlar, çizgili kaplanlar gibiydiler ve kimisi Hatt mızrağı (Omman'da mızraklarıyla meşhur bir yer), kimisi Hint kılıcı, kimisi Halanc ok-yayı (Hindistan ve Sind civarında yetişen bir tür ağaç. Son derece serttir.)" *aynı eser*, s.168-169

⁶¹⁸Arabşah, *aynı eser*, s.169-170; *Tüzükât-ı Timur*, s. 62-63; Justin Marozzi, *aynı eser*, s. 286; Yezdî: "Sahipkıran ordunun karşı tarafına ağaç ve kamıştan bir set çekmelerini, setin bu tarafına hendek kazmalarını, hendeğin yakasına da camızları dikmelerini emretti. Sonra demir dikenler hazırlamalarını ferman buyurdu. Daha sonra "O dikenleri gizlemeleri için yayalara verin. Savaş kızıştığında filler bıraktıkları sırada o dikenleri yollara saçınlar" dedi. *Aynı eser*, s.302; Tagrıberdî: "Seher vakti Timur tekrar saldırdı ve düşmanın savaş vaziyeti alması üzerine atına atlayıp kaçıyor gibi yaptı. Böylece hem filleri hem de düşman askerlerini daha önceden dikenli çiviler ektiği alana çekmeyi başardı. Hintliler fillerini ve askerlerini hızla sürüyorlardı. Fakat filler çivili bölgeye ulaşınca hepsi yerinde zıplamaya ve geri

Söylendiğine göre Hindistan’da develer olmazmış ve filler onları görünce korkup kaçarlar. Bu yüzden Timur, 500 hörgüçlü deve toplanmasını, fitiller sarılmış kamışlar ve yağlanıp ıslatılmış pamuklar yüklenip iki ordu karşı karşıya geldiğinde atlıların önüne sürülmesini emretmiş. İki ordunun sağ tutup çarpışmaktan başka çaresi kalmayınca, Timur develerin sırtına yüklenen pamukları ve diğer yükleri ateşe verdirip fillerin üzerine sürülmesini buyurmuş. Develer ateşin sıcaklarını hissedince tepinip fillere doğru yel gibi koşmaya başlamışlar ve söylendiği gibi olmuş. Filler alevleri görüp develerin böğürtülerini işitince, tuhaf şekilleri gözlerine takılmış ve ökçeleriyle şaplak çalıp şarkı söyleyerek dansa başlayan bu hayvanlardan korkmuşlar. Sırtlarındaki sürücülerini yere atmış ve ayakları altında ezip, boyunlarını sindirerek kaçmışlar. Bunlar, karşılarına çıkan atlıları ve piyadeleri çiğneyip geçmişler. Timur’un askerleri fil sahiplerine karşı fetih ayetini okuyarak, onlara “ebabil kuşlarının gagalarındaki çakıllar gibi” ok yağdırmışlar. Hintliler fillerden hiçbir fayda görmedikleri gibi pek çok süvari ve piyadeleri de onların ayakları altında can vermiş.⁶¹⁹ Araştırmamızı yaparken, Berl’in eserinde bir cümle dikkatimizi çekti. Diğer eserlerde karşımıza çıkmayan bu ayrıntıyı buraya yazmakta bir sakınca görmedik: *“Timur’un Delhi’nin güzelliğinden etkilenerek kente dokunulmaması için emir verdiği söylenir. Bu emir uygulanmamıştır.”*⁶²⁰ Ardından yazar, Timur’un askerlerinin kendisine itaatte kusur etmediklerini ekler. Verdiği emrin uygulanmamış olabileceği bizim fikrimizce de namümkündür. Zira öyle olsa Timur’un emre uymayanları tek tek bulup cezalandırmaktan geri durmayacağı muhtemeldir.

Timur tüm bu cihangirlik yolculuğu boyunca dört noktaya çok dikkat ettiğinden söz eder. Bunların ilki, istişaredir. İkincisi her durumda ihtiyatlı davranmak, üçüncüsü, askerleri adeta tek vücut yapmasıdır. Sonuncusu ise, acele edilmemesi gereken yerde acele etmemek, bugünün işini yarına bırakmamak, gerekmedikçe kılıcı çekmemek,

dönüp kaçmaya başladı. Daha sonra Timur sözü edilen develeri onlar üzerine sevk etti ve sırtlarında şiddetli ateşi hisseden develer kudurmuş gibi ileri doğru atıldılar. Filler bunları görünce korkuya kapılıp Hintli askerleri ezdiler ve bir yere yığılıp kaldılar. Onlardan akan kanlar tıpkı bir nehri andırıyordu. Şu sırada Timur’un pusuya yatırdığı askerler iki yandan, Timur öbür yandan saldırıya geçti. Hintli askerler geri çekildiler.” *Aynı eser*, s.352

⁶¹⁹Arabşah, *aynı eser*, s.171; “Hindistan’ın asıl hükümdarı adını bilmediğimiz bir Hıristiyandır. Timur bu hükümdar ile harp etmiş. Önce Hindistan fillerinin hamlesi önünde gerilemek zorunda kalmış. Fakat sonra Timur buna karşı bir tedbir düşünmüş: harp meydanına ota yüklü develer sevk etmiş. Harp başlar başlamaz otlar ateşe verilmiş ve bunun üzerine sırtında ateşe yanan develerden ürken filler kaçışmaya başlamış. Fillerin ateşten korktukları anlaşılıyor. Bize söylendiğine göre bunun sebebi, filin gözlerinin küçük olmasıdır. Timur’un fillere karşı aldığı tedbir başarılı olunca, Hindistan kralı mağlup olmuş. Bundan sonra Hindistan’ın büyük bir kısmı Semerkant devletine katılmıştır.” *Tarih-i Reşidî*, s.159

⁶²⁰Emmanuel Berl, *aynı eser*, s. 250

gideceği yönü önceden uzun uzun düşünüp tefekkür etmektir.⁶²¹ Arabşah'ın eserinde; *“Timur gerekmedikçe gidilecek yönü kesinlikle açıklamaz, kafasından geçenleri kimseye bildirmezdi. Askerler bir tarafa gitse Timur bir başka tarafa gider, onlar batıya yönelse Timur doğuya yönelirdi. Sonuçta askerler ne yapacakları konusunda şaşkın vaziyette kalır, düzenleri bozulur, safları dağılırdı. Böylece kimse nereye gidileceği, hangi tarafa adım atılacağı konusunda en ufak bir fikir sahibi olamazdı. Eğer Timur'un ordusunda düşman tarafın casusu varsa veya kendilerini uzaktan gözleyen birileri bulunuyorsa, onlar hemen kuş gibi uçup efendilerine Timur'un ordusunun hangi yöne gittiğini gözleriyle bizzat gördüğünü bildirirdi. Tabi bu durumda ordunun yöneldiği taraftaki insanlar kendilerine göre tedbir alırken, aksi istikamette bulunanlar kendilerini tehlikeden uzak sanırlardı. Onlar, ancak Timur'un hedefe oturttuğu yeri yerle yeksan edip, şehir ve kalelerin altını üstüne getirdiğinde, her yeri alev toplarıyla yakıp kavurduğunda gerçeği öğrenirlerdi”* şeklinde ifade edilmiştir.⁶²² Ayrıca her ne zaman bir ülkede bir kale kurdursa veya düşmanlarından birinin bir şehrini fethetse, oraya kendi yurduunun en uzak köşesindeki kalelerden askerleri getirip yerleştirir; soldakileri sağa, güneydekileri kuzeye göçürürdü.⁶²³ Bir yeri elde etmek veya bir halkı ortaya düşürmek isterse, bu işin üstüne gizlice gider, görünüşte ise sanki onunla ilgilenmiyormuş gibi davranırdı.⁶²⁴

Ayrıca düşmanın savaşa girme sürati önemlidir, söz gelimi yavaş yavaş mı veya hızla mı savaşa girerler? Yine onların savaş sürdürme tarzını algılamaya çalışılmalıdır. Düşman bir defada tüm güçleriyle mi hücum eder veya nizamdaki askerlerden bölükler çıkararak, ardı ardına mı hamle yapar, düşman çapulcuları çatışıp-dövüşüp hamle kılar gibi mi yoksa geri dönmeden mi savaşırlar? Eğer birinci hamleden sonra geri dönmezlerse, sipahilerin onların hücum dalgasını sebat ve bahadırlıkla karşılayıp püskürtmeleri gerekir.⁶²⁵ Timur Ankara Savaşı'nda bunlara dikkat etmiş ve Tüzükât'ında şöyle anlatmıştır: *“Sağ kanat serdarı Emirzâde Miranşah'a buyurdum ki, Kayser'in sol kanadı karşısından ve yanından cenge girsin. Sol kanat komutanları Emirzâde Sultan Mahmud Han ve Emir Süleyman'a buyurdum ki, Kayser'in sağ kanadına hücum etsinler. Sağ ihtiyat kuvvetlerinin emîri Emirzâde Ebu Bekir'e emrettim ki, tepe üstünde duran Yıldırım Bayezid'in göluna türktaz yapsın. Ben kendim*

⁶²¹Tüzükât-ı Timur, s.114–115

⁶²²Yezdi, aynı eser, s.476

⁶²³Arabşah, aynı eser, s.347

⁶²⁴Arabşah, aynı eser, s.434

⁶²⁵Tüzükât-ı Timur, s.130

ğol kuvvetleri ve oymak, ulus askerleriyle Kayser tarafına döndüğümde birinci hamleyle Kayser askeri bozuldu. Sultan Mahmud Han Kayser'in arkasından koşup onu tutup önüme getirdi. Toktamış Han savaşında da bu tüzüğü kullanıp onu yendim. Ve de onun tuğunu ters çevirmeyi buyurdum.”⁶²⁶

Ayrıca Timur'a göre iyi bir komutan, düşman komutanlarının sayısını öğrenip, onlara karşı eşit serdarlar koymalıdır. Düşman sipahileri içinden keskin nişancı, okçu, kılıççı, mızrakçı, savaşçı bahadırları belirleyip tanınmalıdır. Muharebe gidişatını iyi tespit etmelidir. Söz gelimi düşman serdarı bölüklerini sakinlikle ardı ardına mı gönderiyor birdenbire hücumu mı geçiyor? Muharebe meydanında giriş-çıkış yollarını da iyi tanınmalıdır. Düşmanın savaşma tarzını da anlamalıdır. Bazen düşman hile ile kendini az gösterip, güçsüzmüş gibi olup kaçmaya başlar. Bu zaman ihtiyat yolunu tutup aldanmamak gerekir. Savaş gören, iş yapan serdarlar savaş düğümlerini çözmeyi bilmelidirler. Ki, hangi bölük askeri göndermek gerekir, hangi topluluğun yırtığını yamamak gerekir, savaşın hangi usulünü kullanmak gerekir vs. İş gören, tecrübe edinen komutan, muharebenin hemen ilk başında düşmanın kastını fehmederek onun önüne geçmeli, hangi tarzda savaş yapacağını bilmelidir.⁶²⁷ Bunun yanında “*istenilen yerde 10.000 kişilik bir ordu ile bulunamamaktansa, on kişi ile orada vaktinde bulunmak daha iyidir*” ve “*Çabuk davranmalı ve düşmanı, bütün kuvvetlerini bir araya toplamasına meydan vermeden tepelemelidir. Bir komutan ancak yollarda besleyebileceği kadar bir ordu toplamalı, daha büyüğünü başına bela etmemelidir*” sözleri de Timur'a aittir.⁶²⁸ Timur ordusuna itaat etmemek gibi bir şey söz konusu dahi olmazdı ve kimse kimsenin adına bir şey yapamaz, kimsenin şefaati kabul edilmezdi⁶²⁹ Dukas, Timur'un yağma faaliyetlerinin ardından Anadolu'nun içine düştüğü yokluk ve sefaleti tasvir ederken şu ifadeleri kullanmaktadır: “İskitler (Timur Ordusu) bir şehirden diğer şehre giderken geçtikleri yerleri çöl haline getiriyorlardı. O şehirlerde ne köpeklerin havlaması, ne de çocukların ağlaması işitiliyordu.”⁶³⁰

⁶²⁶*Tüzükât-ı Timur*, s.131

⁶²⁷*Tüzükât-ı Timur*, s.126

⁶²⁸Harold Lamb, *aynı eser*, s.157

⁶²⁹Arabşah, *aynı eser*, s.286

⁶³⁰Halil Çetin, *aynı eser*, s.195–196; Dukas'ın burada Timur'un ordusundan “İskitler” olarak bahsetmiş olması da dikkat çekici bir ayrıntıdır.

Sefer yapılacak yönde bir nehir varsa ve geçmek gerekirse Timur'un uyguladığı adet şudur: Timur köprü geçmek isteyince köprü kurulmakta, sonra yıkılmaktadır. Nehri geçmek isteyen başkaları ise, kayıkla geçmek mecburiyetindedir.⁶³¹

Arap tarihçileri içinde Timur ile ilgili olarak en zehir zemberek sözleri eden şahıs İbni Arabşah'tır. Arabşah, Timur'un çağdaşı olmakla birlikte, çocukluğu döneminde onunla karşılaşmış ve Timur'un hareketlerini elbette ki ağır bir dille yazmıştır. Eserinde Timur'un ilerleyişini ve devletinin büyümesini eleştirircesine kaleme almıştır: *“İktidarı güçlenip genişledikçe, savleti her tarafa yayıldıkça, ülkeleri heybetiyle titretmeye başlayınca, iklimler ve şehirler onun korkusuyla sarsıldıkça, gücü her tarafı kapladıkça, ne zaman nereye yöneleceği, dünyanın neresini deşeceği bilinmez olmuştur. Bir insanoğlundan dünyaya gelen bu şeytan, ülkeleri ayakları altında çiğniyor ve zehrini vücutlara zerk ediyordu. Doğuda bayrakları dalgalanıp askeri birlikler toplanırken, batıda şimşekler çakıyor, savaş borazanları çalınıyordu. Davullarının sesi ve udlarının nağmeleri Irak, İsfahan ve Şiraz surlarını yalarken, musiki aletlerinin tellerinden ve nekkarelerden yayılan sesler, Rum topraklarında, Hicaz taraflarında duyuluyordu.”*⁶³²

⁶³¹Clavijo, *aynı eser*, s.128

⁶³²Arabşah, *aynı eser*, s.102

SONUÇ

Timur, Attila ve Cengiz Han'dan sonra Türk tarihinde derin izler bırakan bir hükümdardır. Müslüman ülkeler üzerine yaptığı seferler eleştirilere hedef olsa da, Timur'un yegâne amacı bir cihan imparatorluğu kurmaktır. Cengiz'in yasasını İslamiyet ile birleştirmiş, gittiği her yere “Türk-Moğol” algısını taşımış, kendi isteğiyle hakimiyetini kabul etmeyen ülkeleri zapt ederek boyun eğdirmiştir.

1365 yılında ilk kez Emîr Hüseyin karşısında “orduyu yedi kola ayırma” usulünü denemiş, 1391 yılında Kunduzça Muharebesi'nde de bu usulü kullanmıştır. Ülkelerin üstüne yürürken, kaleleri fethederken pek çok stratejiden faydalanmıştır. Kalelere hendekler açmak, mayınlamak, burçlara merdivenler dayayıp, kalelerin karşısına geçici kaleler inşa ettirmek, kement ve halatlarla askerleri surlara yönlendirmek, mancınıklar, debbâbeler ve petrol şişeleri kullanmak onun kullandığı yöntemler arasındadır.

Hükümdarlığı boyunca neredeyse hiç ara vermeden seferden sefere koşmuş, art arda zaferler kazanmış ve yenilgiyi hiç tatmamıştır. Onun devleti, kendi döneminde Avrasya hakimiyetini sağlamış, ulaştığı topraklarda daima bu başarıları ile anılmış, aynı zamanda pek çok ülkenin korkulu rüyası olmuştur.

O daima ordusunun ne istediğini bilmiş, onlara karşı daima cömert davranmış ve gerektiğinde savaşın bitmesini beklemeden onları ödüllendirmiştir. Bunun karşılığında, bu yerlere göklere sığmayacak denli kalabalık ordunun sadakatini kazanmıştır.

Tüm bu savaşlar ve mücadeleler esnasında Semerkant'ı asla ihmal etmemiş, bu şehrin güzelleşmesi için çaba sarf etmiştir. Bir yandan sanatçılar, duvar ustaları, âlimler ve din adamları Semerkant'a taşınmış, bir yandan da şehir mamur hale getirilmiştir. Nihayet Semerkant “Doğu'nun İncisi” haline gelmiştir. Rivayete göre Timur bahçeleri çok severmiş. Şehirleri kurarken, saraylara bahçeler değil, bahçelere saraylar yaptırmış. Siyasi tarih sayfaları arasında kalan insani yönüne, eserlerde çok fazla değinilmemiş olması, Sayın İsmail Aka'nın da değinmiş olduğu gibi, Timur'un hep asık suratlı ve şaka sevmez bir kişi olarak yansımaya neden olmuştur. Oysa savaşlarda ne kadar çelik gibi bir irade kullandıysa, ailesine ve sevdiklerine karşı o kadar sıcak ve iyimser olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün de çok sevdiği kumandanlardan biri olan, hala ismi ve namı gök kubbede yankılanan, zaferleri ile herkese parmak ısırtan Timur, son

seferini Çin üzerine gerçekleştirmeye niyetlenmiş, yolda rahatsızlanarak durmak zorunda kalmıştır. Ölüm döşeginde son arzusu oğlu Şahruh'u görmek olmuş, “ardından ağlamayınız” şeklinde vasiyet bırakmıştır.

Timur Tüzükât'ında; “insanın akıllı düşmanı olması, aptal dostu olmasına yeğdir” demiştir. Ölümünün ardından halefleri ne yazık ki Timur'un istediği gibi hükümdarlar olmadılar. Ne onun vasiyetini yerine getirdiler, ne de ömrü boyunca uğraşp kurduğu ve sürdürdüğü devletin emanetine sahip çıkabildiler.

KAYNAKLAR

- Abdülazîz ed-Dürî, “Emîr”, *DİA*, C:11, s.121–123
- Aka, İsmail, “Timur Sadece Bir Asker Mi İdi?”, *Belleten*, LXIV/240, Ankara: TTK 2001, 453–456
- _____, “Timurlular Devleti (1370–1507)-The Timurids (1370–1507) ”, *Türk Dünyası Kültür Atlası-A Cultural Atlas of the Turkish World*, I, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 1997
- _____, “Timurlular Devleti”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.IX, İstanbul 1988, 300–304
- _____, *Timur ve Devleti*, Ankara: TTK 1991
- Alan, Hayrunnisa, “Tavacı” *DİA*, 40, s.177
- _____, “Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı Son Dönem Sanatkârları”, *Bilig*, 30, (Yaz 2004), 151–169
- _____, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 2. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları, Şubat 2015
- _____, “Altınorda Hanlığında Hakimiyet Anlayışı ve Karaçı Beylerin Ortaya Çıkışı”, *Tarih Dergisi*, 54, İstanbul, 2012, 1–20
- Alinge, Curt, *Moğol Kanunları*, Coşkun Üçok (çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, 1967
- Ateş, Ahmet, Nihad M. Çetin, “Neft”, *DİA*, 4, s.57
- Ayan, Altan, Güner Kahraman, “Timurlenk’in Liderlik Tarzları ve Yönetim Anlayışının Değerlendirilmesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – Kırgızistan, (Haziran 2013)
- Aydın, Mehmet “Fal ”, *DİA*, 12, s.134
- Balcı, İsrail, “Muhasara”, *DİA*, 41, s.10
- Baltacı, Cahit “Hürrem Sultan”, *DİA*, 18, s.500
- Barthold, Wilhelm, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, Hüseyin Dağ (çev.), Ankara: Çağlar Yayınları, 2004

- _____, *Uluğ Bey ve Zamanı*, İsmail Aka (çev.), Ankara: TTK, 1997
- Baştürk, Saadettin, “Timur’un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, 13–26
- Berber, Oktay, “Muhakemetü’l Lugateyn’deki Türk Ordu Teşkilatına Ait Terimlerin Karşılaştırmalı İncelemesi”, *Turkish Studies*, 5–3 (Summer 2010), 890–904
- Berl, Emmanuel, *Attila’dan Timur’a Orta Asya*, Gülseren Devrim (çev.), İstanbul: Doğan Kitap, Haziran, 1999
- Bilkan, Ali Fuat, “Tefeül İle Ad Verme Geleneği ve Emîr Timur’un Adı”, *Milli Folklor*, 22/85, 2010, 133–137
- Bozkurt, Mahmut Esat, *Aksak Demir’in Devlet Politikası*, İstanbul: Kaynak Yayınları, Şubat 2005
- Bregel, Yuri, *An Historical Atlas of Central Asia*, 9, Lieden-Boston: Tuta Sub Aegide Pallas, 1683
- Broadbridge, Anne F, “Spy or Rebel? The Curious Incident of the Temürid Sultān-Ḥusayn’s Defection to the Mamluks at Damascus in 803/1400–1”, *Mamlük Studies Review*, 14/29, University of Massachusetts Amherst, 2010
- Bulduk, Üçler, “Timur Hakkında Bilinmeyen Bir Timurname”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (Reşat Genç Özel Sayısı–1), 29, s.480–487
- Buryakov, Yuriy F, “Timur, Timurlular ve Bozkırım Türk Göçebeleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, 8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.534–539
- Canatar, Mehmet, “Kavas”, *DİA*, 25, s.66–67
- Chaliand, Gérard, *Göçebe İmparatorluklar Moğolistan’dan Tuna’ya*, İstanbul: Doğan Kitap, 1995
- Clavijo, Ruy De Gonzales - *Anadolu, Orta Asya ve Timur*, Ömer Rıza Doğrul (çev.), Kamil Doruk (sdl), İstanbul: Ses Yayınları, Ekim 1993
- Curtis, William Eleroy, *Turkestan the Heart of Asia*, New York: Library of the University of Toronto by Knox College Library, 2008
- Çelik, Bilal, “Saidiye Hanlığı ve Hocalar Devri Kaynakları”, *History Studies*, Volume 4 Issue 4, November 2012, s. 65-89

- Çetin, Halil, *Timur'un Anadolu Seferleri ve Ankara Savaşı*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012
- Çoruhlu, Tülin, “Mızrak”, *DİA*, C.30, s.5-6
- Dilek, Kaan, “Şerefeddin Ali Yezdî”, *DİA*, C. 38, s.550-552
- D’ohsson, Konstantin, *Moğol Tarihi*, Bahadır Apaydın (çev.), İstanbul: Nesnel Yayınları, Nisan 2008
- David, William Stearns, *A Short History of the Near East (330–1922)* New York: The Macmillian Company, 1923
- Devletşah, *Devletşah Tezkiresi*, Necati Lugal (çev.), 3, İstanbul: 1001 Temel Eser Tercüman, 1977
- Demiroğlu, Ayla, “Devletşah”, *DİA*, C.09, s. 245
- Duğlat, Mirza Muhammed Haydar, *Tarih-i Reşidî*, Osman Karatay (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2006
- Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü)*, Muharrem Ergin (Hızl.), Tercüman 1001 Temel Eser
- Eco, Umberto, *Ortaçağ*, Leyla Tonguç Basmacı (çev.), İstanbul: Melisa Yayınları, 2014
- Ensar Macit, “Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3, İstanbul: Üçdal Neşriyat,1986
- Giese, F, *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, Nihat Azamat (hızl), İstanbul: Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992
- Gökhan, İ, Rıdvan Yiğit, “Memluk Sultanı Barsbay'ın Diyarbakır Seferi”, *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, Aralık 2013, s.1–13
- Göksu Erkan, *Türk Kültüründe Silah*, İstanbul: Ötüken yayınları, 2008
- _____, “Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (A Journal of Oriental Studies)*, 7/24, (Güz 2007), s.65–84
- _____, “Buhârâ'da Ezan Sesleri”, *IV. Uluslararası Türkoloji Kongresi*, Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 13–14 Mayıs 2011, s.452–461.

- _____, *Okla Yükselen Millet-Türklerde Ok ve Okçuluk*, Konya: Kömen Yayınları, Ocak 2013
- _____, “Türkiye Selçuklularında İktâ”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26 (2009), 137–154
- _____, “İbni Tagriberdî ve Tarihçiliği”, *Nüsha*, Y. 8, S. 26, 2008/ I, s.69-90.
- Grousset, René, *Bozkır İmparatorluğu*, Reşat Üzmen (çev.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 1993
- Günel, Zerrin, “Nöker”, *DİA*, 33, s.216
- Hamadani, Agha Hussain, *The Frontier Policy of The Delhi Sultans*, New Delhi: Mehra Offset Press, 1992
- Hayat Tarih Mecmuası*, 2/9, İstanbul: Hayat Yayınları, Ağustos 1967
- Health, Ian, “Armies of the Middle Ages”, *The Ottoman Empire Eastern Europe and the Near East 1300–1500*, Vol:21984 England: Flexiprint Ltd Worthing, Sussex, July, 1984
- Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Ağustos 1979
- İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2012
- İbni Tagriberdî, *En-Nücûmuz-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2013
- İlgürel, Mücteba, “Evliya Çelebi”, *DİA*, C. 11, s. 531
- İnalçık, Halil, Kösem Sultan, *Ntv Tarih Dergisi*, 38, s.51–62
- İnan, Abdülkadir, “Nayman Boyunun Soyu Meselesi”, *Belleten*, XXIV/96, Ankara: TTK, Ekim 1960, 539–545
- İpşirli, Mehmet “Elçi”, *DİA*, 11, s.3
- İzgi, Cevat, “Kûtvâl”, *DİA*, 26, s.503
- Kafalı, Mustafa, *Çağatay Hanlığı (1227–1345)* Maltepe, Ankara: Berikan Yayınları, Temmuz 2005
- Kafesoğlu, İbrahim “At” *DİA*, 4, s. 26–27

- Kallek, Cengiz “Casus”, *DİA*, 7, s.163
- _____, “Narh” *DİA*, 32, s.387–389
- Karakaya, Fikret, “Nefir”, *DİA*, 32, s.525
- _____, “Nakkâre”, *DİA*, 32, s.326
- Kıvrım, İsmail, “17. Yüzyılda Bir Valide Sultanın Günlük Hayatı”, *History Studies*, 5/2, A Tribute to Prof. Dr. Halil İnalçık, March, 2013, 243–262
- Koprıman, Kazım Yaşar “Mısır Memlûkleri”, *Türkler*, 5, s.119
- Köprülü, Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Etkisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012
- _____, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2009
- Köprülü, M. Fuad - Orhan F. Köprülü, “Âsâ”, *DİA*, 3, s.451
- _____, “Çavuş”, *DİA*, 8, s.236;
- Kurban, İklil, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, Ankara: TTK, 1995
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri “Şehzade”, *DİA*, 38, s.478–480
- Lamb, Harold, *Emîr Timur*, A. Göke Bozkurt (çev.), 5. Baskı, İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayınları, Kasım 2009
- Lockhart, Laurence, *The Cambridge History of İnan, The Timurid and Safavid Periods*, Cambridge University Press, 1986
- Maksudoğlu, Mehmet “Tatarlar Moğol mu Türk mü?” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11–12, İstanbul:1997, s. 205–210
- Manz, Beatrice Forbes, “Nomad and Settled in the Timurid Military”, *Mongols, Turks and Others*, Vol: II, Boston: Brill Lieden, 2005
- _____, “Tamerlane’s Career and Its Uses,” *Journal of World History*, 13/1, (2002), 1–25
- _____, *Politics and Religion in Timurid İnan*, Cambridge Press, 2007
- _____, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Britain: Cambridge University Press, 1989
- _____, *Timurlenk*, Zühal Bilgin (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, Kasım 2006

- _____, “Timur ve Hâkimiyetinin Sembolü”, Musa Şamil Yüksel (çev.), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 15, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2000
- Marozzi, Justin, *Timurlenk*, Hülya Kocaoluk (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006
- Merçil, Erdoğan, “Sipehsâlâr: II. Gazneliler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI/2, Aralık 2011
- Mirgaliyev, İlnur, “Altınorda, Osmanlı ve Memlüklerin Aksak Timur’a Karşı Birlik Kurma Meselesine Dair”, *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar 2010, 51–57
- Moğolların Gizli Tarihi*, Ahmet Temir (çev.), 3. Baskı, Ankara: TTK, 1995
- Moin, Ahmed Azfar, *Islam and The Millennium: Sacred Kingship and Popular Imagination In Early Modern India and Iran*, in The University of Michigan, 2010
- Morgan, David, *Mongols and Memluks*, United Kingdom, Cambridge University Press, 1995
- Neagoe, Manole *Üç Bozkırlı Attila, Cengiz Han, Timur*, Müstecip Ülküsal (çev.), İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, 2010
- Nemeth, Guyle, *Attila ve Hunları*, Şerif Baştav (çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982
- Nizameddin Şâmî, *Zafernâme*, Necati Lugal (çev.), 2. Baskı, Ankara: TTK, 1987
- Oktay, Osman, “Ata Yurduna Seyahat Taşkent’ten Semerkant’a”, 103/325, Eylül 2014, Erişim tarihi: 01.09.2015
- Omorov, Timurlan, “Kırgız Şecelerine Göre Türk Boyları”, (*Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008*), Ankara
- Osmonov, O. C. “Eski Kırgızlar” *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Vefa Kurban (çev.), 2/3, 2013, 147–166
- Özcan, Abdülkadir “Hassa”, *DİA*, 16, s.394
- _____, “Karakol” *DİA*, 24, s.430–431

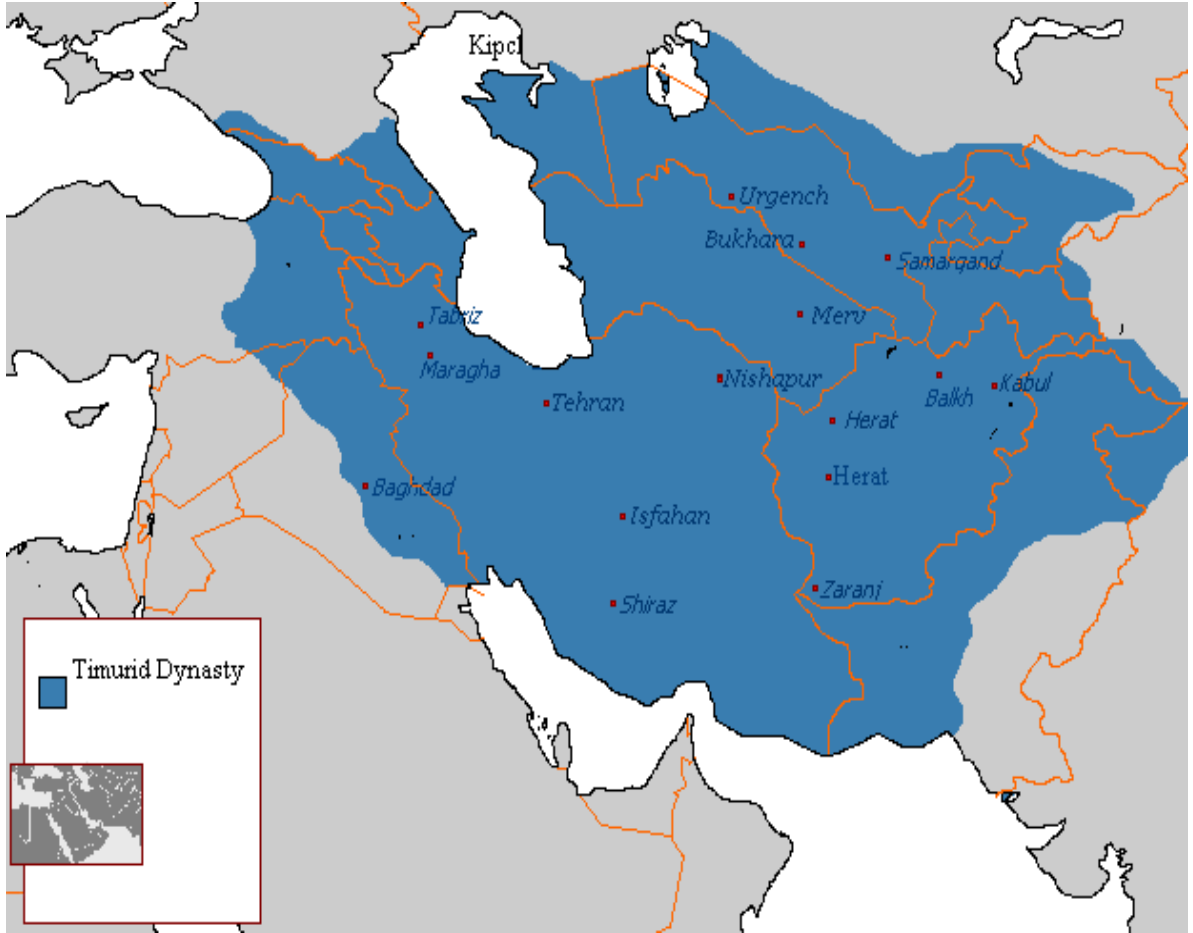
- Özcan, Altay Tayfun, “Timur’un Elçisi Sultaniyeli Johannes ve Libellus Notitia Orbis Adli Eserinden Bazı Parçalar” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33/55, 2014, s. 121–162
- Özcan, Nuri, “Mehter”, *DİA*, 28, s.546
- Özer, Yusuf Ziya, “Timur’un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış”, *Bellekten*, IX/33–34–35–36, Ankara: TTK, 1945
- Paydaş, Kazım, “Emîr Timur’un Fetihlerinde Haber Alma Teşkilatını Önemi”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırma Dergisi*, XXVIII/46, (2009), 35–52
- _____, “Emîr Timur Döneminde Elçilik Teatisi” *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Reşat Genç Özel Sayısı–1, 29, Ankara, 2009
- Richardson, J. M, . *History of the Moğul Dynasty in India*, Father François Catrov (çev.), London, 23, Cornhill, 1826, s.113
- Roemer, Hans Robert, “Timurlular”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Basımevi, 12/1, 1974
- Roux, J. Paul, *Türklerin Tarihi*, Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan (çev.), 5. Basım, İstanbul: Kabalcı Yay, Nisan 2008
- _____, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001
- _____, *Büyük Moğolların Tarihi, Babür*, Lale Arslan-Özcan (çev.), İstanbul, Kabalcı Yayınları, Nisan 2008
- Sahibkiran Emîr Timur Muhammed Tarağay Bahadıroğlu, *Tüzükât-ı Timur/ Timur’un Günlüğü*, Kutlukhan Şakirov- Adnan Aslan (hızl.), İstanbul: İnsan Yayınları, 2010
- Sanal, Haydar, “Kös”, *DİA*, 26, s.270
- Spuler, Bertold, *İran Moğolları*, Cemal Köprülü (çev.), Ankara: TTK, 1957
- Subtelny, Maria Eva, *The Timurid Legacy: A Reaffirmation and a Reassessment*, Cahiers d’Asie centrale 3/4 (1997) L’héritage timouride: Iran – Asie centrale – Inde, XVe-XVIIIe Siècles

- Suçıkar, Tarkan, *Emîr Timur Yıldırım Bayezid 15. ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı Kaynaklarında Yıldırım Bayezid ve Timur Algısı*, Ankara: Kripto Yayınları, Ocak 2015
- Sümer, Faruk, “Karakeçili”, *DİA*, , 24, s.428
- _____, “Yörükler”, *DİA*, 43, 570–573
- Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, Ahsen batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2003
- Şeşen, Ramazan “Eyyûbîler”, *DİA*, 12, s.25
- Taşğıl, Ahmet, “İnak”, *DİA*, 22 s.256
- Terzi, Mustafa Zeki “Gulam”, *DİA*, 14, s.178
- Tiesenhause, W. De, *Altınordu Tarihine Ait Metinler*, İsmail Hakkı İzmirli (çev.), İstanbul: Maarif Matbaası, 1941
- tr.wikipedia.org*, : Erişim Tarihi: 31.08.2015
- Togan, Zeki Velidi, “Emir Timur’un Soyuna Dair Bir Araştırma”, İsmail Aka (çev.), *Tarih Dergisi*, S.26, 1972, 75–84
- Turan, Osman *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 10. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008
- _____, “Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması”, *Belleten*, IX/35, Temmuz 1945, Ankara, s. 305–318
- Turan, Şerafettin, “Hoca Sadettin Efendi”, *DİA*, C. 18, s.198
- Turhal, Abdullah, Ankara Meydan Muharebesi (28 Temmuz 1402, Muharebe Hakkında Kapsamlı Araştırma ve Muharebe Alanının Tetkiki İçin Düzenlenen Saha Gezisi Notları), Altar Market, 2009, *Academia.org*, Erişim Tarihi: 01.08.2015
- Turks: A Journey of a Thousand Years*, Royal Academy of Arts, London, 2005
- Uca, Alaaddin, “Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 23, Erzurum 2004
- Uçman, Abdullah, “Şâmî”, *DİA*, C.38 , s.330
- Uyar, Mustafa “Âdâb el-Harb ve el-Şecâ’a’ya Göre Hisar Kuşatma Geleneği”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV/40, 2006, 215-224,

- _____, “İlhanlı Devlet Teşkilatı”, *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi, 1*, Ankara: TTK, 1988
- Verlag, Harratsowitz, *History and Historiography of Post Mongol Central Asia and the Middle East*, Germany: Memminger Medien Centrum Press, 2006
- Vladimirtsov, B.Y, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, Abdülkadir İnan (çev.), 3. Baskı, Ankara: TTK, 1995
- Yağlı, Ali Rıza, Timurlularda Vezirlik Müessesesi ve Hacı Gıyaseddin Pir Ahmed Hafî, *History Studies*, 6/4, September 2014, 219–231
- Yakubovsky, Yu, *Altın Orda ve Çöküşü*, Hasan Erdem (çev.), Ankara: Meb Basımevi, 2. Basım, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976
- Yazar, Nurullah, “Melikşah’ın Ölümünden Sonra Terken Hatun’un Oğlu Mahmud’u Sultan Yapma Çabaları”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, c. 10, sayı: 20, ss. 211–219
- Yazıcı, Tahsin, “Fil”, *DİA*, C.13, s.67–68
- Yermolenko, Galina *Roxolana: “The Greatest Empresse of the East”*, Desales University Center Valley, Pennsylvania, *The Muslim World*, Vol: 95, April 2005
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Emîrû’l-Ümerâ”, *DİA*, 11, s. 158.
- Yuvalı, Abdülkadir, “Daruga”, *DİA*, 8, s.505–506
- Yüksel, Musa Şamil “ Türk Kültüründe Levirat ve Timurlularda Uygulanışı”, *Turkish Studies*, 5/3, Summer 2010, 2027–2058
- _____, “Arap Kaynaklarında Timur”, *Bilig*, 31, (Güz 2004), 85-126
- _____, “Dönemin Arap Kaynaklarına Göre Ankara Savaşı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1, Temmuz 2010, 351- 369
- _____, “Timur’un Yükselişi ve Batı’nın Diplomatik Cevabı 1390–1405”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 231, 231–243
- _____, “Timurlu Devlet (Siyaset) Teorisinde Sultan”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/46, 2009, 231–247
- _____, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Ankara: TTK, 2009

EKLER

EK-1: Timurlu Devleti'nin Sınırları⁶³³

⁶³³ Bu harita wikipedia.org adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 01.09.2015

EK-2 Emîr Timur⁶³⁴

⁶³⁴ Bu resim Turkestan the Heart of Asia adlı eserden alınmıştır. William Eleroy Curtis, s.186

EK-3: Timur, Torunu Pir Muhammed'i Multan'da Kabul ederken⁶³⁵

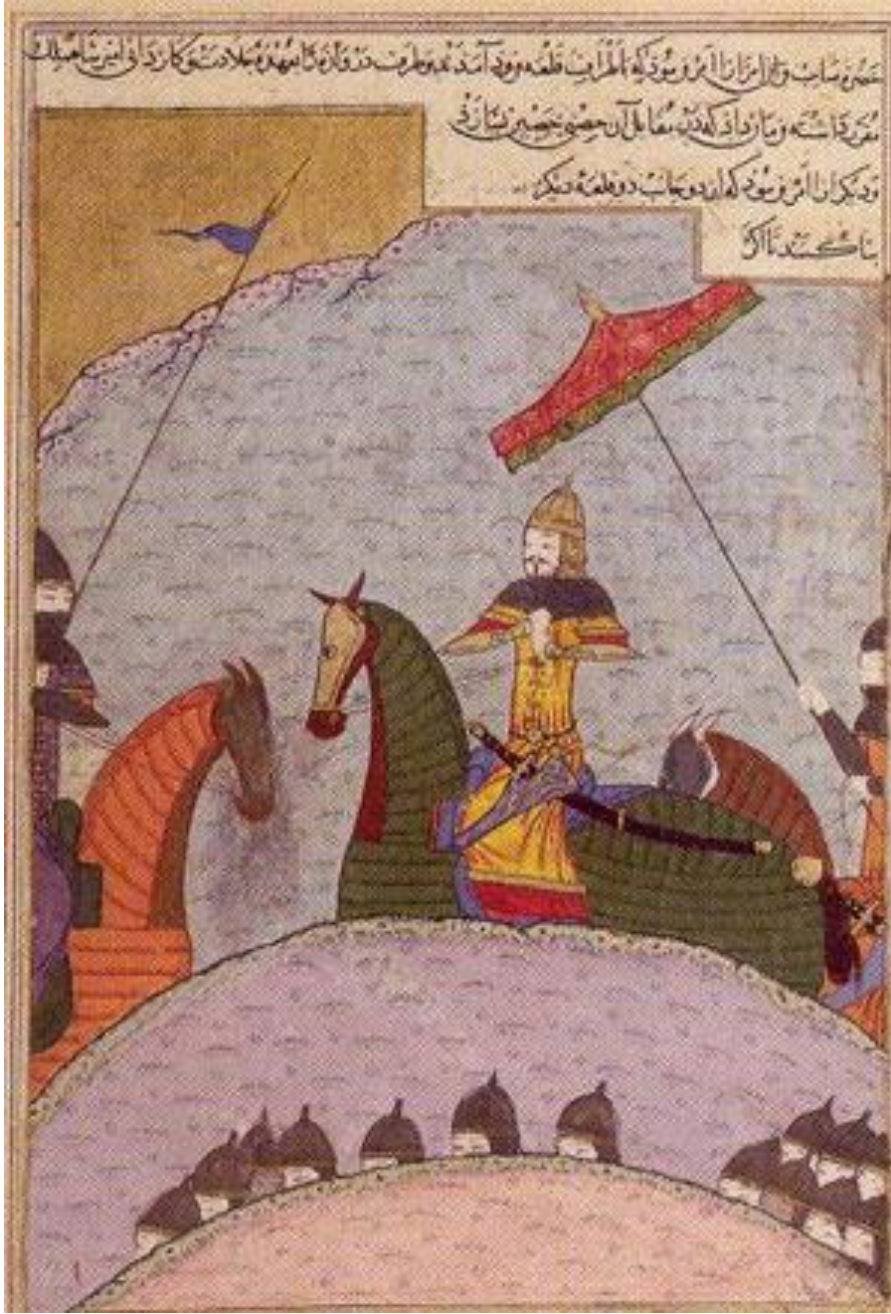
Timur, torunu Pir Muhammed'i Multan'da kabul ederken.

⁶³⁵ Bu minyatür Tüzükat-ı Timur adlı eserden alınmıştır. S.133

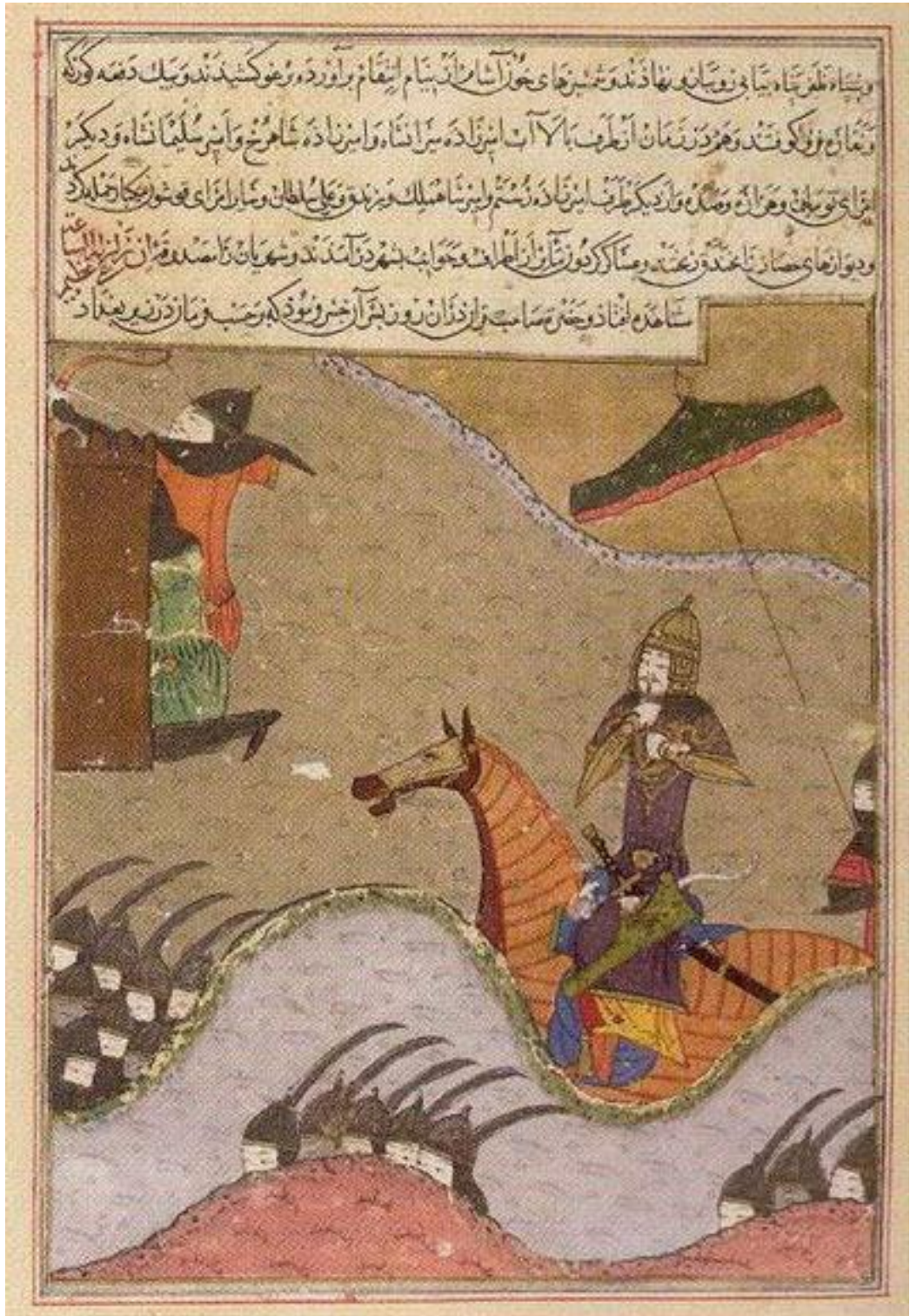
EK-4: Timur'u Tahtında Otururken Gösteren Bir Minyatür⁶³⁶

⁶³⁶ Bu minyatür Hayat Tarih Mecmuası'ndan alınmıştır. İstanbul: Hayat Yayınları, C:2, S:9, Ağustos 1967, s.23

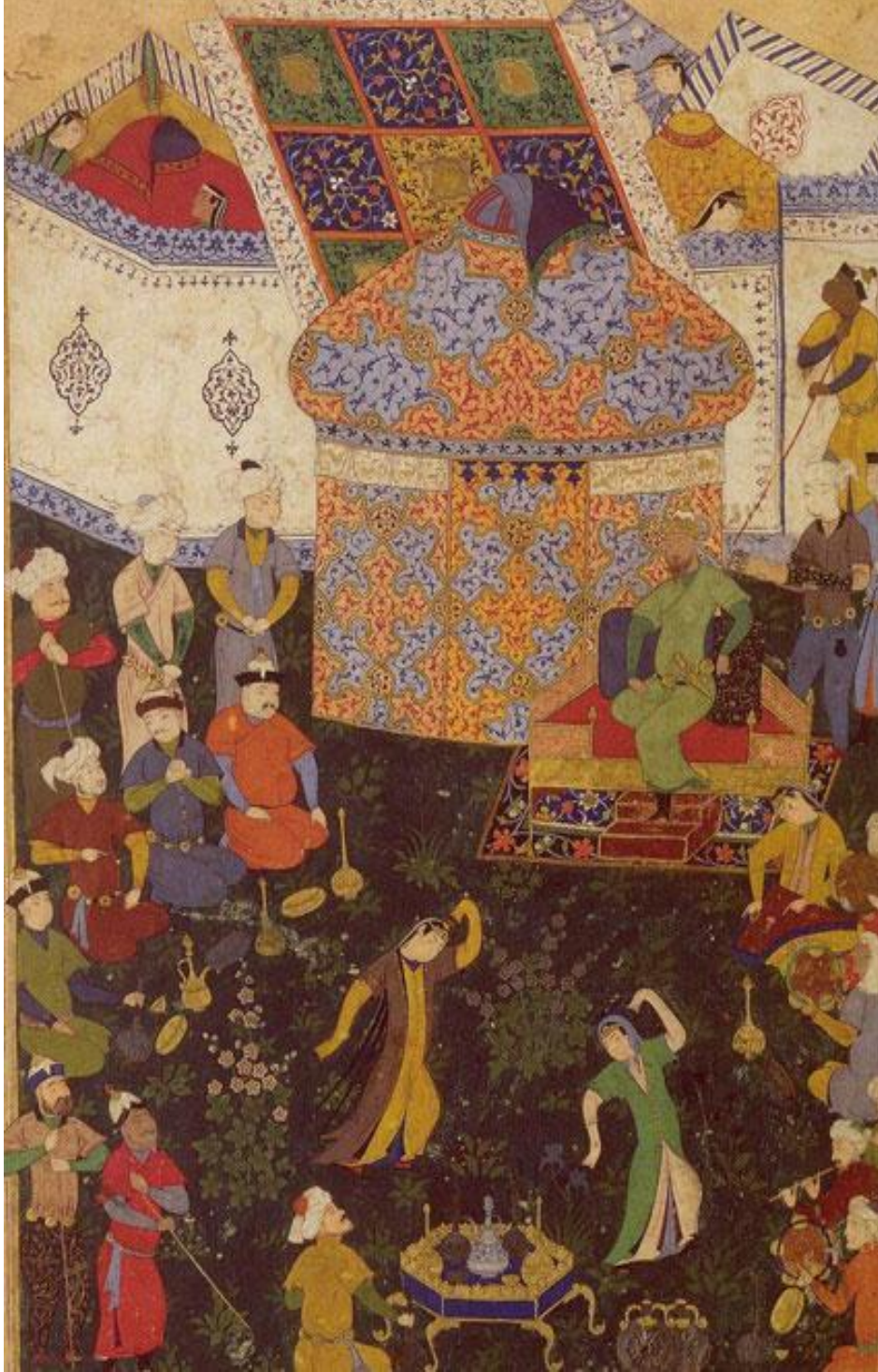
EK-5: Ağustos 1403'te Bir Kale Kuşatması⁶³⁷

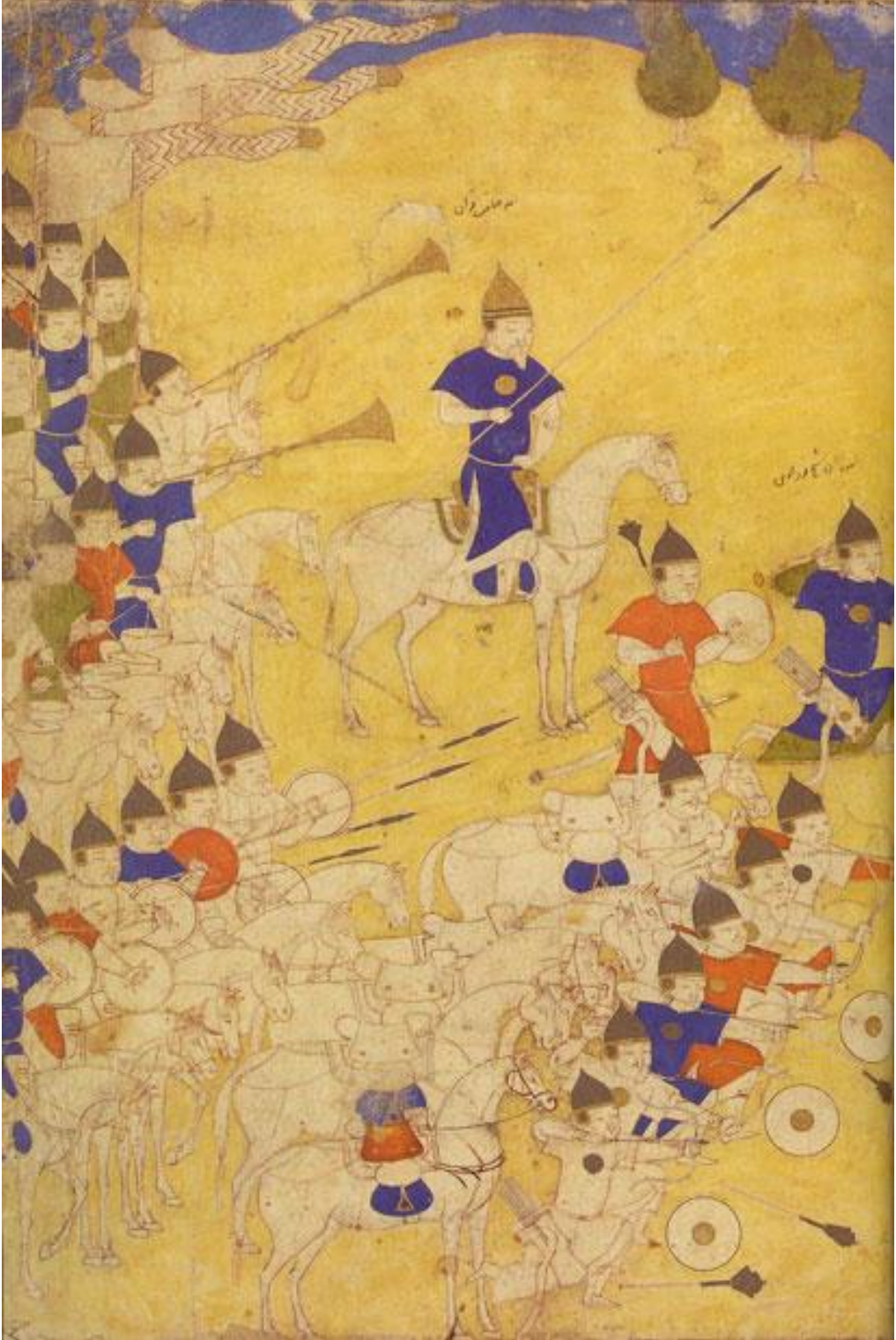
⁶³⁷ Bu minyatür Turks: A Journey of a Thousand Years adlı eserden alınmıştır. Royal Academy of Arts, London 2005, s.219

EK-6: Timur 1401'de Bağdat'ı Alırken⁶³⁸

⁶³⁸ Bu minyatür Turks: A Journey of a Thousand Years adlı eserden alınmıştır. Royal Academy of Arts, London 2005, s.219a

EK-7: Timur Tahtında Eğlenceyi İzlerken⁶³⁹

⁶³⁹ Bu minyatür Turks: A Journey of a Thousand Years adlı eserden alınmıştır. Royal Academy of Arts, London 2005, s.220

EK-8: Toktamış Han ile Muharebe⁶⁴⁰

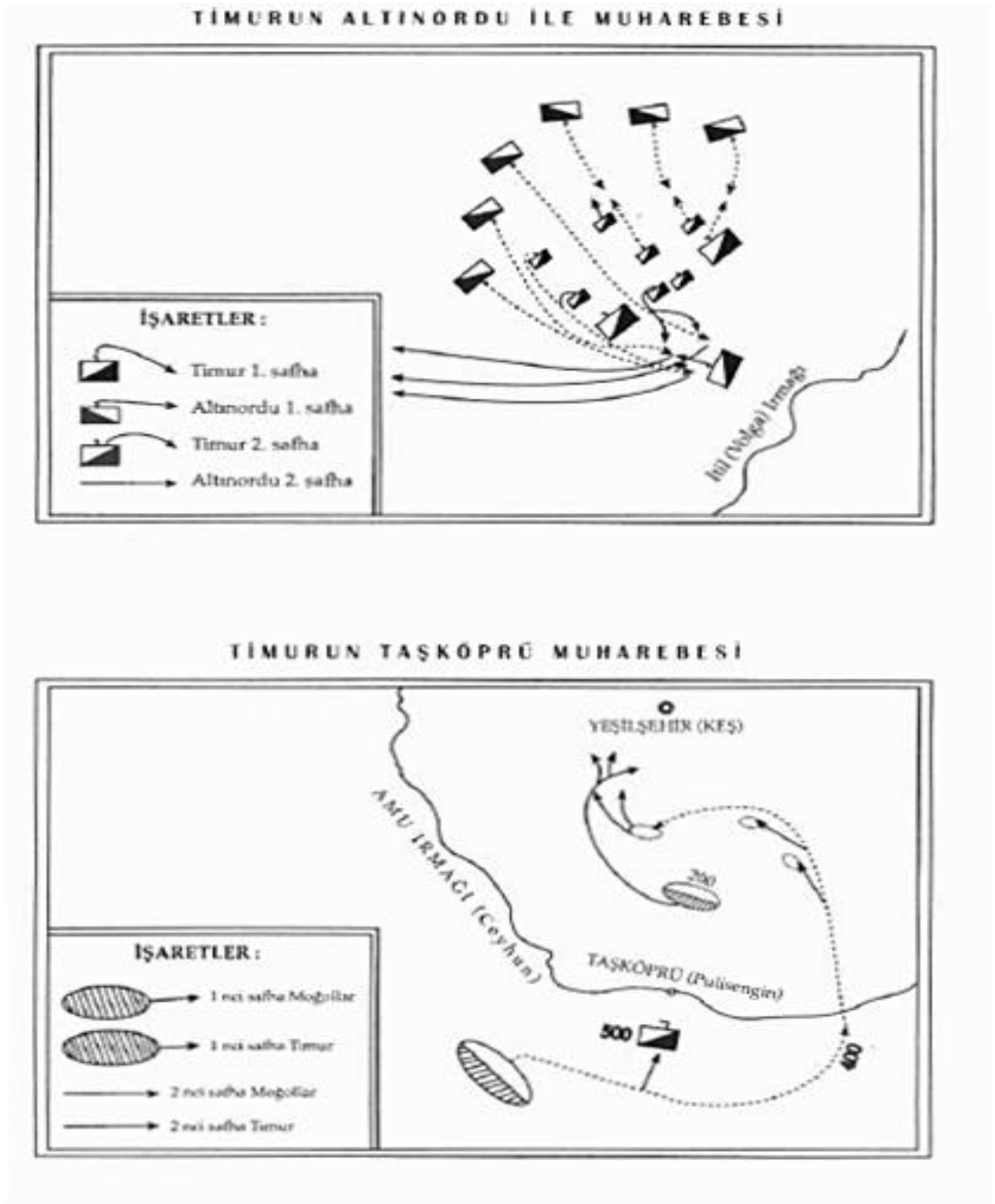
⁶⁴⁰ Bu minyatür Turks: A Journey of a Thousand Years adlı eserden alınmıştır. Royal Academy of Arts, London 2005, s.204

EK-9: Timur'un Büyük Satrancı⁶⁴¹

Fil		Deve		Vezir	Şah	Vezir		Deve		Fil
Kale	At	Debbâ-be	Öncü	Zürafa	Şahın Piyonu	Zürafa	Öncü	Debbâ-be	At	Kale
Kalenin Piyonu	Atın Piyonu	Debbâ-benin Piyonu	Öncünün Piyonu	Zürafanın Piyonu		Filin Piyonu	Devenin Piyonu	Vezirin Piyonu	Vezirin Piyonu	Piyonun Piyonu
Piyonun Piyonu	Vezirin Piyonu	Vezirin Piyonu	Devenin Piyonu	Filin Piyonu		Zürafanın Piyonu	Öncünün Piyonu	Debbâ-benin Piyonu	Atın Piyonu	Kalenin Piyonu
Kale	At	Debbâ-be	Öncü	Zürafa	Şahın Piyonu	Zürafa	Öncü	Debbâ-be	At	Kale
Fil		Deve		Vezir	Şah	Vezir		Deve		Fil

⁶⁴¹ Bu tablo İbni Arabşah'ın eserinden alınmıştır. Acâibü'l Makdûr, s.447

EK-10: Toktamış İle Muharebe Sahası ve Saldırı⁶⁴²

⁶⁴² Bu harita Tüzükat-ı Timur adlı eserden alınmıştır, s.150

EK-11: 1398'de Delhi'yi Ele Geçiren Timur'un Düzenlediği Ziyafet ve Kutlamalar⁶⁴³

⁶⁴³ Bu minyatür Turks: A Journey of a Thousand Years adlı eserden alınmıştır. Royal Academy of Arts, London 2005, s.218

EK-12: Timur'un Kabri⁶⁴⁴

⁶⁴⁴ Bu fotoğraf Tüzükat-ı Timur adlı eserden alınmıştır, s.147.

EK-13: Timur'un Semerkant'taki Heykeli⁶⁴⁵

⁶⁴⁵ Bu fotoğraf turkyurdu.org sitesindeki “Ata Yurduna Seyahat Taşkent’ten Semerkant’a” adlı makaleden alınmıştır. Osman Oktay, Eylül 2014 - Yıl 103 - Sayı 325, Erişim tarihi: 01.09.2015.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Neslihan Yücedağ

Doğum Yeri ve Tarihi : Mersin, 1988

Eğitim Durumu : Lisans

Lisans Öğrenimi : Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı

Yabancı Dili : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri: -

İş Deneyimi: -

İletişim: -

E-Posta Adresi : neslihan_yucedag@hotmail.com